

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH(YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

19.YY.SONUNDA SİVAS'TA AMERİKAN PROTESTAN MİSYONER FAALİYETLERİ

Doktora Tezi

Neşe TOZKOPARAN

ANKARA-2014

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH(YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

19.YY.SONUNDA SİVAS'TA AMERİKAN PROTESTAN MİSYONER FAALİYETLERİ

Doktora Tezi

Neşe TOZKOPARAN

Tez Danışmanı

Doç.Dr.Selda KAYA-KILIÇ

ANKARA-2014

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH(YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI
19.YY.SONUNDA SİVAS'TA AMERİKAN PROTESTAN MİSYONER FAALİYETLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:Doç.Dr.Selda KAYA-KILIÇ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı İmzası

Prof.Dr.Necdet HAYTA

Prof.Dr.Hamiet SEZER-FEYZİOĞLU

Doç.Dr.Selda KAYA-KILIÇ

Doç.Dr.Bekir KOÇ

Yard.Doç.Dr.Oktay ÖZEL

Tez Sınavı Tarihi 18 Eylül 2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde ve Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim elemanlarından Doç. Dr. Selda KAYA-KILIÇ denetimi ve gözetmenliğinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Kürsüsü Araştırma Görevlisi Neşe TOZKOPARAN tarafından hazırlanan “19. yy’da Sivas’ta Amerikan Misyon İstasyonu” konulu doktora çalışmasında kullanılan tüm birinci el ve ikinci el kaynaklar ile görsel malzemenin uluslar arası akademik etik kurallar çerçevesinde değerlendirildiğini ve Neşe TOZKOPARAN’A ait olmayan her hangi bir bilimsel eserden intihal yapılmadığını beyan ve taahhüt ederim.

Neşe TOZKOPARAN

ÖNSÖZ

“19. yy sonunda Sivas’ta Amerikan Protestan Misyoner Faaliyetleri” konulu doktora çalışması 19-20.yy.’lar arasında Osmanlı coğrafyasında pek çok yerleşim alanında sağlık, eğitim ve inanç alanlarında hizmet sunma iddiası ve çabasında olan Amerika Birleşik Devletleri’nde meskun, Boston merkezli bir misyoner teşkilatı olan ABCFM-American Board Of Commissioners For Foreign Missions(Amerikan Yabancı Misyonlar Masası) adlı kurumun Sivas ve havalisinde 1851-1915 sürecindeki faaliyetlerinin tetkiki amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın tamamında mezkur misyon grubuna dahil olan Sivas bölgesi misyonerlerinin formal ve informal yazışmalarının bulunduğu Bilkent Üniversitesi Mikrofilm Arşivi bünyesindeki ABCFM kodlu mikrofilm koleksiyonu ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Söz konusu arşivdeki Batı Türkiye seksiyonunun tamamı taranmış ve konuyu detaya boğmak yerine net bir durum tesbiti yapmaya olanak sağlayabilecek evrak çalışmada kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan diğer bir arşiv kaynağı Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’dir. Mezkur arşivden evrak seçilirken ABCFM Koleksiyonu’nda tam olarak aydınlığa kavuşturulduğu düşünülmeyen hususlara ait yazılı malzeme tercih edilmiştir.

Üçüncü arşiv Amerikan The New York Times’in Online Archive adlı uygulamasıdır. Sivas ve civarında çalışan ABCFM misyonerleri ile misyonerlik- emperyalizm ilişkisini ortaya koyan gazete haberleri çalışmada incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan ikinci el yazılı malzemenin tercihinde misyoner yazını olup olmamaları ilk kriterdir. Ayrıca Ankara Batıkent Kent Koop Mahalesi’ndeki Protestan

Kilisesi pastörü Ali Pektaş'tan alınan kitap ve diğer yazılı materyaller bu kaynak grubunun ağırlıklı bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca farklı akademik toplantılarda sunulan bildiriler ve mezkur konuda kaleme alınan eserler de tetkik edilmiştir.

Ayrıca Sivas ve havalisine müteakip defalar gidilerek çalışma konusu hakkında somut materyal toplanmak istenmiştir. Sivas İl Kültür Müdürlüğü'nden temin edilen Amerikan kurumlarına ait evrak ile resmi yazışmalar çalışmanın sonuna eklenmiştir. Bununla beraber Sivas Müze Müdürlüğü envanteri'nde 190 ve 191 numaralar ile kayıt altına alınmış iki adet, incelikli işlenmiş, mermer ve mezar taşı olması muhtemel taş dışında malzemeye erişilememiştir. Bu taşlar envanter bilgilerine göre Sivas'ta bulunan bir camiinin haziresinden yapılan çevre düzenlemesi esnasında getirilmiştir. Sivas Tarihi konusunda çalışmalar yapan Cumhuriyet Üniversitesi emekli öğretim görevlisi Müjgan Üçer mezkur taşların Aziz Vlas adıyla da bilinen ve Göz Evliyası adlı bir şahsa ait olduğunu söylemekte ise de çalışma boyunca tetkik edilen evrakta bir kez dahi Aziz Vlas ya da Göz Evliyası bahsinin geçmemesi dikkate değerdir. Taşların işlenmesinde gösterilen hassasiyet ve kullanılan mermerin kalitesi önem atfedilen bir şahsa ait olması gerektiği düşüncesini uyandırmaktadır. Bölge Ermenilerinin gündelik ve dini hayatları hakkında son derece detaylı olarak kuruma raporlar yollayan misyonerler söz konusu "evliya" hakkında hiçbir bilgi aksettirmemesi düşünülemez. Ayrıca gece gündüz sıcaklık farkının son derece fazla olduğu coğrafyada halen müze bahçesinde sergilenen ve yapıldığı günden bu yana ciddi bir aşınma yaşamamış olan taşların daha yakın bir tarihte yapılması kuvvetle muhtemeldir. Bununla beraber uzun süre bölgede hizmet veren Albert Wells Hubbard ile Emma Spencer- Hubbard'ın kızlarıyla evli olan ve Bayan Spencer-Hubbard'ın resmi ve gayri resmi yazışmaları ile günlüklerinden faydalanarak The Hubbards Of Sivas A Chronicle Of Love&Faith(Sivas'ta Hubbard'lar Aşk ve İnanç Günlüğü) adlı kitabı kaleme alan Edwin A. Martin'in mezkur eserin eklerinde olan ve Albert Wells Hubbard'ın mezarını gösteren resimle, Sivas Müzesi Envanterinde 190 ve 191

numaralar ile kayıt altına alınmış olan iki adet mermer mezar taşının benzerlikleri söz konusudur. Ancak taşların üzerinde kime ait oldukları ya da hangi atölyede hangi usta tarafından yapıldıkları konusunda bir yazı bulunmaması net bir tesbit yapılmasını olanaksız kılmaktadır.

Ayrıca Sivas ve ABCFM misyonerlerinin kurumlarının olduğu Divriği, Zara, Gürün ve Su şehri (Enderes)'e ilçelerine gidilmiş ancak bölge halkı tarafından ifade edilen “ Burada mekteple kilise varmış” tevatüründen başka somut hiçbir malzemeye erişilememiştir. Hazine bulma hevesiyle yapıların temellerinde ya da duvarlarında gizlenmiş kıymetli eserleri bulma gayretinde olan yerel halkın binaların muntazam kesilmiş taşlarını şahıslarına ait bina yapımı amacıyla kullanmaları varolan iklim şartlarıyla bir araya gelince en son 1917 senesinde kullanılan binalara ait somut kanıtlar hatta temel yapıları bulamamak söz konusu olmuştur. Özellikle Gürün ilçesinde söz konusu kuruma ait olan yapıların yerleşim alanlarına uzak oluşu erişimi zorlaştırmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde misyon ve misyoner kavramları ile misyonerlik uygulamalarının teolojik kökenleri açıklanılmıştır. Ankara Batıkent Kent-Koop. Mahallesi'ndeki Protestan Kilisesi'nin pastörü Ali Pektaş'tan alınan Pprotestan yazınları bu bölümde kullanılmıştır ve konu detaylandırılmıştır. Bu şekilde misyonerlerin düşünce yapılarının ortaya konulması amaçlanılmıştır. Ayrıca misyoner kurumları tarihi de kronolojik olarak açıklanmıştır. Son olarak yayılmacılık (emperyalizm)düşüncesinin 19. Asırdaki seyri ortaya konularak dönemin Osmanlı coğrafyasına misyonerlerin geliş süreci tanımlanmıştır

İkinci bölümde Sivas ve çevresindeki misyoner faaliyetleri kronolojik sıralama ile açıklanılmıştır. Anadolu'da ticari, politik ve entellektüel farklılıkları ve üstünlüğü ile bilinen en eski yerleşimlerden biri olan şehrin,17.yy'da itibaren farklı Hristiyan gruplarca muteber sayılmasının sebeplerini tartışmasız bir şekilde ortaya koymak amacıyla Sivas tarihi ile demografik, kültürel, sosyal ve ekonomik yapı son derece detaylı olarak tanımlanmıştır. Etnik

olarak nüfusu ağırlıklı kısmı Türkler ve Ermenilerle Osmanlılar idaresinde entellektüel ve ekonomik alanlarda zenginleşen devlet hizmetinde birkaç asırdır güven olan bölge Ermenilerinin yaşam koşullarının tamamlanması onların mezkur etnik yapı içinde neden başka coğrafyada yaşayan ırkdaşlarından farklı düşünüp davrandığını ortaya koymak açısından elzemdir.

Üçüncü bölüm Amerikan Protestan misyonerlerin Sivas'taki faaliyetlerine ayrılmıştır.1851 sonrasında şehirde istasyon kuran bu tebliğ grubunun tüm çalışmaları detaylı olarak özellikle ABCFM evrakı kullanılarak açıklanmıştır. Charles Holbrook'un su şehri (Enderes)'te kaza kurşunuyla ölmesinden birkaç gün sonra The New York Times gazetesinde olay hakkında detaylı bir makalenin yer alması Sivas'a Amerikalılarca verilen değerin göstergesidir. Bu nedenle söz konusu misyoner grubunun bölgedeki tüm faaliyetleri tanımlanmıştır. Ayrıca misyonerlerin Osmanlı makamları ile münasebetleri, ABD hükümeti ile ilişkileri,1895 ve 1915 te ermenilerle kurdukları yakın ve tartışılmaz bağ da mezkur bölümde yer almaktadır.

4.Bölüm sonuç bölümüdür. Evrak ve kitaplardan elde edilen bilgi bu kısımda değerlendirilmiştir.

Son söz olarak çalışma süresince benden yardım ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Selda KAYA KILIÇ'a, Bilkent Üniversitesi Mikrofilm Arşivi taramaları esnasında daima yardımcı olmaya çalışan Ali BÖREKÇİ' ve Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Md. V. Ali ALKAN'a teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

ABCFM:American Board Of Commissioners For Foreign Missionaries(Amerikan Yabancı Misyonlar Masası) adlı Amerikan Protestan misyoner kurumu

BOARD: ABCFM isimli kurumun kısa adı.

WBM: ABCFM ile organik bağları olan, bekar kadın misyonerlerin maaşlarını ödeyen, özellikle kadın çalışmalarına ve kız çocuklarının eğitime finansal katkı sunan Woman's Board of Missions (Kadın Misyonerler Masası)Protestan kadın misyoner grubu

WBMI: Woman's Board of Missions of The Interior(Kadın İç Misyonlar Masası)
Hristiyanlığın genel kabul gördüğü ülkelerde kadınların ve kız çocuklarının “gerçek” inanca döndürülmelerini amaçlayan Protestan Kadın Misyoner oluşumu.

REV:Pastör

YMCA: Young Men's Christian Association(Hristiyan Genç Erkekler Birliği) adındaki Protestan misyoner grubu

YWCA: Young Women's Christian Association (Hristiyan Genç Kadınlar Birliği)adındaki Protestan misyoner grubu.

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

I.BÖLÜM MİSYON-MİSYONER KAVRAMLARI VE MİSYONERLİK UYGULAMALARININ TEOLOJİK KÖKENLERİ

1-1- MİSYON-MİSYONER KAVRAMLARI VE MİSYONERLİK UYGULAMALARININ TEOLOJİK KÖKENLERİ	3
1-2-MİSYONER KURUMLARI	27
1-3-PROTESTANLIK VE PROTESTAN MİSYONERLER	38
1-4-EMPERYALİZM VE MİSYONERLİK	44
1-5-OSMANLI TOPRAKLARINA MİSYONERLERİN GİRİŞİ	54

II.BÖLÜM MİSYONERLERİN SİVAS'TAKİ FAALİYETLERİ

2-1-SİVAS TARİHİ	62
2-2-SİVAS'IN DEMOĞRAFİK, SOSYOLOJİK VE EKONOMİK YAPISI	70
2-3-SİVAS'TA ÇALIŞAN MİSYONER GRUPLARI	93

3. BÖLÜM ABCFM MİSYONERLERLERİNİN SİVAS'A GELİŞİ VE TERCİH SEBEPLERİ

3-1-ABCFM SİVAS İSTASYONU	97
3-2-AMERİKALI MİSYONERLERİN ÇALIŞMA ALANLARI	
3-2-1-OKULLAR	123

3-2-1-1-ÖĞRETMEN KOLEJİ	125
3-2-1-2-ERKEK OKULLARI	133
3-2-1-3-KIZ OKULLARI	147
3-2-1-4-ANA OKULLARI	155
3-2-1-5-MÜZİK EĞİTİMİ	155
3-2-2-İZCİLİK FAALİYETLERİ	159
3-2-3-ENDÜSTRİYEL ÜRETİM (8ELF –HELP) BİRİMLERİ	159
3-2-4-HASTANE(WEST MEMORIAL HOSPITAL)	168
3-2-5-KİLİSELER VE DİNİ HİZMET	198
3-2-6-İSVEÇ YETİMhanESİ VE ABCFM İŞBİRLİĞİ	203
3-2-7-RUM OKULU VE ABCFM BAĞLANTISI	208
3-2-8-MİSYONERLERİN OSMANLI MAKAMLARIYLA İLİŞKİLERİ	209
3-2-9-MİSYONERLERİN A.B.D. İLE İLİŞKİLERİ	213
3-2-10-1895 KALKIŞMASI VE MİSYONERLER	217
3-2-11-CHARLES H. HOLBROOK OLAYI	220
3-2-12-1915 VE SONRASINDA ERMENİ- MİSYONER İLİŞKİLERİ	223
4. BÖLÜM SONUÇ	226
5. BÖLÜM ABSTRACT	237

BIBLIOGRAFYA

EKLER

EK1: MİSYONER ÇALIŞMALARI İÇİN HİRİSTİYAN TEOLojİSİ SÖZLÜĞÜ

EK2: ABCFM SİVAS İSTASYONU YILLIK RAPORLARI LİSTESİ

EK3: ABCFM SİVAS İSTASYONU MİSYONERLERİ LİSTESİ

EK4:EVRAK ÖRNEKLERİ

EK 4-1- ABCFM EVRAKI

4-1-1- Misyon krokisi 633/632

4-1-2- ABCFM tarafından çizdirilen Anadolu haritası 507/11

4-1-3- 1863 İstatistiksel raporu 582/21

4-1-4 1866-67 kurum iş takvimi 509/164

4-1-5- Erkek Okulu'nda Mesih Korosu hakkında 629/508

4-1-6-Sivas'ta Orkestra konulu rapor 629/570.

4-1-7 1902 senesi kız okulu harcamaları 617/29.

4-1-8 1905-1906 hastane faaliyetleri raporu 618/373

4-1-9 Kız ve Erkek Okulları 1911 yılı Mezuniyet Programı 632/530

4-1- 10-Sivas Okulları'nın yerleşim planı 629/623

4-1-11- Kurumun 1906 yılı yayın raporu 617/153

4-1- 12-1907 yılı hastane faaliyet raporundan detay 618/414

4-1-13- 1910 senesi Women's Board Finansal Kayıtları 632/200

4-1-14- 1911 yılı maaş listesi 629/178

4-1-15- 1911 yılı raporunun ilk sayfası 628/593

4-1-16- 1911 senesinde İncil Okuyucusuna ödenen para hakkında 506/432

4-1-17- 1911 yılı hastane faaliyet raporu 618/372

4-1- 1913 senesi Mesih Orotoryosu programı 629/622

4-1-18- 1913 yılı Sivas finansal raporu 629/140

4-1-19- 1914 yılı Sivas Öğretmen Koleji faaliyetleri ön sayfası ve mezuniyet davetiyesi 629/630

4-1-20- 1915 senesi Kadınlar İçin Milli Endüstriyel Kurumlar başlıklı makale 633/798

4-1-21- 1915 yılına ait William C. Surney'in raporunun ilk sayfası 636/9

4-1-22- 1915 yılı Kızılhaç faaliyetleri hakkında 629/364

4-1-23- 1915 senesi dış istasyonlara ait finansal kayıtlar 629/214

4-1-24- Ford traktörleri hakkında 633/773

4-1-25- Ernest C. Patridge'nin Sivas Öğretmen Koleji antentli kağıtlarla yaptığı yazışmalara örnek 633/700

EK 4-2 THE NEW YORK TIMES HABER ÖRNEKLERİ

4-2-1-Sivas Tren Yolu Hakkında March 28, 1910

4-2-2- Charles Holbrook'un öldürülmesi hakkında August16, 1913

4-2-3-Charles Holbrook davası hakkında April5,1914

4-2-4-Mary Louise Graffam'ın ölümü hakkında August30, 1921

4-2- 5-Annie Allen'in ölümü hakkında February 8, 1922.

4-2- 6-Annie Allen'in Sivas'a defnedilmesi hakkında February 11, 1922

EK 4-3-SİVAS WEST MEMORIAL HASTANESİ EVRAKI

4-3-1- Hastanenin bulunduğu alanın tapusu

4-3- 2- 28-12-1992 tarih 3067 sayılı T.C. Sivas Belediyesi İmar Müdürlüğü Evrakı

4-3-3- Kültür ve Turizm Bakanlığı KVMGM Doğal Ve Kültürel Var. Kor. Env.

4-3-4- 1/150 ölçülü Sivas Hastanesi Planı

4-3- 5-Hastanenin Harita(Plan) Örneği

EK 4-4 Fotoğraflar

4-4-1-Sivas Öğretmen Koleji 629/622

4-4- 2-Sivas Müzesi'nde 190-191 numaralı mezar taşları

4-4- 3-Dr. West'in evi – The Hubbards Of Sivas-A Chronicle Of Love And Faith Edwin A. Martin, s. 158., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

4-4-4- Sivas Erkek Okulu(Kaynak kişi: Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Md. V. Ali ALKAN)

4-4-5- Öğretmen Koleji (Kaynak kişi: Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Md. V. Ali ALKAN)

4-4-6-20. Asırda Sivas'tan genel görünüm (Kaynak kişi: Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Md. V. Ali ALKAN)

4-4-7- Hubbard ve Riggs ailelerinin konutları- The Hubbards Of Sivas-A Chronicle Of Love And Faith Edwin A. Martin, s. 158., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

4-4- 8-Albert Wells Hubbard'ın mezarı - The Hubbards Of Sivas-A Chronicle Of Love And Faith Edwin A. Martin, s. 167., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

4-4-9-Sivas West Memorial Hastanesi

4-4-10- Sivas West Memorial Hastanesi

4-4-11- Sivas West Memorial Hastanesi

4-4-12- Sivas West Memorial Hastanesi

4-4-13- Sivas West Memorial Hastanesi

4-4- 14-Sivas West Memorial Hastanesi

GİRİŞ

19. y.y. Osmanlı ülkesinde genelde misyonerlerin özelde de Protestan Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı tebliğcilerden müteşekkil ABCFM (American Board Of Commissioners For Foreign Missionaries) yani Amerikan Yabancı Misyonlar Masası bünyesinde faaliyet gösteren misyonerlerin altın çağı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü tüm coğrafyaların etnik ve dini açılarından heterojen olması, uluslar arası siyasi konjunkturde mezkur devletin topraklarının siyasi, stratejik, askeri ve ekonomik değerinin artışı emperyal beklentileri olan batılı devletlerin gözlerinin bölgeye çevrilmesine neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin söz konusu devletlerden biri olması sebebiyle mezkur ülkenin tabiyetinde olan misyonerler adeta ülkelerinin gayri resmi temsilcisi olarak çalışmışlar, eğitim ve sağlık alanında kendilerine belirledikleri hedef kitleye hizmet vererek insanlarla kurdukları bire- bir ilişkiyi evanjelik tebliğ kastıyla kullanmışlardır.

ABCFM misyonerlerinin hedef kitleleri yaşam alanına göre değişmekle beraber Sivas ve havalisi için Ermenilerdir. Osmanlı toplumunda en üst seviyede entegrasyon sağlamış, devlet hizmetlerinde yaptıkları sadık ve adanmış görevleriyle haklı olarak bir ün kazanmış ve ticaret ile zanaatkarlıkla zenginleşmiş Ermenileri kazanmak zorlu ve uğraş gerektiren bir süreçtir. 1851 senesinde kurulmaya başlanan Sivas Amerikan Misyon istasyonunda meskun misyonerler ise kendi beyanlarına göre “ kayıp ruhları kurtarmak ve kayıp kuzuları sürüye katmak amacıyla” çalışmışlar, Ermenilere hem günlük hayatlarını kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırılacak hem de dini etkin hizmet verilmeye çalışılmıştır. Verilen “ hizmet” Ermenilerin ulusal bilinç kazanmalarına sebep olmuş, milli kimlik geliştirme sürecinde misyonerler hedef kitlenin finansörü, manevi destekçisi ve uluslar arası kamuoyunda da propoganda sorumlusu gibi davranmışlardır. 1915 senesinde uygulanmaya başlanan Tehcir yani yer değiştirme ile Amerika Birleşik Devletleri tebaası misyonerler ile hedef kitlenin

bölgede devletleşme olarak tanımlanabilecek nihai hedefe ulaşması projesi kesintiye uğramıştır.

1851-1915 arasında ABCFM misyonerlerinin çalışmalarıyla adeta yeniden şekillendirilen demoğrafik, ticari, dini ve sosyal yapıyı anlamak için misyonerlik uygulamalarını tüm detayları ile anlamak elzemdir. Zira misyonerlerin hedef kitleye ulaşmakta kullandığı en kıymetli enstrüman inanç ortaklığı ve dini hizmet söylemidir.

I. BÖLÜM

MİSYON-MİSYONER KAVRAMLARI VE MİSYONERLİK

UYGULAMALARININ TEOLOJİK KÖKENLERİ

1-1- MİSYON-MİSYONER KAVRAMLARI VE MİSYONERLİK

UYGULAMALARININ TEOLOJİK KÖKENLERİ

“İnsanın olduğu yerde acılar da vardır. Acıların olduğu yerde de misyonerlik için uygun bir ortam...”¹

Anna Milligan (1874-1929)

Hristiyanlık; İncil(Müjde) adlı kutsal kaynaklı olduğu düşünülen kitaba, Tanrı'nın oğlu olarak Hristiyan teologlarca tanımlanan Nasıra'lı İsa'ya ve Tanrı'sal Ruh'un varlığı ile yönlendirmesine imanla ortaya çıkan bir inanç sistemidir. Bu yeni dini inanç ilk başta Aramice konuşan küçük bir grupta ortaya çıkmış ve kabul edilmiştir. Yaklaşık üç yıl süren tebliğ faaliyetinin sonrasında 33 senesinde Golyota (Kafatası) Tepesi'nde Romalı Vali Pilatus tarafından zamanın Yahudi din adamlarının da yönlendirmeleriyle iki hırsızla beraber çarmıha gerilerek öldürülen İsa zaman içinde insanlık tarihinin en belirleyici ve yönlendirici inanç sisteminin simgesi olmuştur. İsa'nın inancı bugünkü Anadolu topraklarında kısa zaman içinde kabul görmüştür. Yeni dine inananlar ilk olarak Antakya'da Hristiyan olarak

¹Tuncer Günay, *Misyoner Örgütleri Ve Misyoner Faaliyetleri*, s. 155., Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2004.

adlandırılmışlardır². Bu şekilde Anadolu coğrafyasının son iki bin yılında belirleyici olacak Hristiyanlık bölgesel tarihin perdesinde belirmiştir.

Pek çok teolog ve araştırmacı için Hristiyanlık ve tebliğ ayrılmaz bir bütündür. Tarihsel kökenlerin olduğu coğrafi alanda ise tebliğ Hristiyanlar için daha kutsal bir uğraş halini almıştır.

Hristiyan misyonerliğini tanımlayabilmek için öncelikle misyon ve misyoner kavramlarını ortaya koymak ve misyonerliğin dini temellerini belirtmek gereklidir. Meshedilmiş anlamına gelen Mesih kelimesinin ardında yatan teolojik gerçekliklere ulaştıkları düşüncesinde olan tebliğci inananlara³ yani maddi ve manevi tüm dünyevi varlığını ve enerjisini insanlara İncil'i tebliğ etmek⁴, henüz İsa'ya inanmayan insanları Hristiyanlaştırarak Müjde'ye inandırmak⁵, kiliseler kurmak⁶ ve gerçekleşmesi çok yakın olan Tanrısal egemenliğe kazandırmak⁷ için harcayan insandır ve misyoner sıfatı taşımaktadır. Misyonerin yaptığı faaliyetlerin tümüne ise misyon denilmektedir. Bu kelime Latince'deki missio (görev-yetki) kelimesinden türetilmiştir ve kiliseler kurmayı amaçlayan, kilise tarafından gönderilmiş kişilerin yaptığı özel hizmetleri tanımlayan bir kavramdır.

Teolojiye göre misyon kavramının tebliğcilere yüklediği iki görev vardır. İlk çalışma alanı henüz İsa ile tanışmamış insanlara inancı tebliğ etmektir. İkinci görev alanı ise Hristiyan gruplardır. Hristiyanlık inancına göre her insan dünyaya İlk Günah yüzünden günahkar olarak gelir. Bir misyonerin vaftiz edilmiş bir grupta yapacağı ilk çalışma İlk Günah

² Richard Wurmbrand, Mesih Uğruna İşkence Çekmek, s.122., çev. Onur Vöş, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2006.

³ C.S.Lewis, Tanrı'nın Üçlü Birlik Doğası, çev. Hande Taylan, S.8., Müjde Yayıncılık, İstanbul, 1994.

⁴ American Board Of Commissioners For Foreign Missions ABC:16 The Near East 1817- 1919 ABC:16 The Near East,16.9.9., Eastern Turkey REEL 717/560.

⁵ Mehmet Oruç, Dinler arası Diyalog Tuzağı ve Dinde Reform, s.11., Arı Sanat Yayıncılık, İstanbul,2003.

⁶ A Foundational Course In Missiology, s.27., Pauline Books,Boston1996.

⁷ Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, çev. Ziya İhsan, s.61., Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, II.Baskı, Ankara, 1964.

yani Asil Günah'la⁸ doğan bütün Hristiyanları işleyecekleri fiili günahlardan dolayı tövbe (metonia)⁹ ettirmektir. Misyonerin “gerçek” inanca yönlendirmesi hayati önem arz etmektedir. Çünkü tövbe insanların sonsuz yıkım ve mahvoluşla yüzleşmelerini önler.¹⁰ Bu şekilde tebliğci vaftiz edilmiş her Hristiyanın gerçek birer inanan olmalarını sağlar.¹¹ İnsanları İsa'nın Krallığı'na hazırlamak¹² ve İsa'nın tekrar dünyaya dönüşüyle başlayacak sonsuz hayata katılmalarını sağlamak¹³ misyonerlerin diğer görevleridir.

Hristiyanlık teolojisinde varlık gerekçesini İsa'dan ve kutsal sayılan metinlerden aldığı düşünülen misyonerlik kavramı ve uygulamaları; inancı geleneği¹⁴ ve vazgeçilmezidir. İlk misyoner İsa Mesih'in yani kurtarıcının dünyaya geleceğini müjdeleyen Zekeriya'nın oğlu Vaftizci Yahya'dır¹⁵. Yahya, Jordan (Ürdün) Nehri'nde insanları su ile vaftiz ederek inancın eski haline yani saf Tanrısal öze dönüşü sağlayandır. İsa'nın su vaftizini de Vaftizci Yahya gerçekleştirmiştir. Hayatını insanları “gerçek” inanca tekrar kazandırmak için harcayan Yahya'nın başı kesilmiş ve bu şekilde O'nun misyonu engellenmek istemiştir. Yahya'nın hikayesinin Hristiyan teolojisindeki önemi her Hristiyan için tebliğ esnasında inananın yaşayabileceği en uç noktayı göstermesidir. Başka bir ifadeyle tebliğ ve bu şekilde kutsal öze dönüş hayatın ve ölümün anlamlı kılınmasıdır.

Hristiyan inancındaki yaşam ve ölüm kavramlarına anlam yükleyen ikinci misyoner İsa'dır. Teolojiye göre Tanrı O'nu kendi kutsal özünden yaratarak bir nesebe bağlı olmaksızın yani mucizevi bir şekilde babasız olarak dünyaya göndermiştir. İsa'nın misyonu tüm dünyaya

⁸İlk Günah Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan günahdır ve sadece cinsellik ögesinin sonucu değildir. Tanrı'ya baş kaldıran insan yasak olan cennet meyvesini yemiş, bu şek isyankar olarak ölümsüzlüğü yitirmiştir. Hristiyanlık inancına göre evlilik sonrasında doğan çocuklar bile Adem ile Havva'nın bu günahının bir ürünüdür. Vaftiz etmek bebeği bu günahtan arındırmak amacına yöneliktir. Vaftiz sonrası bebek varoluşuna sebep olan günahtan arınır ve Hristiyan olur.

⁹ Kamil Musa, *Dopdolu Bir Yaşam*, s.11., Haberci Basın Yayın, İstanbul, 2000.

¹⁰ James Montgomery Boice, a.g.e., s. 26.

¹¹ Bruce Milne, *Tanrı Öğretisi Hristiyan İnancının El Kitabı*, çev. Levent Kınran, s. 270., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995.

¹² Mehmet Katar, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamda Tövbe*, Andaç Yayınları, 2.baskı, Ankara, 2003, s.5., The Encyclopedia Of Religion, C.Ed.By. Mircea Eliade, s.578., v.19., Simon&Schuster Macmillan, New York, 1993.

¹³ Rodney M. Howard – Browne, *Kahyalık İlkeleri*, çev. Leyla Güleç, s.124., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2009.

¹⁴ Şinasi Gündüz & Mahmut Aydın, *Misyonerlik Hristiyan Misyonerler Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri*, s.15., Kaknüs Yayıncılık, İstanbul, 2002,

¹⁵ Hüseyin Yurtaydın & Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi*, s. 186., Gündüz Matbaacılık, Ankara, 1978.

Müjde'yi duyurmak ve kendine verilen kutsal bazı yetkileri insanlarla paylaşarak onların dünyevi hayatlarını kolaylaştırmaktır.¹⁶Başka bir ifadeyle İsa kendine yüklenen kutsal hizmeti yaparken kendisine sunulan inanılmaz güçlerin¹⁷ nasıl kullanılabileceğini göstermekle de mükellef kılınmıştır. Dünyaya kutsal ışığı yaymakla görevlendirilen İsa'nın insan olarak dünyadaki hayatının sona ermesi inancın yayılması çabasının da sonu değildir. O'nun gerçeği anlatırken öldürülmesi Hristiyan teologlarına göre inancın zaferidir. Tanrısal yazgının başlangıcı ve sonu ile uhrevi zafer İsa'nın çarmıhta ölümüyle gerçekleşmiştir. Tebliğ hizmeti yapan her inanan aslında İsa'nın bir elçisidir.¹⁸ Bir elçi inancı sadece yayan değil, gerekirse yaydığı düşünce için savaşıdır. Bu savaş fiziksel bir çatışma olmaktan çok daha ötedir. Her misyoner bir ruhsal savaşıdır¹⁹. Bu ruhsal savaşı tüm gücünü kutsal ışıktan alarak adeta bir ayna gibi insanlara kutsal ışığı yansıtmalıdır²⁰. Bu durum İsa'nın söylediği var sayılan cümlelerin sonucudur. Hristiyan inancına göre "Ben dünyanın ışığıyım. Benim ardından gelen asla karanlıkta yürümez, yaşam ışığına sahip olur" diyen İsa'nın kendisidir²¹. İman ve cesaretle "Işık"²² ı insanlara götürenler Tanrı'nın ve İsa'nın²³ kurtarıcılığının doğru olduğu gerçeğini herkesle paylaşmalıdır²⁴. Tanrısal iradenin gerçekleşmesinin tartışılmazlığı yani sonsuz kurtarıcılığın gerçek olduğu düşüncesine göre özgür kalmak için iman ve cesaret elzemdir.²⁵ Başka bir ifadeyle insanları kurtarmak için dünyaya İsa'yı yollayan Tanrı'nın²⁶ eyleminin ardında yatan gerçekle, dünyadaki varlığın tek sahibi olan²⁷ İsa tarafından iman ve cesareti tüm insanlara göstermek ve öğretmek için havariler göreve gönderilmiştir²⁸. Bu görevle gerçek zafer olan inancın ışığının dünyada sonsuza dek yakılması için ilk adım

¹⁶ Norman Anderson, a.g.e.,s.21.

¹⁷ Barış Kerimoğlu, Zehirli Sarmaşık Misyonerler Küresel Tapınağın Post- Modern Rahipleri, s.18., Ulus Yayınları İstanbul, 2004.

¹⁸ Billy B. Smith, Tanrı'nın Sizdeki Gücü, çev. Olcay Balıatlı,s.81., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁹ Misak Günay, Gerçeği Bilelim, Zafer Matbaası, İstanbul, 1984, s. 15

²⁰ Gerçek Amacı Keşfedin Keşif Serisi:3, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995, Giriş kısmı.

²¹ Yuhanna 8:12.

²² Michael Youssef, a.g.e.s. 37-38.

²³ Semiha Ayverdi, Misyonerlik Karşısında Türkiye, s.67., Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969.

²⁴ R.C.Sproul, Müjde'yi Doğru Anlamak Müjdecileri Bir Arada Tutan Bağ, çev. Gamze Taştan, s.78., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2005.

²⁵ Joyce Meyer, Onları Sevdigimi Söyleyin Tanrı'nın Size Duyduğu Sevgiye İlişkin Yeni Bir Esine Kavuşmak,s. 23., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2011.

²⁶ Wilhelm Busch, a.g.e., S. 70.

²⁷ Stephen Tomkins, A Short Story Of Christianity, s.137., William B.Eerdmans Pub. Co., Michigan, 2005.

²⁸ Mar.3:13-19,6:7-13;Lu.6:12-16,9:1-6.

atılmıştır. Tanrı'nın vaat ettiği zaferi sağlamak için kurtuluşa önce bireysel olarak ulaşmak gereklidir. Ama toplumun aydınlatılması fikri de yadsınamayacak kadar kıymetlidir.

Hristiyan teolojisine göre kurtuluşa kişisel olarak erişmek önemlidir ama kitlelere bu şansı sağlamak Tanrısallık yıkımın korkunçluğu düşünüldüğünde çok daha önemlidir. Savaşlar, hastalıklar, doğal afetler, toplu ölümler ve diğer felaketler Tanrısallık öfkenin dünyada yansımalarıdır²⁹. İnsanların doğru yola ulaştırılması Tanrısallık öfkenin bastırılmasını sağlar. Bu dünyevi kurtuluş demektir ve bireye sadece dünyada yaşama şansı sunmaktadır. Öte yandan sonsuz hayatta ise karşılaşılacak çok daha korkunç olacağı düşüncesi "Işık'ın taşınmasını" elzem kılar. Nihai amaç tüm dünyayı kazanmaktır³⁰. Başka bir ifadeyle her iki dünyada da kutsal zaferin kazanımı nihai zafer olarak var sayılmaktadır.

Dünyayı kazanma amacıyla çalışmaya başlayan tebliğcilerin yani müjdecilerin³¹ ulaşma beklentisinde oldukları insanlar sadece inancı kabul etmeleri beklenenler değildir. Aslında öncelikli olarak zavallı ve günahkarlara ulaşılmalıdır. Kötü olana ya İsa sayesinde kurtuluş gelecektir ya da kaybolmuş olan bu koyunlar sonsuza dek yitirilecektir³². Kaybolan zavallıları tekrar kazanmak çabasında olan misyoner, İsa'nın kutsamış olduğu fakirlerden biridir³³. Misyonerlerin hizmet sundukları her bina ve alan inananlar için bir okuldur³⁴. İnananların sürekli eğitimi kutsal bir çabadır. Bu uhrevi amaca hizmet eden kutsal kiliselerin³⁵ dini liderleri yani inancın ve ışığın tebliğcileri öğrencilerinden üstün değildir. Onlar hizmetçi ve kuldur³⁶. Bu düşünce kaynağını İsa'nın hayatından alır ve Hristiyan teolojisinin temellerindendir. Tüm inananlar aynı seviye ve değerdedir. Ortak amaca hizmetleri onların ışığını sonsuz ve anlamlı kılacaktır. Bir misyoneri ötekinden farklı kılan tek gerçeklik onun

²⁹ R.C.Sprout, Ne'den Kurtulduk?, çev. Seyfettin Kültürel, s.20., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2005.

³⁰ Richard Wurmbbrand, a.g.e., s.137.

³¹ Rodney M.Howard – Browne, Kahyalık İlkeleri, çev. Leyla Güleç, s.73., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2009.

³² C.S.Lewis, a.g.e., s.79.

³³ C.S.Lewis, a.g.e., s.80.

³⁴ M. Günay Gerçeklere Dönüş Reform İlkeleri, s.47., Sebat Matbaacılık, İstanbul, 1984.

³⁵ John R.Rice, The Home Courtship, And Children, s.323., Sword Of The Lord Publishers, U.S.A., 1974.

³⁶ M. Günay, a.g.e., s. 85.

Müjde'yi öğrenme ve öğretme hevesidir. Tebliğcinin rehberi dünyevi hayatıyla İsa'dır. Tanrı kutsal oğlunu dünyaya göndermiştir ve İsa'da kendinde olan kutsallığın farkındadır³⁷. Buna rağmen diğer insanlardan kendini asla üstün görmemiştir. Bir insan gibi yaşamış, çalışmış, acı çekmiş ve ölmüştür. İsa tebliğciler için modeldir³⁸. Kendi yaşadığı dönemde toplumun geneli tarafından kabul görmeyen kişiler İsa tarafından reddedilmemiş aksine kıymet görmüşlerdir. Bu nedenle tebliğci asla sahip olduğu inancın büyüklüğünden dolayı kimseyi eleştirmemeli ve küçük görmemelidir.³⁹ İnsanları hatalarından dolayı yargılama hakkına sahip olmadığının bilincinde olan gerçek bir inanan tıpkı bir köle gibi çıplak ayaklarla hizmet sunmak⁴⁰ için vardır ve varlığı Tanrısal misyonun⁴¹ yani kutsal var oluşun gereğidir. Vücut bulma mesajını İsa'ya yükleyen Tanrı ile bütünleşmek⁴²; İsa ile bütünleşmek, İsa ile bütünleşmek ise halk ile bütünleşmek demektir⁴³.

Hristiyan inancına göre halk ile bütünleşmek için her misyoner tebliğ hizmetine şahsi şartları ne olursa olsun hazır olmalıdır⁴⁴. Tebliğci, Mesih İsa'yı isteyen herkesle paylaşmalıdır⁴⁵. Tanrı'nın oğlu olarak görülen İsa'nın tüm insanlığın kurtuluşu için çarmıhta acı çektiği ve hayatını yaşayan ve ölen tüm insanların ruhlarını sonsuz azaptan kurtarmak için verdiği gerçeklik insanlara anlatılınca tüm dünyanın kazanılması mümkün olabilir⁴⁶. Gerçek inanç yayıldıkça inancın ideolojik temelleri de yayılacağından tüm insanlık aynı değer yargıları çerçevesinde birleşecektir⁴⁷. Misyonerlere göre insanların tek bir inanç bünyesinde

³⁷ Wilhelm Busch, a.g.e., s54.

³⁸ Norman Anderson, a.g.e.,s.22., Yuhanna 10:33-35., Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, çev. Ziya İhsan, s.65., Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, II.Baskı, Ankara, 1964.

³⁹ Michael Youssef, a.g.e., s. 110-111.

⁴⁰ Loren Cunningham&Janice Rogers, İsa'ya Teslim Olmak Haklarımızdan Vazgeçmenin Açığa Çıkadığı Güç, çev. Şafak Cangül Tarı, s.17., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009.

⁴¹Şinasi Gündüz&Mahmut Aydın, Misyonerlik Hristiyan Misyonerler Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri, s.35., Kaknüs Yayıncılık, İstanbul, 2002.

⁴²Ekrem Sarıkcıoğlu , Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi, s. 285., Kardelen Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1999.

⁴³Bruce Milne, Tanrı Öğretisi Hristiyan İnancının El Kitabı, çev.Levent Kınran,s.270., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995.

⁴⁴ Henk Rothuizen, Baba Ben Kimim?, s.44., Kurtuluş Kitapları,Metser Bas. Yay. Ankara, 2008.

⁴⁵ Gerçek Amacı Keşfedin Keşif Serisi:3, s. 30., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995.

⁴⁶ Loren Cunningham&Janice Rogers, İsa'ya Teslim Olmak Haklarımızdan Vazgeçmenin Açığa Çıkadığı Güç, çev. Şafak Cangül Tarı, s.132., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009.

⁴⁷Ali İsra Güngör, Vatikan Misyon Ve Diyalog,s. 28., Alperen Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2002.

birleşmesi için, sahip olunan bütün dünyevi varlıklar O'nu yüceltmek amacıyla için sınırlı bir zaman için ve Tanrı hizmetine sunulabilmesi için inananlara verilmiştir⁴⁸. Tanrı hizmetine ruhsal ve madde ile girmek ise misyonerin manevi kalesi olan kilise çatısı altında mümkün olacaktır.

Yunanca Kyrios kelimesinden türeyen kilise sözcüğü Rabb'e ait olan anlamına gelmekte ve hem insan grubunu hem de bu grubun çatısı altında toplanarak ibadet ettiği bir fiziksel mekan tanımlamaktadır. İdeal kilise her bir parçası birbiriyle uyum içinde çalışan evrensel ve kutsal bir makine gibidir.⁴⁹ Bu uhrevi yapının rehberi İsa ve İncil'dir⁵⁰. Kutsal yapının beyni yani yönlendirici varlığı sebebini ve yetkisini Tanrı'dan alan Kutsal Ruh'tur⁵¹. Tanrı'nın meleği insanlara Kutsal Ruh olarak görünmüştür ve bu temas yaratıcının izni ve bilgisi dahilinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla kilisenin de varlık sebebi ve otorite kaynağı Tanrı'dır. O, Kendine ait olan insanların⁵² aynı zamanda O'nu tanıtmak ve her buyruğuna uymak zorunda olduğu gerçeğini yani uhrevi misyonu kilisenin varlığıyla somutlaştırır⁵³. Başka bir ifadeyle kilise kutsal misyonu yerine getirme arzusu duyanlar için adeta ruhsal bir bekleme salonu gibidir⁵⁴. Bu salona gelen her birey önce kutsal esinle yani yaratıcının dünyadakilere yön vermek amacıyla kullandığı Kutsal Ruh ile dolmayı beklemelidir. Hata yapmamak için insanlığa sunulmuş Tanrısal bir hediye olan Kutsal Ruh'un ilahi ve daima gerçeğe sevk eden yönlendiriciliği elzemdir⁵⁵. Kutsal Ruh'un sunduğu kutsal esin sadece fiziksel bir mekan olmaktan daha fazla ve derin anlamlar yüklenmiş olan kilisede alınabilir. Tanrısal yol kilisenin gerçek anlamıdır ve Tanrı ile buluşarak O'nun adını yüceltmek için kiliseye gidilmelidir⁵⁶. Bu eylem hem Tanrı'nın oğlu hem de Tanrı olarak da tanımlanan İsa

⁴⁸ Loren Cunningham&Janice Rogers, a.g.e.,s. 15.

⁴⁹ Joyce Meyer, Esenlik Bütün Kaygılarını Rabb'e Bırak,s.40., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2011.

⁵⁰ Rodney M.Howard – Browne, Kahyalık İlkeleri, çev. Leyla Güleç, s. 112, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2009.

⁵¹ İlhan Keskinöz, Hristiyanlıkta Ondalık Sunu Sadaka, s. 70., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2008.

⁵² C.S.Lewis, a.g.e.,s.63.

⁵³ R.C.Sproul, Müjde'yi Doğru Anlamak,s. 135.

⁵⁴ Nathan Gun& Hoi Cho, Tapınma Tanrı İle Buluşma, çev. Fatma Gülgiller,s.27., Kurtuluş Yayınları, İstanbul, 2011.

⁵⁵ Joyce Meyer, Esenlik Bütün Kaygılarını Rabb'e Bırak, s.24., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2011.

⁵⁶ Nathan Gun& Hoi Cho, a.g.e.,S. 45.

için de olmalıdır. Zira kurtarılan olarak İsa'yı yani Tanrı'yı övmek⁵⁷ ve yüceltmek bir inanan için dünyevi hayatın sebebi ve amacıdır⁵⁸. İnsan ilk günah sonrası Aden Bahçesi'nden dünyaya atılan Adem ve Havva'nın torunu olarak sadece yaratıcıyı överek ve yüceltilmesine vesile olarak hayatına ve var oluşuna anlam katabilir. Dünyevi hayatta imanın akılla bir ortaklığı yoktur.⁵⁹ Akıl insanın var oluşunu ve zavallılığını anlamakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenle iman her zaman akıldan bir adım daha ileride olmalıdır. Tanrı'nın sözünü işitmekle oluşan iman⁶⁰ teolojik ruhun temelidir. İman (fundus animae)⁶¹ Tanrı'ya ve O'nun oğlu olan İsa ile Kutsal Ruh'a inanmak, güvenerek aklanmak⁶², dayanmak ve bağlanmaktır⁶³. Bu ise genellikle kutsal ve evrensel⁶⁴ kilisede gerçekleşir. Bu hususta Tanrı'ya güvenmek gereklidir çünkü güvenceyi bizzat o vermiştir⁶⁵.

Öte yandan imanın seviyesi bir insanın Tanrı ile olan kişisel tecrübesiyle alakalıdır⁶⁶. Şahsi olan bu ilişki kilise çatısı altında yoğunlaşır. Her Hristiyan İsa gibi yaşamayı ve davranmayı hayat boyunca tüm samimiyetle denemelidir. İlk Hristiyanlar kendilerine model olarak aynı ortamda yaşadıkları İsa'yı örnek almışlar, bu şekilde hata yapma ihtimallerini ortadan kaldırarak İblis'e karşı zafer kazanmışlardır⁶⁷. İsa'nın dünyevi hayatının sona ermesinden sonra doğan ya da Hristiyanlığı kabul edenler için ise rehber İncil(Müjde)'dir. İnsan Kutsal Ruh'un esini olmaksızın tek başına okuyarak Müjde'yi tam olarak anlayamaz. İncil'in öğretildiği yer kilisedir. Bu nedenle bir Hristiyan asla yalnız yaşamaz. Benzerlerinin var olduğu kilisede ve kurulacak Tanrı Krallığı'nda⁶⁸ yani büyük birlikte yerini alır⁶⁹ ve

⁵⁷ Tom Hess, Gözcüler Hazır Olanlar ve İsa Mesih'in Dönüşü İçin Yol Hazırlayanlar, çev. İsmail Serinken, s.47., Metser Bas. Yay. Ankara,.

⁵⁸ Nathan Gun& Hoi Cho, a.g.e.,s.57.

⁵⁹ Mircae Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed'den Reform Çağı'na, s.271., c.III., Çev. Ali Berkay, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2003.

⁶⁰ Kenneth. E.Hagin, Daha Da Fazla Büyüyen İman., çev. Güzin Selamet., s.8., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

⁶¹ Rudolf Otto, The Idea Of The Holy An Inquiry Into The Non- Rational Factor In The Idea Of The Divine And Its Relation To The Rational, s.108., Trs. By. John W.Harvey, Humphrey Milford Oxford University Press, Great Britain, 1931.

⁶² R.C.Sproul, Müjde'yi Doğru Anlamak, s. 106.

⁶³ Billy B. Smith, Tanrı'nın Sizdeki Gücü, çev. Olcay Balıatlı, s.88., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2005.

⁶⁴ Donald Cobb, a.g.e., S.147., Mircae Eliade, Dinin Anlamı Ve Sosyal Fonksiyonu, çev. Mehmet Aydın, s.9., T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

⁶⁵ Tom Hess, a.g.e., s. 20.

⁶⁶ Billy B. Smith, a.g.e., s. 88.

⁶⁷ Billy B. Smith, a.g.e., s. 99.

⁶⁸ Münir Yıldırım, Yunanistan Ve Ortodoks Kilisesi, s.9., Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.

⁶⁹ R.C.Sproul, a.g.e., s. 21.

yaratıcı ile olan ilişkisini bu çatı altında güçlendirir. Hristiyan düşüncesine göre kilise ve İncil Tanrı Krallığı'nın kapısıdır. İnsanı bu kapıya ulaştıran ve içeri alınmasını sağlayan da misyoner yani tebliğcidir. Yani misyoner “kapıda bekleme süresini farkındalığı arttırarak azaltan” kıymetli bir kişidir.

Tanrı Krallığı'na giden yolda en büyük ve evrensel büyük birlik olarak tanımlanan kilisede tapınma ve övgü bir şeyler dileme amacıyla değil, adanmak amacıyla olmalıdır⁷⁰. Sola Fide yani imanla aklanma ancak adanma yoluyla ve kilisede gerçekleşir⁷¹. İmanla aklanmayan bir insanın gerçek anlamda Hristiyan olup olmadığı tartışması Pneumatology yani İlahi Elçi (Kutsal Ruh) Doktrini'nden⁷² çıkmaktadır. İlahi Elçi Doktrini'ne göre Kutsal Ruh sadece aklanmış kişide yaşar⁷³. Kilisenin ruhsal ve fiziksel yapısında yer almayan bir insan Kutsal Ruh'un ilahi mesajlarını alma şansına sahip olamaz. Başka bir ifadeyle kiliseye gelmeyen aklanamaz, aklanamayan insan iman sahibi olamaz, iman sahibi olmayan kurtuluşa Kutsal Ruh Eli'yle ulaştırılamaz. Bir misyoner her inananın ve iman etmesi beklenenin kiliseye gelerek ilahi affı ve kurtuluşu kazanmasına aracı olmalıdır. Aracılık vazifesi sadece fiziksel mekan olarak kiliseyi kapsamamaktadır.

İnsanın gerçek bir inanana kutsal esinle dönüştüğü kilisenin eğitim işlevi ailelerin yaşadıkları konutların da kutsanma sebebidir. Her Hristiyan çevresindeki herkese inancı doğru ve sürekli tebliğ etmekle yükümlü olduğu için her ev bir kilise gibi düşünülür. Çünkü İncil'in öğretilmesi evde başlar⁷⁴. Evinde dini eğitime başlamayan bir bireye hiçbir kurum ya da birimde tam anlamıyla eğitim verilemez⁷⁵. Dolayısıyla kilisenin eğitim vazifesi evde de geçerlidir. Misyoner her biri kilise kadar kıymetli olan her ikametgahta hizmet sunmalıdır.

⁷⁰ Nathan Gun& Hoi Cho, Tapınma Tanrı İle Buluşma, çev. Fatma Güllgiller, s.64.,Kurtuluş Yayınları, İstanbul, 2011.

⁷¹ R.C.Sproul, a.g.e., s.19.

⁷² Linda Woodhead, Hristiyanlık, çev. Sevdâ Çalışkan, s.59.,Dost Kitabevi, Ankara,2006.

⁷³ R.C.Sproul,a.g.e.,s. 172.

⁷⁴ John R.Rice , The Home Courtship, And Children, s.275, Sword Of The Lord Publishers, U.S.A., 1974.

⁷⁵ John R.Rice , a.g.e,s.278.

Evanjelizm burada ortaya çıkar. Gerekirse kapı kapı gezerek görevini yapması beklenen her misyoner ona açılan her kapının Tanrı'nın Krallığı'na açıldığının bilincinde olmalıdır.

Hristiyan teolojisine göre her ev bir kilisedir. Eğitimin her alanda sürdürüldüğü bu küçük kiliselerde yani evde yeni nesillerin eğitimi konusunda anne- babanın yetkilerinin Tanrı tarafından verildiği düşüncesi⁷⁶ hakimdir. Hristiyan inancına göre Tanrı insanları onun çocukları olsun diye yaratmıştır⁷⁷ Tanrı'nın çocukları sadece kendilerini hata yapmaktan esirgemekle kutsal amaca uygun davranmamaktadırlar.

Eğitim imanlı nesiller yetiştirmenin yoludur düşüncesinin vurgulandığı Hristiyan teolojisine göre ailenin eğitime başlaması için ilk aşama yeniden doğuş ve tazelenme⁷⁸ ve ruhun arınması⁷⁹ olan vaftizdir Burada misyonerin ilk uhrevi görevine tekrar vurgu yapılmaktadır: Vaftizle ışığa yönlendirmek. Vaftiz edilen İsa'nın başını oluşturduğu kutsal bütünün bir parçası olur⁸⁰ İmanlılar için sonsuz yaşam anlamına gelen Tanrı ailesine katılmanın sembolik göstergesi su ile vaftiz edilmektir⁸¹. İnsanla Tanrı'nın benzeyişini bozan⁸² ilk günahı arınmayı simgeleyen vaftiz seramonisinde yıkayan ve arıtan aslında İsa'nın kanıdır⁸³. Bu nedenle vaftiz bilinçli olduğunda yani iman edene uygulandığında anlamlıdır⁸⁴.

Misyoner ya da tebliğci tarafından yeni bir hayata vaftizle başlayan çocuklara verilen eğitimde sağlanması gereken Tanrısal esinin insan ruhunda varlığı İncil'in İsa'dan sonra havarileri ve diğer inananlar tarafından yazılmasına sebep olmuştur⁸⁵. Ruhunu eğitmiş bir

⁷⁶Tedd Tripp,Çocuk Yüreği Anlamak, Yol Göstermek, Önderlik Etmek , çev.Mine Yıldırım,s.48., Kucak Yayıncılık, Ankara, 2003.

⁷⁷ Wilhelm a.g.e., s.33.

⁷⁸ Tatha Wiley, a.g.e., s.40.

⁷⁹ Talal Asad, Sekülerliğin Biçimleri Hristiyanlık İslamiyet Ve Modernlik, çev. Ferit Burak Aydar,s.48., Metis Yayıncılık, İstanbul, 2007.

⁸⁰ Linda Woodhead, Hristiyanlık, çev. Sevda Çalışkan,s.34., Dost Kitabevi, Ankara, 2006.

⁸¹ Bruce A.Mc Dowell, Kutsal Kitap'ın Mesajı, çev. Seyfettin Kültürel,s.212., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2004.

⁸² R.C.Sproul, Ne'den Kurtulduk?, çev. Seyfettin Kültürel,s.31., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2005.

⁸³ M. Günay Gerçeklere Dönüş Reform İlkeleri, s.271.,Sebat Matbaacılık, İstanbul, 1984.

⁸⁴ M. Günay , a.g.e,s.231-232.

⁸⁵ Daniel Wickwire, Kutsal Kitap Değiştirildi Mi?, s.10., 3.Baskı, Ankara, 2007

insan Mesih⁸⁶ İsa ve Tanrı ile kendindeki Kutsal Ruh vasıtasıyla aracısız iletişime geçebilir⁸⁷. Bu aşamada her çocuk Tanrı'dan dilediklerini alabilir çünkü O sonsuz bir sevgiyle tüm insanları sevmekte⁸⁸ ve insanların yüreklerindeki boşluğu ve yalnızlığı doldurmayı istemektedir⁸⁹. Var olan her şeyi destekleyen ve yönlendiren Tanrı'dır. Onunla insanlık arasındaki tek aracı, Tanrı'nın doğası ve karakterinin bedenlenmiş hali⁹⁰ olan İsa⁹¹ harman yerini temizlemek için elinde yabası ile beklemektedir. Buğday tanelerini samandan ayıracak, samanla sembolize edilen imansızları yargılama sonrasında sonsuz ateşle yakıp buğdayı ambara toplayıp saklayacaktır⁹². İman ederek yargılanmaksızın sonsuz yaşama kavuşulacak⁹³, o gün gelmeden de inananlar İsa'nın etkisini hayatlarında göreceklerdir⁹⁴. Çünkü İsa ismi Yeşua ve Yoşua kökünden gelmektedir ve Kurtarıcı ya da Rab Kurtarır anlamına gelmektedir.⁹⁵ İsa insanların Tanrı'ya giden yolda açmaları gereken bir kapıdır.⁹⁶ O insanlığın günahlarının affı için hayatını sunmuş ve en büyük sevgi tezahürünün; kıymetli insanlar için canını vermek olduğunu vurgulamıştır⁹⁷. Tanrı ile insanların barışması için işlenmiş ve işlenecek günahların tüm suçunu üstüne alan İsa'ya⁹⁸ atfedilen isimlerden biri de Immanuel'dir ve Tanrı bizimle anlamına gelmektedir.⁹⁹ Öte yandan Grekçe "euangelion" kelimesinden üretilen İncil¹⁰⁰ " iyi haber" anlamına gelmektedir ve İsa'nın insanlığın günahlarına karşılık olarak verdiği hayatı sonrasında ölüp dirilmesi sayesinde¹⁰¹ sağladığı

⁸⁶ Meshedilmiş kelimesinden türetilen Mesih ifadesi Tanrı'nın seçtiği ve daha önceki din önderleri tarafından geleceği bildirilen kurtarıcı anlamına gelmektedir. Bkz. Kapı Ben'im İncil'den Yuhanna Bölümünün Çağdaş Türkçe'de Yeni Çevirisi, s.64., Basaş Ofset, İstanbul, 1986.

⁸⁷ Kenneth. E.Hagin,Daha Da Fazla Büyüyen İman.,çev. Güzin Selamet., s.71.,

Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

⁸⁸ Joyce Meyer, Onları Sevdigimi Söyleyin Tanrı'nın Size Duyduğu Sevgiye İlişkin Yeni Bir Esine Kavuşmak,s. 8., Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2011.

⁸⁹ Josh Mc Dowell&Bart Larson, Mesih İsa'nın Tanrısallığı Kutsal Kitaba Dayalı Bir Savunma, çev. Fikret Böcek, s.37., Zirve Yayıncılık, İstanbul, 3. Baskı, 2004

⁹⁰ Tom Hess, Esenlik Dileyin Yeruslaim'e., çev. İsmail Serinken.,s.19., Metser Basım Yay., Ankara.

⁹¹ Josh Mc Dowell, Marangozdan Da Öte, çev. Levent Kınrans.8., , Kaya Basın Yayın, İstanbul, 1997.

⁹² Hz. İsa İncil'den Luka Başlıklı Bölüm, Lütuf Yayıncılık, İstanbul, 1997., s. 17.

⁹³ Bruce A.Mc Dowell, Kutsal Kitap'ın Mesajı, çev. Seyfettin Kültürel, Gerçeğe Doğru Kitapları,İstanbul,2004, S. 125.

⁹⁴ Josh Mc Dowell, Marangozdan Da Öte, çev. Levent Kınran, Kaya Basın Yayın, İstanbul, 1997 , s.71.

⁹⁵ Josh Mc Dowell&Bart Larson,a.g.e., ,s.15.

⁹⁶ Norman Anderson, a.g.e.,s. 24.

⁹⁷ Elmo Stoll& Elizabeth Hersherberger Bauman, Düşmanlarınızı Sevin, çev. Hande Taylan, Gerçeğe Doğru Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 2008., s.10.

⁹⁸ Henk Rothuizen, Baba Ben Kimim?Kurtuluş Kitapları,Metser Bas. Yay. Ankara, 2008.,S.18.

⁹⁹ Bruce A.Mc Dowell, Kutsal Kitap'ın Mesajı, çev. Seyfettin Kültürel, Gerçeğe Doğru Kitapları,İstanbul,2004, S. 50

¹⁰⁰ Linda Woodhead, a.g.e.,S.13.

¹⁰¹ Tom Hess, Gözcüler Hazır Olanlar Ve İsa Mesih'in Dönüşü İçin Yol Hazırlayanlar, çev. İsmail Serinken, Metser Bas. Yay. Ankara, s.28, Tatha Wiley, a.g.e.,, s. 35.

kurtuluşun müjdesi¹⁰² olan İncil Tanrı ve İsa'ya iman edenlerin sonsuz yaşama kavuşacağını¹⁰³ haber vermektedir. Hristiyan teolojisine göre tüm çocuklar bu sonsuz yaşamı hak etmektedirler ve eğitimsiz bırakarak onları cennetten mahrum etmek anne- baba sorumluluğuyla bağdaşmaz.¹⁰⁴ Anne ve baba tebliğcidir. Burada anne ve baba kelimeleri biyolojik atalığı tanımlamaktan ötedir. Her inanan bir diğerine tıpkı annesi ya da babası gibi davranmalı ve onun her iki yaşam düzleminde de iyiliğini istemelidir.

Hristiyan inancına göre anne ve babaların çocuklara nasıl sahip olunacağını öğretmekle mükellef oldukları iman aklanmanın yoludur.¹⁰⁵ İncil hakkında sahip olunan bilginin miktarı önemlidir ancak bu ilahi bilgiyi hayatın tüm aşamalarında yaşama geçirmek çok daha önemlidir.¹⁰⁶ Aileler ve özellikle evin reisi konumunda olan babalar bu hususta belirleyici ve yönlendirici olmalıdır¹⁰⁷.

Hristiyan inancına göre sadece anne ve babalar değil aynı zamanda her inanan “ışığı taşıyan” bir misyonerdir ve bir diğerinden sorumludur. Bu sorumluluk doğru şekilde yerine getirildiğinde hem insanlar “aydınlanır” hem de tebliğcinin hayatına Tanrı'nın bereketlemesi ulaşır.¹⁰⁸ Cehennem her inanan için her türlü tedbirin yaşarken alınmasını gerektiren bir olgudur. Cehennem kötü meleklerin, gurur¹⁰⁹ ile yalanın babası¹¹⁰ ve bu dünyanın egemeni olan¹¹¹ İblisin mekanı olması için yaratılmıştır¹¹². Burada asli olanlar kötü yani düşmüş

¹⁰² M.A.Moran, Hakikat Ve Delalet, Müjde Yayınları, İstanbul, s.23.

¹⁰³ Bruce A.Mc Dowell, Kutsal Kitap'ın Mesajı, çev. Seyfettin Kültürel, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul,2004,S. 208.

¹⁰⁴ John R. Rice, The Home Courtship, And Children, Sword Of The Lord Publishers, U.S.A., 1974,s. 215.

¹⁰⁵ Joyce Meyer,Vereceğiniz En Önemli Karar Hayatınızı Değiştirecek Yeniden Doğmak Hakkında Tam Ve Derin Bir Anlayışa Sahip Olmak, çev.İhsan Özbek, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2011s.41.

¹⁰⁶ Nathan Gun& Hoi Cho, Tapınma Tanrı İle Buluşma, çev. Fatma Güllü, Kurtuluş Yayınları, İstanbul, 2011., s 91.

¹⁰⁷ John R. Rice, a.g.e,s. 244.

¹⁰⁸ Rodney M.Howard – Browne, Kahyalık İlkeleri, çev. Leyla Güleç, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2009, S. 9.

¹⁰⁹ C.S.Lewis, Özde Hristiyanlık, çev. Levent Kınran, Haberci Basın Yay., İstanbul, 2009, s. 117.

¹¹⁰ Loren Cunningham&Janice Rogers, İsa'ya Teslim Olmak Haklarımızdan Vazgeçmenin Açığa Çıkardığı Güç, çev. Şafak Cangül Tarı, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009, s. 116.

¹¹¹Kapı Ben'im İncil'den Yuhanna Bölümünün Çağdaş Türkçe'de Yeni Çevirisi,Başış Ofset, İstanbul, 1986, s, 63.

¹¹² Joyce Meyer,Vereceğiniz En Önemli Karar Hayatınızı Değiştirecek Yeniden Doğmak Hakkında Tam Ve Derin Bir Anlayışa Sahip Olmak, çev.İhsan Özbek, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2011, s. 7.

melekler ve insanı kurtuluşa ulaştırmaktan men etmek için türlü tuzaklar kuran Şeytan yani¹¹³ İblistir. Dolayısıyla insan zihninin alamayacağı kadar korkunç olduğu düşünülen cehennemde Tanrı'ya ve İsa'ya inananların bulunmaması gerekir. Tüm kötülerin konulacağı ve sonsuza dek burada tutulacağı zamana kadar İblis'in ve ona yardımcı olan kötü meleklerin insanları ayartmak için dünyada kalma hakkı vardır. Bu insanlara verilen Tanrısal seçme hakkının gereğidir¹¹⁴. Ancak bu seçme hakkı korku kavramını insan hayatına sokmaktadır. Çünkü korku günahın hem sebebi hem de ürünüdür¹¹⁵. Korkan insan hatalar yapar ve yanlış olan seçimleri ya da hareketleri ona o an için en anlamlı seçenekmiş gibi görüldüğünden hatada ısrar eder yani günahkar olur. Ayrıca korku yaratan durum ortadan kalktığında günahkarlığını fark eden insan bu sefer de günahlarının yarattığı korku ve kaygıyla yaşamak zorunda kalır. Korku hastalığın yani günahın belirtisidir¹¹⁶. İyi bir Hristiyan misyoner tıpkı bir anne baba gibi davranarak yani bir diğerini koruyup kollayarak ve günahattan uzak tutmaya çalışarak hem korkuyu insanların kalbinden siler hem de insan ruhunu sonsuz azaptan korur. Amaç ortaktır. İsa'nın dünyaya son kez dönüşünde kuracağı Tanrısal Krallığı'nda yer alacak gerçek inanan kitlesini yaratmak ve korumak için daima Tanrısal yetkiyle tebliğ başka bir ifadeyle daima misyonerlik kaçınılmazdır.

Aile bireylerinin birbirlerine karşı duydukları acıma, hoşgörü ve diğer tüm olumlu hisleri tüm Hristiyanlar için duyan gerçek bir misyonerin iblisin tüm oyunlarına ve kötülüklere karşı Tanrı'dan aldıkları bir yetki vardır¹¹⁷. Bu yetki Tanrısal Söz'le bedenlenir¹¹⁸. Yaratıcı insanları sever, acır, lütfeder¹¹⁹ ve insanın olmasını istediği yere

¹¹³ Joyce Meyer, Aklın Savaş Alanı Aklınızda Süren Savaşı Kazanmak, çev. Erdem Çetin, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2008, S.16.

¹¹⁴ Joyce Meyer, Tam Ve Derin Bir Anlayışa Sahip Olmak,,s. 18.

¹¹⁵ Joyce Meyer, Vereceğiniz En Önemli Karar Hayatınızı Değiştirecek Yeniden Doğmak Hakkında Tam Ve Derin Bir Anlayışa Sahip Olmak,s. 23.

¹¹⁶ Tevrat, Zebur Ve İncil'e Göre Korkuyu Yenmek, Diri Söz Serisi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2001, s.16.

¹¹⁷ M. Günay Gerçeklere Dönüş Reform İlkeleri, Sebat Matbaacılık, İstanbul, 1984,s.160.

¹¹⁸ Billy B. Smith, Tanrı'nın Sizdeki Gücü, çev. Olcay Balıatlı, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2005S. 39.

¹¹⁹ Tom Hess, Esenlik Dileyin Yeruslaim'e., çev. İsmail Serinken., Metser Basım Yay., Ankara,s. 29.

yükselmesi gerekmektedir¹²⁰. İnsanın kendi hayatına hükmetme hakkı bu ilahi sevgi ve isteğin ürünüdür¹²¹. Çünkü Tanrı dünyaya insanları var olan diğer tüm varlıklara hükmetmek ve bu şekilde kendine yaraşır şekilde yaşamak için yollamıştır¹²². Şeytan ise korkuyla hayatları hükmetmek¹²³, tembelleştirmek ve sorumlulukların yerine getirilmemesini sağlamak gayesidir. İsa insanlara umut ve dünyevi acılara karşı dayanma gücü vermiştir¹²⁴. Umut yerine korkunun esiri olmak hususunda Tanrı insanları uyarmaktadır¹²⁵. Tanrı'nın uyarısı Kutsal Ruh'un esiniyle İsa'nın hayatının her aşamasında ve Müjde'de somutlaşır. Bunun farkında olan her inanan yani tebliğci Tanrısal uyarıyı insanlara hatırlatmakla mükelleftir. Vaftiz eden ve bilinçlendiren misyonerin vazifesi daima hatırlatma ile tamamlanır.

Gerçek bir inananın kendi inanç grubu içinde yaptığı ve “iç misyonerlik” olarak tanımlanabilecek görevi sadece temel kutsal emir ve yargıları diğerlerine anlatmakla sınırlı değildir. Hristiyan inancı sadece dini bir felsefe ya da düşünce sistemi olmaktan uzaktır. İnancın gerektirdiği ibadetler ve uygulamalar vardır. Bu pratiklerin anlamını yitirmeden uygulanması hususunda yine tebliğcilere grup içinde yönlendirici ve hatırlatıcı olma vazifesi yüklenmiştir.

Misyonerin hatırlatıcılığı ilk tövbeden(metoniadan) sonra vazifesi topluluğa daimi olarak tövbe etme gerekliliğini hissettirmekte de geçerlidir. Göksel bir armağan olan tövbe yapıldan pişmanlık duymadan ya da günah kavramından nefret etmekten ötedir¹²⁶. Yeni Antlaşma Dönemi'nin yani İncil uygulamasının kilit noktası olan tövbe¹²⁷, Tanrı'nın insanı götürmeye çalıştığı mutlak hedef olan kusursuzluk noktasına ulaşmanın ilk basamağıdır.¹²⁸

¹²⁰ Kenneth H.Hagin, İmanın Keşfedilmemiş Yetkisi, çev. Güzin Selamet, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2003,s. 49.

¹²¹ Kenneth H.Hagin, a.g.e.,s.63.

¹²² Billy B. Smith, a.g.e., s.13.

¹²³ Billy B. Smith,a.g.e.,s. 26.

¹²⁴ Ahmet Taner Kışlalı, Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma Ve Uzlaşma,s.47., İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 1991

¹²⁵ Billy B. Smith, a.g.e,s. 14.

¹²⁶ Kamil Musa, a.g.e., s.14.

¹²⁷ Kamil Musa, a.g.e, s.9.

¹²⁸ Kamil Musa, a.g.e., s.67.

Günah kavramının temelinde İsa'ya iman etmemek vardır¹²⁹. Tebliğci yani misyoner tövbenin daimi olarak gerçekleştirilmesi gerekliliğini sürekli hatırlatmalıdır. Bu şekilde günahın önüne geçerek imanı yani İsa'ya duyulan sevgi ve inancı tazelemek mümkün olabilir. Hatırlatıcılık vazifesi misyonerin ibadetlerin doğru bir şekilde yapılması için topluluk içinde de geçerlidir.

“Doğru yerde” toplanması beklenen maddi ibadetler arasında Yahudilik ve İslamiyetin aksine kurban ibadeti yoktur. Çünkü Hristiyanlıkta canlı bir hayvanın boğazlanarak kurban edilmesinin gerekli olduğuna inanılmaz¹³⁰. Günahı bağışlatacak tek şey dökülen kandır. İsa tüm insanlığın günahlarına karşılık bedenini kurban ederek kanını dökmüş,¹³¹ ve insan bu şekilde Tanrı ile insan uzlaşmıştır¹³². Bu nedenle hayvan kurbanı gereksizdir¹³³. Misyoner inananın diğer Tanrısal kaynaklı olduğu düşünülen inanç sistemlerinde var olan bu ibadetin kendi cemaatine uygulanmadığından emin olmalıdır.

Gerçek bir inanana yani tebliğciye kutsal yazınlarla verildiği düşünülen dini görevler arasında yaşamıyla diğer “kardeşlerine” ve inanmayanlara örnek olmak görevi de vardır.¹³⁴ Bekarlık ya da fakirlik özendirilen kavramlar değildir ama dünyevi kaygıların esas amacın yani Tanrı Krallığı'nın kurulmasının önüne geçmesi tehlikeli olarak görülmektedir¹³⁵. İsa zenginlik ve yoksulluk arasında bir ayrım yapmamıştır¹³⁶ ama Hristiyan teologlarına göre yaşamın amacı şahsi zenginliği arttırmak olmamalıdır¹³⁷. Açgözlülük insanın Tanrı'ya ulaşma çabasında en büyük engellerden biridir¹³⁸ ve putperestlikle aynı kategoridedir.¹³⁹ Hayat karşılıksız verme düşüncesi üzerine kurulmalıdır.¹⁴⁰ İyi bir Hristiyan evlenmeli, aç

¹²⁹ Kamil Musa, a.g.e., s.4.

¹³⁰ İhsan Özbek, İsa'nın Çarmıhtaki 7 Sözü, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2011, s.76.

¹³¹ Joyce Meyer, Vereceğiniz En Önemli Karar Hayatınızı Değiştirecek Yeniden Doğmak Hakkında Tam Ve Derin Bir Anlayışa Sahip Olmak, çev.İhsan Özbek, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2011s. 31.

¹³² R.C.Sproul, Müjde'yi Doğru Anlamak Müjdecileri Bir Arada Tutan Bağ, çev. Gamze Taştan, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2005,s. 48.

¹³³ Tom Hess, Esenlik Dileyin Yeruşalim'e., çev. İsmail Serinken., Metser Basım Yay., Ankara,s. 43, 45., M. Günay Gerçeklere Dönüş Reform İlkeleri, Sebat Matbaacılık, İstanbul, 1984, s. 226.

¹³⁴ Michael Youssef, a.g.e.,s. 181.

¹³⁵ İlhan Keskinöz, a.g.e.,s.11.

¹³⁶ Ahmet Taner Kışlalı, Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma Ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 1991, s.47.

¹³⁷ İlhan Keskinöz, a.g.e.,s. 20.

¹³⁸ İlhan Keskinöz, a.g.e.,s. 40.

¹³⁹ İlhan Keskinöz, a.g.e.,s. 42.

¹⁴⁰ İlhan Keskinöz, a.g.e.,s. 33.

gözlülükten ve bencillikten uzak bir hayat sürmeli, münzevi olmamalı¹⁴¹, inanan çocuklar yetiştirmeli, her fırsatta inancını anlatarak Tanrı'nın Krallığı'nda yer alacak insan sayısını arttırmalı ve bir tek eşle kurduğu¹⁴² kutsal evlilik bağıyla kurduğu aile yaşantısı¹⁴³ ile örnek ve muteber olmalıdır. Hristiyan teologlarına göre hiçbir inanç evliliği daha fazla kutsayamaz.¹⁴⁴ Evlilik cemaatin en küçük parçasıdır. Bu parça sorunlu olursa dahil olduğu sistemde sıkıntılar yaşanması kaçınılmazdır. Sistemdeki en ufak sorun ise asli amaç olan “inanan kazanma” çabasını olumsuz etkiler. Bu nedenle aile hayatı hem inananların hem de inanmayanların hayatlarında belirleyicidir. Misyoner aile yaşantısıyla gruba örnek olmalıdır. Bu dini bir sorumluluktur.

Gerçek bir inananın inanca ve aynı inancı paylaştığı kardeşlerine karşı sorumlulukları sadece maddi sunuların doğru değerlendirilmesine yönlendirmek, her evi bir kilise haline getirmek ve aile hayatlarıyla örnek olmakla sınırlı değildir. Tebliğci yanlış dini uygulamalarda uyarma görevini de yerine getirmelidir. Hristiyan teologlarına göre oruç ibadeti uygulamada pek çok ciddi yanlışlığı beraberinde getirmektedir. *Tebliğci*; inanana sadece kendinde var olanı keşfetmek için güç ve esin vermeli ve taşıdığı haçın mucizelerini gerçekleştirmesine izin vermeyi öğretmelidir. Bu şekilde İblis ve yardımcısı olan kötü(düşmüş) meleklerin insanlara çektirmeyi planladıkları fiziksel eziyetler gerçekleşmez ve Tanrısal plan engellenmemiş olur. Plana giden yolun ışığı misyonerdir. Kutsal olanın devamı için tebliğci; gücü ve yeterlilikleri oranında tüm insanlara şifa hizmeti vermeli ve İblisin tasarılarını gerçekleştirmesini önlemelidir. Bu yüzden özellikle henüz Hristiyan olmamış insanlara tebliğ hizmeti sunan misyonerler hastane ve dispanser binalarında hem fiziksel hem de ruhsal şifa dağıtmak arzusundadırlar.

¹⁴¹ M.Günay&Ş.Maşalı, En Yüce Bilinç, Lütuf Yayıncılık, İstanbul, 1980, s.145.

¹⁴² Misak Günay, Gerçeği Bilelim, Zafer Matbaası, İstanbul, 1984, S.225.

¹⁴³ John R.Rice, The Home Courtship, And Children, Sword Of The Lord Publishers, U.S.A., 1974, s.18.

¹⁴⁴ C.S.Lewis, Özde Hristiyanlık, çev. Levent Kınran, Haberci Basın Yay., İstanbul, 2009S. 94.

Fiziksel ve ruhsal şifanın Tanrısal bir armağan olarak alınma yollarının misyonerlerce öğretildiği mekanlardan bir başkası da okullardır. Misyonerlerin eğitim hizmetlerine kimi zaman özel tasarlanmış kurumların çatıları altında devam etmeleri ilahi bir emirdir. Eğitim kurumları her inananın Tanrısal şifayı ve başka ödülleri almasını öğretmek ve inancı yaymak için en uygun yerlerdir.¹⁴⁵ Okullar bu sebeplerle misyonerler için vazgeçilmez çalışma alanları olmuş, özellikle dış misyon olarak tanımlanan “inançsızların yaşadığı coğrafyalarda”¹⁴⁶ misyoner grupları farklı yaş ve cinsiyet gruplarına hitap eden okullar açarak nesilleri eğitme görevini üstlenmişlerdir.

1-2-MİSYONER KURUMLARI

Hristiyan inancının vazgeçilmezi olan tebliğ faaliyetlerini yani misyonerlik çalışmalarını fiziksel çalışma alanları ve tekniklerine göre 6 farklı dönemde incelemek mümkündür.¹⁴⁷ İlk dönem İsa’nın Golyota Tepesi’nde çarmıhta ölümüyle başlar ve 100 senesine kadar devam etmektedir. Bu dönemde Havariler yani İsa’nın halefleri farklı coğrafyalara bizzat giderek ya da mektuplar yollayarak, o bölgelerde yaşayan insanlara ve onların dünyevi liderlerine inancı tanıtmaya yolunu seçmişlerdir. Havariler ve yeni Hristiyanların temel iki gayesi vardır: Onları öldürmek amacıyla olan genelde paganlara özelde ise Roma İmparatorları’na karşı hayatta kalabilmek ve gizlice de olsa yeni dini başka insanlara tebliğ etmek.

¹⁴⁵ Loren Cunningham&Janice Rogers, İsa’ya Teslim Olmak Haklarımızdan Vazgeçmenin Açığa Çıkadığı Güç, çev. Şafak Cangül Tarı, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009, s.125.

¹⁴⁶Türk Ansiklopedisi,c. 24., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s.249.

¹⁴⁷ Fatih Gencer, Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakındoğu Yardım Komitesi, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Alternatif Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.21.

100 senesi Hristiyanlar için bir dönüm noktası olmuştur.Yaklaşık 700 yıl süren bu dönemde özellikle IV. Asırda Roma İmparatorluğu'nda yeni inancın kabul görmesiyle Avrupa'nın pek çok yerinde kiliseler kurulmuş, kıtada yaşayan insanlar arasında din hızlı bir şekilde yayılmıştır. Vatikan merkez olmak üzere Avrupa inancın adeta kalesi haline gelmiştir. Bu nedenlerle 100-800 yılları arasındaki sürece “ Kilise Babaları” ya da “Kilise Kurucuları” dönemi denilmektedir. 330 senesinde Kilise Babaları tarafından ilan edilen Milano Fermanı ile inancın yayılması çalışmalarına yeni bir yön veriliyordu. İnanç artık devlet güvencesi ve garantisi altına alınmıştır. ¹⁴⁸ Bu durum kilisenin tebliğ çalışmalarının da dünyevi hükümdarın güvencesi altına alınmasını sağlamıştır.

Kilise kurucuları döneminden sonra, farklı coğrafyalarda inancın farklı yorumlanmasıyla Hristiyan mezhepleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu farklı inanç sistemleri arasında Katolik düşünce daha fazla kişi tarafından kabul edilmiş,Ortaçağ boyunca kıta Avrupa'sında Katolik Hristiyanlık kitleler üzerinde en belirleyici unsur olmuştur. Vatikan'da ikamet eden en büyük dini lider olan papalar kendilerini İsa'nın halefi saymış ve kutsal olduğunu düşündükleri dini yetkileriyle hem halklar hem de yöneticiler için Tanrı'nın cezalandırıcı eli olarak 800 senesinden 1500 yılına kadar geçen 7 asırlık zaman diliminde hükmetmişlerdir. Dönemin başladığı tarihte Büyük Karl(Charlemagne), Papalık'a çok geniş topraklar bağışlayarak askeri koruma hizmeti vermeye başlamıştır. Papa ise yapılan bu bağışa karşılık vermiş, aynı yılın Noel kutlamaları sırasında Büyük Karl'a Kutsal Roma- Germen İmparatoru ünvanıyla taç giydirmiştir. ¹⁴⁹ Bu alışılmadık taç giydirme töreni aslında dünyevi ve ruhsal otorite olarak Papalık makamının taç giymesi anlamına gelmektedir. 9. Asırdan sonra Avrupa'da artık hiçbir dünyevi otorite Papa'nın onayını almaksızın görev yapamayacaktır. Otoritenin

¹⁴⁸ Canan Seyfeli, İstanbul Ermeni Patrikliği, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005, s.9.

¹⁴⁹Mehmet Aydın, “*Türkiye'ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünü Ve Bugünü*”, Türkiye'de

Misyonerlik Faaliyetleri, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2004, s.98.

merkezi olan Papa kendi gücünün gündelik hayatta temsili görevini kime isterse verebilirdi ve beğenmediği kral ya da prensi dinden çıkmakla suçlayarak aforoz edebilme hakkına sahipti. Ortaçağ'da Avrupa'da yaşayan ve farklı dini inançları kabul eden insanlara karşı asla hoşgörölü olunmamıştır. İnsanlara rağmen insanların ruhları İblis'ten kurtarılmak istenmiştir. Tüm Ortaçağ boyunca insanlar “onlara musallat olan kötölüklerden ruhları arınsın” diye odun yığınlarının üzerinde yakılırken, din adamları ve Papa korunaklı kilise ve manastırlarda dünyevi hayatın pek çok lüksüyle yaşamaya devam etmişlerdir. Bu dönemde tebliğ faaliyetleri Katolik, Cizvit, Fransisken ve Dominiken rahipler tarafından yapılmıştır. Hepsinin ortak noktası inancın ve Tanrı'nın öfkeli ve cezalandırıcı yanı ile İblis'in korkunçluğuna vurgu yapmalarıdır. Ortaçağ'ın öfkeli Hristiyan Tanrı'sının insanlara tanıtılması görevi Papalık'ın desteği ile mümkün olmuştur. 1252 yılında Vatikan'da Societas Peregrinantium Propter Christum adında bir misyoner teşkilatı kurulmuştur.¹⁵⁰ Bu kurum için Kutsal Kilise'den yani Vatikan'dan destek aldığı bilinen ilk resmi misyoner teşkilatır. Mezkur dönemde Unam Sanctam Fermanı'nın ilan edilmesi tebliğ çalışmalarına güç vermiştir. Ferman ile kilise kendi imparatorluğunu ve Papa'nın temsil ettiği makamın da dünyevi her türlü otoritenin üzerinde olan bir imparator makamı olduğunu beyan etmektedir. Başka bir ifadeyle İsa'nın temsilcisi olan Papa aynı zamanda dünyevi bir inanç imparatorluğunun temsil makamındadır. Kilise artık bir devlet gibi organize olacaktır. Kurumları ve çalışanları ile kilise artık sosyal hayatın göz ardı edilemez bir parçası olmaktadır. Bu yeni devletin iç politikaları Hristiyanlar dış politikaları ise henüz inançla tanışmamış “ kayıp koyunlar” hakkında olacaktır. İç politikalar Papalık tarafından görevlendirilen kişiler tarafından üretilecek ve uygulanacaktır. Dış politikaların belirleyicisi Papalık temsilci ve uygulayıcıları ise misyonerler olacaktır.

¹⁵⁰Encyclopedia of Religion & Ethics, ed by. James Hastings & John A. Selbie & Louis H. Gray, v. 17., Charles Scribner's Sons New York, 1916, s. 713.

14. yüzyıla gelindiğinde dış politikaların icrasını yapan misyonerler sahada kendileri ile beraber çalışacak “eğitimli” insan ihtiyacını hissetmeye başlamışlardır. Bu ihtiyacın temini için kıta Avrupa’ında hizmet veren eğitim kurumlarında farklı dillerin eğitimi verilmiştir. Hizmet sunulan bölgelerde yaşayan halkların dilini konuşabilmek ve kültürlerini bilmek misyonerlere pek çok açıdan kolaylıklar sunabilir fikri bu faaliyetin çıkış noktası olmuştur. Nitekim 1306 yılında Fransız kralına De Natali Pueri Jesu adında bir metin sunan Raymond Lulle’ye göre bu durum fethi kolaylaştırmak amacına yöneliktir.¹⁵¹ Sadece Lulle dil öğretiminin gerekliliğini vurgulamamaktadır. Aynı yıl Pierre Du Bois tarafından yazılan De Recupere Terrae Sanctae(Kutsal Toprakların Geri Alınması) ve 1311 senesinde Guillaume De Adam’ın yazdığı De Modo Sarracenos Exrerpandi adlı kitaplar da dinin tebliğciler tarafından “ kayıp koyunlara” yayılması için yerel dillerin öğrenilmesi fikrini savunmuşlardır.¹⁵² Lulle, Du Bois ve De Adam’ın düşünceleri dönemin papası Clement V (Bertrand de Goth) tarafından da kabul görmektedir ve Papa 1312 senesinde Viyana’da toplanan konsülde Avrupa üniversitelerinde Arapça’nın ders olarak okutulmasını istediğini beyan edince söz konusu eğitim kıta Avrupa’ında yaygınlaşmıştır. Sadece teolojik eğitim yapan okullarda değil seküler okullarda da verilmeye başlanan Arapça derslerine bu dili çok iyi bilen Hristiyan din adamları girmiştir. Misyonerler Arapların yaşadığı bölgelerde etkin ve verimli çalışabilmek ve inananların hayatlarına dokunabilmek için Arapça öğrenmiş ve benzerlerine de öğretme yolunu seçmişlerdir.

Arapça’nın yaygınlaşmasının altında yatan gerçek beyan edilenden başkadır. Amaç Avrupalılara dil öğretmek ya da Arapça bilimsel kaynakların toplumun geneline sunulması değildir. Tebliğcilere gelecekte gitmeleri muhtemel yerlerde yaşayan Araplara kendi dilleriyle hitap etmek misyonerlerin başarılı olmalarını sağlayacaktır. Bu amaçla Papa John

¹⁵¹Trandafir G.Djuara, Türkiye’nin Paylaşılması Hakkında 100 Proje, çev. Pulat Tacar, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999, s.30.

¹⁵²Trandafir G Djuara , *a.g.e.*, s. 37.

XXII(Jacques Duese) tarafından 1331 senesinde Şark Dilleri Enstitüsü kurulmuştur.¹⁵³ Doğu dillerinin öğretilmesi çabaları Şark Dilleri Enstitüsü'nce sürdürülmüş, ancak çalışma alanlarının genişlemesi ve farklı dilleri konuşan insanların yaşadığı coğrafyalarda eğitimli tebliğci sayısının artması ihtiyacı ortaya çıkınca 1310'da ise Paris Doğu Dilleri Okulu'nda Ermenice Kürsüsü kurulmuştur.¹⁵⁴ Bu faaliyetler daha sonraki Vatikan'da meskun Katolik Papalar tarafından da desteklenmiştir. Ayrıca 15. Asıra kadar tebliğcilerin “ kaybolmuş koyunları” arama ve “ kazanma” çabaları askeri karşılaşmaların yani Haçlı Seferleri'nin gölgesinde kalmıştır. Dünyevi çıkarların gerçekleştirilmesi için gerekli olan silahlı güçlerin temini ve yönetiminde dini bir söylem kullanılmış, ancak Hristiyanlık işgalcilik ve talanla aynı anlama gelmeye başlayınca¹⁵⁵ Araplar da Hristiyanlara karşı keskin tepkiler göstermeye başlamışlardır. Bu durum misyonerlerin çalışma alanı olarak Araplar dışında milletleri seçmesine neden olmuştur.

Kıta Avrupasında dini başka coğrafyalarda yayma çabaları Papalık desteğinde sürerken 14. yy'da İncil'i İngilizce'ye çeviren John Wycliffe'nin mezarından kemikleri çıkarılmış ve yakılmıştır. Wycliff hayatını İncil'i daha anlaşılabilir kılmak amacıyla Latince'den başka bir dile çevirmek arzusuyla hayatını kaybeden tek kişi değildir. 16. yy'da ise William Tyndale herkesin kolaylıkla okuyup anlayabileceği bir İncil tercümesi yapmaya kalkınca yakalanmış, yargılanmış, asılmış ve cesedi yakılmıştır.¹⁵⁶ Dini hoşgörüsüzlük ortamında bir yandan Avrupalılar “resmi” Hristiyanlık teolojisiyle “ eğitime” çalışırken öte yandan dünyanın farklı yerlerinde misyonerler “hoşgörü”yü ulaştıkları farklı coğrafyalarda yaşayan insanların dillerini kullanarak yaymaya gayret etmişlerdir.

¹⁵³Uğur Yıldırım, Dünü Bugünü İçyüzü Ve Perde Arkasıyla Türkiye'de Misyonerlik, Otopsi Yayınları, İstanbul 2005, s.13.

¹⁵⁴ Davut Kılıç, Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasında Siyasi Mücadeleler, ASAM Avrasya –Bir Vakfı, Ankara,2000, s.71.

¹⁵⁵Amin Maulouf , Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri,çev.Mehmet Ali Kılıçbay, Telos Yayıncılık,2.Baskı.1998,s.12. ;Oktay Sönmez, “Haçlı Seferleri Bitmedi”, Müdafaa-i Hukuk, Ankara, 2006,s.89.

¹⁵⁶ M.Günay&Ş.Maşalı, En Yüce Bilinç,Lütuf Yayıncılık, İstanbul, 1980, S. 23-23.

15.yüzyılda inancın yayılması faaliyetlerinin ekonomik aktivitelerle birlikte yürütülmesi başlamaktadır. 1451 senesinde Papa V.Nicholas(Nicholas Parentucelli) Afrika ve Doğu Hindistan’da tebliğ faaliyetlerini sürdürme görev ve imtiyazını Portekiz’e vermiştir. Bu görev Portekiz’e Hristiyan düşüncesinin şövalyesi olma ayrıcalığını vermektedir. Kutsal Roma Kilisesi yani Papalık himayesinde çalışacak olan Portekiz aynı zamanda görev alanında var olan tüm yer altı ve yerüstü zenginliklerin de sahibi olmaktadır. Yani inancın bayraktarı aynı zamanda Afrika ve Doğu Hindistan’da ticaretin de belirleyicisi olacaktır. Din ve ekonominin ayrılmaz ittifakı başlamıştı ve bu ortaklık asırlar boyunca da devam edecektir. Başka bir ifadeyle hedef kitle ile aynı dili konuşan misyonerler “ortak dille” ticaret yapılmasına aracı olmak görevini de üstlenmişlerdir.

Portekiz ticari kaygılarla inancı yayma beklentisinde olan tek devlet değildir. 1493 senesinde Papa Alexander IV(Alexander Sextus Episcopus) dünyayı İspanya’nın isteği ile iki imtiyaz bölgesine bölmüştür. Artık Portekiz ve İspanya hem inancı yayacak hem de Papalık’tan aldıkları imtiyazlarla arzu ettikleri ticari aktiviteleri yapacaklardır.¹⁵⁷

Papalık ile yapılan anlaşma Portekiz ve İspanya’ya pratik anlamda faydalar sağlamamaktadır. Kutsal Roma Kilisesi bu anlaşmadan en karlı çıkan taraftır. Deniz aşırı ülkelere ulaşma şansı yakalayan kilise bu şekilde çok daha fazla sayıda insana erişme şansı bulacaktır. Yeni Hristiyanların sayısının artması Papa’nın saygınlığını arttırırken Kutsal Roma Kilisesi önderliğinde bir Katolik dünya kurulması ideale yaklaşılabacaktır. Emredildiği üzere yaşanan Katolik bir dünya İsa’nın Krallığı’nın kurulma sürecini de hızlandıracaktır.¹⁵⁸

1650 senesinde başlayan beşinci dönemde Reformasyon sonrası dinin yeniden yorumlanması ve farklı mezheplerin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Kitleler

¹⁵⁷ “ Misyon”, Yeni Türk Ansiklopedisi, c.7., ,s.2432.

¹⁵⁸The Oxford Dictionary Of World Religious, s.646., ed.by.John Bowker,Oxford University Press, 1999.

üzerinde dünyevi hak ve yetkilerini büyük ölçüde kaybeden Katolik Papalık bu duruma müdahale edememiştir. Avrupa’da sosyal, ekonomik ve dini hayat yeniden şekillenmiştir.1500 yılına kadar “clergy” diye tanımlanan din adamlarının dünyadaki sonsuz hakimiyeti devam ederken Avrupa’da üretim ilişkilerinin ve araçlarının değişmeye başlamasıyla sosyal hayat da engellenemez bir şekilde değişmeye başlamıştır. Ortaçağ döneminin dogmatik teorilerinin gündelik hayatı açıklamada yetersiz kalması ve dünyevi yöneticilerin din adamlarının sınırsız kontrolü ve yönlendirmesinden kurtulmak istemeleriyle Reformasyon Dönemi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde pozitif bilimlere önem verilmiş, bilim adamları ve düşünürler yerel idarecilerce desteklenmiş ve sanatın her alanına hoşgörü ile yaklaşılmaya başlanmıştır. Başlangıçta Hristiyan inancında bahsi geçen kişilere ait resimler ve freskler yoğun olarak yapılırken ilerleyen süreçte kiliselerde bile Pagan olarak görülen eski kültüre ait olan ve Papalık tarafından zındıklık olarak görülüp lanetlenen simge ve semboller kutsal alanlarda dahi yaygın olarak kullanılmıştır. Değişim ve dönüşüm sadece gündelik hayatta olmamıştır. Kitleler Kutsal Emir’i kolaylıkla anlayabilsin diye Müjde(İncil) kıtada konuşulan dillere çevrilmeye başlanmıştır. Bu çeviri faaliyetlerinin doğal bir sonucu olarak İnancın temelleri dahi tartışılmıştır. Papalık’ın kimi zaman çok sert tepkiler vermesi ve yöneticileri tanımayarak afroz etmesi bile 7 asır boyunca sonsuz yetkilerle donanmış saltanatlarının yavaş yavaş tehlikeye düşmesine neden olmuştur. 150 yıl süren Reformasyon Dönemi Papa’nın dünyevi otoritesinin ağırlıklı olarak inanan Katolikler üzerinde olmasını sağlamıştır. Bu sürecin doğal bir sonucu Katolik tebliğcilerin ve “öğretmenlerin” güçlenmesidir.

İsa’nın Krallığını kurma hedefinde olan Kutsal Roma Kilisesi tarafından tebliğ çalışmalarını organize etmek amacıyla Vatikan’da 1662 yılında Papa Alexander VIII(Alexander Episcopus Romanus) tarafından Propaganda Bakanlığı (Sacred

Congregation de Fide)kurulmuştur.¹⁵⁹ Bu aslında misyonerlik bakanlığıdır ve Katolik din tebliğcilerinin bağlı olduğu en üst makamdır.¹⁶⁰ İlerleyen süreçte Papa Benedict XII'in ilan ettiği Maximum Illud fermanı ise bu bakanlığın anayasası gibidir. Misyonerler temel ilkelere uydukları sürece inancı yayma çalışmalarında özgürleştirilmişlerdir. Hiçbir dünyevi otorite onlara ve çalışmalarına müdahale edemeyecektir. Tüm tebliğ çalışmalarının koruyucusu Kutsal Roma Kilisesi'dir ve misyonerler sadece Papa ve onun tarafından görevlendirilen kişi ve gruplara hesap vereceklerdir. Var olan tüm misyonların merkeze bağlanması, faaliyetlerin disipline edilmesi ve çalışmaların tek bir birimden yönlendirilmesi tebliğ çalışmalarında yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Amaç kısa zamanda ve mümkün olan en az kaynak kullanımıyla inancı en fazla sayıda insana ulaştırmaktır. Yeni dönem Tanrı'nın Krallığı'nın kurulduğu zaman olacaktır. İvedi çalışmalarla daha fazla "kaybolmuş koyun" sürüye katılacaktır.

Başlangıçta sadece Katolik tebliğcilere verilen görevler ve sunulan haklar zaman ilerledikçe kıta Avrupasında ortaya çıkan başka mezheplere de tanınmaya başlanmıştır. Çalışma alanı çok büyük ve ulaşılması amaçlanan insanlar çok sayıdadır. Bu nedenle çok daha fazla misyoner grubuyla çok daha etkin çalışmaların yapılabilmesi söz konusu olacaktır. Kilise tarihi boyunca tartışılması dahi düşünülemeyen kavram ve yargılarla kendi varlıklarını tanımlama yolunu seçen, kitleleri din ve mezhep adına kılıçtan geçiren, özellikle Ortaçağ döneminde istisnasız tüm Hristiyanların yaşamları üzerinde söz sahibi olan misyonerlerin mezhepsel çeşitliliğe hoşgörü göstermesi şaşırtıcıdır. Ancak farklı coğrafyalarda farklı etnik ve inanç gruplarına mensup insanlar arasında "çalışan" misyonerler herkesin beklentilerine yanıt verebilmek zorundaydı. Bu ise ancak farklı

¹⁵⁹Joseph A Griffin, "Sacred Congregation Of de Propaganda File" *Following Christ In Mission A Foundational Course In Missiology* , s.67., Pauline Books&Media, 1996.

¹⁶⁰Ayten Sezer , "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", s.949., Yeni Türkiye, s.38., 2001.

dünyevi ve teolojik soru ve sorunlara farklı bakış açıları ve çözümler sunabilen farklı mezhep gruplarına mensup tebliğcilerle mümkün olabilirdi.

Papalık 'ın farklı misyoner teşkilatlarına hoşgörü ile bakması tebliğ çalışmalarını beklenmedik noktalara getirmiştir. Portekizliler ve İspanyollar kendilerine sunulan hakları amaca uygun olarak değerlendirememişlerdir. Çalışma alanlarında ekonomik kazanımları olan bu iki ulusun misyonerleri kurumsallaşmayı başaramamışlardır. Kurumsal misyonerlik anlamında İngiltere bu uzun soluklu yarışta diğer rakiplerini geçmiştir. 1646 yılında Londra'da ilk misyoner teşkilatı Hristiyanlığı Yayma Cemiyeti adıyla kurulmuştur ve kısa zaman içinde tüm kıta Avrupası ile Amerika ve Rusya'da sayıları binlerle ifade edilen temsilcilikler açılmıştır. 1701 yılında yine İngiltere'de İncili Yayma Derneği isminde bir başka misyoner teşkilatı kurulmuştur. Yaklaşık 70 yıl boyunca Hristiyanlığı Yayma Cemiyeti ve İncili Yayma Derneği misyonerlik çalışmalarında belirleyici ve yönlendirici olmuşlardır. Bu iki kuruma bağlı tebliğciler genellikle "kaybolmuş koyunların değil yolunu şaşırmış koyunların yaşadığı" kıta Avrupa'sında faaliyet göstermişler ve 1779 senesinde Kilise Misyonerler Toplumu organizasyonu bahsi geçen iki misyoner teşkilatıyla beraber çalışmaya başlamıştır.¹⁶¹ 1790'ların sonuna gelindiğinde ise iki farklı teşkilat daha misyonerlik çalışmalarına katılmıştır. Bunlardan biri 1792 yılında kurulan ve son derece iyi organize olmuş Vaftizci Misyonlar Derneği'dir. Öteki teşkilat ise 1795 senesinde Misyonerlik Derneği adı altında kurulmuştur.¹⁶² Misyoner kurumlarının çalışmaya başlamaları tebliğ çalışmalarını yaygınlaştırarak etkinleştirmiş adeta modernize etmiştir.

150 yıl kadar süren Reformasyon sonrası dönem modern misyonerlik dönemi olarak tanımlanabilir. Kıta Avrupa'sında yaşamsal sorunların azalması Hristiyanların

¹⁶¹Celile Celil. XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s.136., çev. Mehmet Demir,Öz-Ge Yayınları, Ankara,1992.

¹⁶²Encyclopedia of Religion & Ethics, v.17., ,s.731

gözlerini başka kıtalara ve insanlara dikmesine sebep olmuştur. Farklılaşan üretim ilişkileri sonrasında hammadde ve kaynak arayışının doğal bir sonucu olarak yüzyüze gelinen insanlara inancı tanıtmak amacıyla olan tebliğciler kurumların çatıları altında organize olarak “kutsal” gayelerine ulaşmaya çalışmışlardır.

18. asrın sonlarında Amerika Birleşik Devletleri’nde de tebliğciler kurumların çatıları altında organize olmaya başlamışlardır. Misyoner kurumları arasında en etkin ve yaygın çalışan misyonerler Protestan ABCFM misyonerleri ve organizasyon ise ilk organize misyonerlik faaliyetini yürüten ve bu konuda dini bir emirname çıkaran “Yabancıların Havarisi” Pavlus’tan sonra 7. Gün Adventizmi inancına sahip olan ve “misyonerleri kişilere, kiliselere ve toplumlara Tanrısal bir imparatorluğun tohumlarının serpilmesinde çalışan Tanrı’nın işçileri ”olarak gören Calvinist Protestan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) yani BOARD’dur.¹⁶³ 1810 tarihinde Board’un kurulması ile başlangıçta bu alanda tek söz sahibi olan Katolik misyonerlerin etkinlikleri azalmış, Protestan misyonerler bütün dünyada daha faal olarak çalışmaya başlamışlardır. ABCFM’nin düzenlediği 1906 Kahire Misyonerlik Kongresi’ne sunulan proje, kurumun varoluş amacını özetler niteliktedir. Bu projeye göre sosyal faaliyetler vasıtasıyla Müslümanlarla ilişki kurulacak ve Hristiyanlaştırılmaları sağlanacaktır.¹⁶⁴ Bu tarz faaliyetlere katılabilmek için alanda kullanılan dil veya diller öğrenilecek, kültür öğelerine ve toplumsal kurallara saygı duyulacak, İslam tepki alacak şekilde aşağılanmayacak ve bire-bir çalışma yani evanjelizm ile insanlara ihtiyaç duydukları yada duyabilecekleri tüm hizmetler sunulacaktır.

BOARD dışında Amerika Birleşik Devletleri’nde kurulan başka misyoner kurumları da söz konusudur.1814’te Boston’da Üçlü Birlik İnancı’nı reddeden radikal bir

¹⁶³ Hristiyan misyonerliğinin 19.yüzyılın sonundaki popüler adı Protestan 7.Gün Adventizmi’dir. 7.Gün Adventizmi özünde silahsız bir Haçlı seferidir. Bu barışçı seferde kutsal mesaj bütün dünyaya sevgiyle iletilmeli ve İncil’e inananlar çoğalmalıdır.

¹⁶⁴ Ahmet Uçar,” “Kazım Karabekir ve Hristiyanlaştırılan Türk Çocukları”, s.29., *Tarih Ve Medeniyet Dergisi*, s.39., 1997.

Hristiyan grup olan İsa Mesih'in Son Gün Azizleri yani Mormonlar tarafından Amerikan Misyon Dostları Vaftizci Misyonerler Birliği kurulmuştur.¹⁶⁵ 1837 senesinde New York'ta Presbiteryan Kilisesi Dış Misyonları kurumu hizmete başlamıştır.

Almanya'da da Amerika Birleşik Devletleri ile eş zamanlı olarak misyoner örgütleri kurulmaya başlanmıştır. 1825'te Paganlar Arasında İncili Yayma Hareketi, 1884 senesinde Genç Erkekler Hristiyan Birliği¹⁶⁶, 1885'te Münih'te Hristiyan Gençleri Derneği ve 1902'de Bern'de Genç Misyonerler Derneği faaliyete geçmiştir.

Kıta Avrupasında açılan misyoner kurumları arasında Fransa'da da 1823'te Paris'te İncil Misyonları Derneği ve 1907'de Dünya Hristiyan Öğrencileri Birliği¹⁶⁷ adlı misyoner teşkilatlarını saymak da mümkündür.

19. yüzyılda farklı ülkelerde birbirinden bağımsız misyoner teşkilatlarının kurulması tebliğ hizmetinin yaygın olarak yapılmasına olanak sağlamakla beraber verilen hizmetin başka gruplarla paylaşılması ihtiyacı da doğmuştur. Bu amaçla hizmetin tartışıldığı geniş katılımlı misyoner kongreleri yapılmıştır. İlk kongre 1860 senesinde İngiltere'de yapılmıştır. Katılımcı sayısı 158 olan kongreyi 1878 ve 1888 yıllarında yine İngiltere'de yapılan kongreler izlemiştir. 1900 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne New York şehrinde yapılan kongrenin ardından 1910 senesinde yine İngiltere'de Edinburg'da yapılan toplantıların amacı etkin ve yaygın hizmet sunmak için grupların birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamaktır. Bu şekilde aynı ya da yakın coğrafyalarda çalışan tebliğciler birbirleriyle sorunlar, muhtemel çözüm yolları ve hizmet kalitesi ile verimliliğin artırılması amacıyla fikir alışverişinde bulunulmuştur. Aynı zamanda hizmet içi eğitim

¹⁶⁵Fuat Aydın, "Mormonlar İsa Mesih'in Son Gün Azizleri'nin Kilisesi", s.215., Türkiye'de Misyonerlik

Faaliyetleri, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2004.

¹⁶⁶The Encyclopedia Of Religion, s.568., C.Ed.By.Mircea Eliade, v.19., Simon&Schuster Macmillan, New York, 1993.

¹⁶⁷Ayten Sezer, "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", s.182., Osmanlı II., Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

olarak görülebilecek olan kongreler daha sonra görev yapacak tebliğciler için de yol haritası olmuştur.

19. yüzyıla gelindiğinde kurumsal anlamda misyonerlik faaliyetlerinde Protestanlar diğer mezhep gruplarından çok daha dikkat çekmektedirler. Protestan düşüncesi Katolik inanç sisteminden farklılıklar gösterdiği için 19.asır ve sonrasında yürüyülen misyonerlik faaliyetlerini anlamak için farklılıklar ve benzerlikleri ortaya koymak elzemdir.

1-3-PROTESTANLIK VE PROTESTAN MİSYONERLER

Genel amacı insan kazanmak, eğitmek ve dönüştürmek olan misyoner grupları arasında Protestan olanlar diğer mezheplere mensup tebliğcilerle kıyaslanıldıklarında teolojik farklılıkları ve liberal dünyevi görüşleriyle¹⁶⁸ dikkat çekerler.

Yaşadığı dönemde kitleler üzerindeki dini baskı ve yönlendirmeleri azaltmaya çalışan bir insan olarak kabul gören Martin Luther¹⁶⁹, Protestanlık düşüncesinin fikri temellerini atmıştır. 10 Kasım 1453 tarihinde Almanya'nın doğusunda bulunan Eisleben Kasabası'nda doğan¹⁷⁰ Luther orta sınıf ve çok çocuklu bir ailenin evladıdır.

Avrupa feodalizmine karşı burjuvanın başkaldırısı olarak başlayan Protestan inanç sistemi yeni dünya düzenine uydurulmuş bir dinsel öğreti ve değer sistemidir.¹⁷¹ Avrupa'da üretim ilişkilerinin farklılaşması ve değişmesi, farklı sosyal sınıfların oluşumu ve sınırların değişmesi yeni bir inanç sistemini gerekli kılınca¹⁷² ortaya çıkan liberal dinsel öğreti beraberinde hukuki düzenlemeler ve devlet teorisi de getirmiştir.¹⁷³ Güncel gerekliliklerin

¹⁶⁸ Aytunç Altındal, Türkiye Ve Ortodokslar Yunanistan Patrikhane Ve Ortodoks Kıskaçı, s.12.

¹⁶⁹ Karen Armstrong, a.g.e., s.328.

¹⁷⁰ Kaan H.Ökten, Hristiyanlıkta İnançın Yenilenmesi Luther'in Teolojik Tezleri Ve Toplumsal Yansımaları, , s.87.,Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000.

¹⁷¹ Ahmet Taner Kışlalı, Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma , s.49. İmge Kitabevi, 4. Baskı,Ankara,

¹⁷² Bradley P.Nyestrom& David P. Nyestrom, The History Of Christianity An Introduction, , s.226., Mc Graw Hill ,New York, 2004.

¹⁷³ İlber Oraylı, Avrupa ve Biz, , s.226., Seçme Eserler, T.İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

doğal bir sonucu olan bu durumun kitlelere yayılması zor bir kabullenme süreciyle gerçekleşti. Almanların Germanik ve Teutonik geleneklerinin Hristiyan düşüncesine adaptasyonu¹⁷⁴ ile bu süreç tamamlandı. Kurucusunun mensubu olduğu orta sınıf aileler arasında yaygınlaşan yeni düşünce sistematığı¹⁷⁵ ile Luther Katolik Kilisesi ile aynı uyumu yakalayamamıştır.

Güncel ihtiyaçlardan doğan Protestanlık; Vatikan'ın Corpus Iuris Canonici denen Kilise Yasası'nı kısmen reddetmektedir. Tanrı tüm dünyevi yasa ve sınırlamaların ötesindedir¹⁷⁶ ve bu nedenle yasanın kabul görmeyen kısımlar genellikle teolojik olmaktan çok dünyevidir. Katolikler gibi immaculate conception (ilk günahdan bağımsız doğdum) fikrini benimsemeyen¹⁷⁷ Protestanlar duayı önemser, İncil'i dünyevi bir rehber olarak görürler¹⁷⁸ ama bazı Azizleri kutsal saymamışlar ve dini bazı uygulamaları kabul etmemişlerdir.¹⁷⁹ Pek çoğu İsa sayesinde insanı günahattan özgür kıldığına inanılan çarmıhın simgesi olan Haç¹⁸⁰ dışında dini simge ve sembollerle dünyevi hayatta rehber olma iddiasında olan din adamlarına ihtiyaç duymamışlardır.¹⁸¹ Vaftiz ve kominyon(ekmek- şarap) ayini gerçek iki inanç uygulaması sayılmıştır.¹⁸² Diğer inanç sistemlerinin aksine Protestanlar 1300'lerde ortaya çıkan ve I. Vatikan Konsülü'nden sonra Katolik teorisyenlerin savunduğu ve kilise için dogmatik bir hale gelen Papanın Yanılmazlığı (Infallibite) ilkesini¹⁸³ benimsememişlerdir.. Machiavelli Prens adlı kitabında Infallibite ilkesine ironik bir vurgu yapar: “Papalar insan aklının alamayacağı olağanüstü niteliklere sahiptirler” demiştir.¹⁸⁴

¹⁷⁴ Aytunç Altındal, Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri, S.57.

¹⁷⁵ Stephen Tomkins, A Short Story Of Christianity, ,s.140.Wiliam B. Eedermans Pub. Co., Michigan, 2005.

¹⁷⁶ Rudolf Otto , The Idea Of The Holy An Inquiry Into The Non- Rational Factor In The Idea Of The Divine And Its Relation To The Rational, s105., Trs. By. John W.Harvey, Humphrey Milford Oxford University Press, Great Britain, 1931.

¹⁷⁷ Aytunç Altındal, Türkiye Ve Ortodokslar Yunanistan Patrikhane ve Ortodoks Kışkacı, s.11-12.

¹⁷⁸ İhsan Özbek, İsa'nın Çarmıhtaki 7 Sözü, s.59., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2011.

¹⁷⁹ Stephen Tomkins, A Short Story Of Christianity, s140., Wiliam B. Eedermans Pub. Co., Michigan, 2005.

¹⁸⁰ Luther “Tanrı ancak acı ve haçta bulunabilir demektedir”bkz: Karen Armstrong, a.g.e., s.350, İhsan Özbek, İsa'nın Çarmıhtaki 7 Sözü, s.53., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2011.

¹⁸¹ Aytunç Altındal, a.g.e., s.17.

¹⁸² Aytunç Altındal, a.g.e.,s.39.

¹⁸³ Brian Tierney, The Origins Of Papal Infalliability(1150-1330), s.6., vol.IV., E.J.Brill, Leinden, 1972, s.6., Aytunç Altındal, Vatikan Ve Tapınak Şövalyeleri, s.33.

¹⁸⁴ Fatma Mansur Coşar, Din Savaşları, s.259., Evrim Yayınevi , İstanbul.

İnancın gerçek ve yanıltmayan kaynağı kutsal olduğu düşünölen yazılardır. Protestanlar gerçekliğı tartışılabilir kavram ve tanımlamaların hayata geçirilmesi fikrine sıcak bakmazlar. Tartışılmaz olanı hayata adapte ederek kilise hiyerarşisini ortadan kaldırmayı daha anlamlı bulurlar.¹⁸⁵ Başka bir ifadeyle Protestanlık var olan Katolik düşüncesine karşı dogmatik bir başkaldırı görünümündedir.¹⁸⁶

Var olan yaygın inanç sistemine dogmatik bir başkaldırı görünümünde olan Protestanlık hakim dinsel sınıf tarafından hoşgörü ile karşılanmamıştır. Papa X.Leo tarafından 15 Haziran 1520 tarihinde yayınlanan Exsurge Domine Fermanı ile tehdit edilen Luther geri adım atmayınca “Papalığın en lanetli yazarı” olarak¹⁸⁷ 3 Ocak 1521’de aforoz edilmiştir.¹⁸⁸ Ancak 1521 yılı Luther’in zararlı fikirlerinin tarihe gömüldüğü yıl olmamıştır. Aksine Luther’in arkadaşı olan Philipp Melanchthon Loci Communes Rerum Theologicarum (Temel İdeolojik Konular) adlı bir kitap yazmış ve bu kitap ilerleyen süreçte adeta Protestanlığın anayasası haline gelmiştir.¹⁸⁹

Protestanlık’ın anayasasına göre bireyin her hangi bir aracı olmaksızın Tanrı ile ilişki kurması mümkündür.¹⁹⁰ Tanrı istediğini doğru yola sevk eder ama gazabından da kimse kurtulamaz.¹⁹¹ Sıradan bir insan yaratıcının ne kadar öfkeli olabileceğini fark edemez.¹⁹² İnanç ise Tanrı İsa ve insan bütünleşmesini sağlar.¹⁹³ Bu şekilde Novos ordo Seclorum yani mutlu ütopya gerçek olur. Yani İsa’nın sonsuz krallığı büyür.¹⁹⁴

¹⁸⁵ Fatma Mansur Coşar, a.g.e., s.64.

¹⁸⁶ Fatma Mansur Coşar, a.g.e., s. 59.

¹⁸⁷ Alain Joxe, Kaos İmparatorluğu Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Tahakkümü Karşısında Cumhuriyetler, çev.İşık Ergüden, s.80., İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

¹⁸⁸ Kaan H.Ökten, Hristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi Luther’in Teolojik Tezleri ve Toplumsal Yansımaları, s.99., Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000.

¹⁸⁹ Kaan H.Ökten, a.g.e.,s.102.

¹⁹⁰ İhsan Özbek, İsa’nın Çarmıhtaki 7 Sözü, s.83., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2011.

¹⁹¹ Karen Armstrong, a.g.e., s.349.

¹⁹² Rudolf Otto , The Idea Of The Holy An Inquiry Into The Non- Rational Factor In The Idea Of The Divine And Its Relation To The Rational, s.15., Trs. By. John W.Harvey, Humphrey Milford Oxford University Press, Great Britain, 1931.

¹⁹³ Rudolf Otto , a.g.e., s.107.

¹⁹⁴ Texe Maars, Illiminati Etrika Çemberi,çev. Ali Çimen- Petek Demir, s.185., Timaş Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 2007.

Protestanlara göre İsa'nın sonsuz krallığına giden yolda yapılan tüm ibadetler inananın mensubu olduğu ulusun kendi diliyle yapılmalı ve bu şekilde Tanrı ile yakınlaşılmalıdır.¹⁹⁵ Yaratıcı kaprisli bir despota Roma Kilisesi aracılığıyla dönüştürülmüştür.¹⁹⁶ Ancak kalpteki Kutsal Ruh'u (Spiritus Sanctus In Corde) hissederek inanan Tanrı'yı keşfetmeye çalışmalıdır.¹⁹⁷ İnsanların kendi içlerinde kutsalı bulma çabası Gnostik düşüncedir ve Katoliklerin aksine Protestanların gnostizme yakın oldukları söylenebilir.¹⁹⁸ Öte yandan insanın erişebildiği ruhsal yetkinlik seviyesinde kişisel farklılıklar belirleyici unsurlar olarak görüldüğünden agnostik (bilinemezci) düşünce de Protestanlık içinde yer almaktadır.¹⁹⁹

Luther kendi döneminin sosyal gerçekliklerini inanç ile uzlaştırma çabasında kiliseyi yeniden konumlandırmak ihtiyacı duymuştur. Ortaçağ döneminin aksine kilise devletlerin kaderini belirlememelidir.²⁰⁰ Devletlerin hakimiyeti hem halkı hem de kiliseyi kapsamalıdır düşüncesi Avrupa'da prenslerin siyasal güçlerini arttırmıştır. ²⁰¹ İsa'nın toplumsal eşitsizliklerin olmadığı bir dünyevi hayata vurgu yapmaması²⁰² Protestanlık düşüncesinin siyasal iktidara bakışını tek Tanrı inancına sahip kitleler için²⁰³ kabullenilebilir kılmıştır. Ruhsal ve dinsel boyunduruktan kurtulmak dünyevi yönetimi gerekli kılar. ²⁰⁴ Hristiyanlığın dini kurallarına göre var olan siyasal sisteme fiilen isyan başlatmak Tanrısal yargıya aykırıdır. Ancak bir Protestan bu yargıyı kabul etmez. İyi bir imanlı adaletle hükmetmediğini düşündüğü yöneticilerin gerçekliklerin farkına varması için dua etmelidir.²⁰⁵ Çünkü Protestan tebliğciler yani evanjelikler Roma'nın dinden saptığına inanırlar.²⁰⁶ Luther

¹⁹⁵ Hagen Schulze, Avrupa'da Ulus ve Devlet, çev. Timuçin Binder,s.158., Literatür Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁹⁶ Rudolf Otto , a.g.e.,s. 105

¹⁹⁷ Rudolf Otto , a.g.e., s.108.

¹⁹⁸ Gnostizm İslam tasavvufundaki Batnilik kavramının kısmen nesnel bir versiyonu olarak tanımlanır. bkz: Linda Woodhead, a.g.e., S.30.

¹⁹⁹ Richard Dawkins, The God Delusion Tanrı Yanılgısı, çev. Tunç Tuncay Bilgin,s.50, Kalisto- Kuzey Yayıncılık, 10. Baskı, İstanbul, 2009.

²⁰⁰ Fatma Mansur Coşar, a.g.e.,, s.64.

²⁰¹ Hagen Schulze, Avrupa'da Ulus ve Devlet, çev. Timuçin Binder, s.46., Literatür Yayınları, İstanbul, 2005.

²⁰² Ahmet Taner Kışlalı, Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma , s.47., İmge Kitabevi, 4. Baskı,Ankara.

²⁰³ Roland Robertson, "Din Sosyolojisinin Gelişimi", s.220., Din Sosyolojisi, der. Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, çev. M.Emin Köktaş, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, Mevlide Ayyıldızoğlu, Vadi Yayınları , Ankara, 2007.

²⁰⁴ Kaan H.Ökten, Hristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi Luther'in Teolojik Tezleri ve Toplumsal Yansımaları, s.104., Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000.

²⁰⁵ Misak Günay, Gerçeği Bilelim,s.224., Zafer Matbaası, İstanbul, 1984.

²⁰⁶ R.C.Sproul, Müjde'yi Doğru Anlamak Müjdecileri Bir Arada Tutan Bağ, çev. Gamze Taştan,s.53., Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul , 2005.,

inananların “simul iustus et peccator” yani aynı anda hem günahkar hem de doğru olduğunu söyler.²⁰⁷ Bu nedenlerle hem günahkar hem de doğru olabilen dünyevi otoritenin hatalı uygulamalarını kabullenmek inancın doğasına aykırıdır diyen Protestanlara göre yönetene tepki ve hatanın düzeltilmesi talebi fiziksel ya da güç kullanarak değil bir silah olduğu düşünülen dua yoluyla yapılmalıdır.

Protestanlık genel kanının aksine inancın akılla sağlanabileceğine inanmaz. Dolayısıyla Katolik dünyanın akıl ve bilimle uzlaşmayan uygulamaları Protestanlar arasında da kimi zaman gerçekleşmiştir. Protestanlık inancı içinde daha önce bahsi geçen Germanik ve Teutonik etkilerin varlığı büyücülüğe inanmayı beraberinde getirmiştir. Bu “Hristiyan düşüncesi şeytanla savaşmaktadır” şeklinde ifade edilerek dine uygun hale getirilmiştir.²⁰⁸ Papa VIII Innocentus tarafından bastırılan ve iki Alman engizisyon rahibinin yazdığı Malleus Maleficorum (Cadının Çekici) adlı kitapta yer alan demonology (Şeytana taparlık) ve büyücülük usullerinin geçerli olduğuna Protestanlar da inanarak bahsi geçen kitabı “ kötü ruhlarca ele geçirilen insanları teşhis etmek ve onları “ arındırarak” kurtarmak amacıyla kullanmışlardır.²⁰⁹ Şeytanın korkunç gücünün insanları tutsak etmemesi için onları arındırmak gerekliydi ve arındırma cadıları yakarak mümkün olabilirdi.²¹⁰ Böylece ruh tövbekar olarak İsa’nın Krallığı’na kazanırken kötülüğün oyuncağı olan beden cezalandırılmakta ve toplumdaki diğer insanların görebileceği muhtemel zararların önüne geçildiği var sayılmıştır. Protestanları “toplumu” arındırma istekleri sadece Şeytanla bağ kurduğu düşünülen insanlarla ilgili yargılama ve cezalarda geçerli değildir. Martin Luther dini sapkınların idam

²⁰⁷ R.C.Sproul, a.g.e., S. 94.

²⁰⁸ Karen Armstrong , a.g.e.,s.347.

²⁰⁹ Fatma Mansur Coşar, a.g.e., s.61-62.

²¹⁰ Mircae Eliade , Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed’den Reform Çağı’na, s.266., c.III., çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

edilebileceğini söylemiştir.²¹¹ Dini sapkınlar yani heretikler toplum için tehlike ve Tanrısal Krallık için engeldir.

Protestanlığın tamamen akla aykırı uygulamalarla dolu olduğunu varsaymak gerçeği yansıtmaz. Katolik dünyanın keskin ve aşılamaz kuralları kimi zaman liberal Protestanlarca değiştirilmiştir. Doğa kanunu Tanrısal yasadır fikri Protestanlık düşüncesine inanan bilim adamlarının yaptıkları bilimsel çalışmalar ve araştırmaları Tanrı'nın aksine değil Tanrı'yı anlamaya çalışma çabası olarak tanımlamalarına yol açmıştır.

1-4-EMPERYALİZM VE MİSYONERLİK

19.asırda Osmanlı Devleti maliyesi harcamaları karşılayacak durumda değildi. Finansman sağlamak için iç kaynaklar yetersiz kalınca dış borç alınarak devletin ekonomik dengelerinin korunması amaçlanmıştır. Ancak bu durum Osmanlı'nın batılı ülkelere bağımlı olmasına neden olmuştur.²¹² Devlet yetkililerinin sadece günü kurtarmak amacıyla yaptığı dış borçlanma zaman içinde batılı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmesi için onlara bahane yarattı. Borçlandırma iyi bir müdahale aracıdır ve batılı emperyalistler bu aracı son derece etkili olarak kullanmışlardır.²¹³ Osmanlı ülkesinde yaşayan çok fazla sayıdaki etnik ve dini gruba müdahale ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışmaktan daha farklı bir anlam içeren bu müdahaleler aslında uzun vadede toprakların parçalanması planından başka bir şey değildir.

Osmanlı Devleti'nin yüzölçümü oldukça geniş toprakları jeopolitik konumları nedeniyle üretim ilişkileri çeşitlenen ve işgücü- Pazar arayışı artan emperyalist devletler için cazip hale gelmiştir. Söz konusu devletler arasında Rusya özel bir öneme sahiptir.

²¹¹ Fatma Mansur Coşar, a.g.e., s.64.

²¹² M.Belin, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi, çev. Oğuz Ceylan, s. 476-477., Gündoğdu Yayınları, Ankara, 1999.

²¹³ Tevfik Çandar, Osmanlı'nın Yarı Sömürge Oluşu, s. 37., Ant Yayınları:29, İstanbul, 1970.

Osmanlı tebaası Ermeniler Rusya için din temelindeki benzerlikler sayesinde kullanılabilecek bir kitledir. 1768-1774 Osmanlı- Rus Savaşı sürecinde Ermeniler Rus Çariçesi Katerina tarafından cesaretlendirilerek Rus himayesi altında bir Ararat Krallığı kurma hayaline kapıldılar.²¹⁴ Bu hayal ilerleyen süreçte “gerçekleştirilebilir bir ihtimal olarak” daima Ermeni zihninde kalacaktır. Ermeni- Rus ittifakının devamı 1774 senesinde tekrar ortaya çıkmıştır. Söz konusu sene tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması hükümleri gereğince Osmanlı Devleti’nde geri dönülemez bir yıkım sürecinin başlangıcı olmuştur. Osmanlı tebaası Hristiyanlar Rus Çarı’nın himayesi altına alınmıştır.²¹⁵ Ancak bu ilişki yaklaşık elli sene çok göze batmayacak şekilde yaşanmıştır.

1828 Osmanlı- Rus Savaşı 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Antlaşması ile neticelenmiş ve tüm Kafkasya Rus hakimiyetine geçmiştir.²¹⁶ Bu durum karşılıklı olarak “birbirlerini fark etmelerini ” Çar I. Petro döneminde sağlamıştır.²¹⁷ 1820’lerden sonra Rus Çarları Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenilerin kendi bağımsız devletlerini Osmanlı coğrafyasında kurmaları için tüm ayrılıkçı milliyetçileri desteklemişlerdir.²¹⁸ Bu şekilde “Sıcak Denizlere İnme Politikası”nın gerçekleştirilebileceği ön görülmüştür. Ayrıca etki altında bir Ermeni bölgesi ya da devletin Rus milli çıkarlarına sıcak bakmayan diğer emperyalist devletlere karşı kullanılabileceği de tasarılar arasındadır. Bu amaçla planın ilk aşaması olarak; 1826-1828 yılları arasında İran ile savaşıp galip gelen Rusya 1828’de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Revan ve Nahçıvan Hanlıkları’nı birleştirerek Ermenistan Vilayeti’ni kurmuştur.²¹⁹ Artık Osmanlı toprağındaki Ermenilere yüzünü dönme amacıyla olan Rusya’nın bu tasarısı dönemin Erzurum Valisi olan Galip Paşa tarafından 11 Mart 1828 tarihli bir yazı ile

²¹⁴ Necati Gültepe, “*Ermeni Meselesi İle İlgili (Rus, İngiliz, Fransız) Dış Tertipler*”, s. 217., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. I., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

²¹⁵ Salahi Sonyel, “*Hristiyan Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemi*”, s. 396., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara, 2001.

²¹⁶ Necati Gültepe, “*Ermeni Meselesi İle İlgili (Rus, İngiliz, Fransız) Dış Tertipler*”, s.217., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

²¹⁷ Yusuf Halaçoğlu, “*Ermenilerin Kışkırtılması, Ermeni Komiteleri, Ermeni İsyanları ve Ermeni Terörü Ermeni Meselesiyle İlgili Birkaç Rus Kaynağı*”, s. 735., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

²¹⁸ Samuel A. Weems, a.g.e., s.1.

²¹⁹ Yusuf Halaçoğlu, a.g.m., s. 27.

İstanbul'a bildirilmiş ve Rus sınırında yaşayan Ermenilerin daha içerilerde zorunlu ikamete tabii tutulmasının elzem olduğu beyan edilmiştir. Ancak bu hususta bir gelişme söz konusu olmamıştır.²²⁰

18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı kabul edilmiştir. Amaç yabancıların Osmanlı ülkesinde yaşayan gayri Müslimlerin yabancı devletler tarafından kullanılmasını engellemek ve bu şekilde Osmanlı Devleti'nin iç işlerine dış müdahalenin önlenmesidir. Başka bir ifadeyle emperyalistlerin farklı etnik ve dini gruplara müdahalesinin engellenmesi amacıyla ilan edilen ferman tüm tebaanın hak ve sorumluluklarını tanımlamak gayesiyle Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Ancak zamanlama iyi değildir. Bu nedenle Ferman amaca hizmet edememiştir. Her yayılmacı devlet Osmanlı coğrafyasında yaşanan farklı bir etnik ya da dini grubu kendine hedef kitle olarak seçmiştir. İlerleyen süreçte bu grupların toplumun geneliyle sağladığı entegrasyon bozularak ayrılıkçı milliyetçi tohumlar ekilmiş, misyonerler ise var olan emperyalist süreçte mensubu oldukları devletin ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesinde kullanılmışlardır.

Islahat Fermanı'nın ilanı Osmanlı toprağında gözü olan batılı devletler ve Rusya için engelleyici olmamış, aksine bazı hakların hala bilinçli ve amaçlı olarak Hristiyanlara verilmediği hususunda uluslar arası kamuoyunda kulis faaliyetleri yapılmaya devam edilmiştir. Bu sebeple Osmanlı toprağında yaşayan gayri Müslimlerin dış devletlerin etkisinden kurtarılması ve haklarının yasalarca belirlenmesi 1861 sonrasında ağırlıklı olarak gerçekleşmiştir.. 25 Nisan 1861'de Rum Patriği Nizamı, 9 Haziran 1861'de Lübnan Nizamnamesi, 18 Mart 1863'te Ermeni Milleti Nizamnamesi ve 22 Mart 1865'te ise Yahudi Milleti Nizamnamesi kabul ve ilan edilmiştir.²²¹ Ancak bu yasal düzenlemeler dahi Osmanlı

²²⁰ Yusuf Halaçoğlu, a.g.m., 27.

²²¹ Yavuz Ercan, "Osmanlı Devletinde Müslüman Olmayan Topluluklar", s: 335., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Genişletilmiş II.Baskı, Ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001

toprağında yaşayan bir kısım ayrılıkçı Ermeninin özgürlük hayalinin son bulmasına vesile olmamıştır.

1877-1878 Rus- Osmanlı Savaşı sürerken 21 Ekim 1877 tarihinde Ermeni Meclisi toplanarak her durum ve her şart altında Osmanlı Devleti'ne destek olma kararı aldıklarını beyan etmeden 45 gün önce heyet olarak Rusya'ya gidip Çar'dan yardım talebinde bulunmuşlardır.²²²

Emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti'ni bölme beklentileri ilerleyen süreçte hız kesmeden devam etmiştir. Bu bağlamda 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması Doğu Sorunu'nun resmi anlamda doğum günüdür.²²³ Henüz Bir devlet olmayan Ermeniler Berlin Konferansına ikisi din adamı toplam 4 temsilci göndermişlerdir.²²⁴ Ermeni Patriği Osmanlı ülkesinde 3 milyon Ermeninin yaşadığı iddiasını ilk kez burada beyan etmiştir.²²⁵ Konferans sonunda imzalanan metnin 61. Maddesi son derece önemlidir. Osmanlı kendi toprağındaki Ermenileri Kürt ve Çerkezlere karşı koruyacaktır. Bu hususta alınan tüm tedbirler batılı devletlere ivedi olarak anlatılacaktır.²²⁶ Başka bir ifadeyle artık Ermeni sorunu doğmuştur batılı emperyalist devletlerin Osmanlı toprağını parçalama planı olarak özetlenebilecek Doğu Sorunu'nun yani Şark Meselesi'nin bir uzantısıdır.²²⁷

1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile de Ermeni adı ilk kez uluslar arası antlaşmalara girdi.²²⁸ Söz konusu antlaşmanın 16. Maddesi ile de Rusya Osmanlı ülkesinde yaşayan tüm Ermenilerin hamisi olmuştur.²²⁹ Osmanlı Devleti'nin parçalanılması planları Ermeni Sorunu'nun uluslar arası kamuoyunda daimi olarak gündemde tutulması ile

²²² Ramazan Çalık, a.g.e., s.76.

²²³ Yuluğ Tekin Kurat, Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1888, s.18., Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları:182., Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

²²⁴ Ramazan Çalık, a.g.e., s. 84.

²²⁵ Ramazan Çalık, a.g.e., s. 20.

²²⁶ Ramazan Çalık, a.g.e., 86.

²²⁷ Ergünöz Akçora, "Ermeni Sorunu ve Türklere yaptıkları Katliamlarda Ermeni Komitelerinin Yeri", s. 749., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c.II., Ankara, 2001.

²²⁸ Davut Kılıç, "İstanbul Ermeni Patrikhanesinin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi 1850-1896", s. 150., , Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Genişletilmiş II.Baskı, Ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001

²²⁹ Ramazan Çalık, a.g.e., s. 80.

uygulamaya konuldu. Osmanlı makamları bu durumun farkındaydı. 4 Haziran 1878 Antlaşması ile Kıbrıs Adası'nın işgal ve yönetim haklarının İngiltere'ye verilmesi var olan gelişmeler nedeniyle güçlü bir müttefik arama arayışının sonucudur.²³⁰ İngiltere 1880'lere kadar güçlü Rusya'ya karşı zayıf Osmanlı'nın korunmasına inanmıştır.²³¹ Amaç Asya'daki İngiliz hakimiyet alanlarının güvenliğinin sağlanması ve Süveyş ve Mısır'ı Rus tehdidine karşı muhafaza etmektir.²³² Tam bağımsız Ermenistan ise İngiliz milli çıkarlarına uygundur²³³ ancak bu ihtimal Ruslar için son derece ürkütücüdür.²³⁴

1886-1901 seneleri arasında emperyalist batılı devletler gözlerini Ön Asya ve Ortadoğu'ya çevirmişlerdir. Yer altı kaynakları açısından zengin bu yeni hedef bölgeyi ele geçirebilmek için jeopolitik açıdan Osmanlı coğrafyası önem arz etmektedir.²³⁵

Almanya 19.asırda Osmanlı Devleti ile müttefiktir. Berlin- Bağdat Demiryolu imtiyazının verilmesi bu ittifakın doğal bir sonucudur. Alman Birliği'nin mimarı olan Otto von Bismarck yeni kurulan Prusya'nın güçlendirilmesini ilk ve öncelikli amaç olarak belirlemiş ve bu gayeye erişilene kadar çatışma yenine uzlaşma tercih edilmiştir.²³⁶ Prusya'nın gelişimini sekteye uğratabilecek en büyük sorun Osmanlı topraklarının paylaşımı olacaktır. Böyle bir durumda Prusya etkin bir aktör olamayacak ve güçlenen başka Avrupalı devletler uzun vadede ciddi tehdit olabilirlerdi. Ancak Rusya Alman-Türk yakınlaşmasından huzursuzdur.²³⁷

11 Mayıs 1895 tarihinde ilan edilen Islahat Projesi ise Ermeniler tarafından tam bağımsızlığa erişmek için son derece kıymetli bir adım olarak görülmüştür.²³⁸ 24 Ekim

²³⁰ Ramazan Çalık, "Alman Kaynaklarına Göre II.Abdülhamid Döneminde Ermeni Olayları", s. 81., T.C. Kültür Bakanlığı Yay.:268., Ankara, 2000.

²³¹ Ramazan Çalık, a.g.e., 49.

²³² Ramazan Çalık, a.g.e., s. 42.

²³³ Ramazan Çalık, a.g.e.s. 49.

²³⁴ Ramazan Çalık, a.g.e., s.42.

²³⁵ Henry Pelling, Modern Britain 1885-1955, Cardinal Ed., Great Britain, s.24., 1974.

²³⁶ Ramazan Çalık, a.g.e., s.59.

²³⁷ Ramazan Çalık, a.g.e., s. 41.

²³⁸ Ali Arslan, "Ermeni Kilisesi ve Ermeni Sorunu", s. 42., Türk- Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar- Uluslar arası Sempozyum, yay. haz. Şafak Ural- Feridun Emecan- Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi Yay.:4745, İstanbul, 2008.

tarikhinde Ermenilerle aynı umudu paylaşan İngiltere, Fransa ve Rusya Büyükelçileri Hariciye Nezaretine sundukları ortak bir nota ile memnuniyetlerini beyan etmişlerdir.²³⁹

1896 tarihinde İzmirliyan'ın yerine Ermeni Patriği olarak Bartholomeos seçilince batılı devletler seçim sonucunun ilanından sonra Osmanlı makamlarına bir geçici uzlaşma yanı modus vivendi önerdiler.Ermenilere milli statü verilmiştir.Padişahın ilan ettiği genel af neticesinde tutuklu ve hükümlü tüm Ermeniler kısa bir zaman zarfında serbest bırakılmıştır. Bu arada ılımlı ve uzlaşmacı kişiliği ile tanınan ve takdir gören Ormanyan patrik olarak seçilmiştir.²⁴⁰

Emperyalist devletler arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı ile yakınlaşma, yasal ve ticari imtiyazlar kazanma ve diğer rakip yayılmacı devletlere karşı üstünlük kazanma çabaları dikkate değerdir. İngiltere A.B.D.'yi Almanya'ya karşı muhtemel müttefik olması nedeniyle son derece önemlidir.²⁴¹

1800'lü yıllar Osmanlı- Amerika Birleşik Devletleri arasında antlaşmalarla yakınlaşma dönemi olmuştur.1827 senesinde Osmanlı donanması İngiliz, Fransız ve Rus ortak donanmasınca yakılarak tahrip edilince Osmanlı Devleti kendine müttefik aramaya başlamıştır. Bu süreçte A.B.D'nin dış politikada yalnızlık ve izolasyon politikası da terk edilmiştir. Çeşitlenen ekonomik aktiviteler hammadde-işgücü- Pazar arayışındaki batılı devletlerin silahlı ya da silahsız operasyonlarla kendilerine uydu devletler yaratma beklentileri karşısında A.B.D' li politikacılar da geç olsa da bu emperyalist yarışa katılmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla kendi milli çıkarlarını gerçekleştirmek ve korumak adına ittifak kurabilecekleri devlet sayısı azdır. Var olan ekonomik ve siyasi gerçeklikler ve zorunluluklar

²³⁹ Ercüment Kuran," Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu", s. 111.,Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu,, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş II.Baskı, Ankara, 2001.

²⁴⁰ Bayram Kodaman, "*Ermeni Meselesi(Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)*", s. 206, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

²⁴¹ Justin Mc Carty,"*I.Dünya Savaşı'nda İngiliz Propogandası ve Bryce Raporu*", s.23., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu,, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş II.Baskı, Ankara, 2001.

A.B.D’li politikacıların, topraklarının demografik ve stratejik önemi tartışılmayacak kadar büyük olan Osmanlı Devleti ile müttefik olması sonucunu doğurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Avrupa’ya karşı iş birliği yapılabilecek muhtemel müttefik olarak görülmüştür. Bu durum A.B.D. için de arzulanan bir gelişmedir. Zira Osmanlı mülkünde ekonomik ve dini beklentiler söz konusudur.²⁴² 1830 Antlaşması’nın İngilizce versiyonunda olan ama Türkçe metinde yer almayan 4. Maddesine göre Amerika Birleşik Devletleri’nin elçileri Osmanlı ülkesinde suç işlediği iddia edilen A.B.D’li kişilerin yargılanması ve cezalandırılması konusunda tek yetkili mercii haline gelmektedir. Bu durum Osmanlı yasal sistemini ve devletini ciddiye almamak demektir. Normal koşullarda suç işlendiği coğrafyanın yasal düzenlemeleri ile tetkik edilip eğer sabit görülürse cezalandırma gerçekleşmelidir. Ancak isnat edilen suçun niteliği ne olursa olsun yargı ve ceza verme hakkı ve yetkisi bir yabancı devletin elçisine bırakılmaktadır. Bu tam olarak iç işlere müdahale anlamına gelmektedir. 1830 metnine göre taraf iki devlet arasında muhtemel bir anlaşmazlık durumunda Türkçe metin geçerlidir. Lakin İngilizce metnin verdiği hakkı Amerikan elçileri kullanmak istemişlerdir.²⁴³

1830 Osmanlı- Amerika Birleşik Devletleri anlaşması sadece yargılama hakkı hususunda hak ve yetki değişimi maddesi içermemekteydi. Bu metinde yer alan gizli bir maddede A.B.D’nin Osmanlı Devleti için savaş gemisi yapma hakkı olduğu beyan edilmektedir.²⁴⁴

1862 senesinde Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında bir başka antlaşma daha yapıldı. 1862 metninde A.B.D Osmanlı’ya silah satma hakkı kazanmıştır.²⁴⁵

²⁴² Kemal Yavuz, “Osmanlı Ermenileri Sorununa Büyük Devletlerin Etkisi”, s. 346., Türk- Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar- Uluslar arası Sempozyum, yay. haz. Şafak Ural- Feridun Emecan- Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi Yay.:4745, İstanbul, 2008.

²⁴³ Orhan Fuad Köprülü, “Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri”, s. 938., Belleten L I 200, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.

²⁴⁴ Fahir Armaoğlu, Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri, s.1., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

²⁴⁵ Hasan Tahsin Fendoğlu, Modernleşme Bağlamında Osmanlı- Amerikan İlişkileri 1786-1929, s.191., Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.

1874 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri'nde John Adams, Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'dan oluşan bir komisyon Osmanlı Devleti'ni görüşmeler yapmak istediği devletlerin yer aldığı listeye eklemiştir.²⁴⁶ Komisyonun kararı daha önce Osmanlı Devleti ile A.B.D. arasında imzalanan antlaşmaların Amerikan milli çıkarlarını tamamen ya da en azından beklenen seviyede gerçekleştirmekten uzak olduğunun göstergesidir.

1886 yılına gelindiğinde Anadolu'da ilk A.B.D.konsolosluğu Sivas'ta açılmıştır.Konsolos Dr. Milo Jewett bir misyoner ailenin çocuğu olarak Tokat'ta dünyaya gelmiştir.²⁴⁷

1906'da Washington ve İstanbul Sefaretleri karşılıklı olarak büyükelçilik seviyesine yükseltmiştir. Bu durum iki devlet arasındaki diplomatik, ticari ve askeri yakınlaşmanın sonucudur.²⁴⁸

Emperyalizm art bölgelerde yani yayılma alanlarında politik kontrolü zorunlu kılmıştır. ²⁴⁹ Emperyalist devletin amaçlarına ulaşabilmesi için hammadde kaynaklarına ulaşım ve iletişim araçlarının propaganda amacıyla kullanımının yanında o bölgede adeta bir işgal gerçekleşmesi gereklidir. Her zaman her coğrafyada askerle işgal umulan sonucu vermez. ²⁵⁰ Kitleleri huzursuz kılmak yayılmacı devletin mezkur coğrafyadaki çıkarlarını tehlikeye atabilecek durumlar doğurabilirdi. Bir coğrafyanın siyasi kontrolünü sağlamak için kullanılabilecek enstrümanlardan en güçlüsü inançtır. Bu nedenle emperyalist çabalara hem politikacılar hem de dini “hizmet” veren misyonerler hizmet vermektedir. Misyonerler azınlık gruplarını himaye altına alarak “yakın ilişkiler” geliştirerek ülkesi hakkındaki olumsuz

²⁴⁶ Uygur Kocabaşoğlu, “Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, s. 66., Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

²⁴⁷ Kemal Yavuz, “Osmanlı Ermenileri Sorununa Büyük Devletlerin Etkileri” s., 355., , Türk- Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar- Uluslar arası Sempozyum, yay. haz. Şafak Ural- Feridun Emecan- Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi Yay.:4745, İstanbul, 2008.

²⁴⁸ Nurdan Şafak, Osmanlı- Amerikan İlişkileri,s. 50., OSAV, İstanbul, 2003.

²⁴⁹ Parker T.Moon, “Dynamics Of Imperialism”, s. 19., Economic Imperialism, ed. By. Kenneth E. Boulding&Tapan Mukerjee, The University Of Michigan Press, 1972.

²⁵⁰ Harry Magdoff, Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm, çev. Erdoğan Usta, s. 194.,Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006.

yargıları kırmaktadır.²⁵¹ Dinin toplumsal yapılandırma işlevinden faydalanan “din işçileri”, çalıştıkları topraklarda kendi milletlerinin de “tanıtımına” katkı sunmaktadırlar²⁵². Bu tanıtımın “doğal” bir sonucu olarak hedef kitle hizmet getiren devletle alakalı her faaliyete önyargısız bakacaktır. Bu “pozitif” anlayışla ticari kazanç artacaktır. Misyoner ve tüccar neden-sonuç ilişkisiyle kendi milli çıkarlarına hizmet etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Osmanlı arasındaki yakınlaşma Osmanlı coğrafyasında “görev yapan” Protestan Amerikalı misyonerlerin rahat hareket etmesine neden olmuştur. ABCFM (American Board of Commissioners For Foreign Missions)‘nin üst yönetimi olan Prudential Committee Osmanlı tebaası Ermenilere yönelik bir komisyon kurulmasına 1829’da karar vermiştir.²⁵³ Bu tarih Osmanlı makamlarının donanmasının Avrupalı emperyalist ittifak tarafından yakılması ve Osmanlı’nın müttefik aramaya başlamasından 2 yıl sonraya tekabül etmektedir. Zamanlama dikkat çekicidir. ABCFM Osmanlı ülkesindeki çalışmalarında kurumsal öz kaynaklarını kullanırken Amerika Birleşik Devletleri’ndeki başka “tebliğ grupları” ile finansal işbirliğine gitmiştir. Congregational Church Of America işbirliği yapılan kurumlardan biridir.²⁵⁴ Anadolu topraklarında yapılacak tebliğ çalışmalarında ihtiyaç duyulan finansal kaynağın tedariği ve amaca uygun olarak kullanılması son derece önemlidir.

1880 tarihli Bartlett Raporu’na göre misyonerlik faaliyetleri açısından Asya’nın anahtarı Anadolu topraklarıdır.²⁵⁵

Amerikan vatandaşı Protestan misyonerler Osmanlı coğrafyasında kendi hükümetlerini siyasi ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmişlerdir.11 Kasım 1918’de Sivas misyonerlerinden Ernest C. Patridge’nin kurum merkezine James L. Barton’ a gönderdiği

²⁵¹ İlknur Haydaroğlu, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Okullarda Denetim Ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları”, s. 150., Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, c. XXV., S. 39, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2006.

²⁵² M.Emin Köktaş, Din Ve Siyaset Siyasal Davranış Ve Dindarlık, s.15., Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

²⁵³ Uygur Kocabaşoğlu, 19.yy. ‘da Osmanlı İmparatorluğu’nda Misyoner Okulları”, s. 14-15., Osmanlı, C.V., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1994.

²⁵⁴ Hans-Lukas Kieser, Iskanlanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik Ve Devlet 1839-1938, s. 93.İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

²⁵⁵ Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu’daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19.yy.,’da Amerikan Misyoner Okulları, s. 43., İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2000.

mektup bu açıdan son derece ilgi çekicidir. Mektup Ford Traktörleri hakkındadır. Bir misyonerin bir diğerine gönderdiği mektupta olması beklenen belki de en son konu olan traktör bu mektupta misyonerlerin ekonomik ulusal çıkarlarına hizmet ettiklerinin tartışılmaz bir belgesi olarak ortaya çıkmaktadır. Patridge'nin Barton'a yazdığı mezkur mektuba göre Türkiye Ford Traktörleri için iyi bir pazar olabilir ve ABCFM Londra Ofisi araçların dağıtım ve satışını yapabilirdi. Osmanlı coğrafyasında satış organizasyonu işini üstlenebilecek en yetenekli kişi Henry Riggs'tir. Traktörün kullanımı tarımsal faaliyetleri ve alınan ürünü arttıracaktır.²⁵⁶ Ford Traktörü Anadolu coğrafyasında rahatlıkla kullanılabilecek bir araçtır. Aracın teknik özellikleri ve kullanımına dair detayların yer aldığı mektup adeta bir tüccarın bir diğerine tavsiye mektubu gibidir.²⁵⁷ Bu araç müşteri memnuniyetini kazanmıştır. Günde 8 saat aralıksız çalışabilen traktör oldukça hafiftir. Bu iki özellik son derece ciddi avantajlar sağlamaktadır.²⁵⁸ Mektubun ikinci sayfasında traktörün bir resmi bulunmaktadır. Yandan görünümü verilen aracın hemen hemen tüm dış parçalarının adları resim üzerine yazılmıştır.²⁵⁹ Patridge mektubu "tüccarın din adamıyla yeni toprağa giden ilk insan olduğu" ifadesini kanıtlar niteliktedir.²⁶⁰

Amerikalı misyonerler Osmanlı coğrafyasını sadece traktör pazarı ya da ticari faaliyetler için muteber bir alan olarak görmemişlerdir. Taşıdıkları dini isme rağmen Osmanlı ülkesinin toprak bütünlüğüne zarar verecek faaliyetlerde bulunarak özellikle Osmanlı Ermenileri'nin ayrılıkçı milliyetçi olmaları amacıyla uzun yıllar çalışmışlardır. Bilkent Üniversitesi Mikrofilm Arşivi'nde bulunan ABCFM evrakı tetkik edildiğinde mezkur kuruma bağlı misyonerlerin çalıştığı tüm coğrafyaların yegane ortak özelliğinin heterojen demografik yapı olduğu görülecektir. İnsan kendi benzerlerinden oluşan bir yapı içinde kendini güvende hissederek günlük yaşamın tüm gerekliliklerini huzur içinde gerçekleştirebilirdi. Ancak grup

²⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/774.

²⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/773.

²⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/773.

²⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/774.

²⁶⁰ Living Ideas In America, s.650.,ed. Henry Steele Commager, Harper&Brothers Publishers, New York,1951.

içindeki farklılıklar eğer bir etnik ya da dini yapıya mensup insanları tedirgin edecek bir hale gelirse kendilerini tehdit ve baskı altında hissedenler kendilerine bir hami arayışına girecek, sosyal, siyasal, toplumsal, dini ve ticari alanlarda bu müttefikle aynı amaca uygun davranışlar sergileyebilecektir. Bu durum ise emperyalistlerin varmaya çalıştığı nihai amaçtır.

1-5-OSMANLI TOPRAKLARINA MİSYONERLERİN GİRİŞİ

“Önce kaşifler,sonra misyonerler,sonra tacirler ve nihayet bayrak....”

Prof Dr.Arminius Vambéry(1832-1913)²⁶¹

“Misyonerliğin başarısı için temel şart okullardır. Haddizatında bu da gaye olmayıp vasıtaadır. Şu da bir hakikattir ki misyonerlerin yahut İncilin başka yollarla sokulmaya imkan bulamadığı bir çok yerlere İncil okul vasıtası ile sokulabilmiştir”.

Henry H.Jessup Misyonerlik Teorisyonu

İnsanlık tarihinin en belirleyici sistematik davranış sistemlerinden biri olan tebliğ faaliyetleri ve bu çalışmaları yapan misyonerler için Anadolu coğrafyasının çok önemli bir yeri vardır. Hristiyan teologlarına göre bu coğrafya Tanrı tarafından inananlara bahşedilmiş kutsal bir bölgedir.²⁶² Bible Land yani İncil ülkesi²⁶³ olarak tanımlanan bölgede pek çok kutsal merkez bulunmaktadır ve Hristiyan inancı için hayatlarını feda eden pek çok kişi bu topraklarda yaşamıştır.²⁶⁴ Bu nedenle inancın teolojik temellerini ortaya koyan din ada adamlarına göre bu Anadolu halkları mutlaka “inanca” tekrar

²⁶¹Mim Kemal Öke, *İngiliz Casusu Prof.Arminius Vambéry'in Gizli Raporlarında II. Abdülhamid Ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, S.27.

²⁶²Ömer Turan, “Avrasya’da Misyonerlik”, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkistan Araştırmaları Dizisi, no.6. Ankara, 2002, s.6.

²⁶³Adnan Şişman, “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal Ve Kültürel Müesseseler”, *Türkler*, XIV., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.173.

kazandırılmalıdır.²⁶⁵ Bunu gerçekleştirmek zor olmayacaktır. Bahsi geçen coğrafyada yaşayan insanlar zaman içinde inançlarını yitirmiş ama aslında Hristiyan öze sahip kitlelerdir. Dolayısıyla Anadolu insanlarıyla çalışırken sadece onlara kendi özlerinde olan hatırlatılmalıdır fikri, misyonerlik çalışmalarının nüvesini oluşturmaktadır.

Osmanlı ülkesinin Anadolu toprakları tebliğcileri sadece “öz” konusunda çekmemektedir. Ülkede yaşayan nüfus homojen değildir. Etnik ve dini çeşitlilik Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya ve Rusya tabiyetinde olan misyonerler için özellikle 18. yüzyılda bölgeyi çalışma alanı olarak seçme sebepleri arasında yer almaktadır.²⁶⁶ Farklı milliyetlerden değişik inançlara sahip insanların varlığının özellikle Avrupa’da Sanayi ve Endüstri Devrimleri’nden sonra farklı uluslardan misyonerleri bölgeye çekmesi aslında güncel ekonomik ve siyasi gerçekliklerin bir sonucudur. Başka bir ifadeyle Sadece teolojik söylemlerle varlık sebeplerini tanımlayan misyonerlerin Osmanlı coğrafyası içinde önemli bir yere sahip Anadolu topraklarında çalışmaları söz konusu olmamıştır.

Osmanlı Devleti’nin 18 ve 19. Yüzyıllarda topraklarının coğrafi yeri nedeniyle kazandığı stratejik önem, özellikle Anadolu coğrafyasının yer altı ve yer üstü kaynaklarının zenginliği, Anadolu halklarının henüz yaygın sanayileşme sürecine geçememeleri, bölge ticaretinde coğrafi konum nedeniyle sahip olunan yadsınamaz önem ve tüm Tanrısal kaynaklı olduğu düşünülen inanç sistemlerinin doğduğu topraklara yakınlık tebliğciler için bölgeyi oldukça cazip bir hale getirmiştir. Farklı milletler kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek kaygısında olan devletlerinin yönlendirmesi ve desteğiyle tebliğ çalışmaları sürdürmüştür. Dünya ekonomisinin farklılaşması²⁶⁷,

²⁶⁵M.Yıldırım, *a.g.e.*, s.51.

²⁶⁶Erdal Açıkses, “Van ve Çevresinde Yabancı Devletlerin Faaliyetleri ve Beklentileri”,*Yakın Tarihimizde Van Uluslar arası Sempozyumu*,Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları,no:6.,Ankara 1990., 180.

²⁶⁷Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (çev. Recep Boztemur), İmge Yayınevi, Ankara, 2000.,245.

sömürgecilik faaliyetleri ve yayılma çabaları misyonerlerin adeta emperyalizmin askerleri haline dönüşmelerini sağlamıştır.²⁶⁸

Tebliğciler finansal ve manevi destek aldıkları hükümetlerine hizmet ederken genellikle sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın çok etkin olmadığı kitleler arasında çalışmayı tercih etmişlerdir.²⁶⁹ Müslüman halk için hizmet veren dini eğilimli kurumlar oldukça fazladır. Ancak gayri Müslim halk arasında ihtiyaç sahiplerine hizmet sunan kurumların sayısı ve etkinlik olarak az olması ve nicelik artışının ivedi olarak sağlanamaması misyonerlere çalışabilecek bir alan sunmaktadır. Osmanlı kurumsallaşmasının yetersizliği tebliğcilere bakir alanlar sunmuştur.

Osmanlı topraklarına gelen ilk misyonerler Fransız olan hem Hristiyanlığı yaymak hem de İstanbul'daki azınlıkların eğitimi ile ilgilenmek üzere Aziz İgnatius tarafından kurulan ve hiç zaman kaybetmeden tebliğ yani misyonerlik faaliyetlerine başlayan²⁷⁰ Cizvit Fransız Katoliklerdi.²⁷¹ Osmanlı Devleti ile Fransız hükümeti arasındaki yakın ilişkilerden faydalanan Cizvitlerin en etkin çalışma alanı okullardır.

Cizvitler Osmanlı ülkesinde çalışan tek misyoner grup değildir. Katolik olan Fransisken, Dominiken, Kapuçin ve Frer misyonerler kısa zamanda kadın ve erkek tebliğcilerle çalışma alanını doldurmuşlardır. Tıpkı Cizvitler gibi diğer gruplar da öncelikli olarak eğitim alanında hizmet vermişlerdir. Bu gruplar arasında aynı mezhebe mensup olmalarına rağmen farklı teşkilatlarda çalışan tebliğciler de bulunmaktadır. Soeurs Saint Vincent de Paul ou de la Charite, Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition, Soeurs du Rosaire, Soeurs de la Presentation, Dames de Nazareth, Charisses, Carmelittes, Trappistes, Petits

²⁶⁸E. Açıkses, *a.g.m.*, s.179.

²⁶⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Tasavvuf Süfîler ve Tarikatlar", *Osmanlı Uygarlığı I*, yay. haz: Halil İnalçık&Günsel Renda, T.C Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, 286; Baha Tanman, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Ve Tekkeler", *Osmanlı Uygarlığı I*, yay. Haz: Halil İnalçık&Günsel Renda, T.C Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, 291.

²⁷⁰Şinasi Gündüz, *Din Ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, 1998, 82.

²⁷¹L. Bruce Fulton, "Fransa Ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Ve Büyük Güçler*, Ed.Marian Kent,Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul,1999,164.

Freres de Marie, Ecole on Institut Saint Pierre de Pere Ratisbonne, Patriarcat Catholique Latin du Jerusalem, Freres de la Mission Algerienne, Peres des Missions Africaines de Lyon ve Les Peres Lazaristes grupları bahsi geçen tebliğcilerdir.

Osmanlı ülkesinde tebliğ çalışması yapan misyoner gruplar çalışma alanlarını adeta yazısız bir anlaşma ile belirlemişler ve her grup kendine başka bir coğrafi alan seçmişlerdir. Cizvit ve Fransiskanlar İstanbul, İzmir, Halep, Suriye [F:\misy.htm - ftn19# ftn19](#)²⁷², Filistin, Mısır, Irak, Kıbrıs ve Orta Yunanistan'da çalışırken [F:\misy.htm - ftn19# ftn19](#)²⁷³, Dominikenler ise Yukarı Mezopotamya'yı seçmişlerdir. Frerler olarak bilinen Freres de la Doctrine Chretienne adlı kuruma mensup misyonerlerin hizmet bölgeleri Trabzon, Erzurum, İzmir ve İstanbul'dur. İzmir, Suriye ve Filistin Anadolu topraklarındaki en muteber tebliğ coğrafyalarındandır. Bu bölgelerde Les Peres Lazaristes, Peres des Missions Africaines de Lyon, Freres de la Mission Algerienne, Patriarcat Catholique Latin du Jerusalem, Petits Freres de Marie, Ecole on Institut Saint Pierre de Pere Ratisbonne, Trappistes, Carmelittes, Charisses, Dames de Nazareth ve Soeurs Saint Vincent de Paul ou de la Charite grupları bahsi geçen coğrafyada yaşayan insanlara tebliğ çalışmaları yapmıştır. Adana, Halep ve Sayda'da ise Soeurs Saint-Joseph de l'Apparition tebliğcileri çalışmışlardır.

Farklı adlar altında örgütlenerek tebliğ çalışması yapan Fransız Katolik misyoner grupları okullar, hastaneler ve yetimhaneler açarak bulundukları bölgelerde yaşayan insanlarla birebir ilişkiler kurmuşlardır. Ancak çalışmaları sadece sosyal hizmet alanları ile sınırlı kalmamıştır. Osmanlı coğrafyasında farklı yerlerde basılan çok sayıda gazete ve dergi ile kendilerini ve çalışmalarını anlatma şansı bulmuşlardır.

16. yüzyılda Fransız Katolik misyoner gruplarının başlattığı “Anadolu topraklarını kendi özüne döndürme” çabalarına kısa zamanda farklı uluslardan misyonerler de katılmıştır.

²⁷²Ş. Tufan Buzpınar, “Arap Milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'nde Gelişim Süreci”, *Osmanlı II.*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, 171.

²⁷³Ş. Tufan Buzpınar, a.g.m.,171.

Fransız misyoner grupları bu tebliğciler arasında en etkin çalışandır. İstanbul, Hatay, Beyrut, Selanik, Bingazi, Derne, Humus ve Trablusgarb Fransız misyoner grupların çalıştığı coğrafyalardandır. İtalyan Katolik İvrea Rahibeleri ilk ve orta öğretim seviyesinde eğitim hizmeti vermektedir.

Osmanlı coğrafyasında çalışan diğer bir tebliğ grubu özellikle eğitim alanında hizmet veren Katolik Avusturyalı misyonerlerdir [F:\misy.htm - ftn26# ftn26](#)Lazarist Kardeşler (Lazarist Brothers) ile Missionaries of Charity (Hayır misyonerliği) adlı kuruma bağlı çalışan Yardımsever Kardeşler (Sisters of Charity) adlı organizasyon Avusturyalı grubun eğitim faaliyetlerine destek sağlamıştır.[F:\misy.htm - ftn25# ftn25](#)

Katolik misyonerlerinden başka Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren diğer Hristiyan mezhebine mensup kişiler Protestanlardır. Osmanlı topraklarına ayak basan ilk Protestan misyoner 1815'te Mısır'a gönderilen 'The Church of Missionary Society'[F:\misy.htm - ftn34# ftn34](#)adlı bir İngiliz örgütüne bağlı bir papazdır. Bu mezhebe bağlı tebliğciler özellikle 1840 senesinden sonra yoğun olarak çalışmaya başlamışlardır.1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile Osmanlı tebaası gayri Müslimlere sağlanan vicdan hürriyetinin devlet garantisi ve güvencesi sayesinde Protestan tebliğ grupları arzu ettikleri "rahat" çalışma ortamına kavuşmuşlardır. Fermanın ilanından önce Osmanlı coğrafyasında İngiliz ve Amerika Birleşik Devletleri tabiyetinde olan misyonerlerin oluşturduğu 8 adet kurum (Church Missionary Society)²⁷⁴, London Missionary Society, Wesleyen Missionary Society, Scottish Missionary Society, American Board of Missions, American Episcopal Missionary Society, American Babtist Missionary Society, ve London Society for Promoting Christianity Among The Jews²⁷⁵) görev yapmıştır.Bu gruplar İstanbul, Antakya, Harput,

²⁷⁴Mustafa Numan Malkoç, "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*

,İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2004, 161.

²⁷⁵Ömer Turan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri", Osmanlı II., Ed.Güler Eren, Ankara, 1999, 205.

Ankara, İzmir, Erzurum, Bursa ve Antep'te özellikle eğitim ve sağlık alanlarında yoğun olarak çalışmışlar ve bahsi geçen yerleşim alanları dışında da hizmet sunmuşlardır.<F:\misys.htm>
- ftn36# ftn36²⁷⁶

Çok farklı coğrafyalarda çok sayıda tebliğciyle hizmet veren tebliğcilerin varlıklarının zaman içinde kendi ulusal çıkarlarına hizmet etmesi söz konusu olmuştur. Fransız ve Avusturya'lı misyonerler Katolik Osmanlı tebaasının, Rus tebliğciler ise Ortodoks Osmanlı halklarının hamisi rolüne soyunmuşlardır. Bu şekilde bahsi geçen inanç gruplarına mensup olan insanların gündelik hayatlarını yönlendiren tebliğciler adeta Osmanlı coğrafyasında kendi milletlerinin küçük birer imtiyaz alanını gerçekleştirmişlerdir.²⁷⁷

İngiltere var olan değişim ve dönüşümün farkındadır. Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayri Müslim halklar üzerinde etki sahibi olabilmek amacıyla 1842 senesinde Kudüs'te bir kilise açan İngilizler tüm Protestan tebliğ gruplarına destek vermiş ve özellikle Amerikalı misyonerlerle yakın ilişkiler kurmuşlardır. İngilizlerin yerel halkla ilişki kurma çabaları sadece diğer uluslara mensup misyonerlere yardım etmekle sınırlı kalmamıştır. British Missionary Societies, The British-Syrian Mission, The Baptist Missionary Society, The Christian Alliance, The Friends of Foreign Mission ve The British and Bible Society adlı İngiliz kurumları Osmanlı coğrafyasında çalışmışlardır.

İngiliz misyoner teşkilatları kendilerine çalışma alanı olarak sadece Orta Doğu'daki Osmanlı halklarını seçmişlerdir. Bu çalışmalar İngiliz kurumları tarafından ya da onların maddi ve manevi desteğiyle diğer Protestan tebliğ gruplarınca yapılmıştır. Osmanlı coğrafyasında kalan diğer tebliğ sahalarında ise Amerika Birleşik Devletleri tabiyetindeki misyonerlere maddi ve siyasi destek vermişlerdir.

²⁷⁶Ömer Turan, a.g.m.,205.

²⁷⁷İzzet Er, *Din Sosyolojisi*, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 1998, s.210.

Osmanlı coğrafyasında çalışan bir başka misyoner grubu da Amerika Birleşik Devletleri'nde 1810 senesinde Boston'da kurulan ABCFM'dır .American Board Of Commissioners For Foreign Missions (Amerikan Yabancı Misyonlar Masası) kısaca "BOARD" olarak bilinir. Bu kuruma mensup ilk misyonerlerden Pleny Fisk ve Levi Parsons 1820 senesinin Ocak ayında İzmir'e gelerek ilk misyon istasyonunu burada kurmuşlardır. Kısa zaman içinde pek çok Osmanlı şehrinde misyon istasyonları kuran teşkilat özellikle eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda çalışmışlardır.

ABCFM Osmanlı coğrafyasında çalışan tek Amerikalı misyoner grubu değildir. BOARD'dan başka Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren diğer Amerikan misyoner örgütleri arasında 1868'de kurulan Woman's Board of Missions (WBM) ve Woman's Board of Missions of The Interior (WBMI) isimli kadın misyoner dernekleri ile American Bible Society, The Near East Relief teşkilatları ve Young Men's Christian Association(YMCA), Young Women's Christian Association (YWCA) adlı kurumlar da vardır. Bu grupların tamamı birbirlerinin faaliyetlerinden haberdardır ve gerektiğinde birbirlerine maddi ve manevi destek sunmaktadır. Bu kurumlar daha çok Yahudi ve Müslüman olmayan azınlıkların yaşadıkları bölgelerde çalışmaktadırlar. BOARD gayelerine ulaşabilmek için Osmanlı topraklarını Avrupa, Batı, Doğu ve Merkezi Türkiye Misyonları olarak dört ana gruba ayırmıştır ve diğer Amerikalı gruplar da bu ayrımı benimsemişlerdir. İlk çalışma alanı Avrupa Türkiyesi'dir ve Filibe, Manastır ile Selanik'i kapsamaktadır. Batı Türkiye Misyonu ikinci gruptur. İstanbul, İzmit, Bursa, Merzifon, Kayseri ve Trabzon'u içermektedir. Doğu Türkiye Misyonu Harput, Erzurum, Van, Diyarbakır, Mardin ve Bitlis'ten başka Rus ve İran sınırına kadar olan bütün Doğu Anadolu'yu içine almaktadır. Son grup olan Merkezi (Orta) Türkiye Misyonu ise, Torosların güneyinden Fırat nehri vadisine kadar olan bölgeyi kapsamaktadır.²⁷⁸

<F:\misy.htm - ftn43# ftn43>

²⁷⁸ Bu ayrım Bilkent Üniversitesi Mikrofilm Koleksiyonu ABCFM Arşivi'nde de göze çarpmaktadır. Boston'da orjinalleri bulunan evrakın tasnifinde 4 ayrı çalışma bölgesi esas alınmıştır.

Diğer misyoner grupları kadar geniş bir alanda çalışmayan Almanlar ise bölgede yaşayan gayri Müslim Osmanlı tebaası üzerinde nüfuzunu arttırmak için Communaute Evangelique ve Deutscher Palastina Verein ile Warte des Tempels isimli Katolik teşkilatlarının çatıları altında hizmet vermektedirler. Protestan Alman misyonerler ise Osmanlı ülkesinde tebliğ çalışması yaptıklarını beyan eden Protestan Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı misyonerlerle işbirliği yapmışlardır.

II.BÖLÜM AMERİKALI MİSYONERLERİN SİVAS'TAKİ FAALİYETLERİ

2-1-SİVAS TARİHİ

Sivas İç Anadolu Bölgesi'nde Kızılırmak Havzası'nın 1275 m. rakımlı yaylası olan Meraküm Yaylası üzerinde kurulmuş bir şehirdir.²⁷⁹

Sivas Anadolu'nun arkeolojik verilere göre en eski yerleşim alanlarından biridir. Kızılırmak Havzası'nda yaşama dair ilk kanıtlar M.Ö. 5-4 bin yıllarına tarihlendirilmektedir.²⁸⁰ Yaygın anlamda yerleşme ise M.Ö. 3. binde başlamıştır. Asur Ticaret Kolonileri döneminde bölge de 48 adet koloni vardır²⁸¹. Bu durum bölgenin ticari hayattaki öneminin göstergesidir. Ekonomik olarak değer arzeden coğrafya daima hakimiyeti arzulanan bir yerdir. İlerleyen süreçte Hititler, Frigler, Urartular, Kimmerler, İskitler, Medler ve Persler Sivas coğrafyasında hüküm sürmüştür.²⁸²

M.Ö. I. yy'ın ilk çeyreğinde Roma İmparatorluğu döneminde Kapadokya'lı kraliçe Pudotoris tarafından inşa edilen şehre İmparator Augustus'un adı verilmiştir. Şehre daha sonra verilen Sebastia adı Augustus adının Grekçesidir.²⁸³ 872 senesi Sivas tarihindeki dönüm noktalarından biri olmuştur. Şehir Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyetine girince özellikle Divriği ve civarında çok sayıda insan genel Hristiyanlık ilkelerine uymadıkları

²⁷⁹ Ömer Demirel, "Osmanlılar Döneminde Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler Ve Sosyo- Kültürel Eserler", s.37., Osmanlı Dönemi Sivas Şehri- Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

²⁸⁰ Bekir Parlak, "Tarihi Perspektifte Anadolu'nun İdaresinde Sivas'ın Yeri Ve Önemi Üzerine Yöneltil Bir Analiz", S. 221., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

²⁸¹ A.Tuba Ökse, "Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Sivas",s. 126-127., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

²⁸² Bekir Parlak, "Tarihi Perspektifte Anadolu'nun İdaresinde Sivas'ın Yeri Ve Önemi Üzerine Yöneltil Bir Analiz", S. 221., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

²⁸³ Mehmet Tezcan, "XI.yy'ın Başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye Göçürülmesi Ve Selçuklu Fethi Döneminde Sivas", s.121., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

gerekçesiyle toplu olarak katledilmişlerdir.²⁸⁴ Sadece ticari faaliyet merkezi olmayan bölge aynı zamanda ekonomik zenginleşmenin doğal bir neticesi olarak düşünsel olarak gelişmiş ve farklılaşmıştır. Mezkur katliamın gerçek sebebi de budur. Doğu Roma kendisine tabi bölgelerde farklı inanç felsefelerine kendilerine tehdit olabileceği gerekçesi ile yaşama şansı tanımamıştır.

4. asır bölgede ikamet eden Ermeniler için bir dönüm noktası olmuştur. Artık Hristiyan olan Ermenilerin tarihinde artık mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan çatışma ve çekişmeler söz konusu olacaktır.²⁸⁵

Bölgedeki felsefi çeşitlilik sadece katliamlara sebep olmamıştır. 10. asır Sivas coğrafyasında Rum Ortodoks ve Ermeni Gregoryen kiliselerinin çatışma yaşadığı bir dönemdir. Bizans Metropolit dinsel hoşgörüyü sahip değildir ve tüm Gregoryenlerin Ortodoks olmasını amaçlamaktadır. Bu şekilde bölgede yapılacak dini asimilasyonun Doğu Roma'nın ve Rum Ortodoks Kilise'sinin çıkarına olduğunu düşünmektedir. Ancak muvaffak olamamıştır.²⁸⁶

Dini aynılıklar yaratma siyaseti arzu edilen oranda gerçekleştirilemeyince siyasi amaç aynılıkları yaratma ve farklı etnik gruplardan müttefik yaratma fikri hayata geçirilmiştir. 1021 senesinde Batı Roma İmparatoru olan II. Basil²⁸⁷ Van ve çevresini ele geçirince²⁸⁸ bahsi geçen coğrafyada hüküm üren Vaspuragan Kralı Johan Senekerim anlaşma yapmış²⁸⁹ ve 15.000 Ermeni bu uzlaşmanın bir sonucu olarak Sivas'a yerleştirilmiştir.²⁹⁰ Amaç II. Basileios'in

²⁸⁴ Edwin A. Martin, *The Hubbards Of Sivas A Chronicle Of Love&Faith*, s. 177., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

²⁸⁵ Ali Arslan, "*Ermeni Kilisesi ve Ermeni Sorunu*", s. 31., Türk Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar- Uluslar arası Sempozyum, yay. haz. Şafak Ural- Feridun Emecan- Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi yay:4745, İstanbul, 2008.

²⁸⁶ İlhan Erdem, "*Türkiye Selçuklu- İlhanlı İlişkilerinde Sivas*", s. 67., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

²⁸⁷ Ali Sevim, "*Selçuklu- Ermeni İlişkileri*", s. 595., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

²⁸⁸ Ömer Demirel, "*Sosyo-Ekonomik Açından Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri*", s. 182., Osmanlı Dönemi Sivas Şehri- Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

²⁸⁹ Yavuz Ercan, "*Ermeniler ve Ermeni Sorunu*", s. 80., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları.2. Baskı, Ankara, 2001.

²⁹⁰ Ömer Demirel, "*Sosyo-Ekonomik Açından Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri*", s. 493.; Mehmet Tezcan, "*XI. Yy. Başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye Göçürülmesi Ve Selçuklu Fetih Döneminde Sivas*", s. 126., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006, bu hususta Erol Kürkçüoğlu bu göçün gönüllülük esasına dayanmadığını iddia etmektedir. Bkz. Erol Kürkçüoğlu, "*Ortaçağ'da Bizans Ve Ermeni Siyaseti*", s. 43-44., Türk- Ermeni İlişkileri 21. yy'a

İslam ülkelerine doğru genişleme politikasını hayata geçirmektir.²⁹¹ Ancak Doğu Romalı otoriteler ile Ermenilerin dostluğu uzun sürmemiştir. İmparator Diogenes döneminde Sivas ve civarında yaşayanlara eziyetler yapılmıştır.²⁹² 1059 senesinde Tuğrul Bey Sivas'ı feth etmiştir. Bu durum Ermenilere hayatta kalma şansı sunmuştur.²⁹³ Ayrıca Ermenileri tamamen ortadan kaldırmak hususunda Sivaslı Rumlar huzurunda yemin eden imparator 1071'de Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Sultan Alparslan tarafından mağlup edildiği için Ermeniler için artık daha huzurlu bir dönem başlamıştır.²⁹⁴ Bu duruma rağmen zaman içinde bölge Doğu Roma'nın ileri bir askeri karargahı haline dönüşmüştür.²⁹⁵

11. asır şehre Sebastia adı verilmiştir. Bu isim zaman içinde dönüşüme uğrayarak günümüze kadar kullanılan Sivas şeklini almıştır.²⁹⁶

1071'den 1174 senesine kadar Sivas coğrafyasında Danişmentler hüküm sürmüşlerdir.²⁹⁷ 1175'de şehir Emir Zunnun'dan Selçuklu Sultanı Kılıçarslan tarafından alınmıştır.²⁹⁸ Selçuklu hakimiyeti bölgede sosyal barışın en üst seviyede yaşandığı bir süreç olmuştur. Çünkü söz konusu dönemde kültürel asimilasyon yerine hoşgörü devlet politikası olarak benimsenmiştir.²⁹⁹ 12.yüzyılda İlhanlı hakimiyetine giren şehir idari merkez

Girerken Tarihe Dostça Bir Bakış, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

²⁹¹ İsmail Hakkı Mercan, “Şeriye Sicillerine Göre Balıkesir Ermenilerinin Sosyal Yaşantısı Ve İhtida Eden Ermeniler”, s. 411., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C.II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

²⁹² Ömer Demirel, “Sosyo-Ekonomik Açından Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri”, s. 494., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C.III., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

²⁹³ Mehmet Eran, “Selçuklular Döneminde Türk- Ermeni İlişkileri”, s. 603., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, C.II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

²⁹⁴ Levon Panos Dabağyan, Türkiye Ermenileri Tarihi, s.60-61, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

²⁹⁵ Adnan Gürbüz, “Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin Amasya Tarihi'nde Sivas”, s. 103., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

²⁹⁶ Enver Konukçu, “Moğol Noyanları, Kayılar ve Sivas”, s. 52., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

²⁹⁷ Metin Bozkuş, “XVI.yy.'da Osmanlı- Safevi Mücadelesi ve Sivas'ın Konumu”, s. 24., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2007.; Muharrem Kesik Danişmendlilerin son hüküm sürdüğü yıl olarak 1175 senesini söylemektedir. Bkz. Muharrem Kesik, “Danişmendler Zamanında Sivas (1071-1175)”, s.108., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

²⁹⁸ İlhan Erdem, “Türkiye Selçuklu- İlhanlı İlişkilerinde Sivas”, s. 70., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

²⁹⁹ Mehmet Saray, “Türklerde Devlet Anlayışı ve Ermeniler”, s. 25., Türk Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar- Uluslar arası Sempozyum, yay. haz. Şafak Ural- Feridun Emecan- Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi yay:4745, İstanbul, 2008.

olmuştur.³⁰⁰ Moğol istilası sebebiyle mezkur coğrafya adeta talan edilmiştir. Bu sebeple şehrin tarihindeki ikinci büyük nüfus hareketi gerçekleşmiştir. Sivas'ta yaşayan bazı Ermeni grupları Balıkesir'e göç etmiştir.³⁰¹ Başka bir ifadeyle 1243 tarihinde gerçekleşen Köseadağ Savaşı'nda galip Moğollar'ın tarafını tutan Ermeniler³⁰² umdukları neticeye ulaşamamış ve can güvenceleri olmadığı için yaşadıkları şehri terk etmek zorunda kalmışlardır.

13. yüzyılda Sivas Çin ve Hindistan'a giden ticaret yollarının kesiştiği bir noktada olması hasebiyle³⁰³ önemli bir konaklama ve üretim merkezidir.³⁰⁴ Şehir yaşamın başladığı en eski dönemlerden beri var olan ekonomik değerini arttırmıştır. Bölgede yaşayan etnik gruplar arasında uluslar arası ticarete en fazla pay Ermenilere ait olmuştur. Yine 13. asırda Türk, Fars ve Arap Sünni ve Batıni derviş toplulukları kitleler halinde bölgeye yerleşmek amacıyla gelmişlerdir³⁰⁵. Bu durum Sivas'ın entelektüel ve tasavvufi zenginliğinin temeli olmuştur. Dar-ul-ala kültür şehrine dönüşen Sivas'ın ünvanı haline gelmiştir.³⁰⁶ Bölgenin ticari önemi sadece yakın coğrafyalarda yaşanan insanların dikkatini çekmemiştir. Sivas'ta görevlendirilen Ceneviz Konsolosu varolan ticari hareketliliğin gerçek boyutlarını ortaya koymaktadır.³⁰⁷

14. asırda Sivas ve çevresindeki sosyal yaşamın zenginliği ve Avrupa ile olan ticari bağlar³⁰⁸ bölgeyi adeta bir cazibe merkezi haline getirmiştir. 1345 senesinde İlhanlı valisi Eretna Bey bağımsızlığını ilan ederek Sivas merkez olmak üzere beylik kurmuştur. İlhanlı hakimiyeti döneminde Sivas Ermeni Kilise'si başı olan Katagikos İlhanlı- Vatikan

³⁰⁰ Bekir Parlak, "Tarihi Perspektifte Anadolu'nun İdaresinde Sivas'ın Yeri Ve Önemi Üzerine Yöneltil Bir Analiz", s. 222., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, s. 219-240, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

³⁰¹ İsmail Hakkı Mercan, "Şeriyeye Sicillerine Göre Balıkesir Ermenilerinin Sosyal Yaşantısı ve İhtida Eden Ermeniler", s.41., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

³⁰² Yusuf Halaçoğlu, Ermeni Techiri, s.14., Bab-ı Ali Kültür Sanat Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul, 2005.

³⁰³ Fred Halliday, Nation And Religion In The Middle East, s.190., Saqi Books, London, 2000.

³⁰⁴ Abdürrahim Tufanoğlu, "Selçuklular Çağında Sivas'ın Stratejik ve Ekonomik Önemi", s. 150., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

³⁰⁵ Kadir Özköse, "Selçuklular Döneminde Sivas'ın Tasavvufi Kültür Yapısı", s. 247., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³⁰⁶ Melek Dosay Gökdoğan, "Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas'ın Yeri", s. 207., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³⁰⁷ Bekir Parlak, "Tarihi Perspektifte Anadolu'nun İdaresinde Sivas'ın Yeri ve Önemi Üzerine Yöneltil Bir Analiz", s. 222., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, s. 219-240, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

³⁰⁸ Süleyman Özbek, "Ortaçağlarda Anadolu Ticaret Yollarının Kavşağında Sivas", s. 410., Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

ilişkilerinde köprü rolü üstlenmiştir.³⁰⁹Eretna Bey'den sonra onun yerini alan Kadi Burhaneddin Akkoyunlu Beyi Karayörük Osman ile savaşırken ölünce 1398'de Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid'e teslim edilmiştir³¹⁰. Ancak şehirde hakim olan hoşgörü ortamı uzun ömürlü olmamıştır. Kısa bir zaman sonra Timur şehri ele geçirerek yakıp yıkmıştır. Bu süreçte öldürülen askerler arasında Ermenilerin de olduğu Ermeni tarihçi Thomas de Medzomp tarafından anlatılmaktadır³¹¹. 1408'de Sivas tekrar Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.³¹²1413 senesinde Sivas Eyalet-i Rum içinde bir beylerbeylik olarak idari yapılanmada yerini almıştır.³¹³

1461 senesinde Sivas'lı Yovakim Fatih Sultan Mehmed tarafından Sulumanastır Kilisesi'ne atanmıştır.³¹⁴ Bu tarihten sonra hem dini kimliği olan hem de olmayan Sivaslı ve Divriği'li³¹⁵ Ermenilerin bir kısmı da Sulumanastır'da iskana tabii tutulmuşlardır.³¹⁶ Bu davranışın hem politik hem de ekonomik sebepleri vardır. Yaygın olarak ticaretle uğraşan bölge Ermenileri İstanbul'da iskan edilerek hem yeni yerleşim alanında ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi hem de Osmanlı Devleti'ne sunduğu hoşgörü nedeniyle bağlılık hisseden ve köklü bir felsefi geleneği olan Sivas Ermenileri'nin kendi cemaatleri içinde yönlendirici olması amaçlanmıştır.

Osmanlı makamlarınca bölge Ermenilerinin ülke coğrafyasında farklı yerlerde tekrar iskani politikası Fatih Sultan Mehmet dönemi ile sınırlı kalmamıştır. 1514 senesinde Yavuz

³⁰⁹ Ömer Demirel, "Sosyo- Ekonomik Açıdan Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri", s.183., Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³¹⁰ Fatih M. Dervişoğlu, "Altı Asırlık Tanıklık Bezm-u Alem", s. 281., Selçuklular Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³¹¹ Ömer Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı Ve Yağmalanması", s. 17., Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³¹² Bekir Parlak, "Tarihi Perspektifte Anadolu'nun İdaresinde Sivas'ın Yeri Ve Önemi Üzerine Yöneltilen Bir Analiz", S. 223., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

³¹³ Bekir Parlak, "Tarihi Perspektifte Anadolu'nun İdaresinde Sivas'ın Yeri Ve Önemi Üzerine Yöneltilen Bir Analiz", s. 239-240., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

³¹⁴ Bu bilgiye Ermeni yazınlarında ilk kez 1786 senesinde Venedik'te basılan Çamiçyan'ın Ermeni Tarihi adlı kitabında yer verilmiştir. Bkz. Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler Hakkında", s.49., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001.

³¹⁵ Cemal Anadol, Tarihin Işığında Ermeni Dosyası, s.61., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, 2001.

³¹⁶ Canan Seyfeli, İstanbul Ermeni Patrikliği, s. 70., Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.

Sultan Selim Sivas'lı Ermenileri İstanbul'a gruplar halinde yerleştirmiştir.³¹⁷ Ekonomik ve dini olarak güçlenen bu etnik grubun İstanbul'da olması onların daha kolay kontrol edilebilmesi gayesinin bir sonucudur. Ancak bu politika Sivas coğrafyasında sürekli bir huzur ortamının sağlanmasına yetmemiştir. 16. asrın ortalarından sonra Sivas Celali ayaklanmalarının en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bölgede oldukça uzun bir zaman ciddi asayiş sorunları yaşanmıştır.³¹⁸ Bölgede var olan belirsizlik ve karmaşa nedeniyle çok sayıda Ermeni resmi makamları bilgilendirmeden İstanbul'a göç edince Kemah Kasabası'ndan Grigor isimli bir Ermeni durumu ihbar etmiştir. Sultan IV.Murad da bu durum üzerine 1635 senesinde ilgililerin Divriği'de zorunlu iskana tabii tutulmasını emretmiştir.³¹⁹

18. Yüzyılın başında bölgenin tanınmış esnaf ve tüccarları arasında çok sayıda Ermeni vardır.³²⁰ Sivas'ın zengin yer altı kaynakları³²¹ bölgede meskun gayri Müslim ahali tarafından işletilmekte ve bu durum şehir ekonomisine katkı sağlamaktadır. Milletlerarası ticarete de bölge Ermenilerinin de payı devam etmektedir.³²² Ancak ticari hareketliliğin lokomotifini temel tüketim maddeleri, dokuma ve köle ticaretinden müteşekkildir. Türkmenler tarafından Karadeniz'in doğusu ve kuzey doğusunda savaş ve akınlardan elde edilen kadın ve erkekler Suriye, Mısır, İran Ve Irak'tan gelen köle tacirleri ve alıcılara Baldır Pazarı'nda satılırlardı³²³. Şehrin ekonomik aktivitelerindeki yoğunluk 19. asrın ikinci yarısında köle ticaretinin yasal olarak ortadan kaldırılmasına kadar devam etmiştir.³²⁴ Ekonomik hayat köle

³¹⁷ Yervant Gomidas Çarkçıyan, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler*, s. 24., Kesit Yayınları, İstanbul, 2006.

³¹⁸ Mehmet Beşirli, a.g.m., s. 159.

³¹⁹ Enver Konukçu, "*Osmanlılar ve Millet-i Sadıkadan Ermeniler*", s. 623., *Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

³²⁰ Ömer Demirel, "*Sivaslı Tüccar Ve Esnafın Mal Varlıkları İle Borç Alacak İlişkileri*", s. 138-139., *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleler*, Sivas İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³²¹ Sivas'ta bulunan madenler demir, krom, kurşun, çinko, bakır selestit, asbest, talk, zeolit, mermer, jips, kireç taşı, agrego, tuz ve linyit kömürüdür. Sivas'ın yer altı zenginlikleri hususunda Bkz. Ahmet Demirci-Salih Yüksek-Ömer L. Sül, "*Sivas'ta Maden Potansiyeli. Bu Potansiyeli Önemi Ve Maden İşletmeleri*", s. 314-315., *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri*, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

³²² Mehmet Ersan, "*Bizans İmparatorluğu'nun İskan Politikası Ve Sivas'ta Ermeni Varlığı*", s. 378., *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³²³ Süleyman Kızıltoprak, "*Askeri Amaçlı Köle Ticaretinde Bir Kavşak Noktası Olarak Sivas*", s. 109., *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri*, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

³²⁴ Süleyman Kızıltoprak, a.g.m., s. 105. ;Ayrıca bu hususta Sivas Vali'si Muammer Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir evrak söz konusudur. Bu yazıda beyaz ırka mensup cariye ve kölelerin alım satımının yasaklanması talebi vardır. Bkz. BOA DH.İ-UM 1336-Z-25 D:E84 S. 14.

ticareti sayesinde olanca canlılığıyla sürerken ihtiyaç maddelerinin satımı ile Sivas çevre vilayetlerin adeta akın ettiği bir Pazar olma konumunu sürdürmüştür.

1790-1836 seneleri arasında Sivas hala ulusal ve milletlerarası ticarete çok önemli bir yere sahiptir. Sivas'da Kayseri pastırması, Yemen kahvesi, Antep pekmezi, Malatya ve Samsun tütünü, Zile ve Nazilli pekmezi, Trabzon tüfek ve tabancaları, Ankara cübbesi, Zile kilimi ile İngiliz, Fransız, Acem, Hint ve Amerikan yapımı eşyalar alıcılarıyla buluşmaktadır.³²⁵ Bu dönemde şehirde 26 çarşı, 4 Pazar, 14 han, 3 debbağhane, 3 mumhane, 5 boyahane, 82 değirmen ve çarşılarda 932 civarında dükkan bulunmaktadır.³²⁶

1890'lar şehrin üçüncü büyük nüfus hareketliliğine sahne olmuştur. Mezkur zamanda yaklaşık yarım milyon Ermeni taşradan büyük şehirlere göç ederek ticaret hayatında önemli yerler edinmiştir³²⁷. Bu şehirlerden biri de Sivas'tır.³²⁸ Ayrıca 19. yy'ın ikinci yarısında Kafkasya'dan Anadolu topraklarına göç eden Çerkez muhacirlerin bir kısmı Sivas ve kazalarına yerleştirilmiştir. Bu durum bölgenin var olan etnik çeşitliliğini daha da arttırmıştır.³²⁹ Ancak farklı milliyetlere mensup yeni yerleşimciler de şehrin ekonomik faaliyetlerinde yoğun olarak varlık gösterememişlerdir. 19. asırda İran mallarının geldiği ticaret yolu üzerinde olan Sivas'ta Ermeniler İran ile olan ticarete adeta tekelleşmişlerdir.³³⁰ Bu tekelleşme bölgenin cazibe merkezi olarak dış göç almasına ve şehrin nüfusunun sürekli artmasına vesile olmuştur.

19. yy sonlarında şehrin idari taksimatı var olan ihtiyaca ve artan nüfusa binaen değişmiştir. 1870 yılında Sivas eyaleti Sivas Sancağı, Amasya Sancağı ve Şark-i Karahisar

³²⁵ Ömer Demirel, "Sivas'ta Yiyecek Fiyatlarına Dair Bir Deneme 1790-1836", s. 124-125., Osmanlı Dönemi Sivas Şehri- Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³²⁶ Ömer Demirel, "19.yy. Osmanlı Şehir Ekonomisi:Sivas Örneği" s, 106., Osmanlı Dönemi Sivas Şehri- Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

³²⁷ Ali Fuat Borovalı, "Büyük Güçler Ermeni Meselesi ve 1890'lı Yıllar: Bir Uluslar Arası İlişkiler Perspektifi", s. 200-201., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS I., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

³²⁸ Yücel Namal, Macaristan Ve Ermeni Meselesi (1879-1920), s. 14., Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

³²⁹ Kemalettin Kuzucu, "Sivas'ta Meskun Bir Türkmen Topluluğu: Osmanlılar Döneminde İlbeyliler", s. 119., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

³³⁰ Nejat Göyünç, "Turkish Armenian Cultural Relations", s.39., The Armenians In The Late Ottoman Period, ed.by. Türkkiye Ataöv, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Ve Sanat Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2001.

Sancağı'ndan oluşmaktadır. Tokat, Koçgiri, Divriği, Darende, Gürün, Aziziye ve Tonus Kazaları Sivas Sancağı'na, Köprü, Merzifon Osmancık, Mecitözü, Erbaa, Ladik ve Zile Kazaları Amasya Sancağı'na, Suşehri, Koyulhisar ve Milas Kazaları ise Karahisar-ı Şarki Sancağı'na bağlıdır.³³¹ 1881 senesinde Sivas Sancağı' Koçgiri, Aziziye, Divriği, Gürün, Darende Yıldızeli, Hafık ve Tonus Kazaları, Amasya Sancağı'na Merzifon, Ladik, Osmancık, Köprü ve Mecitözü Kazaları; Tokar Sancağı'na Zile, Erbaa ve Niksar Kazaları, Karahisar-i Şarki Sancağı'na ise Hamidiye, Suşehri Koyulhisar ve Alucra Kazaları bağlıdır.³³² 1883 senesinde Sivas; Sivas, Amasya, Tokat ve Şark-i Karahisar Sancaklarından oluşmaktadır. Sivas Sancağı' Koçgiri, Aziziye, Divriği, Gürün, Darende Yıldızeli, Hafık ve Tonus Kazaları, Amasya Sancağı'na Merzifon, Maden-i Sim, Ladik, Osmancık, Köprü, Mecitözü ve Havza Kazaları; Tokar Sancağı'na Zile, Erbaa ve Niksar Kazaları, Karahisar-i Şarki Sancağı'na ise Hamidiye, Suşehri, Koyulhisar ve Alucra Kazaları bağlıdır.³³³ 1884³³⁴ ve 1885³³⁵ senelerinde idari taksimatta bir değişiklik söz konusu olmamıştır.

2-2-SİVAS'IN DEMOĞRAFİK, SOSYOLOJİK VE EKONOMİK YAPISI

19. yy'da Osmanlı coğrafyasında 20 farklı etnik gruba mensup gayrimüslim nüfus yaşamaktadır.³³⁶ Devletin bu farklı kitleleri taraf olarak almak amacıyla³³⁷ tanımlaması mensubu oldukları milletlerin adlarıyla değil, inandıkları dinle gruplandırılmışlardır³³⁸. Birlikte yaşama kararı ile beraber bir aidiyet duygusu yaratan millet kavramı Katolik milleti ya da Protestan milleti şeklinde ifade edilmiştir³³⁹. Her grubun tanınması için mensubu

³³¹ Salname-i Vilayet-i Sivas, 1287h/1870, Sivas Vilayet Matbaası, 1287/1870.

³³² Salname-i Vilayet-i Sivas 1298h/1881, Sivas Vilayet Matbaası 1298/ 1881.

³³³ Salname-i Vilayet-i Sivas,1300h/1883 , Sivas Vilayet Matbaası , 1300/1883.

³³⁴ Salname-i Vilayet-i Sivas, 1301h/1884, Sivas Vilayet Matbaası , 1301/1884.

³³⁵ Salname-i Vilayet-i Sivas, 1302/1885, Sivas Vilayet Matbaası, 1302/1885.

³³⁶ Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar Millet Sistemi", s. 337., Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001

³³⁷ Nuri Adıyeke, a.g.m., s. 392.

³³⁸ Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Devletinde Farklılıklara Ve Hoşgörüyü Kavramsal Bir Yaklaşım", s. 406., Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001

³³⁹ Murat Sezginer, "Yeni Anayasada Milli Devletin Sonu", s. 261., Düşünce Dünyasında Türkiz, Yıl:1, Sayı:6, Ankara, 2010.

oldukları din ya da mezhep adı zikredilerek³⁴⁰ buyruk çıkarılmıştır. II.Mahmud devrinde Ermeni Katolikler millet olarak tanımlanmıştır.³⁴¹ Ermeni Protestan milleti 1850 senesinde bir fermanla tanınmıştır.³⁴²

Hangi milletten olursa olsunlar Osmanlı ülkesinde Müslüman olmayan Yahudi ve Hristiyan gruplar zimmi olarak adlandırılmıştır³⁴³. Zimmiler zimmet adı verilen ve yöneticilerle tebaa arasında yapılan yazılı olmayan bir anlaşmanın hükümlerine göre hak ve sorumluluk sahibiydiler³⁴⁴. İslami idare tarzında³⁴⁵ bu insan kitleleri Reaya ve beraya ki Veda-i Kibriya-i Cenab-ı Kibriya³⁴⁶ yani Yaratıcının Emaneti'dir.³⁴⁷ Dolayısıyla zimmi gayri Müslimlere haksızlık yapmak ilahi emre karşı gelmektir.³⁴⁸ Zimmet antlaşması bir uzlaşma ilanıdır.³⁴⁹ Fethedilen bölgelerde yaşayan farklı etnik ve dini gruplara Osmanlı Devleti'nce zoraki bir Türkleştirme ve Müslümanlaştırma politikası hayata geçirilmemiştir³⁵⁰. Başka bir ifadeyle Zimmilerin dini anlamda asimilasyon uygulanmamaktadır³⁵¹. Zorla dinlerini değiştirmeleri istememiştir.³⁵² Can, mal ve namusları devlet koruması altındadır.³⁵³ Uhrevi emre karşı gelmemek için yönetilen her insan adil yargılamayı hak etmektedir.³⁵⁴ Hiçbir zimmi kendi rızası olmaksızın din değiştirmeye zorlanmamıştır³⁵⁵. Müslüman

³⁴⁰ Davut Kılıç, "Dini İlişkiler Bakımından İstanbul Ermeni Patrikhanesi", s. 562., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , ed. M. Metin Hülagü-Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS I., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

³⁴¹ Ahmet Oğuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Demokrasi Denemesi Ve Ermeni Mebuslar", s.243., Hoşgörü Toplumunda da Ermeniler , ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS I., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

³⁴² Erdal İter, "Ermeni Meselesinin Doğuşunda Ve Gelişiminde İngiltere'nin Rolü", s. 160., Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi(OTAM) Dergisi, s. 6., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1995.

³⁴³ Ali Güler, Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar, s.7., Türk Metal-İş Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

³⁴⁴ Yavuz Ercan, a.g.m., s. 336.

³⁴⁵ Fred Halliday, Nation And Religion In The Middle East, s.95., Saqi Books, London, 2000.

³⁴⁶ Sait Öztürk, "Bir Osmanlı Kazasında Türkler Ve Ermeniler:Darende", s. 123., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , ed. M. Metin Hülagü-Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS I., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

³⁴⁷ Şükrü Nişancı, 15-16.Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti, s. 57., Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2002.

³⁴⁸ Arshi Khan, "Osmanlı İmparatorluğu Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı", s.371., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş II. Baskı, Ankara, 2001

³⁴⁹ Yuluğ Tekin Kurat, "Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu", s.356., Yuluğ Tekin Kurat, "Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu", s.356., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş II. Baskı, Ankara, 2001.

³⁵⁰ Hatice P.Erdemir- Halil Erdemir, "Uluslararası Politikalarda Utopia Armenia", s.314., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

³⁵¹ Abdülkadir Yuvalı, "Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatının Tarihi Temelleri", s. 83., Hoşgörü Toplumunda da Ermeniler , ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

³⁵² Ali Güler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar, s.7., Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

³⁵³ Yuluğ Tekin Kurat, a.g.m., s. 364.

³⁵⁴ Fred Burnaby, At Sirtında Anadolu, çev. Fatma Taşkent, s. 185., İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

³⁵⁵ 3 Kasım 1908 tarihinde Sivas dahil pek çok mutasarrıflığa yollanan telgrafta 20 yaş ve üstündeki şahısların tamamen gönül rızasıyla ihtida edebilecekleri bildirilmiştir.Ancak uygulamada yaş sınırlamasına genelde riayet edilmemiştir. Bu hususta Bkz. Cengiz Kartın, "Türk-Ermeni İlişkilerindeki Hoşgörü İklimi çerçevesinde İhtida Hareketleri", s. 526., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

olabilmek için dinini değiştirenlerin yani ihtida edenlerin eski dinlerine tekrar dönebilme hürriyetleri vardır.³⁵⁶ Bu durumda kendilerine zımmi muamelesi uygulanacaktır. İnanç değişikliği yapan kişilerin yani muhtedilerin tüm hakları devlet garantisindedir.³⁵⁷ Mufassal cizye defterleri ve avarız defterlerinde kayıt altına alınan vergilerin³⁵⁸ gerçekçi olabilmesi için düzenli olarak tutulan ihtida kayıtları³⁵⁹ aynı zamanda muhtedilerin haklarının korunmasını da sağlamaktadır³⁶⁰. Kadınların din değiştirmesinde kimi zaman özel hükümler çerçevesinde davranılmaktadır. Örneğin savaş halinde eşi askerde ve hayatta olan Ermeni kadınların ihtida etmeleri mümkün değildir.³⁶¹ Muhtedi olmasında yasal bir mahzur bulunmayan bir kadın yasalar karşısında doğuştan Müslüman bir kadının hak ve sorumluluklarına sahiptir.³⁶² Kimi zaman görülen lüzum üzerine ihtida etmek arzusunda olanlara yapılacak muamele hakkında İstanbul'dan Sivas'a yazılı emirler gelmiştir.³⁶³

Osmanlı makamlarının karşısında devlete karşı sadakatlerini sürdürdükleri ve vergi sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece daimi koruma altında olan Zimmiler kendi dini inançlarına göre kendi cemaatlerince sosyal hayatlarını şekillendirme hakkına sahiptiler. Onlar hakkında kendi dini ve sosyal hayatlarında karar verici olan ve Osmanlı makamları karşısında dindaşları hakkında konuşma şansına sahip olan temsilcileri de mevcuttur. Mensubu oldukları cemaat liderleri Divan-ı Hümayun'da temsil ettikleri dini grup hakkında karar verme ve onlar adına görüş bildirme hakkına sahip olduklarından ve Arapça “milla” kökünden gelen millet kavramı dini cemaati tanımladığı için³⁶⁴ “milletbaşı” olarak

³⁵⁶ Cengiz Kartın, “Türk- Ermeni İlişkilerindeki Hoşgörü İklimi çerçevesinde İhtida Hareketleri”, s. 531., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009

³⁵⁷ 1871 senesinde Zara'da Şaban isminde bir muhtedi öldürülünce katillerin ivedi olarak cezalandırılmasına dair Bkz. BOA İ...DA 9/261

³⁵⁸ Bilgehan Pamuk, a.g.m., s.464.

³⁵⁹ Hava Selçuk, “17.yy'da Kayseri'de Yaşayan Ermenilerin Sosyal Yaşantıları Üzerine Değerlendirmeler”, s. 319., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

³⁶⁰ Suşehri, Zara ve Alucra gibi Sivas'a yakın yerleşimlerde yaşayan muhtedi kadın ve erkeklerin Sivas'a nakledilmeleri ve bu şahısların yerleştirilmesi gereken yerlere dair emirname için Bkz. BOA DH. ŞR. 540/11

³⁶¹ Cengiz Kartın, “Türk- Ermeni İlişkilerindeki Hoşgörü İklimi çerçevesinde İhtida Hareketleri”, s. 526., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

³⁶² 1886 yılında Nişancı Taburu İkinci Bölüğü efradından Ömer'in zevcesi muhtediye Fatma zorla bir Hristiyanı nikahlanınca ve bu durum şikayet konusu olunca İstanbul'dan gelen bir emirnameyle şikayetin gereğinin yapılması buyurulmaktadır. Bu hususta Bkz. DH. MKT. 1375/16

³⁶³ 29 Ca 1313H 16/11/1895 M tarihli evrak için Bkz. BOA A.}MKT. MHM 660/35

³⁶⁴ Yuluğ Tekin Kurat, a.g.mm. s.359.

adlandırılmışlardır.³⁶⁵ Başka bir ifadeyle Milletbaşı temsil ettiği, inanç grubunun vergi ödeme ve koşulsuz sadakatten kaynaklanan tüm haklarını ve bu haklardan kaynaklanan yetkilerini resmi makamlar karşısında sahip olduğu temsil hakkıyla beyan ve talep etme hakkına sahiptir.

Kanun ve töre karşısında haklarının devamı için Zimmilerin ödemesi gereken vergiler onların haklarının korunması için gereklidir. Vergi ödemek biat etmek yani hakimiyeti kabul etmektir. Müslüman bir idareci biat edenin hakkını korumakla dinen yükümlüdür. Cizye zimmet antlaşmasının vazgeçilmezidir. İslam şeriatı ve Hanefi mezhebine göre “cizye ehl-i zimmet reayadan halis simden dirhem hesabınca” alınan bir vergidir³⁶⁶. Kamu hizmetinde görev yapanlar, din adamları³⁶⁷, kadınlar, yaşlılar ve bedensel özürllüler cizye adlı vergiden muaftır.³⁶⁸ Ayrıca iflas eden ticaret erbabı zimmiler de vergiden muaf tutulmuştur.³⁶⁹ Ayrıca fakirlikten dolayı vergi ödeyemeyenler de yine devlet koruması altındaydılar, yargılamamaz ve hapse atılamazlardı.³⁷⁰

Zimmilerin askerlikten muaf olmaları karşılığında Bedel-i Askeriye vergisi ödemeleri söz konusudur. Bu onların ödemekle mükellef oldukları ikinci vergidir. Osmanlı makamlarının Ermenileri askere almamaları altında yatan gerçeklerden biri onların ticaret erbabı olarak devlete artı değer sağlamasıdır. Öte yandan Osmanlı askeri yapısı içinde İslam olmayan unsurlar uzun süre değerlendirilmemiştir. Var olan militer yapı içinde ordunun asker ihtiyacı genellikle devşirme usuluyla temin edilmiş, ihtiyaç duyulan durumlarda ise Müslüman halk askere alınmıştır. Çünkü Osmanlı ordusu aynı zamanda bir dini yapılanmadır. Aksi halde, İslam inancına göre peygamberlikten sonra en üst makam olan şehitlik

³⁶⁵ Bilal Eryılmaz, “Osmanlı Devletinde Farklılıklara ve Hoşgörüye Kavramsal Bir Yaklaşım”, s. 406., Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001

³⁶⁶ Mehmet Beşirli, a.g.m.,s. 177.

³⁶⁷ Nuri Adıyeke, a.g.m.,s. 392.

³⁶⁸ Bilgehan Pamuk, a.g.m., s.464.

³⁶⁹ Hamit Pehlivanlı, “Ermeni Terörü-Techire Giden Yol”, s. 98., Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri., c.II., ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2003.

³⁷⁰ Cevdet Küçük, “Osmanlı Devletinde Millet Sistemi”, s. 693, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

mertebesine ermek kasdıyla “Gökte Allah yerde Padişah” sloganıyla hiçbir dünyevi beklentisi olmadan harp alanında cenk edecek bir teşkilat kurmak söz konusu olmayacaktır. 1 Ağustos 1909 tarihinde var olan ihtiyaca binaen umumi askerlik mecburiyetinin getirilmesinin ardından bu vergi yürürlükten kalkmıştır.³⁷¹

Osmanlı Devleti’nin son asrında gayrimüslimlerle ilgili yasal düzenlemeleri sadece askerlikle alakalı değildir. Farklı hususlarda pek çok yasal düzenleme hayata geçirilmiştir. 3 Kasım 1839’da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayun ile din farkı gözetilmeksizin tüm Osmanlı tebaası eşit sayılmıştır.³⁷² 1856 Islahat Fermanı’nda sadece zimmilerin hukuki statülerinde, dini ve sosyal yaşamlarında düzenlemeler yapılmıştır.³⁷³ Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermeni tebaa için 26 Mayıs 1860’da Ermeni Patriği tarafından hazırlatılan Nizamname-i Millet-i Ermeniyan bir dönüm noktası olmuştur. 29 Mart 1860 tarihinde onaylanan ve 17 Mart 1863’te yürürlüğe giren bu metin devlet-patrikhane – Ermeni halkı arasında hak, yetki ve sorumlulukların beyanı açısından son derece önemlidir.³⁷⁴ 1876 senesinde ilan edilen Kanun-u Esasi ile de hangi inanç grubuna mensup olursa olsun tüm tebaa Osmanlıdır beyanında bulunulmuştur. Devletin resmi dini İslam’dır. Ancak kamu düzeni ve umumi ahlak kaidelerine aykırı olmamak şartıyla herkes inancının gerektirdiği şekilde ibadet edebilmiştir.³⁷⁵

Nizamnamelere göre Ermenilerin kendi inanç gruplarının dini emirlerine uygun olarak yaşamaları beklenmiştir. Kendilerine verilen beratlarla yetkilendirilen din adamlarından yardım almak istemeyen zimmiler arzu ederlerse Şeriye Mahkemeleri’ne yani kadı huzuruna

³⁷¹ Abdullah Saydam, “XIX.Yüzyılım İlk Yarısında Trabzon’da Ermeni Nüfus Ve Cemaatler Arası İlişkiler”, s.140., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,2007.

³⁷² Ali Güler- Suat Akgül, Sorun Olan Ermeniler, s.22., Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

³⁷³ Davut Kılıç, *Dini İlişkiler Bakımından İstanbul Ermeni Patrikhanesi*, s. 568., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,2007.

³⁷⁴ Fehmi Akın, “1863 Tarihli Nizamname-i Millet-i Ermeniyan Bağlamında Osmanlı Devleti’nin Ermenilere Yönelik Tutumu”,s. 169., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

³⁷⁵ Ali Güler-Suat Akgül, Sorun Olan Ermeniler, s.26., Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

gidebilirmişler³⁷⁶ davalı ya da davacı olarak haklarını arayabilirlerdi.³⁷⁷ Bu durum Osmanlı makamlarının kararlarına duydukları güvenin göstergesidir.³⁷⁸ Cemaat mahkemelerince verilen kararlar Osmanlı makamlarınca muteber sayılmıştır³⁷⁹. Ancak bir Müslüman hiçbir koşulda cemaat mahkemesine gidememiştir ve bir Müslüman hakkında cemaat mahkemesince verilen hükümler geçersizdir.³⁸⁰ Cemaat mahkemesinde sadece gayrimüslimler arasındaki yasal sorunlar çözüme ulaştırılabilirdi. Bu mahkemelerde bir zimminin bir Müslüman hakkında şهادeti söz konusu olamazdı.³⁸¹ Çünkü onlar Müslümanların yarısı kadar sorumluluğa sahiptiler ve ikili hukuka (cemaatin iç hukuku ve devletin üst hukuku) tabiydiler.³⁸² Aynı durum Şeri mahkemelerde de geçerlidir. 1850 senesinde yapılan bir kanuni düzenlemeyle belli durumlarda Gayrimüslimlerin, Müslümanlar hakkında şahitliği kabul görmüştür.³⁸³ Bu düzenleme yapılmadan kimi zaman Ermenilerin kendilerini alakadar eden davalarda cemaat mahkemelerinde Türk komşularını dava vekili ve kefil olarak göstermişlerdir.³⁸⁴ Ayrıca kendi milletlerinden bir insanın haksız yere suçlaması durumunda suçsuz ve haklı olan Müslümanın yanında yer almışlardır.³⁸⁵ Yapılan yasal düzenlemeler aslında oldukça uzun bir zamandır uygulamada var olan bazı hususların yazıya dökülmesinden ibarettir. Çünkü emperyalist devletler Osmanlı coğrafyasında yaşayan Müslüman olmayan halkın hiçbir hakka sahip olmadığı iddiasıyla devletin iç işlerine karışmak beklentisindedir.

Yasal süreçlerde Ermenilerin Türk komşularına olan güvenleri ve benzer yaşam pratikleri iki millet arasında evlilik fikrine bakışı değiştirememiştir. Ne Ermeniler ne de

³⁷⁶ Ali Açık, a.g.m., s. 299.

³⁷⁷ Gül Akyılmaz, "Tanzimattan Önce ve Sonra Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Statüsü", s. 676., Ermeni Sorunu Özel Sayısı , C.II., Ankara, 2001.

³⁷⁸ Suraiya Faroqhi, 18. yy. Anadolu Kırsalında Suç Kadınlar ve Servet, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, ed. Madeline C.Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

³⁷⁹ Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüye Kavramsal Bir Yaklaşım", s. 411., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu , ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 2001.

³⁸⁰ Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüye Kavramsal Bir Yaklaşım", s. 411., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu , ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 2001.

³⁸¹ Gül Akyılmaz, a.g.m., s. 677.

³⁸² Nuri Adıyeke , a.g.m., s. 388.

³⁸³ Nuri Adıyeke , a.g.m., s. 389.

³⁸⁴ Ali Açık, a.g.m., s. 317.

³⁸⁵ Abdullah Poş, "XIX. yy'ın Sonlarında Tarsus'ta Türk- Ermeni İlişkileri", s. 104., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

Türkler din değıştirme olmaksızın iki farklı gruba mensup insanların akraba olmaları düşüncesini benimsememektedir.³⁸⁶

Akrabalık ilişkileri kurulamamasına karşın İslam toplumu ile en üst seviyede entegrasyonu devletin her tarafına dağılmakla beraber en fazla sayıda oldukları yerleşim alanlarında bile Müslüman nüfusa kıyasla daha az olan³⁸⁷ Ermeniler sağlamıştır.³⁸⁸ Evlerinde bile Türkçe konuşacak kadar³⁸⁹ kendilerini “Türk” hisseden Gregoryen Ermeniler daha fazla sadakat göstermektedir.³⁹⁰ Millet-i Sadıka adı verilen bu etnik grup Osmanlı Devleti’nde farklı makamlarda çok uzun süre boyunca sadakatle hizmet etmiştir.³⁹¹ Başka bir ifadeyle Osmanlı sultanları Ermenilere hak vermekten ve onları devlet hizmetinde değerlendirmekten çekinmemiştir.³⁹² Ermeniler adeta devletin göz bebeği gibiydiler.³⁹³ Osman Gazi döneminde 1324 senesinde Ermenilerin Kütahya’da olan dini merkezleri Bursa’ya nakledilmiştir.³⁹⁴ Osmanlı Devleti’nin Ermenilerle yakın ve dostane ilişkileri Orhan Bey döneminde başlamış³⁹⁵ ve Bursa’daki Ermeni Kilisesi ve Patrikhanesi’ni resmen tanınmıştır.³⁹⁶ Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u alınca 1461 tarihinde Bursa’da yaşayan Ermenileri şehirde iskan ederek³⁹⁷ Samatya’daki Sulumanastır Kilisesi’ni Ermeni Patriği Ovakim ve cemaatine tahsis etmiştir.³⁹⁸ Zamanla zenginleşen bu gruba “amira” adı verilmiştir. Aynı zamanda Patrik

³⁸⁶ Ahmet Kankal, “*Ermeni Edebiyatında Türk ve Ermeni Toplamları Arasında Komşuluk İlişkilerine Bir Bakış*” s.231., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,2007.

³⁸⁷ Ercüment Kuran, “*Ermeni Meselesi’nin Milletlerarası Boyutu.*”, s. 105., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu , ed. Hasan Celal Güzel, , Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 2001.

³⁸⁸ Yervant Gomidas Çarkçıyan, Türk Ermeni Devleti’nde Ermeniler, s.. 48., Kesit Yayınları, İstanbul, 2006.

³⁸⁹ Mehmet Perinçek, Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi, s. 44., Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2007.

³⁹⁰ Abdurrahman Sağırılı, “*Ermenileri Katolikleştirme Çabaları ve Sonuçları Hakkında 1778 Yılında Hazırlanan Bir Rapor*”, s. 153., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,2007.

³⁹¹ Abdülkadir Kırmızı, “Osmanlıcılık İle Milliyetçilik Arasında Hamidiye Bürokrasisinin Ermeni Memurları”, s. 71., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

³⁹² Samuel A. Wheems, a.g.e., Vol. I., s. 9.

³⁹³ Norbert Suapp, Das Deutsche Reich und Die Armenische Frage 1878-1914, 11., Köln, 1990.

³⁹⁴ Necati Gültepe, “*Ermeni Meselesi İle İlgili(Rus, İngiliz, Fransız) Dış Tertipler*”, s. 214., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. I.,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

³⁹⁵ Mehmet Beşirli, “*A Comparison Of The Economic Structures Of Turk And Armenians In The Second Half Of The 19 th Century: The Case Of Tokat*”, s. 10., Armenians In The Ottoman Society, v. II., ed. by., Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, Erciyes University Printing House:162, 2008.

³⁹⁶ Ergünöz Akçora, “*Osmanlı Devleti Dönemi Ermeni İsyancıları ve Türk- Ermeni Toplumu İlişkilerine Etkileri*”, s.124., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları Genişletilmiş II.Baskı, Ankara, 2001.

³⁹⁷ Ramazan Çalık, “*Alman Kaynaklarına Göre II.Abdülhamid Döneminde Ermeni Olayları*”, s. 12., T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları:2464, Ankara, 2000.

³⁹⁸ Nejat Göyünç, “*Osmanlı Devletinde Ermeniler Hakkında*”, s. 634., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

vekili olan Amira sınıfı³⁹⁹ arasında Sivas kökenli Dadyan⁴⁰⁰, Düzyan⁴⁰¹ ve Noradunkyan⁴⁰² aileleri son derece önemli vazifelerde bulunmuşlardır. Çünkü Zimmiler liyakat şartlarına sahiplerse devlet hizmetinde ihtida etmeden görevler alabilirlerdi. Osmanlı ordusunda kimyagerlik, eczacılık ve doktorluk gibi vazifelerde Ermeniler değerlendirilmişlerdir.⁴⁰³ Devlet adamlarına danışmanlık yapabilirlerdi.⁴⁰⁴ Hagop Kazazyan Osmanlı Devleti'nde maliye bakanlığı, Garabet Artin Davut posta bakanlığı yapmıştır.⁴⁰⁵ Matbuat-ı Ecnebiye İdaresi'nde çalışan Ermeniler vardır.⁴⁰⁶ 1876 sonrasında açılan Meclis-i Mebusan'da 33 tane seçilmiş Ermeni temsilci vardır.⁴⁰⁷ 1893 yılında kabul edilen Ermeni Milleti Nizamnamesi'ne göre 140 kişilik özel bir meclis kuruldu ve üyeleri kendi cemaatleri ve devlet nazarında muteber insanlardır.⁴⁰⁸ 23 Temmuz 1908 tarihinde ise II. Meşrutiyet ilan edilince kurulan Meclis-i Mebusan'da 13 tane Ermeni milletvekili temsilci görev yapmıştır.⁴⁰⁹ Bölgede meskun Ermenilerin hizmetleri eğitim alanında da söz konusudur. Osmanlının ilk askeri okullarında öğretmenlik yapan Ermeniler vardır.⁴¹⁰

Ermeni entelektüellerin hizmetleri sadece İstanbul'da olmamıştır. Sicil-i Ahval'de çok sayıda iyi eğitim almış ve birkaç yabancı dil bilen Sivaslı ya da Sivas'ta görev yapan Ermeni memurun adı yer almaktadır. Bu memurların bir kısmının babalarının meslekleri de

³⁹⁹ Davut Kılıç, "Dini İlişkiler Bakımından İstanbul Ermeni Patrikhanesi", s. 565., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü-Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴⁰⁰ Barutçubaşılar olarak bilinen Dadyan ailesinin atası olan Boroz 14. Asırda Sivas'tan Eğin'e yerleşmiştir. Bkz. Kevork Pamukciyan, Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar, yay. Haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁴⁰¹ Düzyan ailesinin atası Kuyumcubaşı Divriği'li Artin Usta'dır. Bkz. Levon Panos Dabağyan, Türkiye Ermenileri Tarihi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003. Ayrıca Bkz. Recep Çelik, "Osmanlı Bürokrasisinde Görev Yapan Ermeni Memurlar", s. 30., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü-Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. IV., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴⁰² Noradunkyan ailesinin atası Noradunk Divriği'nin Kesme Köyü'ndendir. Bu hususta Bkz. Kevork Pamukciyan, Biyografileriyle Ermeniler, yay. Haz. Osman Köker, s. 327., Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003., 19. yy. sonunda Askeriye ekmekçibaşı olan Bagdasar Noradunkyan için Bkz. Kevork Pamukciyan, Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar, yay. Haz. Osman Köker, s. 23., Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003. Yine Üsküdar Cemeran Mektebi danışmanı olan Simon Noradunkyan için Bkz. Kevork Pamukciyan, Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar, yay. Haz. Osman Köker, s. 25-26., Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003. Ayrıca 1918 senesinde Viyana Büyükelçiliği Başkatibi olarak vazifeli Hırand Noradunkyan için Bkz. Kevork Pamukciyan, Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar, yay. Haz. Osman Köker, s. 25., Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁴⁰³ İlber Ortaylı, "Osmanlı Ermenileri", s. 631., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

⁴⁰⁴ Abdullah Poş, "XIX. yy'ın Sonlarında Tarsus'ta Türk- Ermeni İlişkileri", s. 103., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü-Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴⁰⁵ Türkkiye Ataöv, a.g.m., s. S. 338.

⁴⁰⁶ Hilmi Bayraktar, "Batıda Ermeniler Lehinde Kamuoyu Oluşturma Çabaları Karşısında Matbuat-ı Ecnebiye İdare Ve Çalışmaları", s. 337., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü-Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴⁰⁷ Ömer İzgi, "Turks And Armenians In The Ottoman Experience", s.12., The Armenians In The Late Ottoman Period, ed.by. Türkkiye Ataöv, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2001.

⁴⁰⁸ Sadık Tural, "Bir Kavgaanın Anatomisi Ya da Haklı Bir Millet'in Çaresizliği", s. 88., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. I., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

⁴⁰⁹ Meral Akşener, "Ermeni Sorunu", s.80., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. I., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

⁴¹⁰ Erdal Açıkse, a.g.m., s. 38.

kaydedilmiştir. Bu şahıslar arasında Belediye tabibleri, tüccarlar, Sandık Eminleri, Ziraat Bankası azaları, dava vekilleri, sarraf ve simsarların varlığı Sivaslı Ermenilerin sadece son asırda değil daha önce de iyi eğitim almış ve ticaretle zenginleşmiş olduklarının kanıtı olarak görülebilir.⁴¹¹ 1896 senesinde Sivas’a var olan Ermeni memurların yanı sıra 30 yeni memur atanmıştır.⁴¹² Vilayete ihtiyaç duyulan zamanlarda Ermeni ya da Ermenice bilen memurların alınması da mevzu bahis olmuştur. 1903 yılında Mayıs ayında Sivas’tan Ermenice bilen polis komiserlerinin atamalarının yapılması istenmiştir.⁴¹³ İstanbul’dan gelen cevabi yazıda ise bu konuda Bitlis ve Van vilayetlerine uygun vasıflarda şahısların bulunması için başvurulması ve bulunduğunda memuriyetlerinin tasdiki için bilgi verilmesi istenilmiştir. Bu evrak mezkur senede son 1 ay içinde tanzim edilmiş üçüncü evraktır. İlk evrak 6 Nisan’da Ermenice bilen polis memurları ve şeflerine duyulan ihtiyaç hakkındadır.⁴¹⁴ İkinci olarak 27 Nisan’da gönderilen yazıda Ermenice bilen bir adet polis komiserinin Sivas vilayetince tedarik edilmesinin zorunluluk olduğu İstanbul’dan bildirilmiştir.⁴¹⁵ 1908 senesinde Ermenice bilen üç polis memuruna duyulan ihtiyaç hususunda vilayetten yapılan istek doğrultusunda atamalar yapılmıştır.⁴¹⁶ Sivas vilayetinde Ermenice bilen polis memuruna duyulan ihtiyaç 1908 yılında tekrar ortaya çıkınca Şubat ayında İstanbul’dan Sivas’a bir evrak yollanmıştır. Bu evraka göre mezkur memurun İstanbul’dan gönderilmesi mümkün değildir.⁴¹⁷ 1908 yılının Nisan ayında Sivas’a gönderilen evrakla 3 adet polis memurunun atamalarının yapılması emredilmektedir.⁴¹⁸ Nisan ayında gönderilen ikinci evrakla ise bazı posta merkezlerinde çalıştırılmak üzere vilayet tarafından istenen Ermenice memurların atamalarının yapılması ve bu şahıslara ödenecek maaşların il bütçesine eklenmesi hususunda İstanbul’dan emirname

⁴¹¹ BOA DH. SAID. 108/79.

⁴¹² Musa Şaşmaz, “*Ermeniler Hakkındaki Reformların Uygulanması (1895-1897)*”, s. 179., Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2001.

⁴¹³ BOA DH. TMIK. 713/48.

⁴¹⁴ BOA BEO 2038/152809.

⁴¹⁵ BOA DH. TMIK. 46/61.

⁴¹⁶ BOA BEO 3260/244443.

⁴¹⁷ BOA BEO 3246/243415.

⁴¹⁸ BOA BEO 3260/2444443.

yollanmıştır. ⁴¹⁹ Ermeni güvenlik görevlilerinin vilayetteki vazifeleri 1916 senesinde gönderilen yazılı emre kadar devam etmiştir. ⁴²⁰

Ermenilerin Sivas coğrafyasındaki kamusal hizmete katkıları sadece memuriyet şeklinde olmamış, farklı kazalarda ve nahiyelerde Mahkeme-i Ticaret, Maarif Meclisi, Meclis-i İdare-i Kaza ve Tahrir Emlak Komisyonu gibi yerel yönetim organlarında da o yerleşim yerinde temsil ettikleri nüfus nisbetince belli sayıda hizmet vermişlerdir. Entelektüel anlamda da zengin olan bölge Ermenilerinin farklı makamlarda hizmet sunmaları son derece beklenebilir bir durumdur.

Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermenilerin sadece eğitilmiş ve zengin kısmı değil tamamı yasal güvence altında huzurlu bir yaşam sürmekteydi ve yaşamlarından hoşnuttur. ⁴²¹ 1790-1860 seneleri arasında zenginlik sıralamasında aslen Ankara'lı olan, İstanbul'a yerleşen ve Sivas'ta ticaret yapan Tüccar Kırkor Veledi Ohannes ikinci sıradadır. ⁴²² Müslüman komşularıyla aralarında maddi ve manevi güven söz konusudur. ⁴²³ Gündelik hayatta bir Ermeninin bir Müslümandan pek çok açıdan farkı yoktur. Öncelikli olarak her iki etnik grup da Türkçe ile iletişim kurmuştur. ⁴²⁴ Pek çok Ermeni çocuğuna isim seçerken Türkçe isimleri tercih etmiştir. ⁴²⁵ Yemek isimleri bile Türkçe'dir. ⁴²⁶ Bu durum pek çok Ermeninin Ermeniceyi unutması sonucunu doğurmuştur. ⁴²⁷

⁴¹⁹ BOA DH. MKT. 1250/47.

⁴²⁰ 28 /M/1335 H 25/11/1916 tarihli emirle Sivas Polis kadrosundaki Ermeni ve Rum Polislerin kayıtlarının silinmesi istenmiştir. Bkz.BOA DH. EUM. MEM 80/78.

⁴²¹ Ömer İzgi, "Turks And Armenians The Ottoman Experience", s. 2., The Armenians In The Late Ottoman Period, ed. By. Türkkaya Ataöv, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat Ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2001.

⁴²² Ömer Demirel, "Sivas Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları İle Borç-Alacak İlişkileri" s. 130., Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleler, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

⁴²³ Mehmet Yetişgin, "a.g.m.", s.390.

⁴²⁴ Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüye Kavramsal Bir Yaklaşım", s. 414., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 2001.

⁴²⁵ Mehmet İnbaşı, "Nüfus ve Ekonomik Yönden 16. Ve 17. Yy. Kayseri'sinde Ermeniler", s. 14., „Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. III., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴²⁶ Gürsoy Şahin, "Sosyal Hayatta Türk- Ermeni İlişkileri ve Bu İlişkilerin Osmanlı Ülkesinden ABD'ye Göç Eden Ermeniler", s 252-257., „Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Ed. . M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴²⁷ Edmund Nauman, Vom Goldenen Horn Zu den Quellen des Euphrat, 323., Leipzig, 1893.

Sadece gündelik yaşamda değil, dini törenlerde de Ermeniler Türk Dili'ni tercih etmişlerdir.⁴²⁸ Bu sebeple Helmuth von Moltke Osmanlı Ermenileri için Hristiyan Türkler tanımlamasını yapmaktadır.⁴²⁹ Sivas 14. asır ve sonrasında Ermeni harfli Türkçe yazma eserlerin kaleme alındığı şehirlerden biridir.⁴³⁰ 19. asırda Anadolu Ermenilerinin kayda değer bir kısmı Ermeni harfleriyle yazılı Türkçe İncil okurdu.⁴³¹ Halk edebiyatı ürünlerinde de benzerlikler söz konusudur. Kültür ürünleri aynı adla adlandırılırdı.⁴³² Ermeni halk ozanlarına aşuğ denirdi⁴³³ ve aşuğlar tıpkı Müslüman aşıklar gibi saz çalıyorlardı.⁴³⁴ Günümüze kadar 300'den fazla Ermeni aşık Türkçe şiir yazmıştır.⁴³⁵ 1864 tarihinde Sivas'da doğan Mardiros Kimpetyan Aşık Pesendi mahlasını kullanan bir ozandır.⁴³⁶ Ermeniler sözlü halk edebiyatında ürünler vermekle yetinmemiş, saz-bent olarak Türk ve Ermeni aşıklara saz da yapmışlardır.⁴³⁷ Ayrıca ihtida eden birçok Ermeni kökenli aşık Batini yani heterodoks İslam gruplarına dahil olmuş ve İslami tasavvufi ürünler vermişlerdir.⁴³⁸

Halk edebiyatına bölge Ermenilerinin katkıları müzik alanıyla sınırlı kalmamıştır. Ermeni masallarında Türkçe adlara, tekerlemelere, Nasreddin Hoca fıkralarına sıkça rastlanır.⁴³⁹ Türk halk hikayeleri Ermeni yazılı ve sözlü kültürünün önemli bir parçasıdır.⁴⁴⁰ Asırlarca bir arada yaşayan iki farklı kavim arasında kültürel etkileşim ve benzeşme bu durumun sebebidir.⁴⁴¹

⁴²⁸ İstemihan Talay, "Ermeni Sorunu Üzerine Düşünceler", s. 2., Yeni Türkiye 37., Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. I., Ankara, 2001.

⁴²⁹ Sait Öztürk, "Bir Osmanlı Kazasında Türkler Ve Ermeniler: Darende", s. 121., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Ed. M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. IV., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴³⁰ Kevork Pamukciyan, Ermeni Harfli Türkçe Metinler, s.XII., yay. Haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

⁴³¹ Ercüment Kuran, "Tarihte Ermeniler ve Türkler", s. 40., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001.

⁴³² Bayram Durbilmez, "Kayseri 'İl Aşuğlarda Aşık Tarzı Kültür Ve Gelenekleri", s. 437., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Ed. M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴³³ Ali Budak, a.g.m., s. 327.

⁴³⁴ Ali Kafkasyalı, "Türk Aşıklık Geleneğinin Ermeni Kültürüne Etkisi ve Yaşayan Ermeni Aşıklardan Yusuf Ohannes", s. 385., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Ed. M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴³⁵ Ali Şamil Hüseyinoğlu, "Ermeni Aydınları Arasında Türk Aleyhtarı Kadroların Hazırlanması", s. 226., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴³⁶ Kevork Pamukciyan, Ermeni Harfli Türkçe Metinler, s.208., yay.haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

⁴³⁷ Ali Kafkasyalı, a.g.m., s. 397.

⁴³⁸ Ali Kafkasyalı, a.g.m., s. 387-388.

⁴³⁹ Cemal Anadol, a.g.e., s. 35.

⁴⁴⁰ Ali Kafkasyalı, a.g.m., s. 397.

⁴⁴¹ Hatem Cabbarlı, "Ermeni Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Faktörü (Kültür, Coğrafya, Din)", S. 291., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

Tiyatronun Osmanlı coğrafyasına girmesi ve gelişmesinde de Ermeniler'in katkısı büyüktür. İlk Türkçe tiyatro oyunlarının çevrilmesinde ve Türkçe oyun yazımında birinci derecede rol oynamışlardır.⁴⁴² Anadolu topraklarında Osmanlı Devleti döneminde ilk tiyatro 1867 senesinde Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu adıyla Güllü Agop Vartanyan ve Mardiros Minakyan tarafından açılmıştır.⁴⁴³ Sivaslı Ermeniler de tıpkı İstanbul'da yaşayanlar gibi bölgede de benzer faaliyetlere imza atmışlardır.

Genelde Ermenilerin özelde ise Sivas coğrafyasında meskun Ermenilerin sanatsal çalışmalara sıcak bakmaları devlet politikasının bir sonucudur. Zimmilerin edebi, bilimsel ve sanatsal üretimlerine devlet mani olmamıştır. Ünlü Kantocu Peruz Hanım Sivas kökenli bir Ermenidir.⁴⁴⁴ Mızıkâ-i Hümayun'da Ermeni müzisyenler görev yapmaktadır.⁴⁴⁵ Kemani Tatyos, Astıkzade, Sebah, Kanuni Artaki, Udi ve Kanuni Çömlekcian, Leon Hancıyan, Orık Kazasyan, Sedefçi Dikran, Mayutciyan ve Nikagolos Ağa Türk müziğine hizmet eden bestekar ve sanatkarlardır.⁴⁴⁶ Divriği'nin Zimara Kasabası'ndan olan Dr. Mikayel Resden 9 dilde bir tıp ve botanik sözlüğü yazmıştır.⁴⁴⁷ Vartan Paşa'nın Ermeni harfli Türkçe kaleme aldığı Akabi Hikayesi Osmanlı ülkesinin ilk romanıdır.⁴⁴⁸ Osmanlı makamlarının Fikri gelişmeye engel olmaması verimliliği doğurmuştur. Ayrıca idarenin hoşgörüsüne mazhar olunan tek alan entelektüel ve bilimsel üretim olmamıştır.

Dini törenlerin uygulanmasında var olan serbesti bölge insanının bu hususta da kendi cemaatleri içinde haklı bir üne kavuşmasına vesile olmuştur. Lakin inanç hoşgörüsünün de sınırları vardır. Tanzimat'ın ilanına kadar gayrimüslimlerin Osmanlı ülkesinde yeni tapınak inşa etmeleri yasaktır. İzinsiz yapılan bir ibadethane ya yıkılmış ya da camiye çevrilmiştir.

⁴⁴² Ali Budak, a.g.m., s.328.

⁴⁴³ Halil Metin, Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları, s.54., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

⁴⁴⁴ Kevork Pamukciyan, Biyografileriyle Ermeniler, s. 337., yay. haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁴⁴⁵ Mehmet Kınık, "Osmanlı Musiki Geleneği İçerisinde Ermeni Bestekarlar", s. 39., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. . M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C.III, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴⁴⁶ Halil Metin, Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları, s.54., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

⁴⁴⁷ Kevork Pamukciyan, Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar, s. 78., yay.haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁴⁴⁸ Ali Budak, a.g.m., s.339.

Kiliselerin tamirat ve tadilatı kendi cemaatlerinin temsilcisi kanalıyla alınan izinle değil, doğrudan Osmanlı makamlarından alınan müsaade ile yapılabilmektedir. İzinsiz tadilat yapanlar cezalandırılmış ve onarım faaliyetleri de engellenmiştir.⁴⁴⁹ Mabetlerin amaçları dışında kullanılmaları da yasaktır.⁴⁵⁰ Ancak tüm yasal düzenlemeler ve sınırlandırmalar Ermeniler ile Müslümanların iç içe yaşamasını yasaklamamıştır.

Yaşam alanları çoğu zaman iç içe geçen zimmiler evleri ve ibadethaneleri ile farklılıklarını ortaya koymuşlardır. Bu farklılaşma kimi zaman yasaların gereğidir. III.Selim döneminde gayrimüslimlerin evlerini siyaha boyamaları ve sokağa bakan pencerelerini kapatmalarını emreden bir ferman yayınlanmıştır.⁴⁵¹ Ayrıca Gayrimüslimler Müslümanlarca kutsal sayılan mekanların ve camilerin yanında ikamet edememişlerdir.⁴⁵² Amaç herhangi bir şekilde İslam dinince makbul ve muteber sayılan ibadet alanlarına Ermenilerce bir tecavüz yapıldığı iddiasıyla her iki kesimin, istenmeyen bir şekilde karşı karşıya getirilmesini önlemek ve bu şekilde toplumsal huzur ve barış ortamını daimi kılmaktır. Ancak daha önce zikredildiği üzere bir etnik ya da dini grubun bir diğerinden yaşam alanında keskin çizgilerle ayrılması hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Tüm Osmanlı tebaasının yasalar ölçüsünde mülk edinme hakkı vardır. Edinilmiş mülkün tasarrufunda etnik ya da dini farklılık gözetilmeksizin yine sadece kanunlar belirleyicidir.⁴⁵³ Zimmilerin İslam nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerleşim alanlarında Müslümanların binalarından daha yüksek binalar yapmaları yasaktı ve şikayet durumunda ya bina yıkılmış ya da ücreti mukabilinde bir Müslümana satılması hususunda karar verilmiştir.. Eğer şikayet söz konusu olmazsa binaya dokunulmazdı.⁴⁵⁴ Mülk arazi

⁴⁴⁹ Nuri Adıyeke, a.g.m., s. 390-391.

⁴⁵⁰ Ali Şafak, “Osmanlılarda Azınlıkların Statüsü ve Hoşgörüsü -Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Haklarına Bir Bakış ve Ermeni Katolik Patrikliği İle İlgili Bir Fermanın Değerlendirilmesi”, S. 669.,Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

⁴⁵¹ Nuri Adıyeke, a.g.m., s. 387-388.

⁴⁵² Nuri Adıyeke, a.g.m., s. 387.

⁴⁵³ Ali Açikel, a.g.m., s. 303.

⁴⁵⁴ Abdullah Saydam, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Ermeni Nüfus Ve Ermeni Cemaatler Arasındaki İlişkiler”, s. 126., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

üzerine inşa edilmek istenen okul ve tapınaklara devlet kendisinden yazılı olarak izin alındığı sürece karışmazdı. İzin verilmesi hususunda belirleyici unsur ihtiyaç faktörüdür.⁴⁵⁵

Dini yaşam dışında hayatın her alanında bir arada olan ve daimi bir etkileşim halinde bulunan Sivas halkının dış görünüşte de birbirinden tamamen farklı olması mevzu bahis değildir. Sosyal hayatta bir Ermeni ile Müslüman kadın arasında kayda değer bir fark yoktur. Giyim tarzları benzerdir.⁴⁵⁶ Özellikle köylü kadınlar arasında ciddi farklılıklar söz konusu değildir. Her iki inanca mensup kadınlar yüzlerini yabancılara göstermemişlerdir.⁴⁵⁷ Şehirli Ermeni kadınların ev kıyafetleri ile sokağa çıkabilme şansları vardır.⁴⁵⁸ Ayrıca bölgede meskun Katolik Ermenilerin Avrupai giyim tarzına ne resmi makamlar, ne Müslümanlar ne de Ermeniler müdahale etmemiştir.⁴⁵⁹

Giyim kuşamda görülen benzerlik her iki toplumun dini ve etik değerlerinde de ortaya çıkmaktır.⁴⁶⁰ Yere düşen ekmek parçasını bir Ermeni tıpkı Müslüman komşusu gibi yerden alarak üç kez öper ve bir kenara bırakırdı⁴⁶¹. Ermeni inancında da modag adı verilen kurban geleneği vardı.⁴⁶² Karşı cinsle münasebetler ve düğün törenleri konusunda iki grubun benzerlikleri söz konusudur.⁴⁶³

Tıpkı İslam nüfus gibi Gayrimüslimlerin de vakıf kurma hakkı vardı⁴⁶⁴ ve bu vakıflara soruşturma ile belgelenmiş herhangi bir usulsüzlük mevzubahis olmadığı sürece kesinlikle

⁴⁵⁵ Ali Güler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar, s. 38., Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

⁴⁵⁶ Suraiya Faroqhi, Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan 20. Yüzyıla, s. 125., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

⁴⁵⁷ Hasan Baktır, "Lady Mary Worthley Montegu'nun Türkiye Mektuplarında Ermeniler", s. 310., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Ed. . M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴⁵⁸ Gürsoy Şahin, "Sosyal Hayatta Türk- Ermeni İlişkileri ve Bu İlişkilerin Osmanlı Ülkesinden ABD'ye Göç Eden Ermeniler", s. 247., ., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Ed. . M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴⁵⁹ Abdurrahman Sağırılı, "Ermenileri Katolikleştirme Çabaları Ve Sonuçları Hakkında 1778 Yılında Hazırlanan Bir Rapor", s. 151., Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

⁴⁶⁰ Ahmet Kankal, "Ermeni Edebi Metinlere Yansıması Bağlamında Ermenilerde Milliyetçilik Hareketleri", s.157., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴⁶¹ Cafer Ulu, a.g.m., s. 510.

⁴⁶² Belgelerle Ermeni Sorunu, s.17., T.C. Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Askeri Tarih yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983.

⁴⁶³ Cafer Ulu, a.g.m., s. 509.

⁴⁶⁴ Ali Şafak, a.g.m., s.658.

müdahalede bulunulmazdı.⁴⁶⁵ Eğer vakıf arazileri ibadethanelere aitse bu arazilere kimse karışamazdı.⁴⁶⁶

Vakıf kurma hakkının yanında bölgede meskun Müslümanlar gibi Ermenilerin de yasalarca garanti altına alınmış tereke(miras) hakları vardı. Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın tüm varisler miras olarak kendilerine geçen mülk ve parayı kız çocuklarına erkek evladın yarısı kadar mal kalacak şekilde⁴⁶⁷ resmi makamlara miras bölünmesi işleminden doğan yasal ödemeler sonrasında tescil ettirebilmişlerdir.⁴⁶⁸

Bölgede meskun Ermenilere verilen bir başka hak da yazılı olarak iletişim kurma ve kitaplar basabilme şansdır. İletişim hakkı Sivaslı her etnik ve dini gruba aynı yasal sınırlar çerçevesinde verilmiştir. Tanzimat'ın ilanından sonra İstanbul'da pek çok Ermeni harfli Türkçe yayın çıkarılmıştır.⁴⁶⁹ 1871-1875 seneleri arasında Sivas'ın ilk matbaasını açan A.Vardanyan adlı bir Ermenidir. 1869'da Tsayn Sepasdatsvots, 1870'de ise Mamulin Zankı ile Sev Hoger adlı Ermeni gazeteleri bu matbaada basılmıştır.⁴⁷⁰ Ermenilerin gazete çıkarmaya duydukları hevesin ardında yatan onların ekonomik zenginleşme sonrasında entelektüel zenginleşmesidir.

19. yy sonunda Sivas şehrindeki ekonomik faaliyetlerde Ermeniler büyük bir paya sahiptir.⁴⁷¹ Ermeni zanaatkarlar, tüccarlar ve tefeciler Osmanlı makamlarının ticaret ve sanayiye teşvikiyle zenginleşmişlerdir.⁴⁷² Terziler ve otelciler bu etnik gruba mensuptur.⁴⁷³

⁴⁶⁵ Abdullah Poş, "XIX. yy'ın Sonlarında Tarsus'ta Türk- Ermeni İlişkileri", s. 107., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴⁶⁶ Ali Güler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar, s. 35., Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

⁴⁶⁷ Jülide Akyüz, "Ermeni Kadınlarına Ait Terekeler", s. 458., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴⁶⁸ Fatma Müge Göçek& Marc David Baer, "18. yy. Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınının Toplumsal Sınırları", s. 49., Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları:111., İstanbul, 2000.

⁴⁶⁹ Ali Budak, a.g.m., s. 337.

⁴⁷⁰ Murat Tuğluca, "Sivas Vilayet Gazetesi", s. 425., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2007

⁴⁷¹ Ömer Demirel, "Sosyo-ekonomik Açısından Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri", s. 498., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. III., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴⁷² Arshi Khan, "Osmanlı İmparatorluğu Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı", s.373., Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş II. Baskı, Ankara, 2001

⁴⁷³ Yervant Gomidas Çarkçıyan, Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler, s.50., Kesit Yayınları, İstanbul, 2006.

Darende’li Şamlıyan’ın çuha fabrikası pek çok insana iş sağlamaktadır.⁴⁷⁴ Müslüman komşularıyla her türlü meta ile ticaret yapabilmişler, ancak köle satışı, domuz eti ve şarap alışverişi ve bu işleme ait akit yapıp faiz şartı koyamamışlardır. ⁴⁷⁵Ticari ya da başka kaygılarla seyahat edebilmeleri de mümkündür.

Ermeniler de tıpkı diğer tebaa gibi izin almak şartıyla ülke içinde ve dışında istedikleri yere eğitim⁴⁷⁶, ticaret ya da yerleşme⁴⁷⁷ amacıyla seyahat edebilmişlerdir. İzin talebinde bulunan şahısların durumları tetkik edilmiş, herhangi bir menfi durum mevzubahis değilse⁴⁷⁸ isteklerine olumlu yanıt verilmiştir. Kimi zaman ticari faaliyette bulunanlar için murur tezkeresi verilmesi hususunda emirnameler yollanmıştır.⁴⁷⁹

Yasal sınırlılıklara riayet edildiği sürece Osmanlı döneminde şehirdeki tüm etnik unsurların uyum içinde bir arada yaşadığını söylemek mümkündür. Kimi zaman bu gruplar arasında çatışmalar yaşanmakla beraber hiçbir zaman bu sorunlar kitlelerin arasında çözümü imkansız sorunlara sebep olmamıştır.⁴⁸⁰ Kimi zaman taşrada yerli Ermeniler ile Protestanlar arasında mezarlıklara defin hususunda sorunlar yaşanmıştır.⁴⁸¹ Özellikle Rumlar ve Ermeniler arasında mezarlıkta yer tahsisi gibi konularda yaşanan sorunlar İstanbul’a bildirilmiş ve gelen emirlere uygun düzenlemeler ivedi olarak yapılarak sorunların çözümü sağlanmıştır.⁴⁸²

Ticaret ve düşünsel faaliyetlerle bölgede meskun Ermenilerin öncülüğüyle zenginleşen Sivas dini anlamda tüm şehir sakinleri için büyük öneme haizdir. İslam nüfus

⁴⁷⁴ Yervant Gomidas Çarkçıyan, a.g.e., s. 49.

⁴⁷⁵ Ali Açık, a.g.m., s. 305.

⁴⁷⁶ 1903 yılında Sivaslı Parkıyan Barfali ile Melekyan Ermenak İstanbul’da yüksek öğrenim görmek için izin almak amacıyla İstanbul’a yolladıkları dilekçe için Bkz. BOA DH. TMIK. M 150/27.

⁴⁷⁷ Ermeni Katolik Cemaatinden Sivas’lı David Markaryan’ın Habeşistan’ın Adisababa şehrine gitmesinde bir sakınca olmadığına dair 1903 senesinde yazılan emirname için Bkz. BOA TMIK. M 139/8

⁴⁷⁸ Aslen Sivas’lı olan ve aldığı pasaport ile Romanya’nın Foksan ilinde cerrahlık yapan Keşişoğlu Toros oğlu Mardiros’un ayrılıkçı Ermeni hareketine katılması nedeniyle 1903 senesinde Osmanlı toprağına geri dönmesine müsaade edilmemesi hakkında Bkz. BOA DH. TMIK. M 138/6

⁴⁷⁹ 1897 tarihli bu emirname için Bkz. BOA DH. TMIK. M 32/69

⁴⁸⁰ Rumlar ve Ermeniler arasında tarihsel bazı çekişmeler vardı. İtilaf oldukça eskiye dayanmaktaydı. Bkz. İsa Yüceer, “*Türk- Ermeni İlişkilerinin İnanç Boyutu*”, s. 399., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülalü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C.II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009. Ayrıca yine Bkz. Cafer Ulu, a.g.m., s.509.

⁴⁸¹ Gülşen Sarıyıldız, “*Osmanlı Devleti’nde Protestan Ermeni Milleti ve Kilisenin Tanınması*”, s. 265., T.C.İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, s. İstanbul, 2002.

⁴⁸² Sivas merkez Sarışeyh Mahallesi’ndeki gayrimüslim mezarlığında Ermeni ve Rumların defnedilmelerine dair iki grup arasında yaşanan sorunun çözümü için yeni bir mezarlık alanının tahsisi ve eşit kullanımı emredilmektedir. Bkz. BOA HR. MKT. 32/5, BOA I. MVL. 258/9641, BOA I. MVL. 253/9337.

arasında Halveti⁴⁸³ tarikatı önemli bir yere sahiptir. Kara lakaplı⁴⁸⁴ Ahmed Şemseddin Ebu's Sena b. Muhammed Ebi'l Berekat b. Arif Hasan ez-zilli es- Sivasî Halvetiye tarikatının Sivasîye kurucusudur.⁴⁸⁵ Dört farklı Osmanlı padişahının idaresine tanıklık eden⁴⁸⁶ ve aynı zamanda bilim adamı⁴⁸⁷ ve felsefeci olan Sivasî'nin evladından Abdulahad Nuri es-Sivasî de Halvetiye tarikatının ana kollarından biri olan Şemsîyye'nin kurucu şeyhidir.⁴⁸⁸ Halvetiye tarikatının bir başka kolu olan Ramazaniyye⁴⁸⁹ ile beraber Mevlevilik, Kadiriye, Halidiyye ile Alevî- Bektaşî inançları Sivas coğrafyasında taraftar bulmuştur.⁴⁹⁰ Halvetî tarikatının öngördüğü tasavvuf kaynaklı⁴⁹¹ ve Osmanlı Devleti'nce Safevilere karşı propoganda amaçlı olarak desteklenen⁴⁹² hoşgörü ortamı Sivas coğrafyasının kültürel birikimine katkıda bulunmuştur. Tarikat içinde Ahmet Suzî⁴⁹³, Haşîmî Emir Osman Efendî⁴⁹⁴ gibi felsefeci ve şairler yetişmiştir.

Şehrin Müslüman sakinleri gibi Ermeni yerleşimciler için Sivas edebî ve felsefî açıdan çok önemlidir ve sembolik anlamlara sahiptir. Amerikan ABCFM Kurumuna mensup misyonerlere göre bahsi geçen coğrafyada inanç pek çok Asya yerleşimlerinden çok daha belirgindir. İnsanlar zengin ama basit ve dindar bir hayat sürmektedirler.⁴⁹⁵ Bu minimalist yaşam tarzı Sivas'lı pek çok Ermeni'nin Patrik olmasına ya da dini oluşumlar içinde yer

⁴⁸³ Hasan Yüksel, "Osmanlı- Safevî Mücadelesinde Sivas", s. 155., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

⁴⁸⁴ Murat Özcan, "Şemseddin Sivasî ve Hallu Ma'akidil Kava'id Adlı Eseri", s. 157., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁸⁵ Ali Akpınar, "Şemseddin Sivasî'ye Göre Hz. Hızır'ın Kimliği/Maiyeti (Nakd-i Hatur Adlı Eseri Bağlamında)", s. 127., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁸⁶ Muhittin Eliaçık, "Nakd-i Hatur Adlı Eserin Münih Bayerische Staatsbibliothek Nüshası", s. 137., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁸⁷ Şemseddin Sivasî'nin 21 adet el yazması kitabı hakkında Bkz. Ahmet Turan Aslan, "Şemseddin Sivasî ve Manzum Kaside-i Bürde Tercümesi", s. 81., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁸⁸ Hasan Keskin, "Abdulahad Nuri es- Sivasî'nin Kuran ve Tefsir İle İlgili İki Risalesi", s. 187., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁸⁹ Mesut Bayar, "Divriği'li Süfî Şair Nakşî Ali Kirmani'nin Tasavvuf Düşüncesi", s. 375., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁹⁰ Kadir Özköse, "Osmanlı Devleti Döneminde Sivas'ın Tasavvufî Kültür Yapısı", s. 65., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁹¹ Ramazan Altıntaş, "İbnul Hümmam es- Sivasî'de Kapsayıcılık ve Hoşgörü Fikri", s. 14., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁹² Metin Özdemir, "Şemseddin Sivasî'nin İtikadi Görüşlerinin Değerlendirilmesi", s. 87-88., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁹³ Alim Yıldır, "Ahmet Suzî ve Pendnamesi", s. 353., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁹⁴ Nesrin Sofuoğlu, "Sivaslı Haşîmî ve Divançesi", s. 399., Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

⁴⁹⁵ 633/559.

almasına neden olmuştur.1702-1706 tarihleri arasında iki kez Patrik olarak seçilen Avedik o dönemde Sivas’a bağlı bir yerleşim olan Tokat’ta doğmuştur.⁴⁹⁶ Patrik Avedik’in vekili de yine Sivas’a bağlı olan Amasya’da doğan Vartabed Hovhannes’tir.⁴⁹⁷

Sivas’ın tüm Ermeniler için sembolik anlam ve değer taşımasının başka bir sebebi de Ermeni ulusal kimliğinin gelişmesinde anahtar bir rol üstlenen Mikhitarist hareketin de kurucusu Lusanorok (Aydınlatıcı) lakaplı⁴⁹⁸ Sivas’lı Mikhitar’dır. 1676’da Sivas’ta doğan Manug Bedrosyan Mikhitar⁴⁹⁹ 1712 senesinde Papa Clemence II’nin resmen tanıdığı Mikhitaristler tarikatını⁵⁰⁰ kurmakla yetinmemiş, Ermenilere adeta dillerini ve ulusal bilincin temeli olan kültürel değerlerini hediye etmiştir.1717 yılında Venedik Senatosu tarafından tahsis edilen⁵⁰¹ Saint Lazare Ada’sında⁵⁰² Mikhitar tarafından basılan çok sayıda eser arasında 149 sayfalık bir dil bilgisi kitabı ayrı bir değere sahiptir. Bu Ermeni harfli ilk Türkçe eserdir . Adı Tum Keraganutyen Aşkarpar Lezun Hoyots:Şaratyal Dacgagan Lezvan Ari Hokud Aynts Hoyots, vork Izdacgagan Lezu Miayn Kid En , Yev Papakin Usanil Zaşkarpar Hayeren(Yeni Ermenice’nin Dilbilgisine Giriş: Yalnız Türkçe Bilen ve Yeni Ermenice Öğrenmek İsteyen Ermeniler İçin Türkçe Lisansıyla Yazılmıştır)’ dır. Ermeni kökenli olup da Ermenice bilmeyen çok sayıda insana “kendi” dillerini öğretmek amacıyla yazılan kitap zaman içinde Ermeni milli şuurunun oluşumuna katkı sağlamıştır. Osmanlı coğrafyasında farklı etnik ve dini kökenlere mensup komşularıyla uyum içinde yaşayan ve Türk dilini hem dini hem de dünyevi gereksinimleri için yeterli bulan Ermenilerin bu kitapla beraber “Ermeni” olduklarını hissetmeleri amaçlanmıştır.⁵⁰³ Sivas Ermeni edebi eserlerinde sıklıkla

⁴⁹⁶ Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, yay. Haz. Osman Köker, s. 52., Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁴⁹⁷ Kevork Pamukciyan, a.g.e.,s. 246.

⁴⁹⁸ Gürsoy Şahin, “*Sivaslı Mihitar 1676-1749 Mihitaristler ve Ermeni Milliyetçiliğine Katkıları*“, s. 250., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁴⁹⁹ Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, S. 307, Yay. Haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁵⁰⁰ Levon Panos Dabağyan, *Türkiye Ermenileri Tarihi*, s.474-475., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁵⁰¹ Ali Güler-Suat Akgül , *Sorun Olan Ermeniler*, s.122., Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

⁵⁰² Onur Çelebi, “*Ermeni Ruhiyyatında Bağımsızlık Fikri*“, s.394-395., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁵⁰³ Kevork Pamukciyan *Ermeni Harfli Türkçe Metinler*, yay. Haz. Osman Köker, s. XIV., Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

bahsi geçen bir yerleşim alanıdır.⁵⁰⁴ Dolayısıyla Sivas ismi sonradan Ermeniliğini fark eden insanların zihninde milli kavramının yanına konulan bir ad olmuştur. Bu dönemde S.Kapamacıyan tarafından Sivas'lı bir Ermeni çocuğun seyahatleri Ay Şark'ta Küçük Seyyah adıyla tüm Ermenilerin okuması gereken tek kitap sloganıyla kaleme alınmış ve yayınlanmıştır.⁵⁰⁵

Mikhitarist hareketin gayesi olan ayrılıkçı Ermeni milliyetçiliği hareketinde Sivas'lı Ermeniler aktif roller üstlenmişlerdir. 1793'te Tiflis'te İlk Ermeni okulunu açan Serovpe Minasipyan aslen Divriği'nin Zimara Kasabası'ndandır.⁵⁰⁶ Sivas Reji idaresinde müsdahdem Stephan'ın Taşnak Komitesi ile yazışmaları Osmanlı makamlarının eline geçmiştir.⁵⁰⁷ Karahisar'ın Yayıcı Karyesi Ermeni Köyü'nün Ermeni papazı Sepanil olumsuz faaliyetleri nedeniyle bölgedeki Müslüman ahali tarafından Taşnaksutyun Komitacısı olarak adlandırılmaktadır.⁵⁰⁸ Sivas şehir merkezine 1 saat mesafede bulunan Perkenek Karyesi'nde doğan tüccar Mıgırdiç Taşnak Cemiyeti'nin şubelerini açmakla İstanbul komitesi tarafından vazifelendirilmiş ama başarısız olup tutuklanmıştır.⁵⁰⁹ Pinkan'lı Piza Mıgırdiç, Gökden'li Mutad, Suşehri'li Dakyesyan Adam, Karahisar'lı Karagözyan Himayak Sivas'ta çalışan Taşnak Sutyun Komitesi üyeleridir.⁵¹⁰ Dede lakaplı Gemerek'li Murad⁵¹¹, Sivas'lı Minas⁵¹², Divriği'li Natan⁵¹³, Dikran kod adlı Kamis'li Bogos, Vartan kod adlı Hancar'lı Habrayt⁵¹⁴, Hafık'ın Öğdün Karyesi'nde Doğan Murad⁵¹⁵ ile Meclis-i İdare azasından Patokyan

⁵⁰⁴ Ahmet Kankal, "Ermeni Edebi Metinlere Yansıması Bağlamında Ermenilerde Milliyetçilik Hareketleri", s.158., Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁵⁰⁵ Ermeni Komitelerinin Emelleri Ve İhtilal Hareketleri- Meşrutiyetten Önce ve Sonra, yay. haz. Mehmet Kanar, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

⁵⁰⁶ Kevork Pamukciyan, Biyografileriyle Ermeniler, yay. Haz. Osman Köker, s. 311., Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁵⁰⁷ Hüseyin Nazım Paşa, Ermeni Olayları Tarihi, s. 444., c. II., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

⁵⁰⁸ Ermeni Komitelerinin Emelleri Ve İhtilal Hareketleri Meşrutiyetten Önce ve Sonra, s.252., yay . haz. Mehmet Kanar, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

⁵⁰⁹ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., s. 426.

⁵¹⁰ Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri Meşrutiyetten Önce Ve Sonra, s.249-250.

⁵¹¹ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., s. 424.

⁵¹² Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., s. 326.

⁵¹³ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., s. 291-292.

⁵¹⁴ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., s. 254.

⁵¹⁵ Cemal Anadol, a.g.e., s.132.

Efendi'ye başarısız bir suikast yapan Sivas'lı Kazaz oğlu Ohannes⁵¹⁶ Sivas'lı tanınmış Ermeni ayrılıkçılardır. Sivas Milletvekili Dr. Nazaret Dağavaryan Hınçak Örgütü'nün desteklediği 21 Kasım 1911 senesinde kurulan Hürriyet ve İhtilaf Fırkası'na yakın durmuştur.⁵¹⁷

Ayrılıkçı harekette sadece Sivas'ta yaşayan Ermeniler değil, başka Osmanlı coğrafyalarındakiler de görev almışlardır. 21 Temmuz 1905 tarihinde Osmanlı Sultanı II.Abdülhamid'e düzenlenen suikast girişiminde görev alanlardan arabayı kullanan Mıgırdiç Garipyan ile Manuk Umıdyan ve Nişan Ohannesyan da Sivas'lıdır.⁵¹⁸ Taşnak Ankara Komitesi'nde daha sonra yakalanarak idam edilen⁵¹⁹ manifaturacı Gürün'lü Koço Oğlu Toros'tur.⁵²⁰ Sivaslı Ermeni çeteci Murat Hamzasp Türklerin yoğun olarak yaşadığı Nahcivan'da katliamlara katılmıştır.⁵²¹ Sivas'lı Hacı Nişan Minasyan Hınçak Komitesi'nin örgüt adına para toplayan, sabotajlara katılan ve örgütün parasını adeta bir kasa gibi saklayan elemanıdır.⁵²² Sivas'lı Hosep Topalyan Taşnak Komitesi'nin silah ve mühimmatının saklanmasından sorumluydu.⁵²³ Karacehennem lakaplı Bakkal Haçik oğlu Sivas'lı Bedros Taşnak Komitesi ile yazıştı.⁵²⁴ Ohannes Garipyan Taşnak Komitesinin üyesiydi.⁵²⁵ Bank-ı Osmani olayı faillerinden olan, Rusya'ya orada ikamet eden Ermenileri Sivas ve civarına göç etmeye ikna amacıyla giden ve Osmanlı makamlarınca mutlaka yakalanıp yargılanmak istenen Nalbantyan da Sivas'lıdır.⁵²⁶ Ayrılıkçı Ermeni hareketinde son derece aktif roller alan kişilerin “yaşadıkları” bilinçlenmenin ardında hem yerel gerçeklikler hem de yüzyıllardır bölgeye “sadece seyahat” amacıyla gelen seyyahların yazınları da bulunmaktadır.

Şehrin jeopolitik, tarihi, askeri, ticari ve demografik çeşitlilikten kaynaklanan önemi

13. yy. sonrasında pek çok seyyahın Ön Asya(Asia Minor) seyahatlerinde bölgeye gelmesine

⁵¹⁶ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., i.s. 451.

⁵¹⁷ Ali Güler, Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar, Ali Güler, s.44., Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

⁵¹⁸ Cemal Anadol, a.g.e., s.244-245.

⁵¹⁹ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., s. 298.

⁵²⁰ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., s. 444.

⁵²¹ Cemal Anadol, a.g.e., s.122.

⁵²² Levon Panos Dabağyan, Sultan Abdülhamid Han Ve Ermeni Meselesi(Ermeniler), s. 132., Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

⁵²³ Levon Panos Dabağyan, a.g.e., s. 132.

⁵²⁴ Hüseyin Nazım Paşa, a.g.e., s. 443.,

⁵²⁵ Levon Panos Dabağyan, a.g.e., s. 132.

⁵²⁶ BOA İ...HUS 138/1323-Z-25. ; BOA A}MKT.MHM. 635/4

sebepe olmuştur. Marco Polo 1271’de, Faslı gezgin İbn Battuta 1339’da, Polonya’lı Simeon 1610’da, Antakya kilisesi papazı seyyah Macarius 1659’da ,Fransa’nın İzmir Konsolosu olan Adrien Dupre 1807’de, yine Fransız Devleti’nin Trabzon Konsolosu olan Victor Fontanier 1826’da, J Babtisin Poujoulat 1835’te, İstanbul Katolik Okulu öğretmeni Fransız misyoner Eugene Bore 1838’de, William J. Hamilton 1840’da, A.D.Mortman 1851’de,İngiliz asıllı Amerika Birleşik Devleti vatandaşı H.Van Lennep 1860’da, İngiliz subayı Fred Burnaby 1876’da, Henry Tozer 1878’de, Duyun-u Umumi Fransız devleti temsilcisi Vital Cuinet 1890’da, M.Cholet 1891’de ve Arkeolog ve seyyah iki kardeş olan Eugene Cumont ve Franz Cumont ile yine arkeolog olan J. Anderson 1902’de Sivas’ı ziyaret etmişlerdir. ⁵²⁷

Bu seyyahların farklı meslek ve inanç gruplarından olmaları seyahatlerin sadece “ yeni bir yeri görmek” amacından daha farklı gayelerle yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Onlara göre Osmanlı Devleti’nin Anadolu’daki topraklarının fiziki olarak merkezi Sivas şehridir. Vilayette binlerce yıldır yaşam ve ticari faaliyetler sürmektedir. Ticari yolların kavşağındaki; yer altı kaynakları açısından son derece zengin olan bölge etnik olarak Türk, Kürt, Ermeni ve Rum unsurları içermektedir. Şehrin heterojen demografik yapısı içinde gruplar arasında münferit olaylar haricinde kayda değer her hangi bir çatışma ya da yaşamsal sorun bulunmamaktadır. Bu nedenlerle 19. yy. sonrasında Avrupalı ve Amerikalı emperyalist devletler tarafından ulusçuluk sloganlarıyla yeniden şekillendirilen dünyada Sivas coğrafyası önemlidir ve bu alan hakkında tüm detaylar yeni dünyanın yeni aktörlerince bilinmelidir

⁵²⁷ Adnan Mahiroğulları, “*Sivas’a Gelen Türk Ve Yabancı Seyyahlar*”, s. 481-491., Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

2-3-SİVAS'TA ÇALIŞAN MİSYONER GRUPLARI

19. yüzyıl sonunda Sivas bölgesinde çalışan tüm misyoner grupları için sistematik ve kesintisiz olarak her alanda çalışılması gereken bir coğrafyadır. Bu misyoner teşkilatları arasında Osmanlı topraklarına ilk ayak basan misyoner grup olan⁵²⁸ Cizvit Katolik rahipler ilk sırayı almaktadır ve misyonerler ile her türlü çalışmaları Fransa'nın himayesi altındadır.⁵²⁹ Ekonomik olarak Fransız Hükümetlerinden destek gören ve kurumsal adları Missions des Jesuites en Arménie Oblates de'L Assomption et Soeurs de Saint Joseph⁵³⁰ olan Cizvit misyonerler ağırlıklı olarak eğitim alanında faaliyet göstermişler ve okulların fiziksel kapasitesini arttırarak çok daha fazla sayıda insana ulaşmayı "kutsal amaç" için elzem saymışlardır.⁵³¹ 19. yy. sonunda Kont Didema, Pere Didema, Pere Zova, Pere Roziye Berdila Virnend ve Charl Troon idaresinde Sivas merkezde, Amasya'da ,Tokat'ta ve Merzifon'da eğitim faaliyetleri sürdürülmüş ve hizmet binalarının tamamı misyonerler adına resmi olarak satın alınarak herhangi bir şekilde hizmetin sekteye uğramasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Sivas Küçük Yengiler Mahallesi'nde 1882 senesinde açılan ve Cizvit misyonerlerin mülkü olan binada hizmet veren okulun kurucusu Pere Didema; müdürü ise Pere Roziye'dir.14 adet erkek öğretmenin 3 tanesi Fransız uyruğundadır. Okulda 1905 senesinde 487 erkek çocuk eğitim görmektedir.⁵³² Kapsamlı ve etkin hizmet verme çabasında olan misyonerler zaman içinde okula bazı eklentiler yaparak okulun kapalı alanını büyüttüler.⁵³³ Bu okul Cizvit'lere ait tek eğitim birimi değildir. Sivas 'ta 6 adet Cizvit okulunun faaliyet

⁵²⁸ Ayten Sezer Arıç, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşuna Etkisi", s.264., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

⁵²⁹ BOA BEO 2233/167470.

⁵³⁰ İlknur Polat Haydaroğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar,S.93., Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

⁵³¹ Sivas 'ta çalışan bir başka misyoner grubu olan Amerikan Protestan ABCFM'nin misyonerlerine göre Cizvitler çok fazla emek ve para harcayarak her geçen gün eğitimsel faaliyetlerin daha kapsamlı ve etkin olmasını amaçlamaktadırlar.bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 618/421.

⁵³² BOA BEO 205658/2743.

⁵³³ BOA ŞD 2614/8 Lef4, BOA ŞD. 2777/32,BOA BEO 259672.

gösterdiği 1905 senesinde Osmanlı Devleti'nin resmi kayıtlarında yer almakla beraber⁵³⁴ sayı ilerleyen süreçte artmıştır.

İkinci okul 1913 Osmanlı- Fransız Antlaşması ile mevcudiyeti kabul gören Jesuit Koleji'dir ve Mustafa Paşa Mahallesi'nde 22 Şubat 1892 tarihli tapu ile misyoner mülkü olan binada hizmet vermektedir.⁵³⁵ Okul binası görülen ihtiyaç üzerine 16 Kasım 1909 tarihli İrade ile yeniden inşa edilmiştir⁵³⁶. Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşma ile kabul gören başka bir Cizvit eğitim kurumu St. Joseph de Lyon Rahibeleri yatılı okuludur.⁵³⁷

Katolik Cizvit rahiplerin Sivas'taki diğer bir okulu Küçük Yengiler Mahallesi'nde 1891 yılında açılan Pere Roziye tarafından yönetilen ve kurucusu Pere Didema olan kız okuludur⁵³⁸. Burada görev yapan 10 kadın öğretmenin 6 tanesi Fransız uyruğundadır. 6 yıllık eğitim süresi olan okulda öğrenci sayısı 1905 yılında 168'dir ve bina⁵³⁹ misyoner mülküdür.

19. yy sonunda Sivas Vilayeti'ne bağlı olan Tokat'ta Cizvitlere ait bir kız okulu bir de erkek okulu vardır. Bu iki okul Cizvit koleji bünyesinde hizmet vermektedir⁵⁴⁰. 1895 senesinde Osmanlı makamları bu okulu kapatmak istemiş ancak muvaffak olunamamıştır.⁵⁴¹ Hoca Ahmet Mahallesi'nde kurulan kolejin kız okulunda eğitim süresi 7 yıldır. Kurucu Pere Didema'dır ve 1905 yılında müdür Charl Troon'dur. 200 adet kız çocuğuna eğitim verilen birimde 3'ü Fransız uyruğunda olan toplam 7 kadın öğretmen görev yapmaktadır.⁵⁴² Erkek okulunda da eğitim süresi 7 yıldır. 110 adet erkek çocuğuna 5'i Fransız tebaası olan toplam 9 öğretmenle eğitim verilmektedir. Okul binası Zakaryan Agob adına kayıtlıdır.⁵⁴³ Ancak

⁵³⁴ BOA ŞD. 2757/1.

⁵³⁵ BOA A.DVE 98-B/2, BOA İrade-i Hariciye 32a 1327/4.

⁵³⁶ BOA A.DVN. DVE. 98-B/2, BOA İrade-i Hariciye 32a 1327/4

⁵³⁷ Şamil Mutlu, Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları , s. 169, 189., Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2005.

⁵³⁸ BOA BEO 202658/2743.

⁵³⁹ BOA BEO 205658/2743.

⁵⁴⁰ BOA ŞD. 1799/23, BOA ŞD. 1806/21

⁵⁴¹ Şamil Mutlu, a.g.e. , s. 190.

⁵⁴² BOA BEO 205658/2743.

⁵⁴³ BOA BEO 205658/2743.

ilerleyen süreçte bina misyoner mülkü olmuştur. Kolej dışında Tokat'ta bir parasız eğitim veren okul bir de Oblates de'l Assomption Rahibeleri yatılı okulu faaliyet göstermektedir.⁵⁴⁴

Sivas vilayetine bağlı Amasya'da da bir Cizvit koleji, bir parasız eğitim olanağı sunan okul bir de St.Joseph de Lyon Rahibeleri yatılı okulu bulunmaktadır.⁵⁴⁵ Kolej eski bir ipek fabrikası binasında faaliyet göstermektedir.⁵⁴⁶ Bayezid Mahallesi'ndeki okulun kurucusu Pere Didema, müdiresi ise Berdila Virnend'dir. 3'ü Fransız uyruklu toplam 15 öğretmenle hizmet verilen okulun binası misyoner mülküdür. 1905 yılında 238 erkek öğrenciye hizmet verilmektedir.⁵⁴⁷ Okulun kız bölümünde eğitim süresi 6 yıldır. 4'ü Fransız toplam 8 öğretmen hizmet vermektedir. Erkek okulunun karşısındaki bu birim misyoner mülküdür ve 1905 senesinde 280 kız çocuğuna eğitim verilmektedir.⁵⁴⁸

Merzifon Katolik Cizvit misyonerlerin okullar açtığı bir diğer yerleşim alanıdır. Bir kolej, bir Oblates de'l Assomption Rahibeleri yatılı okulu ile bir adet parasız eğitim veren okul hizmet vermektedir.⁵⁴⁹ Kaplan Mahallesi'nde bir Ermeni adına kayıtlı arsa üzerine 1881 senesinde ruhsatsız olarak inşa edilen kolej binası⁵⁵⁰ daha sonra Kont Didema adına kayıt ettirilmek istenmiştir.⁵⁵¹ Okul Müdürü Pere Zova'dır. 1896 yılında bu okul Osmanlı makamlarınca kapatılmak istenmiş ancak kapatılamamıştır.⁵⁵²

Sivas ve civarında Cizvit misyonerler hizmet verdikleri çok sayıda okulda eğitim gören çocuklara dikkat çekecek kadar çok kırtasiye malzemesi dağıtmışlar, yerel yöneticiler tarafından hem bu dağıtım hem de okullarda verilen eğitim hususlarında 1895 senesinde İstanbul'a bilgi notu yollanmıştır.⁵⁵³ İlerleyen süreçte misyonerlerin faaliyetleri daima

⁵⁴⁴ BOA ŞD. 2759/11

⁵⁴⁵ BOA ŞD. 2759/11

⁵⁴⁶ BOA ŞD. 2647/3

⁵⁴⁷ BOA BEO 205658/2743.

⁵⁴⁸ BOA BEO 205658/2743.

⁵⁴⁹ BOA ŞD. 2759/11.

⁵⁵⁰ BOA ŞD.1800/3.

⁵⁵¹ BOA ŞD. 2657/51.

⁵⁵² BOA ŞD. 1802/9.

⁵⁵³ BOA YA Hus 333/104.

kontrol altında bulundurulmak istenilmiş, ancak bu hususta tam bir denetim mevzu bahis olmamıştır.⁵⁵⁴ Fransız Cizvit misyonerlerin hizmet binaları ya da konutları hakkında detaylı evrak olmasına rağmen⁵⁵⁵ okullardaki faaliyetlerine ait evraka Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çalışma süresince ulaşılamamıştır.

Sivas'ta çalışan ikinci misyoner grubu İsveçli Protestan'lardır. Çalışmaya konu olan diğer bir grup olan ABCFM'ye mensup misyonerlerle beraber çalışmışlardır.

⁵⁵⁴ 4/10/1902 tarihinde Sivas Valiliği'ne gönderilen bir resmi yazı ile Sivas ve havalisindeki Fransız Cizvit misyonerler ve faaliyetleri hakkında malumat istenmiştir. 18 /11/1902 tarihli başka bir resmi yazıda mezkur yazıya yanıt gelmediği bildirilmektedir.Bkz: BOA BEO 1930/144680, BOA BEO 1951/146294.

⁵⁵⁵ 11.05.1910 tarihinde tanzim edilen evrakta Arsuryan Manuk Efendi adına kayıtlı arsa üzerinde Sivas Cizvit Rahiplerinin ikametine mahsus olmak üzere inşa edilecek manastıra ait detaylı bilgiler yer almaktadır. Bkz.BOA ŞD. 1812/11.

3. BÖLÜM ABCFM MİSYONERLERLERİNİN SİVAS'A GELİŞİ VE TERCİH SEBEPLERİ

3-1-ABCFM SİVAS İSTASYONU

ABCFM misyonerleri Osmanlı ülkesinde ilk kez 1821-1822 çalışma senesinde Ermenilerle karşılaşmışlardır. Misyonerler tarafından iyi görünen, siyah saçlı, koyu renk gözlü ve zeki bakışlı olarak tanımlanan Ermenilerle bu ilk karşılaşma “hac” yolundadır ve uzun süre devam edecek bir ortaklığın başlangıcıdır.⁵⁵⁶

ABCFM Sivas misyon istasyonu 1851 senesinde kurulmuştur.⁵⁵⁷ 1847 senesinde Sivas'taki İngiliz elçiliği bölgede hizmet veren misyonerleri kendi koruması altına almıştır. Zira mezkur yerleşim alanında Amerika Birleşik Devletleri'nin temsilcisi yoktur.⁵⁵⁸ 1895 yılında Sivas'ta Amerika Birleşik Devletleri elçiliği açılınca garantörlük görevi el değiştirmiş ve misyonerler kendi hükümetlerinin garantisi altında çalışmaya başlamışlardır. İlerleyen süreçte bölgedeki Amerikan elçileri misyon çalışmaları ile yakından ilgilenmiş ve destek sunmuştur.⁵⁵⁹

Protestan Amerikan ABCFM misyonerleri sadece misyona yakın olan bölgelerde değil yakın çevrede de ihtiyaç duyulan hizmeti vermişlerdir. Yakın bölgeler “dış misyon” olarak adlandırılmıştır. Bu yapılanmaların sayısı misyonerlerin bölgede ihtiyaç duyulduğuna olan inancıyla doğru orantılıdır. Dış misyonun varlığı o istasyonda daimi hizmet verileceği anlamına gelmemektedir. Dış istasyonlar Sivas istasyonu gibi binalardan oluşan organize

⁵⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 507/98.

⁵⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/292.

⁵⁵⁸ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 94.

⁵⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/356

yapılar değildir. Misyonerler kurumlarına yazdıkları raporlarda verilen hizmeti daha iyi tanımlayabilmek için dış misyon ifadesini kullanmışlardır. Sivas istasyonunun dış misyonları kronolojik olarak ; Enderes (1850)⁵⁶⁰, Tokat (1854)⁵⁶¹, Soghul (1855)⁵⁶², Divriği (1855)⁵⁶³, Gürün (1855)⁵⁶⁴, Zara (1858)⁵⁶⁵, Manjılık (1867)⁵⁶⁶, Darende (1872)⁵⁶⁷, Ashodi (1877)⁵⁶⁸, Kara Eren (1877)⁵⁶⁹, Enderes (1888)⁵⁷⁰, Tamzara (1898)⁵⁷¹, Karahisar (1898)⁵⁷², Niksar(?)⁵⁷³ ‘dır.

Yıllık raporlar, finansal kayıtlar ve şahsi yazışmalara göre dış istasyonlar her yıl hizmet vermemiştir. 1894 senesinde Ashodi, Divriği, Enderes, Gürün, Kara Eren, Manjılık ve Tokat istasyonları hizmet vermektedir.⁵⁷⁴ 1895 yılında istasyon sayısında değişme yoktur.⁵⁷⁵ 1897’de Zara ve Darende istasyonları aktif olarak çalışmaya başlamıştır⁵⁷⁶. 1898 senesinde bu istasyonların yanı sıra Tamzara istasyonu da hizmete başlamıştır.⁵⁷⁷ 1905 yılında Ashodi, Karahisar, Darende, Kara Eren, Enderes, Manjılık, Zara, Gürün, Divriği, Soghul, Tokat ve Enderes dış misyonları hizmet vermektedir.⁵⁷⁸ 1911 senesinde hizmet verilen dış istasyon sayısında azalma söz konusudur. Ashodi, Darende, Enderes, Zara, Manjılık, Gürün, Divriği , Tokat ve Kara Eren mezkur senede faal olarak çalışan misyonlardır.⁵⁷⁹ 1912 yılında Enderes, Zara, Manjılık, Divriği , Tokat ve Kara Hisar, Tamzara, Tokat ve Niksar dış misyonları

⁵⁶⁰ Enderes istasyonu Sivas misyon istasyonundan önce kurulmuş, 1851’ de dış misyon olarak Sivas’a katılmıştır. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/318.

⁵⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/318.

⁵⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/318.

⁵⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/292.

⁵⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/292.

⁵⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/140.

⁵⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/140.

⁵⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/140.

⁵⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/318.

⁵⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/318.

⁵⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/140.

⁵⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/454.

⁵⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/318.

⁵⁷³ Dış istasyonlar listesinde Niksar’ın adı geçmekle beraber kurulduğu sene evrakta belirtilmemiştir. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/219.

⁵⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/53.

⁵⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/454.

⁵⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/140.

⁵⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/342.

⁵⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/318.

⁵⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/188.

faaliyettedir.⁵⁸⁰ Gürün, Kara Eren ve Soghul istasyonları bir yıl sonra Enderes, Zara, Manjılık, Divriği, Tokat ve Kara Hisar, Tamzara, Tokat ve Niksar istasyonları ile beraber faal olarak çalışmaya başlamışlardır.⁵⁸¹ 1914 yılında çalışan dış misyonlar Ashodi, Darende, Enderes, Zara, Divriği, Manjılık, Tokat, Gürün ve Kara Eren'dir.⁵⁸²

Dış istasyonların finansmanını ABCFM ve WB(Women's Board) sağlamaktadır. 1911 senesinde WBI Ashodi, Darende, Enderes, Zara, Manjılık, Gürün, Divriği , Tokat ve Kara Eren istasyonlarının tüm harcamalarını karşılamaktadır.⁵⁸³ Sivas istasyonunda çalışan misyonerlerin adları ölüm, hastalık, iş görememe, kurum tarafından başka yerlerde görevlendirme ve eğitim gibi sebeplerle kimi zaman değişmektedir. Sivas misyonerlerinin isimleri şahsi mektuplarda, kuruma gönderilen yıllık raporlar, maaş listeleri, istatistiki listelerde ve hatıratlarda yer almaktadır. Bazen yıllık raporlarda sadece toplam misyoner sayısının verilmesi mezkur yıllarda istasyonda çalışan misyonerlerin adlarının tam olarak tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Öte yandan kurum merkezinin her durumda ivedi olarak bilgilendirilmesi amacıyla istasyonda yaşayan misyonerlerin şahsi hayatlarına dair detaylar da ortaya çıkmaktadır.

1851 senesinde istasyon açıldığında iç ve dış misyonlarda görev yapan kaç misyonerin istasyonda olduğu hakkında bilgiye rastlanmamıştır. 1860 senesinde 3 bayan toplam 6 misyoner istasyondadır.⁵⁸⁴ O.N. Winchester bu misyonerlerden biridir.⁵⁸⁵ 1862⁵⁸⁶ ve 1863⁵⁸⁷ yıllarında 3 bayan 3 erkek misyoner istasyondadır. 1864 senesinde 1 tıp doktoru Dr. West, 3 din adamı ve iki diğer misyoner istasyondadır.⁵⁸⁸ 1865'te 2 bayan toplam 4 misyoner

⁵⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/219.

⁵⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/211.

⁵⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/248.

⁵⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/209.

⁵⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/7; ABCFM BC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/21.

⁵⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/12.

⁵⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/15.

⁵⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/21.

⁵⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/27.

çalışmaktadır.⁵⁸⁹ 1866'da 4 bayan 6 erkek misyoner çalışmaktadır.⁵⁹⁰ 1868'de Albert Wells Hubbard Sivas'tadır.⁵⁹¹ 1876'da Edward Riggs ve eşi çalışmak üzere Merzifon'a gitmiştir. Aynı sene ekim ayında Henry T. Perry ve Dr. Karakien istasyondadır.⁵⁹² 1879 senesinde Flavia Bliss görevden ayrılınca yerine Miss L.B. Chamberlain görevlendirilmiştir.⁵⁹³ 1881 senesinde Susan P.Blake göreve başlamıştır.⁵⁹⁴ 3 kadın toplam 6 misyoner vardır.⁵⁹⁵ 1883 senesinde Bayan Perry Sivas'ta ölmüş ve gömülmüştür.⁵⁹⁶ Eşinin ölümüne rağmen 1884 senesinde 2 çocuğuyla⁵⁹⁷ Henry T. Perry istasyondadır.⁵⁹⁸ Hubbard ailesi 5 çocuğuyla hizmete katkı sunmaktadır.⁵⁹⁹ 1885'te 2 kadın 2 erkek misyoner vardır.⁶⁰⁰ 1890'da 2 erkek 3 bayan toplam 5 misyoner vardı.⁶⁰¹ W.F. English istasyondadır.⁶⁰² 1891'de misyoner sayısı değişmemiştir.⁶⁰³ 1892 senesinde H.F. English ve eşi istasyondadır.⁶⁰⁴ T. Perry bir süre için istasyondan ayrılmak zorunda kalınca English onun yerine görevlendirilmiştir.⁶⁰⁵ Aynı sene Miss Breewer da istasyondadır.⁶⁰⁶ Ancak Miss Chamberlain henüz Sivas'a dönmemiştir.⁶⁰⁷ İstasyon doktoru Dr. West'tir. 2 sene sonra Dr. West 49 yaşında Sivas'ta ölmüş ve gömülmüştür.⁶⁰⁸ 1894'te Dr. West'in kaybı hizmeti kısa bir süre duraksatmıştır. İstasyonda 1 misyoner eşi kadın, 1 bekar bayan ve 1 erkek misyoner vardır ve hizmet ne olursa olsun devam etmelidir.⁶⁰⁹ 1896 senesinde Hubbard ailesi Amerika Birleşik Devletleri'ne tatile gitmişlerdir. Onlar Sivas'tan ayrıldığında istasyonda 3 misyoner vardır.⁶¹⁰

⁵⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/33.

⁵⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/39.

⁵⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/38.

⁵⁹² Edwin A. Martin, The Hubbards Of Sivas A Chronicle Of Love And Faith, s. 103., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

⁵⁹³ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 143.

⁵⁹⁴ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 143.

⁵⁹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/8

⁵⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/314.

⁵⁹⁷ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 143.

⁵⁹⁸ Edwin A. Martin, a.g.e.,s. 143.

⁵⁹⁹ Edwin A. Martin,a.g.e.,s. 143.

⁶⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 523/378.

⁶⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/51.

⁶⁰² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/4

⁶⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/51.

⁶⁰⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/266.

⁶⁰⁵ Edwin A. Martin, a.g.e.,s. 178.

⁶⁰⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/266. Edwin A. Martin, a.g.e.,s. 143.

⁶⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/271.

⁶⁰⁸ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 83.

⁶⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/53.

⁶¹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/721.

Bayan Brewer de istasyondadır.⁶¹¹ 1897 senesinde 1 bekar bayan 2 misyoner eşi 2 erkek misyoner toplam 5 kişi bulunmaktadır.⁶¹² 1898 senesinde Henry T. Perry istasyondadır.⁶¹³ Ancak Perry'in hangi yıl istasyona geldiği hakkında bir kayda rastlanamamıştır. 1899'da Albert Wells Hubbard Sivas'ta ölmüş ve gömülmüştür.⁶¹⁴ Ancak eşi Emma Spencer Hubbard istasyonda çalışmaya devam etmiştir.1899'da Miss L.B. Chamberlain hizmette çalışmaktadır.⁶¹⁵ 1900'da 2 kadın 3 erkek toplam 5 misyoner vardır.⁶¹⁶ İlk kez mezkur senede⁶¹⁷ Ernest C. Patridge istasyona gelmiştir.⁶¹⁸1902 yılında Dr Henry T. Perry ve eşi Mary E.H.Perry, E.C. Patridge ve Winona G.Patridge, Mary L. Graffam istasyonda hizmet vermektedir.⁶¹⁹1903 senesinde 2 bekar bayan 4 misyoner eşi ve 3 erkek misyoner istasyondadır.⁶²⁰1904'te 2 bayan ve 4 misyoner eşi vardır.⁶²¹ Mezkur sene Temmuz ayında Dr. Ernest C. Clark ve Ina V.L.Clark istasyona gelmiştir.⁶²² Yıl bitmeden misyoner sayısı 9 olmuştur.⁶²³ 1905 senesinde Dr. C.E. Clark , Bayan Clark, Miss Mary L. Graffam ve Miss Nina Rice vardır.⁶²⁴ 1905-1906 yıllık raporuna göre mezkur dönemde Henry T. Perry, Mary E.H.Perry, Ernest C.Patridge, Winona G.Patridge, Ernest C. Clark, Ina V.L.Clark, Mary L. Graffam ve Nina E.Rice istastonda çalışmaktadır.⁶²⁵1908'de Mary L.Graffam istasyondadır.⁶²⁶ Ancak Dr. C.E. Clark , Ina V.L.Clark, Miss Mary L. Graffam , Miss Nina Rice ,Henry T. Perry, Mary E.H.Perry, Ernest C.Patridge, Winona G.Patridge'nin istasyonda olduğu yazışmalarda kayıt altına alınmıştır.1909 senesinde Lilian F. Cole, Miss Orwis, Miss Dwight ve Miss Lomghridge, Dr. C.E. Clark , Ina V.L.Clark, Miss Mary L. Graffam , Miss

⁶¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/722.

⁶¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/140.

⁶¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/343.

⁶¹⁴ Edwin A. Martin, a.g.e., s.83.

⁶¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/63.

⁶¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/244.

⁶¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/537.

⁶¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/323.

⁶¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/40.

⁶²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/287.

⁶²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/292.

⁶²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/348.

⁶²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/292.

⁶²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

⁶²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/361.

⁶²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/130.

Nina Rice ,Henry T. Perry, Mary E.H.Perry, Ernest C.Patridge, Winona G.Patridge⁶²⁷, Mary C. Fowle⁶²⁸ görev başındadır. Mezkur sene istasyonun en kalabalık olduğu yıllardan biridir. Toplam 27 misyoner görev yapmaktadır.⁶²⁹ 1910 senesinde 4 bayan misyoner 3 misyoner eşi ve 3 erkek misyoner vardır.⁶³⁰ 1910-1911 yıllık raporuna göre Henry T. Perry, Mary E.H.Perry, Ernest C.Patridge, Winona G.Patridge, Mary L. Graffam, Lilian F. Cole, Ernest C. Clark, Ina V.L.Clark, Nina E.Rice⁶³¹ ve Mary C. Fowle⁶³² istasyondadır.1911 senesinde Mary C. Fowle istasyona gelmiştir.⁶³³ Mary L. Graffam, Miss Cole, E.C. Patridge ve Winona G.Patridge⁶³⁴, Mary C. Fowle⁶³⁵, Bay Peet ve çocukları ile Dr Henry T. Perry ve eşi Mary E.H.Perry⁶³⁶ görev başındadır.1912 senesinde kısa bir süre için istasyondan ayrılan Dr Henry T. Perry ve eşi Mary E.H.Perry istasyona dönmüştür.⁶³⁷ E.C. Patridge ve Winona G.Patridge de istasyondadır⁶³⁸. Bay Peet ve çocukları⁶³⁹, Ida Ash⁶⁴⁰, Lilian Cole, Mary L. Graffam, Mary C.Fowle⁶⁴¹, Dr. Ernest C. Clark, Ina V.L.Clark⁶⁴² ve Charles H. Holbrook yılın son 6 ayında istasyondadır.⁶⁴³ 1913 senesinde İstasyon tarihinin en kalabalık dönemini yaşamaktadır.⁶⁴⁴ Ama kayıp da söz konusudur. Charles Henry Holbrook Sivas Enderes'te(Suşehri'nde) yaz ortasında bir cinayete kurban gitmiş⁶⁴⁵ ve orada defnedilmiştir.⁶⁴⁶ Mary C. Fowle, Mary L. Graffam⁶⁴⁷, Nina Rice⁶⁴⁸ çalışmalara devam etmekteydi. 1914 senesinde Ernest C.Patridge, Winona G.Patridge, Mary L. Graffam, Ernest

⁶²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

⁶²⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/416.

⁶²⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/409.

⁶³⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/307.

⁶³¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/573.

⁶³² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/196.

⁶³³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/593.

⁶³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/178.

⁶³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/208.

⁶³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/202.

⁶³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/118.

⁶³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/192.

⁶³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/434.

⁶⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/445.

⁶⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/436.

⁶⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/434.

⁶⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/434.

⁶⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/627.

⁶⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/627.

⁶⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/613.

⁶⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/443.

⁶⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/232.

C. Clark, Ina V.L.Clark, Nina E.Rice,Bay Peet ve çocukları ⁶⁴⁹, Miss Calder⁶⁵⁰ ve Mary C. Fowle çalışmaktadır.⁶⁵¹1915 senesinde Mary L. Graffam⁶⁵², Mary C. Fowle⁶⁵³, E.C. Patridge ve Winona G.Patridge, Bay Peet ve çocukları⁶⁵⁴ istasyondadır. 1915 senesinde istasyona gelen Dr. William C. Surney 1916 senesi boyunca istasyondadır.⁶⁵⁵ 1917’de⁶⁵⁶,1918’de⁶⁵⁷ ve 1919’da Mary L.Graffam Sivas’tadır.⁶⁵⁸ Diğer misyonerlerin isimlerine rastlanamamıştır.

Zikredilen isimler dışında Miss Flavia Bliss⁶⁵⁹, Albert Byrant⁶⁶⁰, E.Mc Callum⁶⁶¹, L.B. Chamberlain ⁶⁶²Miss Dwight ⁶⁶³, Chester English ⁶⁶⁴, Miss Gage⁶⁶⁵, Bay Greene ⁶⁶⁶, Bay Livingstone ⁶⁶⁷, Sivas’ ilk Protestan Kilisesi’ni açan P.O.Powers, Benjamin Parsons ⁶⁶⁸, Dr. Karaken Sewny ⁶⁶⁹ ve O.N.Winchester ⁶⁷⁰ istasyonda görev yapmıştır. Mezkur şahısların istasyona geliş ve gidiş tarihleri hususunda bilgiye erişilememiştir. 1 Ocak 1912’de misyonerlere rotasyon uygulaması başlatılmıştır. Görev yerinde zaman sınırlaması uygulamasının asıl amacı misyonerlerin farklı yerlerde farklı hizmetler sunarak deneyim kazanmasını ve keyifsizlik yaşanan yerlerde uzun süre kalmalarını önlemektir.⁶⁷¹

Sivas ABCFM misyon istasyonunda çalışan misyonerler ve onların verdiği hizmetler hakkında detaylı bilgiler yıllık raporlarda detaylı olarak yer almıştır. Bu raporlar genellikle

⁶⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/447.

⁶⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/610.

⁶⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/624.

⁶⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/259.

⁶⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/457.

⁶⁵⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/252.

⁶⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 636/17

⁶⁵⁶ BOA DH.ŞFR. 87/246.

⁶⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/475.

⁶⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/479.

⁶⁵⁹ Edwin A.Martin, a.g.e., s. 103.

⁶⁶⁰ Amherst Collage’nin mezunlarını ilan ettiği resmi sayfalarında ismi yer alan kolej kayıtlarına göre Byrant 1862 yılında 1469 öğrenci numarası ile mezun olduktan sonra 1865-1868 tarihleri arasında Sivas’ta görev yapan bir misyonerdir. İsmine ABCFM evrakında denk gelinememekle beraber ismi okul kayıtlarında bulunduğu için zikredilmiştir. Bkz.

<http://www.3.amherst.edu/~rjanco94/genealogy/acbiorecord/1862.html> 23.07.2012.

⁶⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/475.

⁶⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/63.

⁶⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

⁶⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/117.

⁶⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/613.

⁶⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/185.

⁶⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/229.

⁶⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 523/380.

⁶⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/131.

⁶⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/12.

⁶⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL717/146.

misyon temsilcisi tarafından kurumun merkezinin bulunduğu Boston'a iletilmiştir. Ayrıca kimi zaman birim sorumluları da rapor göndermişlerdir. 1859-1860 raporunu O.N.Winchester⁶⁷², 1862 raporunu W.W.Livingstone⁶⁷³, 1868 raporunu Albert W. Hubbard⁶⁷⁴, 1883-1884 raporunu H.T. Perry⁶⁷⁵, 1884 raporunu H.T.Perry⁶⁷⁶, 1885-1886 raporunu H.T.Perry⁶⁷⁷, 1886 raporunu H.T. Perry⁶⁷⁸, 1890 raporunu W.F.English⁶⁷⁹, 1891 raporunu W.F.English⁶⁸⁰, 1892 raporunu A.W.Hubbard⁶⁸¹, 1893 raporunu A.W.Hubbard⁶⁸², 1893 istatistiklerini H.T.Perry⁶⁸³, 1893-1894 raporunu A.W.Hubbard⁶⁸⁴, 1894 istatistiklerini H.T.Perry⁶⁸⁵, 1895 istatistiklerini H.T.Perry⁶⁸⁶, 1896 raporunu Mary E.H.Perry⁶⁸⁷, 1897 raporunu Mary E.H.Perry⁶⁸⁸, 1899 istatistiklerini H.T.Perry⁶⁸⁹, 1903 raporunu E.C.Patridge⁶⁹⁰, 1904-1905 raporunu E.C.Patridge⁶⁹¹, 1906-1907 raporunu C.E. Clark⁶⁹², 1908-1909 raporunu E.C. Patridge⁶⁹³ ve 1910-1911 raporunu C.H.Holbrook⁶⁹⁴ kuruma göndermiştir. Ayrıca gönderenin imzası olmayan ya da tarihsiz yıllık raporlar da mevzubahistir.

Farklı zamanlarda farklı tebliğcilerin görev yaptığı istasyonda verilen hizmet beş ana alanda sunulmuştur:

a-Evanjelik hizmet,

⁶⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/12.
⁶⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/20.
⁶⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/38.
⁶⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/302.
⁶⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/320.
⁶⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/326.
⁶⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/326.
⁶⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/68.
⁶⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/178.
⁶⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/391.
⁶⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/391-394.
⁶⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/46.
⁶⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/1893-1894.
⁶⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/53.
⁶⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/455.
⁶⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/721.
⁶⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/724.
⁶⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/445.
⁶⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/337.
⁶⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/353.
⁶⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/385.
⁶⁹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/423.
⁶⁹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/613.

b- eğitim hizmeti,

c-sağlık hizmeti,

d-yetimhane çalışması,

e-ekonomik kazanç sağlama amaçlı hizmet çalışma alanlarıdır.⁶⁹⁵

ABCFM Sivas misyon istasyonunda görev yapan misyonerler eğitim-sağlık- dini hizmet alanlarında bölgede yaşayan Rumlar ve Ermenilerle çalışmıştır. Ağırlıklı olarak çalışılan kitle Ermenilerdir. Ancak Sivas'lı Rumlar da göz ardı edilmemelidir.⁶⁹⁶ Misyonerler hangi etnik kökenden olursa olsun bölgede yaşayan Hristiyanlarla yakın ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler temel yaşamsal destek vermenin çoğu zaman ötesine geçmiştir.1919 tarihli bir emirde Amerikalıların Ermenilere gizlice para dağıtması hususunun araştırılması ve bu konuda bilgi sahibi olup da müdahil olmayan devlet memurlarının cezalandırılması istenmiştir.⁶⁹⁷ Osmanlı makamlarının hiçbir zaman etkin ve sürekli uygulanamayan misyonerlerin faaliyetlerinin denetlenmesi arzusunun arkasında yatan gerçeklerden biri misyonerlerin aileleri ile bölgede yaşamalarıdır. Onların eş ve çocuklarını yanlarında bulundurmaları daimi olma arzusunun sonucudur diye düşünen devlet görevlileri için tebliğcilerin “bölgede daimi olma amaçlarının” sorgulanması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.

Sivas ve havalisinde hizmet verme iddiasında olan misyonerlerin hangi alanda hizmet sunacakları ya kurum tarafından belirlenir ya da istasyonda tüm tebliğcilerin katılımıyla gerçekleştirilen oylama sonucuna uyulurdu. Arzulanan her konuda her zaman oylama yapma hakkına sahip olan misyonerler⁶⁹⁸ oylama neticesine uymak mecburiyetindedir. Oylama

⁶⁹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/348.

⁶⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/351.

⁶⁹⁷ BOA DH. ŞFR. 62/10.

⁶⁹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 717/463.

neticesinde bir misyonerin başka bir istasyona gitmesi mevzu bahis olursa aileleri ile beraber hareket etmeleri beklenmiştir.⁶⁹⁹

ABCFM misyonerleri kurumlarına yazdıkları raporlarda ve şahsi mektuplarında daimi olarak beyan ettikleri üzere son derece pahalı ve pis olan Sivas'ta aileleri ile birlikte yaşamaktadırlar. Amaç aile hayatlarıyla da halka “iyi Hristiyan” olmayı öğretmektir⁷⁰⁰. Misyonerler kendi hayatlarıyla hedef kitleye örnek olmaktadır.⁷⁰¹ Tanrısal Krallık'a daha fazla insan kazandırmak kasdıyla tebliğciler aile planlamasına inanmamakta ve uygulamamaktadır.⁷⁰² Dr. West 4 çocuğuyla beraber Sivas'ta yaşamıştır.⁷⁰³ Hubbard çifti Sivas'ta 6 yılda 5 evlat sahibi olmuştur.⁷⁰⁴ Amaç bölgede yaşayan Ermenilere iyi bir Hristiyan ailesinin nasıl olması gerektiğini göstermektir. Aileleri ile beraber şehirde yaşayan misyoner çocukları 12 yaşlarına girince kurumun emriyle Amerika Birleşik Devletleri'ne eğitim amacıyla yollanmıştır.⁷⁰⁵ Bu çocukların bir kısmı eğitim süreçleri tamamlanınca tekrar Anadolu topraklarına gelip misyonlarda çalışmışlardır.

Aile hayatıyla model olmaları beklenen tebliğciler “her hane bir üretim birimidir” fikrini de hedef kitleye vermek amacındadır. Misyonerler bölgede çalışırken ailelerinin kullanacağı kadar besin üretmek kastıyla hayvan beslemektedir. Hubbard ailesi Rumeli Tavukları beslemektedir.⁷⁰⁶ Ayrıca çalışma alanında harcamaların mümkün olduğu kadar düşürülerek var olan finansal kaynakları kurum hizmetinde ve ortak amaca uygun kullanabilmek de amaçlanmıştır. Hedef kitleye amaca uygun davranışlarla örnek olabilmek için o insanlarla iletişim kanallarının daimi olarak açık tutulması gereklidir. Bu ise ancak bire-bir ilişki kurmak ile ulaşılabilecek bir amaçtır.

⁶⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 715/443

⁷⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/568-572.

⁷⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/525.

⁷⁰² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/678.

⁷⁰³ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 62..

⁷⁰⁴ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 117.

⁷⁰⁵ George E. White, a.g.e., s. 20.

⁷⁰⁶ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 118.

ABCFM Sivas misyonerlerinin hemen hemen tamamı yerel halkla bire bir iletişim kurabilecek kadar iyi Türkçe ve Ermenice bilmektedirler. Amaç yerel dilleri öğrenerek halkla bire bir iletişim kurarak “herkese dokunabilmektir”.⁷⁰⁷ Ayrıca misyonerler için Türkçe evrensel bir dildir ve Asya’nın pek çok yerinin anahtarıdır.⁷⁰⁸ Fakat bölgede başka diller de konuşulmaktadır. Dolayısıyla her misyonerin Türkçe dışında başka bir dil gereklidir⁷⁰⁹. Misyon isyasyonunda bir dil komisyonu teşkil ettirilmiştir. Misyonerlerin dil gelişimleri bu komisyon tarafından kurum merkezine rapor edilmektedir.⁷¹⁰ 1891’de W.F.English mükemmelen Türkçe kullanmaktadır.⁷¹¹ Bay Perry Ermenice konuşup yazabilecek seviyededir.⁷¹² 1905 yılında Dr. E.C. Clark, eşi, Miss Mary Graffam ve Miss Nina Rice hummalı bir çalışma temposuyla Türkçe öğrenmeye çalışmaktadır.⁷¹³ Ancak Bayan Clark için Türk dili son derece zordur. Muvaffak olamayacağını anlayınca Türkçe yerine Ermenice öğrenmeye başlamıştır.⁷¹⁴ Haziran 1905’te kurumun düzenlediği ve Anadolu istasyonlarında çalışan misyonerlerin dil seviyelerini ölçmek kastıyla düzenlediği dil sınavına bu nedenle girmemiştir.⁷¹⁵ Miss Rice ise aynı zamanda Ermenice öğrendiği için kurumun Ermenice dil sınavına 1905’te girmiştir.⁷¹⁶ 1909 senesinde Miss Cole mükemmel bir şekilde Ermenice ve Türkçe kullanabilmektedir. O dönemde istasyonda olan Miss Orwis, Miss Dwight ve Miss Lomghridge dil öğrenme konusunda kayda değer ilerleme sağlamıştır.⁷¹⁷ 1910 yılında Charles Holbrook Türkçe öğrenmektedir.⁷¹⁸ 1913 senesinde yıllardır Sivas’ta olmasına rağmen Ernest

⁷⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/355.

⁷⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/585.

⁷⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/679.

⁷¹⁰ 1905 senesinde istasyonun dil komisyonunda Bay Patridge ve Bay Perry bulunmaktadır. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

⁷¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/39.

⁷¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/389

⁷¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

⁷¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/355.

⁷¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/483.

⁷¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/483.

⁷¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

⁷¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/679

C.Patridge henüz tüm incelikleriyle Türkçe konuşamamaktadır.⁷¹⁹ Nishan Efendi mezkur sene misyonun Türkçe öğretmenidir ve Patridge'yi de eğiten odur.⁷²⁰

Bölge insanı ile aynı dili konuşmak etkili iletişim için tek gereklilik değildir. Misyonerler çalışma bölgelerinde yerel halklarla sorun yaşamamak için azami dikkat ve gayreti göstermektedirler. Bu durum misyon çalışmalarının hizmet sunulanlarca ön yargısız olarak faaliyetlere “sıcak” bakmalarına sebep olmaktadır.⁷²¹ Varolan “yakın” ilişkiler bölgede görev yapan tebliğcilerin sınırlı zamanlar dışında daima Sivas'ta olması ile kesintisiz devam etmiştir. Tebliğcilerin Osmanlı toprağı dışındaki yerlere yaptıkları kısa süreli seyahatlerde de geri dönüşlerini geciktirerek hizmeti tehlikeye atabilecek tüm muhtemel olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Sivas misyonerleri 1884 senesinden önce herhangi bir pasaport kontrolü olmaksızın Osmanlı Ülkesi'ne rahatlıkla girip çıkabilmişlerdir. Mezkur senede ilk kez pasaport uygulamasına başlanmıştır. Misyonerler ivedi olarak pasaport tedarik etmişlerdir. Resimsiz olan pasaportlarda şahsın tabiiyeti, medeni hali, evlat sayısı ile detaylı fiziksel tanımlama cümleleri vardır.⁷²² Ayrıca Sivas Amerikan misyon istasyonunda çalışan misyonerler Osmanlı ülkesindeki tüm diğer Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetindeki din çalışanları gibi gümrük vergisinden muaftırlar⁷²³. Bu durum onların geliş gidişlerinde yanlarında taşıdıkları çantaların ve diğer taşıma amaçlı araçların kontrol edilmemesine neden olmuştur. Bu şekilde ülkeye giriş çıkışta yanlarında taşıdıkları hiçbir metanın yasal olarak hesabını vermekle yükümlü olduğunu hissetmeyen ABCFM misyonerleri daha “verimli” çalışmışlardır.

Osmanlı sınırlarından “rahatça geçmek” ve gümrük muafiyeti misyonerlere tanınan yasal hakların sadece ikisidir. ABCFM misyonerlerinin Osmanlı ülkesinde toprak satın alma

⁷¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/547.

⁷²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/525.

⁷²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/361.

⁷²² Edwin A.Martin, a.g.e.,s. 140.

⁷²³ BOA HR. TO. 147/97.

hakkı da vardır. İlk Sivas misyonerlerinden Emma Spencer Hubbard 1900 senesinde iki ev satın almıştır. Kendisine evlerin ne amaçla alındığı sorulup İstanbul'a bildirilmesi hususunda bir emirname 06.06.1900 tarihinde Sivas' a ⁷²⁴ gönderilmiştir. Şahsı adına tescil edilen iki hane iki farklı Ermeni'den satın alınmıştır.⁷²⁵ Haziran 1910'da tanzim edilen bir evrağa göre Sivas Bahtiyar Bostanı Mahallesi'nde Divriği'li Abdullah Çavuş'tan arazi ABCFM adına satın alınarak Osmanlı makamlarına tescil edilmesi konusunda başvurulmuştur. Bu arazinin alınış ve kullanılış amacı resmi makamların bilgisi dahilinde değildir. Bu nedenle tahkikat yapılması istenmektedir.⁷²⁶ Aynı senenin mart ayında aynı hususta tanzim edilen bir resmi evrak daha vardır. Bu evrakta arazinin yeri ve kim tarafından satın alınmak istendiği bilgilerinin detayları vardır.⁷²⁷ Bahtiyar Bostanı mahalindeki tek misyoner mülkü Abdullah Çavuş'tan satın alınan tarla değildir. Bir de ev söz konusudur. Ancak bu evin şahsi mülk mü yoksa kurum malı mı olduğu muallaktır. İstanbul'dan gönderilen bir emirle bu hususta tahkikat yapılması emri vardır.⁷²⁸

Misyonerler Osmanlı makamlarından yeni bina yapmak ya da var olan yapıların tadilatını gerçekleştirmek için izin almak mecburiyetindedir. İzinsiz inşaaat müsaade edilmemektedir. 1914 yılında misyona dahil edilmek üzere yeni bir binanın inşasına başlanmış ancak izin alınmadığı gerekçesiyle mahali idare inşaaat engel olmuştur.⁷²⁹ Yapımı planlanan yapının niteliği önemli değildir. Dini olsun olmasın tüm yapılar izne tabiidir. Misyonerler kimi zaman sadece kendi istasyonları için değil yerli Ermeniler için yapımı planlanan yapılar hususunda da müdahil olmuşlardır. 1900 senesinde Sivas'ta Ermeni Kilisesi ve binaların tamir ve müştemilat binalarının yapımı için misyonerler para toplamaya başlayınca durum yerel idareciler tarafından İstanbul'a aksettirilince bu durumun yasadışı

⁷²⁴ BOA DH.TMIK. M 87/23.

⁷²⁵ BOA DH. TMIK. 97/70.

⁷²⁶ BOA BEO 3762/282129.

⁷²⁷ BOA DH. ŞD. 1815/6

⁷²⁸ BOA BEO 3762/282129.

⁷²⁹ BOA DH. KM.S. 28/26.

olduğu hususunda bir evrak Sivas'a gönderilmiştir.⁷³⁰ 1909'da Patridge'nin arazi satın almasının yasal bir engelinin olmadığı, ancak alınacak arazide inşaat yapılması durumunda takdirin Osmanlı makamlarına ait olduğu ifade edilmektedir.⁷³¹ Bu hususta yapılan tahkikat hakkında da evrak mevzu bahistir. 22.03.1909 tarihinde mezkur konuda Defter-i Hakani Nezareti'nden bilgi istenmesi hakkında bir evrağın varlığı binalar hakkında bilgilendirme söz konusu olduğunda Osmanlı makamlarının ciddiyetle konunun üzerinde durduğunun kanıtıdır.⁷³²

Mevcut binaların ne amaçla ne şekilde kullanılacağına Osmanlı makamlarına bildirilmesi yasal bir zorunluluktur. Bahtiyar Bostanındaki mülk arazi üzerindeki binanın hastane olarak kullanımına dair bilgi 21.11.1909 tarihinde kayda girmiştir.⁷³³

Misyonerler kendi beyanlarına göre ihtiyaç sebebiyle arazi ya da bina alımına resmi makamlara bilgi vermeden devam etmişlerdir. 1890 senesinde kurum binalarından biri elden çıkarılınca yeni bina ihtiyacı gündeme gelmiştir. Mezkur durum 1890-1891 yıllık raporuyla Boston'da bulunan kurum merkezine bildirilmiş ancak binanın kaybına neyin neden olduğu ya da yeni bir bina yapıp yapılamadığına dair bilgiye erişilememiştir.⁷³⁴ 1900'lerin başında misyon yapıları ilk istasyon alanına sadece 6 dakika yürüme mesafesindedir. Hastane hala eski alanda hizmet vermektedir. Doktorun konutu, kız okulu ve orta okul da mezkur alana yakındır.⁷³⁵ 1904 yılında kız okulu bütçesine geliri aktarılacak üzere bir binanın satılması gündeme gelmiştir.⁷³⁶ Şehrin güneydoğusundaki sürekli güneş gören yamaç arazi istasyonun genişletilmesi için oldukça münasiptir. Ayrıca mezkur arazinin bitişiğindeki küçük ve üçgen biçimli arazi de misyonun öz varlıklarına satın alma yoluyla kazandırılmış, bu şekilde hem istenmeyen komşu ihtimali ortadan kaldırılmış hem de istasyonun büyütülmesi amacına

⁷³⁰ BOA DH.TMIK.M 82/31.

⁷³¹ BOA DH. MKT. 2843/97.

⁷³² BOA DH. MKT. 2772/93.

⁷³³ BOA BEO 3665/274870.

⁷³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/175.

⁷³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/623.

⁷³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/53.

uygun taşınmaz sahibi olunmuştur.⁷³⁷ 1910 senesinde erkek okulunun iç ve dış duvarları taş ile kaplanmıştır. Amaç hem binanın dayanıklılığını arttırarak yapının ekonomik ömrü uzatmak hem de izolasyon sağlayarak ısınma giderlerini düşürmektir. Misyon alanında bulunan kilisenin çeşmelerinin tamirata ihtiyacı vardır. Erkek okulunun su tesisatı ve yan dış duvarlarının da yenilenmesi gereklidir. Bu amaçla yapılan tamirlara 100 Osmanlı Lirası harcanmıştır.⁷³⁸ 1910-1911 hizmet döneminde Hakdar Tepesi'nde yeni bir bina yapmak amacıyla izin talebiyle İstanbul'a bir dilekçe göndermişlerdir.⁷³⁹ Şehrin tamamını gören bu alanda bina sahibi olmak isteyen misyonerler amaçlarına ulaşamamış ama mezkur dönemde yapımı tamamlanan yeni misyoner konutu ile mutlu olduklarını kurumlarına rapor etmişlerdir.⁷⁴⁰ 1911 senesinde İngiliz mimar Childs Sivas misyon istasyonunu ziyaret etmiş, misyon istasyonunda uygulanabilecek farklı hizmet alanlarına ait mimari çizimler yapmış, misyonerler bu çizimlerden etkilenmiş ve Boston'a müteakip defalar " Projelerden en azından biri ya da bir kaçının hayata geçirilip geçirilemeyeceğini" sormuşlardır.⁷⁴¹ Planlarda yer alan bir yel değirmeni ve bir su kanalının uygulanabilir olduğuna kurum karar verince⁷⁴² bu iki yapı için para ayrılacağı sözü Sivas misyonerlerine verilmiştir.⁷⁴³ Yine 1911 senesinde daha önce Dr. West'in ikametgah olarak kullandığı ev satışa çıkarılmış, satış ancak bir sene sonra gerçekleşmiş ve işlem mukabili alınan para da istasyonu genişletmek maksadıyla kurula fona aktarılmıştır.⁷⁴⁴ 1912 senesinde Anadolu'da üç farklı tren hattının yapılması gündeme gelince Sivas ve çevresinin coğrafi ve lojistik önemi daha da artınca⁷⁴⁵ istasyonun yeni alınacak arazilerle büyütülmesi ve satın alınan toprakların değerinin artışının adeta bir yatırım olarak misyonerlerce düşünülmesine sebep olmuştur. Kilisenin yanındaki arazi bu amaca hizmet edebilecek durumdadır. Ancak mezkur toprak parçasının bir vakfa ait olması nedeniyle

⁷³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/623.

⁷³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/461.

⁷³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/602.

⁷⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/536

⁷⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/592.

⁷⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/602.

⁷⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/114.

⁷⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 533/537.

⁷⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/618-619.

arzulanan sonuca varılamamıştır.⁷⁴⁶ 1913'te misyon istasyonunun arazisinde yeterli miktarda iyi kalitede içme suyu bulunmuş ve hemen bir kuyu açılarak sudan faydalanılmaya başlanılmıştır.⁷⁴⁷ Bu suyun bir tankta depolanarak hem içme suyu hem de muhtemel bir yangın durumunda yangın söndürme kastıyla kullanılması amaçlanmıştır.⁷⁴⁸ 1914 yılında ise “oldukça makul bir fiyata” Sivas’ın tanınmış şahsiyetlerinden olan Sansaryan’a ait olan askeri binaların hemen yanındaki arazi halkın da finansal desteği ile misyon istasyonuna katılmıştır.⁷⁴⁹ Bu satın alma bölgede meskun Türkleri huzursuz etmiştir. Zira yeni arazinin bitişiğinde bir Türk’e ait arazi vardır ve mezkur yeni mülkün askeri alana yakınlığı istenmeyen bir durumdur.⁷⁵⁰ Mezkur sene yapımı yeni tamamlanan Ernest C.Patridge ve ailesinin konut olarak kullandığı binada ilk kez jeneratör kullanılmıştır. Tebliğciler için jeneratörle aydınlanmak keyiflidir ancak gaz yağından çok daha pahalıdır. Bölgede meskun Ermeniler için bu aydınlanma metodu sıra dışıdır. Bu nedenle misyonerler bölge halkı tarafından konu ile alakalı şaibeler üretilmesini engellemek kastıyla öğrencilerden bazılarını aileleri ile istasyona davet etmiştir.⁷⁵¹ Aynı sene kurulan bir mekanik düzeneikle bir yel değirmeni tarafından doldurulan su deposundan misyon istasyonundaki tüm binalara tuvaletler, laboratuvarlar ve mutfaklarda kullanılacak suyun dağıtılması ve musluklardan sürekli su akması söz konusu olmuştur. Gaye bölgede görülen salgın hastalıkların hijyen kurallarına uyularak istasyona sığramasını ya da bir yada birkaç şahsın enfekte olması durumunda onlara karantina uygulanana kadar geçen sürede diğer insanların hasta olmasını engellemektir.

Hastalıklardan istasyonu uzak tutmaya çalışma politikası istasyon binalarının çevresinde istenmeyen şahısları uzaklaştırma siyasetiyle beraber devam etmiştir. Binaların istinat duvarları Amerika Birleşik Devletleri’nden gelen bağışla yapılmıştır. Ancak misyon

⁷⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/997

⁷⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/545.

⁷⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/546.

⁷⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/630.

⁷⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/631.

⁷⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/607.

istasyonunda yapılan tüm yeni binalar, eklentiler ve tamiratlara rağmen misyon istasyonunun çevresindeki yolların bozuk olması misyonerlerin kendi beyanlarına göre mutluluklarına gölge düşürmektedir.⁷⁵²

Misyon yapılanması içinde yer alan binaların ne amaçla ne kadar süre kullanıldığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi evrakında bulunmakla beraber mezkur arşiv evrakı ile ABCFM evrakı arasında kimi zaman tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum misyonerlerin resmi makamlara gereken zamanda gereken bilgiyi vermemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Osmanlı makamları resmen kayıt altına alınan tüm birimlerin yasal olarak koruyuculuğunu üstlenmiştir.

1914 senesinde ABCFM misyonuna ya da burada çalışan misyonerler adına kayıtlı olan binaların Osmanlı makamlarına terki söz konusu olmuştur. Bu durum Osmanlı makamlarının keyfiyetle aldığı bir kararın neticesi değildir. Savaş durumu ve yaşanan milletlerarası siyasi durum kararı gerekli kılmıştır. 17.08.1914 tarihinde Sivas Valiliği'nin İstanbul'a gönderdiği telgrafın konusu "misyon birimlerinin cihet-i askeriyyeye teslimi"dir.⁷⁵³ 1915 tarihinde Amerikan misyon istasyonu yapılarının kamulaştırılması emredilmiştir.⁷⁵⁴ Ancak bu durum misyon binalarına Osmanlı makamlarının hak-hukuk gözetmeksizin el koyması şeklinde yorumlanamaz. Zira 1917'nin başında Sivas'a yollanan bir emirde her ne koşul ve şart altında olursa olsun Amerikalıların hususi hanelerine dokunulmayacağı belirtilmektedir.⁷⁵⁵ Ayrıca 1923 senesinde Sivas Amerikan Hastanesi'nin bedelinin ödenerek kamulaştırılması gerçekleştirilmiştir.⁷⁵⁶

Kurumlarından sürekli olarak finansal destek takip ederek misyonun fiziksel alt yapısını güçlendirme arzusunda olan misyonerlerin şahsi harcamaları için de yine kurumun öz

⁷⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/628.

⁷⁵³ BOA DH.ŞFR. 518/100

⁷⁵⁴ BOA DH.SFR. 573/2.

⁷⁵⁵ BOA DH. ŞFR. 73/38.

⁷⁵⁶ BOA HR. İM 106/23.

kaynakları devreye girmektedir. 1843 senesinden sonra ABCFM evli kadınlar ve erkeklerin maaşlarını ödemektedir.⁷⁵⁷ Maaşlar çalışanların beklentilerini karşılamaktan uzaktır⁷⁵⁸. Çünkü Sivas oldukça pahalı bir yerleşimdir.⁷⁵⁹ Misyonerlerin sahip oldukları çocukların yaşları⁷⁶⁰ ve sayıları maaşlarının belirlenmesinde önemsenilmektedir.⁷⁶¹ Başka bir ifadeyle bir misyoner ailenin toplam kazancı sahip olunan çocuk sayısı ile doğru orantılıdır.⁷⁶² İstasyon çalışanlarının ev bakımında ya da ödemeleri gereken kiralarda da⁷⁶³ kurum katkı sağlamaktadır.⁷⁶⁴ Misyonerler belli bir süre istasyondan ayrılmışsa maaş ödemeleri yapılırken bu durum dikkate alınmaktadır.⁷⁶⁵ 1898 senesinde misyonerlerin maaşları yaklaşık %10 kesintiye uğramıştır.⁷⁶⁶ ABCFM'nin finansal sorunları vardı ve amaç en az kaynakla en çok insana erişerek kazanmaktı. Bu amaçla kimi zaman misyonerler şahsen ya da kurumsal olarak Amerika Birleşik Başkanına dahi mektup yazarak para istemişlerdir. Bu süreç 1906 senesine kadar devam etmiştir. Maaşlar mezkur döneme kadar sadece 16 Amerikan Doları artınca misyonerler de hoşnutsuzluklarını kurumlarına beyan etme ihtiyacı duymuşlardır.⁷⁶⁷

WB (Women's Board) Sivas misyon istasyonunda görev yapan bekar bayanların maaşını ödemektedir.⁷⁶⁸ Ayrıca kadın yerli yardımcılarının ücretlerini de WB karşılamaktadır.⁷⁶⁹

Misyon harcamaları ABCFM ve WB tarafından karşılanılmakta⁷⁷⁰ ve oldukça detaylı olarak kuruma bildirilmektedir. Bu harcama kalemleri arasında çevreye yapılan geziler⁷⁷¹,

⁷⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/434.

⁷⁵⁸ Edwin A. Martin, a.g.e.,s. 77.

⁷⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 717/497.

⁷⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/178.

⁷⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/434.

⁷⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/178.

⁷⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/40.

⁷⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 06/434.

⁷⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/434.

⁷⁶⁶ Edwin A. Martin,a.g.e.,s. 303.

⁷⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/394.

⁷⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/196.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/429.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/436.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/479

⁷⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/439.

⁷⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/212.

⁷⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/188.

posta harcamaları⁷⁷², yıllık toplantıda harcanan meblağlar⁷⁷³, yaz çalışmalarında sarf edilen para⁷⁷⁴, harcanan yakıt bedelleri⁷⁷⁵, istasyona alınan yazılı eserler⁷⁷⁶, misyon yapıları ve dış istasyonlardaki okul ve kiliselerinin yapım⁷⁷⁷ ve onarım ücretleri⁷⁷⁸, maaşlar, birimlerde kullanılan kimyasallar ve araç-gereçler⁷⁷⁹ de bulunmaktadır. Ayrıca istasyon adına tescillenmiş taşınır ve taşınmaz değerler de listelere eklenmiştir. Örneğin Sivas istasyonu tamamiyle kapanmadan önce arazi ve binalar muammen bedeller üzerinden kayda alınan meblağlarla satılmak istenmiş, lakin misyonerler muvaffak olamamışlardır.⁷⁸⁰ Öte yandan kurumda hizmet veren şahıslar adına ruhsat alınan taşınmazların da bedelleri ABCFM'ye dahil olunması durumunda mezkur şahsa ödenmekte ve Boston'daki merkeze bildirilmiştir.⁷⁸¹

ABCFM ve WB tarafından yapılan harcama listeleri kimi zaman 6 aylık periyodlar kimi zaman da bir yıl içindir. Bu listelerde hem Amerikan Doları hem de Osmanlı lirası olarak tutarlar yazılmıştır.⁷⁸² Ayrıca evraklarda Osmanlı Lirası- Amerikan Doları paritesi de kaydedilmiştir.⁷⁸³

Sivas misyonerleri bölgede çalışan diğer misyoner gruplarıyla koordineli olarak çalışmaktadır.⁷⁸⁴ Bu kurumlardan birisi American Committe For Armenian And Syrian Relief (Amerikan Ermeni ve Suriye İnanc Komitesi)'dir. Bu kurumun başkanı James L. Barton'dur ve sekreteryâ hizmetlerini de Sivas misyonerlerinden Ernest C. Patridge

⁷⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/108.

⁷⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/203.; Yıllık toplantı iki kez yapılmışsa her çalışma için ayrı ödenek ayrılmıştır. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/187.

⁷⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/194.

⁷⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/312.

⁷⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/309.

⁷⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/219.

⁷⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/247.

⁷⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/319.

⁷⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/732

⁷⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/60

⁷⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/192.

⁷⁸³ 1905-1906 Yıllık raporuna göre 1 Osmanlı Lirası 4.40 Amerikan Doları'na denkti. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/372. 1908 -1909 hizmet döneminde 1 Osmanlı Lirası 4.40 Amerikan Doları ve 22.75 Frank'a eşitti. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/428. 1911 yılına gelindiğinde oran Osmanlı Lirası lehine farklılaşmış ve 1 Osmanlı Lirası yaklaşık 5 Amerikan Doları olmuştur. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/178.

⁷⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/384.

yürütmektedir.⁷⁸⁵ İlk bakışta bağımsız bir tebliğ kurumu görüntüsünde olan teşkilat gerçekte ABCFM'nin bir alt kurumu gibi çalışmaktadır. ABCFM'ye yapılan bağışlar düzenli olarak bu kurumun yayın organında ilan edilmektedir.⁷⁸⁶ Organize faaliyetler yapılan üçüncü kurum Red Cross (Kızılhaç)'tır. 1914 ve 1915'te Sivas Kızılhaç Temsilcisi Ernest C. Patridge'dir. Mezkur dönemde ABCFM misyonerlerince sevk ve idare edilen Sivas West Memorial Hastanesi'ne 25 hasta yatağı alınmıştır. 12.739 Amerikan Doları tutarında yiyecek, 756 Amerikan Doları tutarında sıvı kimyasal yakıt ve 1634 Amerikan Doları tutarında ilaç ile tıbbi kimyasallar istasyona kazandırılmıştır. Ayrıca 200 Osmanlı Lirası nakit olarak Kızılhaç yetkililerince istasyona bağışlanmıştır. Toplamda 160 Türk askerine 2172 toplam olarak günlük tıbbi bakım ve tedavi hizmeti verilmiştir.⁷⁸⁷

ABCFM misyonerlerinin bölgede beraber faaliyetler yaptığı üçüncü kurum Young Men's Christian Association (Hristiyan Genç Erkekler Birliği) adındaki Protestan misyoner grubu yani kısaca YMCA'dır.⁷⁸⁸ Bu kurum daha önce bölgede uygulanmayan ancak özellikle gençlerin sosyalleşmelerine katkı sunacağı düşünülen dil ve spor kursları organize etmiştir.⁷⁸⁹ Her sene 100 Amerikan Doları tutarındaki finansal katkı mezkur kurum tarafından ABCFM misyonerlerinin hizmet verdiği köylerdeki okulların bütçesine aktarılmıştır. Ayrıca evrakta ismi zikredilmeyen iki köyde ticari amaç gözetmeksizin değirmenler yaptırılmış ve özellikle kız çocukları arasında okur-yazarlık oranının yükseltilmesi için çaba sarf etmişlerdir.⁷⁹⁰ Sloganları "Tanrı İçin- Kral İçin- Ülke İçin olan YMCA üyeleri kendilerinin beyanlarına göre demiryolu ulaşımı açısından Anadolu'nun kalbinde olan Sivas'ta " Ermeni Aydınlanmasının sağlanması" sürecinde adeta ABCFM misyonerlerinin sadık birer yardımcısı gibi davranmışlardır⁷⁹¹. Ayrıca Sivas Kız Okulu'na

⁷⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/731.

⁷⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/285.

⁷⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/364.

⁷⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/422

⁷⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/596.

⁷⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/393.

⁷⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/558.

katkı sağlamak amacıyla YMCA üyeleri kendi gözetimlerinde üretilen bazı besin ve ihtiyaç maddelerinin Sivas pazarında satılması vazifesini de üstlenmişlerdir.⁷⁹²

Misyonerler kendi çalışma alanlarındaki faaliyetlerini, yaşadıkları sorunları, muhtemel çözüm önerilerini ve taleplerini kurumun Anadolu coğrafyasındaki ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki⁷⁹³ yıllık kurum toplantılarında dile getirmektedir. Bu toplantılara misyon temsilcisinin katılması şart değildir. Misyondan seçilen bir ya da iki kişi toplantılara iştirak etmektedir. Sivas istasyonundan 1860'da Winchester⁷⁹⁴, 1865'te Greene⁷⁹⁵, 1869'da Bay Livingstone⁷⁹⁶, 1871'de Bay Riggs⁷⁹⁷, 1877'de Albert Hubbard ve eşi⁷⁹⁸, 1896'da Albert Hubbard ve eşi⁷⁹⁹, 1899'da Bayan Perry⁸⁰⁰, 1903'te Bay Patridge,⁸⁰¹ 1904'te Bay Perry ve Miss Rice⁸⁰², 1905'te 1906'da H.T.Perry ve Miss Graffam⁸⁰³, 1907'de Dr. Clark ve Miss Rice,⁸⁰⁴ 1910'da Henry T.Perry ve eşi,⁸⁰⁵ 1911'de Bay Patridge⁸⁰⁶, 1912'de Miss Graffam ve Bay Holbrook,⁸⁰⁷ 1914'te ise Miss Fowle ile Miss Graffam⁸⁰⁸ yıllık toplantıya katılmıştır.

Yıllık kurum toplantıları 1860'da Harput'ta⁸⁰⁹, 1862'de Tokat'ta⁸¹⁰, 1865'te İstanbul'da⁸¹¹, 1869'da İstanbul Galata'da⁸¹², 1871'de İstanbul'da⁸¹³, 1877'de Samsun'da⁸¹⁴, 1883'te Detroit'te,⁸¹⁵ 1899'da İstanbul'da Bible House'da⁸¹⁶, 1903'te İzmir'de⁸¹⁷, 1904'te

⁷⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/628.

⁷⁹³ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 138.

⁷⁹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/117.

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/185.

⁷⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/229.

⁷⁹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/253.

⁷⁹⁸ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 107.

⁷⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/722.

⁸⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/20.

⁸⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/6.

⁸⁰² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/21.

⁸⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/59.

⁸⁰⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/75.

⁸⁰⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/996.

⁸⁰⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/486.

⁸⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/20.

⁸⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/51.

⁸⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/117.

⁸¹⁰ America ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/20.

⁸¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/185.

⁸¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/229.

⁸¹³ Americ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/253.

⁸¹⁴ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 107.

⁸¹⁵ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 138.,

⁸¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/20.

⁸¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/6.

İstanbul'da ⁸¹⁸,1906'da Bible House'da⁸¹⁹, 1907 'de İstanbul Bible House'da⁸²⁰, 1908'de Merzifon'da⁸²¹1910 toplantısı Bahçecik'te⁸²²,1911'de İzmir'de⁸²³, 1912'de İstanbul'da ⁸²⁴, 1913'te İstanbul'da ⁸²⁵ve 1914'te İstanbul'da⁸²⁶ yapılmıştır.

Kimi zaman kurum emriyle bir yıl içinde iki kez toplantı yapılmıştır. 1905'te iki toplantı yapılmıştır. İlk toplantıya Bay ve Bayan Patridge⁸²⁷ iştirak etmiştir. İstanbul Bible House'da toplanılmıştır.⁸²⁸ İkinci toplantıya Bay Patridge katılmıştır. Toplantı İzmir'de yapılmıştır.⁸²⁹ 1909'senesinde de iki toplantı söz konusu olmuştur. 1909'da Bay Patridge⁸³⁰ ilk toplantıya Sivas istasyonu adına katılmıştır ve Bay Perry ile Miss Nina Rice Merzifon'da çalışmalara iştirak etmiştir.Toplantılara gidecek kişiler kurumlarını yazılı olarak toplantı arifesinde bilgilendirmektedir. Çok sayıda misyonere sahip ABCFM her çalışanını takip edemeyeceğinden bu bilgilendirme lüzumludur.⁸³¹ Ayrıca kurum istasyonlardan gelen her türlü rapor ve bilgi notunu içerik ve yazılan seneye göre tasnif edip arşivlemektedir.⁸³² Bu toplantılar kurum içi bilgilendirme ve eğitim toplantıları olarak görüldüğünden iştirak eden misyonerler yol paraları kurum tarafından karşılanmıştır.⁸³³ Kimi zaman yaşanan şartlar nedeniyle toplantılar ertelenmiş ve planlanan zamanda yapılamamıştır. Bu durum misyonerlerin hem şaşırmasına hem de var olan politik şartlar nedeniyle hizmetin kesintiye uğraması hususlarında kaygılanmaktadırlar.⁸³⁴ Yıllık toplantılar her sene yapılmakla beraber Bilkent Üniversitesi Mikrofilm Koleksiyonu'nda bazı yıllara ait raporların bulunamamıştır. Orjinalleri Boston'da bulunan arşivin evrakının tamamı Bilkent Üniversitesi'ne

⁸¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/21.

⁸¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/59.

⁸²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/75.

⁸²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/92.

⁸²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/996.

⁸²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/486.

⁸²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/20.

⁸²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/593.

⁸²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/51.

⁸²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/40.

⁸²⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/40.

⁸²⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/6.

⁸³⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/103.

⁸³¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/1910.

⁸³² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/01.

⁸³³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/179.

⁸³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/613.

gönderilmemiştir. Bu durumda evrakın seçilerek yollanması söz konusudur. Var olan evraka göre kurum tarafından adeta hizmet içi eğitim olarak görülen yıllık toplantılardan başka misyonerlerin Sivas çevresindeki yerleşim alanlarına yaptıkları geziler de misyonerlerin sadece mezkur bölgede meskun insanları değil kendilerini de eğitmelerinin yolu olarak görülmüştür.

Düzenli olarak dış misyon olarak tabir edilen yerlere gezilen düzenleyen misyonerler mezkur seyahatlerine dair tüm detayları düzenli olarak kurum merkezine gönderilmiştir. Geziler özellikle okulların kapalı olduğu yaz aylarında yapılmış, insanlara dini eğitimle beraber sağlık hizmeti de sunulmuştur. Ziyaretlerin finansal kaynağı misyon istasyonunun öz kaynaklarıdır ve bu meblağlar da Boston'dan gönderilmektedir. 1865 senesinde 20 Osmanlı Lirası ⁸³⁵, 1867'de 200 Amerikan Doları ⁸³⁶, 1872'de 45 Osmanlı Lirası ⁸³⁷, 1980-1909 döneminde 9.01 Osmanlı Lirası ⁸³⁸, 1911 yılında ilk seferinde 40 Osmanlı Lirası ⁸³⁹, ikinci seferinde de 40 Osmanlı Lirası ⁸⁴⁰, 1913 yılında ilk kez 10 Osmanlı Lirası ⁸⁴¹ ikinci kez de 40 Osmanlı Lirası ⁸⁴², 1914'te 40 Osmanlı Lirası ⁸⁴³ ve 1915 senesinde de 10 Osmanlı Lirası gezilere harcanmıştır. ⁸⁴⁴ Misyonerler gezilerle daha önce zikredildiği üzere var olan sorunları ve muhtemel çözüm yollarını sahada müşahade ederek adeta hizmet içi eğitim gibi kendilerini donatıp bölgede meskun insanlara yardımcı olmaktadır aynı zamanda bu amaç için misyon istasyonunda bulunan yazılı eserlerden de faydalanmaktadırlar.

Misyon istasyonuna düzenli olarak getirilen eğitim amaçlı yayınlar bulunmaktadır. Bunlarda biri Avadeper Gazetesi'dir. Merkezi Bible House İstanbul olan ve Herbert Marsena

⁸³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/108.

⁸³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/11

⁸³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/14

⁸³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/428.

⁸³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/181

⁸⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/203.

⁸⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/220

⁸⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/231

⁸⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/203.

⁸⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/262.

Allen editörlüğünde yayın hayatına devam eden⁸⁴⁵, haftada bir⁸⁴⁶, Ermeni harfli Türkçe, Ermenice ve Rum harfli Türkçe olarak basılan gazete 1900 senesinde Osmanlı ülkesinde 100. Yılını kutlamaktadır. Ayrıca ABCFM'nin de yayın organı gibidir. Misyonların faaliyetleri ve yaşananlar aylık raporlar halinde Avadeper'de yayınlanılmaktadır.⁸⁴⁷ Ayrıca kurumun yayın bürosu da sürekli hizmet vermekteydi. Basılacak kitap ve periyodikler kurum bünyesinde oylamayla seçilmekteydi.⁸⁴⁸ Bu birim kimi zaman Osmanlı makamlarınca “muzır neşriyat” olarak tanımlanan bazı eserleri de basmış ve Sivas’a ve diğer misyonlara göndermiştir.⁸⁴⁹ Sivas istasyonuna gönderilen tüm yazılı malzeme detaylı olarak adet, sayfa sayısı ve tutar olarak kurum tarafından tutulan yayın raporlarında bulunmaktadır.⁸⁵⁰ İstasyonda bulunan kitapların geneli satın alma yoluyla “hizmete” kazandırılmıştır⁸⁵¹. 1855 yılında ABCFM Sivas istasyonu kütüphanesinde 1400 tane kitap ve basılı eser vardır⁸⁵². 1887 senesinde 19 farklı Ermenice kitaba 772 Osmanlı lirası yani 6315 Amerikan Doları ödenmiştir.⁸⁵³ 1903 yılında ise tüm Osmanlı ülkesinde basılan kitapların %6 ‘sı bölgede kullanılmıştır.⁸⁵⁴ 1904 senesinde de Sivas’a basılı eserlerin yine %6’sı gönderilmiştir.⁸⁵⁵

Yayın komisyonunun çalışmaları sadece kitap ve dergilerden ibaret değildir. 1866-1867 “iş takvimi” de kurum tarafından basılarak misyonlara gönderilmiştir.⁸⁵⁶ Kurumun misyonlara gönderdiği ya da farklı yerleşim alanlarında görev yapan istasyonların tedarik ettiği tüm yazılı materyal hemen misyonerlerce kayıt altına alınmıştır.

Misyonerler kimi zaman alınan kitap, dergi ve diğer basılı dökümanların kaydedildiği evrakta ve yazışmalarında kimi zaman kısaltmalar kullanmışlardır. G Harfi Tanrı, A harfi

⁸⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/49.

⁸⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/49.

⁸⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/737.

⁸⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/738.

⁸⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/740.

⁸⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/600.

⁸⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/732.

⁸⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 523/379.

⁸⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/600.

⁸⁵⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/14.

⁸⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/14.

⁸⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 509/164.

Ermeni, T harfî Türk, B-R Yerli İncil okuyucusu, Const'ple İstanbul, Bib İncil, Miss B. Miss Brewer, Major B. Sivas İngiliz Konsolosu Bulman, Con J Amerikan Sivas Konsolosu Jewett, Ch Kilise, Gov't Hükümet, Gks Rum, Ho ev, M harfî katliam, Mr.P Bay Perry, Mrs.P. Bayan Perry ve Zap Osmanlı askeri anlamına gelmektedir.⁸⁵⁷ Bu durumun iki muhtemel amacı vardır: Mektupları okuyacak üçüncü şahısların bilgi sahibi olmasını önlemek ya da kısaltmalar kullanarak kısa zamanda daha fazla yazabilmek.

ABCFM misyonerleri kurumsal yazışmalarda düzenli olarak Sivas ve çevresinde yaşayan insanların demografik verilerini de rapor etmektedirler. Bu tanımlamada etnik ayrım yapılması daha az rastlanabilen bir durumdur. 1904 senesinde Sivas'ın merkez nüfusu 287.750 toplam nüfusu 709.150, Gürün nüfusu 29.000, Zara nüfusu 64.000 ve Divriği nüfusu ise 55.000'dir.⁸⁵⁸ Misyonerlerin kendi beyanlarına göre mezkur yaşam sahasında yaşayan dini gruplardan Şii Müslümanlar diğer Müslüman gruplara göre daha liberal bir görüntü arz etmektedir. Cinsiyet ayrımı olmaksızın yaşam ve üretim alanlarını paylaşan bu insanların yaşam tarzları, ibadetleri ve düşünceleri Sünni Müslümanlardan çok farklıdır.⁸⁵⁹ Namaz kılmaz ve oruç tutmazlar. Camiileri yoktur. İbadetleri paganizmden izler taşımaktadır. Misyonerlere göre bu zümrenin inancı sadece İslama benzer özellikler taşımaktadır. Son derece duygusal insanlardır. Kır insanlarıdır ve kendilerine Alevi demektedirler. Misyonerlerin geziler esnasında Hz. İsa'nın hayatını anlatmaları onları her daim müteessir etmiştir.⁸⁶⁰ Onlarla iletişim kurmak diğerlerinden çok daha kolaydır.⁸⁶¹ Kürtler bölgede meskun ikinci gruptur⁸⁶². Çok inatçıdırlar ve onları Protestan Kilisesi'ne kazandırmak bu sebeple oldukça zordur.⁸⁶³

⁸⁵⁷ Edwin A. Martin, a.g.e.,s. 262, 274,275,276,277,278,279.

⁸⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/292.

⁸⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/988

⁸⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/989-990.

⁸⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/989

⁸⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/989.

⁸⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/22

3-2-AMERİKALI MİSYONERLERİN ÇALIŞMA ALANLARI

3-2-1-OKULLAR

Osmanlı makamları ABCFM misyonerlerinin özellikle Ermeni çocuklarla çalışmasından rahatsızlık duymaktadır.⁸⁶⁴ Ancak duyulan huzursuzluk hiçbir zaman misyoner okul ve eğitim birimlerinin kapatılması ya da çalışmalarının tamamen kontrole tabii tutulması ile sonuçlanmamıştır. Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri ile imzaladığı anlaşmalar, tebaanın inanç farklılıkları ve özellikle Hristiyan grupların mezhep esasına göre bir başka devlet tarafından adeta korunma altına alınması, Osmanlı Devleti'nin ülke dışında basın yayın organlarında çıkan amaçlı ve taraflı yayınların önüne geçememesi, iç ve dış politik sıkıntılar ile ekonomik bağımlılık bu durumun sebepleridir.

Sivas ABCFM misyon istasyonunda 1851 senesinden sonra 1915 senesine kadar aktif olarak çalışan misyonerler İncil ve Hristiyan eğitimiyle insanların hayatlarını ve kalplerini kazanabileceklerini ummaktadırlar. Bu nedenle asıl olan eğitim birimlerinde dini eğitim vererek “gerçek Hristiyan” yaratmaktır.⁸⁶⁵ Amerikan okullarında dini faaliyetlerin yanında güncel bilimsel teknikler ve mikroskop gibi araçlar da kullanılmaktadır.⁸⁶⁶ Hijyen uygulamaları eğitimin öncelikli konularundan biridir. Ayrıca psikoloji gibi pozitif bilimlerde de çocuklar eğitilmektedir. Bilimsel konu ve tekniklerin uygulanması ile eğitilen çocukların kendi yaşam alanlarında yaşayan benzerlerini de değiştirip dönüştürmesi amaçlanmaktadır.⁸⁶⁷

⁸⁶⁴ BOA MV. 97/73.

⁸⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/355.

⁸⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/378.

⁸⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/375.

Öğretmenlere eğitim çalışmalarında daha başarılı olmaları için kurum içi eğitim de verilmektedir.⁸⁶⁸

Misyon istasyonunun çoğunlukla finansal sıkıntılar yaşaması ve var olan maddi kaynağın acil alanlarda verimli kullanılması arzusu yerli halktan hizmet alımını zorlaştırmaktadır. Bu durum ise arzulanan öğrenci sayısına erişebilmek için ciddi bir engeldir.⁸⁶⁹ Ancak amaç sürekli büyümek olduğundan ve eğitimin amaca ulaşmak için en geçerli teknik olduğuna inanıldığından sürekli okulların kullanılabilir fiziksel alanlarını büyütme ve alt yapıyı geliştirmek amaçlarıyla planlamalar yapılmıştır. Kimi zaman Alumni isimli dergide okul ihtiyacı anlatılarak bağış toplanmak amaçlanmış⁸⁷⁰, kimi zaman da ülke dışından mimar Prudential Committee aracılığıyla getirilerek okul planları çizdirilmiştir.⁸⁷¹

3-2-1-1-ÖĞRETMEN KOLEJİ

1911 senesinde bir Amerikan Protestan öğretmen koleji açılmıştır. Bu kolej misyonerler için Türkiye'deki en önemli eğitim kurumudur.⁸⁷² Okul için gereken bina ihtiyacına kurum kaynakları ve yurt dışında “arkadaşlardan” gelen “hediyelerle çözüm bulunmuş, 1913 senesinde yeni binada eğitime başlanmıştır. O zamana kadar 350 öğrenci fiziksel olarak uygun olmayan, kalabalık, bahçesiz ve eğitime uygun olmayan kiralık ve merkeze uzak bir binada misyonerlerce eğitim verilmekteydi.⁸⁷³ Bu durum misyonerlerin gelecek planlarına uygun değildir. Öğretmen okulu Sivas'taki Ermenilere eğitim verecek Ermeni öğretmenler yetiştirmek için üretilen kısa soluklu bir çözüm değildir. Temel amaç kurumsallaşmanın sağlanmasıdır. Okulda çalışan misyonerlerce yapılan dış yazışmalarda Teacher's Collage antentli kağıt kullanılması ve okul müdürü Rev. Ernest C. Patridge

⁸⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/378.

⁸⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/416.

⁸⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

⁸⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/536.

⁸⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/546.

⁸⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/625.

Principal⁸⁷⁴ mührünün evraklara vurulması bu durumun kanıtıdır. ⁸⁷⁵ Sivas Öğretmen Koleji oldukça uzun süre ve etkin bir şekilde hizmet verecek bölgede öğretmen yetiştiren en makbul kurum olacaktır. Çocuklar yatılı olarak eğitilecek ve bu şekilde “tam” öğretmen olmaları sağlanacaktır.⁸⁷⁶ Kurumun diğer eğitim birimlerinde öğrendiklerinin uygulamasını yapma şansı bulacak bu öğrenciler eğitim planlaması hususunda doğru kararlar verme yeterliliğine sahip olacaktır.⁸⁷⁷

ABCFM misyonerlerin yeni bina yapıldıktan sonra Osmanlı makamlarına okul ruhsatı almak için başvurdu. Daha önce kiralık binada açılan öğretmen okulu için ruhsat talebinde bulunulmamıştır. Rev. Ernest C.Patridge misyon sorumlusu olarak mülk binada öğretmen okulu hizmeti verilmesi hususundaki taleplerini İstanbul’a bildirince durum tetkik edilmiş ve öğretmen okuluna izin verilmemiştir.⁸⁷⁸ Ancak resmi makamların okulu tanımaması ve ruhsat vermemesi Amerikalı misyonerlerin Ermeniler için Ermeni öğretmen yetiştirme düşüncelerinin sonu olmamıştır.

1913 yılında yeni yapılan binada başlayan eğitimin fiziksel olarak ilerleyen süreçte yeterli olmayacağı ortaya çıkınca yeniden bir bina yapımı gündeme geldi. Okul binası için misyonerlerin organize ettiği fonda 10.000 Amerikan Doları birikmiştir.Pahalı bir şehir olan Sivas’ta masraflar her geçen gün biraz daha artmaktadır. Başlangıçta okul için harcamalar planlanırken gerçekçi davranılamamıştır. Bayan Edmund P.Platt misyona 4000 Amerikan Doları göndermiştir. Ayrıca binaların su tesisatında kullanılmak üzere boru satın alınması için New London’dan Bayan Harris 6.000 Amerikan Doları göndermiştir.⁸⁷⁹ Gelen bu maddi desteklerle kış aylarının beklenenin aksine daha ılıman geçmesi inşaatın kış aylarında da

⁸⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

⁸⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/664.

⁸⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/626.

⁸⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/627.

⁸⁷⁸ BOA DH. İD. 123/16.

⁸⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/624.

devamını sağlamıştır. Noel Yortu'suna kadar çalışmalar devam etmiştir.⁸⁸⁰ 1914 senesi raporunda yeni bir bina yapımının her türlü finansal zorluğa karşın devam ettiği belirtilmektedir.⁸⁸¹ Raporda erkek çocuklarına eğitim verilen tüm okulların aynı çatı altında toplanması arzusuyla bu çalışmalara başlandığı belirtilmektedir. Ayrıca misyona uzak yerlerde kiralanan binalarda verilen eğitimin çok verimli olamayacağı da raporda vurgulanmıştır.⁸⁸² 1914 yılı sonunda okul ve müdür konutu olarak kullanılan binalar tamamlanmıştır. 1915 senesinde yeni binada hizmet vermek istenmektedir. 225 öğrenciye bu okulda eğitim verilebilecektir. Bu sayıya ulaşıldığında tekrar alt yapı planlaması yapılması gündeme gelecektir. 1914 yılında 200 kadar erkek çocuk bulunmaktadır. Ama her geçen gün sayının artması amaçlanmaktadır.⁸⁸³

Öğretmen okulunun fiziksel şartları 1914 senesinde Osmanlı coğrafyasında hizmet veren başka okullarla kıyaslama yapıldığında çok daha iyidir. Şehir dışındaki⁸⁸⁴ okul gaz lambalarıyla aydınlatılmaktadır. Bu durum akşam saatlerinde okulda çok da rahatsız edici olmayan kesif bir yanık ve gaz yağı kokusuna sebep olmaktadır. Aydınlatma amacıyla kerosen kullanımından daha verimli ve ekonomik olan bu uygulama misyonerlerin beklentilerine cevap vermektedir. Misyonerler kurumda kullanmak üzere kendi elektriklerini kendileri üretmeye çalışmaktadırlar.⁸⁸⁵ Binada eğitim gören oğlan çocukları binadaki su tesisatını içme ve ihtiyaç giderme amacıyla kullanmaktan son derece hoşnuttular.⁸⁸⁶ Okulda bir jimnastik salonu vardır. Salonun daha kullanışlı hale getirilmesi için 1914 yılında 1500 Amerikan Doları ayrılmıştır. Okulun içinde dini ihtiyaçlara yanıt verecek bir şapel yapımı planlanmıştır. Ancak var olan finansal kaynaklar öncelikli olarak ibadet mekanı yapmak kastıyla değil, eğitim kalitesini arttırmak için kullanılmıştır. Kurumsallaşma iddiasında olan

⁸⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/616.

⁸⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/625.

⁸⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/625.

⁸⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/624.

⁸⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/521.

⁸⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/628.

⁸⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/626.

okulun çevredeki diğer yapılardan görüntü olarak da farkı olmak zorundadır. Bu nedenle istinat duvarları için bir misyon “dostu” tarafından 2000 Amerikan Doları verilmiştir.

Öğretmen okuluna talep sürekli artış göstermektedir. Okulda aktif olarak çalışan ve tüm Ermenilerin sempatisini kazanmış olan Bay Holbrook’un⁸⁸⁷ Enderes’te 1913 senesinde öldürülmesi bütün Ermeniler ve misyonerleri büyük bir şaşkınlığa sürükledi. Misyonerlerin kendi ifadelerine göre olayın yarattığı ilk şokun atlatılmasının ardından Holbrook’un yerinin nasıl doldurulacağı düşünülmeye başladı. Tüm ABCFM personeli okulun o güne kadar Ermeniler arasında kazandığı saygınlığın devamını sağlayabilmek için yoğun bir şekilde çalıştılar⁸⁸⁸. 1914 yılında okula talep misyonerlerin çabasıyla daha önce öngörülemeyecek kadar fazlaydı.⁸⁸⁹ Artan talebi karşılamak için misyonerler kuruma 60 Osmanlı Lirası ihtiyacı bildirdiler.⁸⁹⁰ Bu para yeterli olmayınca 100 Osmanlı Lirası tekrar talep edildi.⁸⁹¹ Ancak 1914 senesinde kuruma gönderilen raporda öğretmen okulundaki toplam öğrenci sayısının 502 olduğunun belirtilmesi, kurumdan talebi karşılamak için istenen paranın başka bir alanda kullanılacağı düşüncesini doğurmaktadır.⁸⁹² 1915 senesinde kurumdan istenen para yaklaşık yarı yarıya azalmıştır. 33 Osmanlı Lirasına duyulan gereksinim Women’s Board tarafından kuruma bildirilmiştir. Misyonerler düzenli olarak kurum merkezine yaptıkları finansman talebiyle beraber kimi zaman okulun ekonomik değeri hakkında bilgilendirme notlarını yıllık raporlara ya da şahsi mektuplarına ekleyerek göndermektedirler.⁸⁹³ Amaç kurum merkezine ve bağış sahiplerine harcadıkları paranın boşa gitmediğini kanıtlamaktır. Bu amaçla, 1914 senesinde kurum merkezini ve bağışçıları bilgilendirmek kastıyla içinde öğretmen okulunun da olduğu misyon binalarının yerlerini gösteren bir kroki de rapora eklenmiştir.⁸⁹⁴

⁸⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/626.

⁸⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/625.

⁸⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/613.

⁸⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/645.

⁸⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/243.

⁸⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

⁸⁹³ 1912-1913 senesi raporuna göre okul binası ve yanındaki müdür ikametgahının değeri 25 bin Amerikan Dolarıdır. Okulda kullanılan eğitim- öğretim araçları ise 3000 Amerikan Doları kıymetindedir. Bkz: ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/197.

⁸⁹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/632.

Öğretmen okulunun müdürü istasyonun kıdemli misyonerlerinden Rev. Ernest C. Patridge’ydi.⁸⁹⁵ Okulda görev yapan öğretmenler tıpkı diğer misyon birimlerinde olduğu gibi maaş karşılığında çalışmaktaydı. Tüm eğitim kadrosu son derece “iyi”, “inanmış” ve adanmış olarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir.⁸⁹⁶

Maddi olarak çok daha fazlasını hak eden bu öğretmenler çalışmalarına son derece özverili olarak devam etmişlerdir.⁸⁹⁷ Öğretmenlerin bazıları ilk gençlik yıllarından beri Sivas Amerikan eğitim kurumlarının içindeydiler. Michael Frengulian bu duruma iyi bir örnektir. Frengulian Sivas Amerikan Okulu mezunudur. 1909 senesinden sonra iki yıl farklı birimlerde misyonerlerle çalışmıştır. Oberlin Koleji mezunudur. Öğretmen Okulu’nda fen bilgisi ve İngilizce dersleri onun sorumluluğundadır. Maaşını Andover’de yaşayan Bay ve Bayan Spiman ödeyecektir. Frengulian’ın daha önce farklı birimlerde verdiği hizmet de yine aynı şahıslarca finanse edilmiştir. Bu şekilde ABCFM tarafından maaş olarak gönderilen paranın başka amaçlarla kullanımı mümkün olabilmektedir.⁸⁹⁸

Finansman kaynaklarını daha fazla öğrenciye ulaşabilmek için kullanan misyonerler için Öğretmen Okulu başarılı bir birimdir. Ancak bu başarıyla avunmak gerçekçi olmayacaktır. Amaç her geçen gün çok daha fazla donanımına sahip öğretmen yetiştirmek gereklidir.⁸⁹⁹ Öte yandan daha iyi kalitede öğretmen yetiştirmek daha iyi kalitede öğretmenle mümkündür düşüncesinden yola çıkan kurum Öğretmen Okulu öğretmenlerinin Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’da ismi bilinen okullarda eğitim alması düşüncesini desteklemektedir. 1912 senesinde kurumun onayıyla ikinci kez Öğretmen Okulu’nda göreve başlayan Bay Racoubian ve Bay Biledjiyan da Cenova’da eğitimini tamamlayarak hizmete yeniden başlamıştır.⁹⁰⁰ Aynı sene Krikore Boghossian da öğretmen kadrosuna dahil olmuştur.

⁸⁹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/700.

⁸⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/625.

⁸⁹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/625.

⁸⁹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/509.

⁸⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/421.

⁹⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/118.

Boghossian daha önce Central Anatolian Collage’de öğretmenlik yapmış ve görülen lüzum üzerine Sivas’a gelmiştir.⁹⁰¹

Deneyimli ve eğitimli Sivas Öğretmen Okulu’nun öğretmenlerinin pek çoğu Columbia Öğretmen Okulu’ndan mezundur. Mezkur okul o dönemde modern psikoloji ve pedagoji ilkelerini eğitimde kullanmak hususunda bir üne sahiptir.⁹⁰² Öğretmen okulunda çalışan ve 1913 senesinde istasyonun kız okulundan mezun olan kız öğretmenler de vardır. Bunlar ilk 4 sınıfta eğitime katkı sağlamışlardır.⁹⁰³

1914 senesinde öğretmen okulu müfredatında değişikliğe gidilmiştir. Psikoloji ve pedagoji bilimlerinin ışığında daha fazla uygulamaya dayanan yeni müfredat çok sayıda öğretmen tarafından uygulanmıştır.⁹⁰⁴ İlk 4 sınıf dışında kalan sınıflardaki öğrenciler haftada 4 kez eğitime alınmaktadır. Bu çalışma normal eğitim uygulamalarının dışında etüd çalışması gibiydi. Günlük işler yapılıyor, dersler tekrarlanıyor ve öğretmen adaylarına endüstriyel üretimde eğitmen olarak çalışabilecek nitelikte olmaları için eğitim verilmekteydi. Bu uygulamalara şehirde eğitim veren Gregoryen okullarında hizmet veren öğretmenler de katılmıştır.⁹⁰⁵ Kız öğretmenler haftada 4 kez Bay Racoubian denetimi ve liderliğinde toplanarak eğitim planlarını tartışmaktadırlar. Bu çalışmalarda her gün farklı bir alanda uygulama yapılmaktadır.⁹⁰⁶

Yeni müfredatın uygulanmaya başlaması ile beraber öğretmenler bütün öğrencilerinin yaşlarını, boylarını, kilolarını, genel sağlık durumlarını ve ilerlemelerini kayıt altına almaya başlamıştır.⁹⁰⁷

⁹⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/521.

⁹⁰² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

⁹⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/626.

⁹⁰⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/626.

⁹⁰⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/627.

⁹⁰⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/629.

⁹⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/629.

Öğretmen sayısı ve niteliğinde daimi bir yükselme söz konusu olmuştur.1913 senesinde toplam öğretmen sayısı 11 olmuştur. 2 misyoner, 8 yerli Ermeni erkek ve 1 kadın öğretmen okuldaki büyümenin kanıtıdır.⁹⁰⁸

Öğretmen okulunda çalışanlar sadece öğretmen değildir. Bu birimde düzenli olarak çalışan ve temizlik hizmeti veren bir çift bulunmaktadır.⁹⁰⁹

Öğretmen Okulu'nda eğitim gören çocuk sayısı kurum içi belgelerde tutarsızlıklarda doludur. 1914 senesinde tanzim edilen bir evrakta öğretmen okulunda 17 erkek çocuğu eğitim görmektedir bilgisi yer almaktadır.⁹¹⁰ Yine Dr. C.E.Clark tarafından Boston'a J.L.Barton'a gönderilen bir mektupta umulandan fazla öğrenciyle okulun açıldığı bilgisi yer almaktadır.⁹¹¹ Ancak bir başka yazışmaya göre ise ortalama 500 çocuğa hizmet verirken kullanılan kitaplar öğretim süresince öğrencilere kiralanmaktadır. Bu şekilde kitapların çok daha fazla sayıda çocuğun eğitiminde kullanılması mümkün olmaktadır. Var olan finansal şartlar kitap kiralama metoduyla kısmen iyileştirilmekte, ders kitaplarını ülke dışından getirmecek ekonomik seviyede olmayan Ermeni çocuklar kitapsız kalmamakta ve öğrenciler arasında "ortaklık" fikri oluşturulmaktadır.⁹¹²

Kiralan kitaplar arasında misyonerlere hediye edilen ya da misyonerlerin okula bağışladıkları kitap ve sözlükler de bulunmaktadır. 1914 yılında Dr. Perry Century Dictionary'i kütüphaneye hediye etmiştir. 1914 yılında yeni öğretmen okulu binasında hizmet vermeye başlanınca eski binadaki laboratuvar ve kütüphane birimleri büyütülünce misyona gelen yazılı eğitim malzemelerinin umuma kiralama usulüyle hizmete sunulması kolaylaşmıştır.⁹¹³

⁹⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/197.

⁹⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/626.

⁹¹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

⁹¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/613.

⁹¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/197.

⁹¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/628.

Öğretmen Okulu'nun harcamalarını karşılamak için kitap kiralama yöntemi çok etkili olamamıştır. Okula finansman sağlamak için kullanılan yöntemlerden bir diğeri öğretmenlerin hediye adı altında bağış toplaması kendi ifadeleriyle bağışları kabulüdür.⁹¹⁴ Bağışlar Sivas'taki diğeri Amerikan hizmet birimleri gibi okulda verilen hizmetin devamlılığına ciddi katkı sunmuştur.⁹¹⁵ 1914 senesinde Ermenilerin 1300 Amerikan Doları'nı okula hediye edeceği vaadi gündeme gelmiştir⁹¹⁶. Ayrıca Sivas'taki tüm Amerikan okulları gibi öğretmen okulunda eğitim gören öğrencilerden hizmet ücreti alınmaktadır. Paralı olan öğretmen okulu eğitimini alan çocukların eğitim bedeli olarak yaptıkları ödenti ailelerinin ekonomik yeterlilikleri ile doğru orantılıdır.⁹¹⁷

Öğretmen okulu ile halkın ilişkilerinin yakın olması misyonerlerce amaçlanmıştır. Gaye bağışların ve talebin devamlı olmasıdır. 1914 senesinde bahar yağmurları tüm şehri adeta göle çevirince Öğretmen okulunun okuma salonuna 500 adet sandalye konuldu. İyi planlanmış programda sunumlar da son derece keyifli ve dikkat çekicidir. Programda iki günlük bir dini hizmet sınıfı tanzim edildi. Amaç o güne kadar erişilememiş Ermenilere ulaşabilmektir. Müzik resitali ve toplu halde yenen akşam yemeği ile planlanan uygulamalar nihayete erdirildi. Her an dolu olan öğretmen okulu binası hem çevre halkın okulu yakından tanınması hem de halkın okulun havasını teneffüs etmeleri açısından amaca uygundur.⁹¹⁸

Bağışların arttırılması için misyonerlerin umuma açık etkinliklerle halkla yakınlaşma çabaları umulan neticelere ulaşmak hususunda yetersiz kalmıştır. 1917 yılı öğretmen okulu çalışmalarının çok zor şartlar altında sürdürüldüğü bir dönemdir. Okulun müdürü Patridge 24 Şubat 1917 tarihinde Rev. James L. Barton'a gönderdiği bir mektupta çok acil bir ihtiyaç durumunda kullanabilecekleri 10 Amerikan Doları'na bile sahip olmadıklarını belirtmektedir.

⁹¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/197.

⁹¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/624.

⁹¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/630.

⁹¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/197.

⁹¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/629.

Harcamalar umulanın fazlasıyla üstündedir. Misyonerler özverili olarak çalışmaktadır. Lakin gayretlerinin daha ne kadar hizmetin devamlılığına hizmet edeceği konusunda ciddi kaygıları vardır.⁹¹⁹ 1917 senesinde okula muhtemel harcamalar için kurum tarafından gönderilen meblağ 91. 93 Pound'dur.⁹²⁰ Ancak 73.55 Pound harcanmış ve 131.17 Poundluk hizmet ve mal veresiye usulü tedarik edilmiştir. ⁹²¹,

3-2-1-2-ERKEK OKULLARI

Sivas Amerikan misyon istasyonu bünyesinde hizmetveren ve Sivas merkezde meskun bir erkek okulu vardır. Bu okul kuruma ait arşiv evrakında "Sivas Normal School (Sivas NormalOkulu) olarak adlandırılmaktadır. Okulun kurumiçi yazışmalarında antentli kağıt kullanılmaktadır⁹²² ve okulun son yöneticisi Ernest C.Patridge'nin adı da bu kağıtta bulunmaktadır.⁹²³

Sivas Erkek Okulu'nda hem misyonerler hem de yerli öğretmenler görev yapmaktadır. Bu öğretmenlerin tamamı kurumdan düzenli olarak maaş almaktadır ve ücretler öğretmenin yeterliliğine göre değişmektedir.⁹²⁴ Osmanlı ülkesi dışında eğitim alan erkekler de okulda vazife yapabiliyorlardı.⁹²⁵ Bu öğretmenlerin hizmet amaçlı saha çalışmalarını yani farklı yerleşim alanlarına gidişleri ve orada iâşelerinin temini için kurumun ayırdığı bir bütçe de mevzu bahistir.⁹²⁶ Bu bütçe ile okula eğitim ve öğretim faaliyetlerinde kullanılmak üzere

⁹¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/720.

⁹²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/731.

⁹²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/731.

⁹²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/376.

⁹²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/548.

⁹²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/283.

⁹²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/283.

⁹²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/283.

düzenli olarak farklı yayınlar alınmaktadır.⁹²⁷ Erkek okulunda kullanılan basılı materyal mezkur okulun öğrencilerinin daha iyi eğitilmesi sonucunu doğurmuştur.

Sivas Okulu mezunları aldıkları iyi eğitimle Osmanlı coğrafyasındaki farklı misyoner erkek okullarında öğretmen olarak oldukça fazla rağbet görmektedir. Merzifon Koleji'nde öğretmenlik yapan Nazaret Mikhlian Sivas Erkek Okulu mezunu öğretmenlerden biridir.⁹²⁸

Mikhlian'ın da mezun olduğu ilk erkek okulu 1878 senesinde kurulmuştur. 21 öğrenci ve 2 öğretmenle başlayan eğitim 1886 senesinde eğitime uygun hale getirilen ve finansmanı için misyonerlerin iki yıl boyunca kaynak aradığı binada devam etmiştir. 5 yıllık eğitim veren okulun ilk mezunları 1887 yılında eğitimlerini tamamlamışlardır.⁹²⁹

Kronolojik olarak Sivas Erkek Okulu'nun tarihi incelenirse 1884-1885 eğitim ve öğretim yılında Ashodi, Darende, Gürün ve Sivas merkezde toplam 9 adet erkek okulunun varlığı dikkati çekmektedir.⁹³⁰ Bu dönemde Harput Koleji Mezunı Garabed Bashcuthrian ve M.Papazian⁹³¹ Sivas merkezdeki okullarda görev yapmaktadır.⁹³² Bashcuthrian dahil tüm öğretmenlerin maaşlarının yaklaşık olarak $\frac{3}{4}$ 'ü öğrencilerden tahsil edilmiştir. İlçelerdeki diğer erkek okullarında da öğrenciler öğretmenlerin ücretleri kadar parayı Amerikalı misyonerlere eğitim ücreti ödemişlerdir.⁹³³

Erkek Okullarında gün her sabah yapılan İncil okuması ile başlamaktadır.⁹³⁴ Bu dönemde okulda yapılan eğitime ait detaylı bilgiye arşiv evrakında ulaşılamamıştır. El yazısı ile hazırlanarak kurumun Boston'daki merkezine gönderilen yıllık rapor güçlükle okunmaktadır .

⁹²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/283.

⁹²⁸ George E. White, a.g.e., , s. 257.

⁹²⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/335.

⁹³⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/319.

⁹³¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/324.

⁹³² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/319.

⁹³³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/378.

⁹³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/320.

1890-1891 eğitim ve öğretim yılında Hovannes Efendi Amerika Birleşik Devletleri'ne teoloji eğitimi almak için gidince okuldaki görevinden ayrılmış, onun yerini Sivas Erkek Okulu⁹³⁵ ve Antep Amerikan Koleji mezunu erkek bir öğretmen almıştır.⁹³⁶ Bu yeni öğretmen işini büyük bir aşkla yapan Nazaret Efendi'dir.⁹³⁷ Bu şahsı diğer eğitimcilerden ayıran en belirgin özelliği “öğrencilerin kalplerine dokunmayı” bilmesidir.⁹³⁸ Bu çok önemlidir. Çünkü eğitim özellikle de yaşı küçük çocukların eğitimi amaca ulaşmada elzemdir.⁹³⁹ 207 adet erkek çocuğuna verilen eğitim daha çok sayıda çocuğa ulaşmada adeta bir vitrin görevi yapmaktadır. Okulun son iki sınıfında diğer sınıflara nisbeten daha az sayıda çocuk bulunmaktadır.⁹⁴⁰

Mezkur sene Haziran ayında İç Anadolu Koleji öğretmenlerinden biri kısa süreliğine Sivas Erkek Okulu'na gelerek verilen eğitim ve öğretimi yerinde gözlemleme şansı bulmuştur. Amaç öğretmenin kendi okulunda gördüğü eksikliklerin telafisidir.⁹⁴¹ Öte yandan bu öğretmenin yönlendirmesi ile Sivas Erkek Okulu'nda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan yenilikler hem öğrencilerin hem de yerli halkın dikkatini çekmiştir. 1892 yılında Erkek Okulu'nda daha fazla çocuğa hizmet vermek için misyonerlerin gösterdiği çabaya rağmen kurum merkezinin emriyle öğretmenlerden biri İzmir Amerikan Ana Okulu'nda çalışmak üzere Sivas'ı terk edince yine öğretmen ihtiyacı mevzubahis olmuştur.⁹⁴²

ABCFM Sivas misyonerleri bir yandan eğitim elemanlarının sayısını arttırmaya çalışırken öte yandan da Sivas merkezindeki Erkek Okulu'ndan faydalanamayan uzak yerleşimlerdeki Ermeniler için okullar açmaya başladılar. 1893'te Tokat'ta açılan Erkek Okulu'nu kısa zamanda başka erkek okullarının açılması izledi.⁹⁴³

⁹³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 606/171.

⁹³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 389-390.

⁹³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/171.

⁹³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/171-172.

⁹³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/66.

⁹⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/64.

⁹⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 606/269.

⁹⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 606/268-269.

⁹⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/487.

1894 senesinde Bay Perry Sivas Erkek Okulu için yeni bir bina inşa ettirdi. Mezkur sene 2 tane yerli öğretmen ve erkek misyonerler okulda hizmet vermişlerdir.⁹⁴⁴ Daha önce Zara'da çalışan bir erkek öğretmen okulda çalışmaktadır. Ayrıca Miss Brewer ve Bay Perry'de okul çalışmalarına katkı sunmaktadırlar.⁹⁴⁵ Verilen hizmet hem laik hem de dini eğitimi içermiştir.⁹⁴⁶

Erkek Okulu'nda verilen dini ve seküler hizmet üç yıl içinde misyonerlerin beklentilerini karşılayacak seviyeye gelmiştir. 15 tane Sivas'lı Ermeni erkek çocuğu A.B.D.'ye misyon dostlarının yanına hem ödüllendirmek hem de eğitim seviyelerini arttırmak kastıyla gönderildi.⁹⁴⁷

Erkek Okulu'ndaki eğitimin misyonerlerin ve yerli halkın beklentilerini karşılamaya başlayınca okula talep adeta çığ gibi artmıştır. 1901 senesinde okulun faaliyetlerini devam ettirmek için ihtiyaç duyulan finansman harcanan 1600 Amerikan Doları ile karşılanamamış⁹⁴⁸, 600 Osmanlı Lirası'nı aşmıştır.⁹⁴⁹ Öğrencilerden alınan 30'ar Osmanlı Lirası da okul bütçesinin açık vermesinin önüne geçememiştir. 1902 yılında ise öğrencilerden alınan eğitim ücreti 50'şer Osmanlı Lirası'na yükseltilmiştir.⁹⁵⁰ Kurumun okulun hizmete başladığı günden itibaren düzenli bir artışla okul bütçesini desteklemiş, 65 Liradan başlayarak her sene 30 Liralık bir artış sözkonusu olmuş ve oldukça pahalı bir şehir olan Sivas'ta hizmetin verimli olarak devamlılığını sağlamak için daimi finansal ihtiyaç müteakip defalar kuruma rapor edilmiştir.⁹⁵¹

⁹⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 617/737.

⁹⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/28.

⁹⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/722.

⁹⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 607/141.

⁹⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 617/224.

⁹⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/337.

⁹⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 617/738.

⁹⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/336.

Öğrencilerden okul bütçesine katkı sağlamak amacıyla alınan 50'ser Osmanlı Lirası okullara olan talebi azaltmamış, bilakis arttırmıştır. 1903 yılında Sivas merkezde 128, Gürün'de 103 ve Tokat'ta 23 erkek çocuğuna erkek okullarında eğitim verilmiştir.⁹⁵²

Sivas'ta erkek çocuklarının eğitiminde kullanılmak üzere yeni bina ihtiyacı halktan gelen yoğun talep neticesinde ortaya çıkmıştır. Sivas merkezde 2 adet okulda erkek çocuklarına eğitim verilmektedir. Sivas'taki ikinci okul kısa zaman önce açılmıştır. İlk sene 12 olan öğrenci sayısı 1903 yılında 30'a ulaşmıştır.⁹⁵³ Bu çocuklardan yetim olan 8 tanesi misyon bünyesindeki okullarda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır.⁹⁵⁴ Sivas bölgesinde ise okullarda hizmet alan çocukların 165 tanesi ilkokul öğrencisidir.⁹⁵⁵

Okullarda hem laik hem de dini eğitim yapılmakta, İncil okumaları misyonerlerin kendi ifadelerine göre “ her geçen yıl daha fazla etkin ve amaca uygun” gerçekleşmektedir.⁹⁵⁶ Ayrıca okullarda tamamen gönüllülük esasıyla sosyal sorumluluk projeleri olarak tanımlanan faaliyetlerin gerçekleştirilmesi misyonerlerce desteklenilmektedir. Erkek okulu öğrencilerinin kurduğu Intermediate Society adlı grup hizmete katkı sunmaktadırlar.⁹⁵⁷

1905 yılına gelindiğinde Sivas bölgesindeki okullarda hizmet verilen erkek çocuklarının sayılarının artışı dikkat çeker hale gelmiştir. Sivas'ta 315, Gürün'de 40, Şogul'da 35, Tokat'ta 30, Manjılık'ta 36, Enderes'te 15, Karaeren'de 30, Zara'da 60, Divriği'de ise 58 çocuğa ulaşılmıştır.⁹⁵⁸ Daha önceki sene 50 çocuğa hizmet verilen kiralık bina artık yetersizdir. Eğitim harcamalarının sadece 2/3'ünü öğrencilerden tahsil etmek söz konusudur.⁹⁵⁹ 1905 senesinde kiralık binadaki öğrenci sayısı 60 olmuştur ve 1.sınıfa 11 yeni çocuk gelmiştir.⁹⁶⁰ Bu durum alt yapı yetersizliklerini ortaya çıkarmakta ve hizmete

⁹⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/287.

⁹⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/336.

⁹⁵⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/334.

⁹⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/334.

⁹⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/334.

⁹⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/355.

⁹⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/319.

⁹⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/352.

⁹⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/376.

devam etmek her geçen gün biraz daha meşakkatli olmaya başlamıştır.⁹⁶¹ 6 sınıf açılan erkek okulunun muhtemel mezun sayısı 11'dir.⁹⁶² Mezun olacak çocukların sayısı taleple kıyaslandığında yeni bina ihtiyacı tartışılmaz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. ABCFM misyonerleri kiralık bina çözümünün münasip olacağı kanaatindedirler.⁹⁶³ Öte yandan kurum merkezine gönderilen rapora göre misyon tarihinde eğitim hizmetleri açısından en iyi noktada olan erkek okulunda kiralanmış binalarda tüm bakımı da misyonerlerce sağlanan 50 yetim çocuk eğitim almaktadır. Cemaat liderlerinden Bedros Mooghalian bu çalışmalarını denetlemektedir. Çocukların 21 tanesi çevre köy ve ilçelerden gelmektedir.⁹⁶⁴ Yeni bina ihtiyacının beyanı için ABCFM' ye bağışlarıyla destek veren şahıslara hitaben senede 2 kez Bulletin adlı misyon yayınına açık mektup gönderilmiştir. Bağışçıların bu konuda destek olacakları düşüncesi onların son iki yılda okulların alt yapı hizmetlerine harcanmak üzere 100 Amerikan Doları göndermesinden kaynaklanmaktadır.⁹⁶⁵ Mezun öğrencilerin eğitsel anlamda kalitesi misyonerlerin hizmetin devamı için destek istemesini haklı çıkarır seviyededir. Anadolu Koleji'ne kabul edilebilecek kadar iyi eğitilen çocuklardan ilerleyen zamanda misyon çalışmalarında faydalanma arzusu sözkonusudur. Misyonerlik ruhunu tüm benliğinde hisseden özverili öğretmenler tarafından eğitilen çocuklar gelecekte "misyon işçisi" olmaya adaydırlar.⁹⁶⁶ Son 5 yılda mezun edilen 57 erkek çocuğunun 27 tanesi okullarda çalıştırılmıştır. Bu çocuklardan 16 tanesi kolejde eğitime devam etmektedir. Amaç mezuniyet sonrasında bu çocuklardan hem dini hizmette hem de dünyevi eğitimde öğretmen olarak faydalanmaktır.⁹⁶⁷

Sivas merkezdeki erkek okullarında sadece Ermeni çocuklarına hizmet verilmemiştir. Okullardaki öğretmenler Türkçe'ye vakıf olduğundan misyondaki erkek misyonerlerin Türkçe

⁹⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/365.

⁹⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/365.

⁹⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 617/738.

⁹⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/376.

⁹⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/376.

⁹⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/376.

⁹⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/386.

, ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 617/377.

öğrenmelerine de katkı sağlamışlardır. Misyonda 1900'lerin başında göreve başlayan Dr. C.E. Clark'ın halkla rahat münasebet kurabilmesi için dil öğrenmesi zorunlu olduğundan doktorun öğretmenliği vazifesini de erkek okulu yöneticisi ve öğretmenleri üstlenmiş ve haftada 3 saat ders vermişlerdir.⁹⁶⁸ 1909 senesinde Bayve Bayan Patridge, Dr. C.E.Clark ve eşi, Miss Nina Rice ve Miss Mary L.Graffam okulda Türkçe dersi almıştır.⁹⁶⁹

1905- 1906 senesi raporu misyonerlerin artık yerel halkla ilişki kurmak konusunda sorun yaşamadığını ortaya koymaktadır. Bu raporda 11 erkek çocuğunun mezun olmak üzere olduğu belirtilmiş, “İsa'nın çağrısıyla kurulacak Yerel İdarede Ulusal Bakanlık'ta” bu çocukların hizmet vereceği ön görüşünde bulunmaktadır.⁹⁷⁰

1906-1907 raporu eğitim verilen çocukların sadece Sivas ve çevresinden gelmediğini ortaya koymaktadır. Amaç mümkün olan çok sayıda çocuğa ulaşip “ortak amaca” ulaşmaktır. 180 erkek çocuğuna eğitim vermeye başlanmış ve bu çocukların 30 tanesi Anadolu Koleji bölgesinden, birkaç tanesi de Fırat Koleji Bölgesinden okula kabul edilmiştir.⁹⁷¹ Eğitimde amaca ulaşmayı mümkün kılacak mükemmelliğe ulaşmak kurum politikasıdır. Bu amaçla her hafta Perşembe günü ders bitince öğretmenler toplantı yapmaktadırlar. 5 kişilik bir üst heyet toplantıların oturum maddelerini belirlemektedir ve erkek okulu müdürü toplantılara başkanlık etmektedir.⁹⁷² Toplantı muhtemel sorunların tartışılarak önlenmesi açısından önemlidir. Çünkü Sivas Osmanlı coğrafyasında Ermeni nüfusun en fazla olduğu 7.yerleşim alanıdır. Nüfusun Manchester'den bile fazla olduğu düşünüldüğünde buradaki eğitim hizmetlerindeki her hangibir aksamanın misyon çalışmalarına zarar vereceği gerçeği ortaya çıkmaktadır.⁹⁷³

Misyon çalışmalarının eğitim kısmının aksamasının önlenmesi amacıyla öğretmenlerin hoşnut edilmesi misyonerlerin önem verdiği başka bir husustur. Hem misyoner öğretmenler

⁹⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 616/482-483.

⁹⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL629/376-377.

⁹⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/365.

⁹⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/386.

⁹⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL618/389.

⁹⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/388.

hem de Ermeni öğretmenler düzenli olarak maaş almaktadır. 5 erkek okulu öğretmenine 23.10 Lira maaş ödenmekte ayrıca yeme, içme, barınma ve sağlık harcamaları misyon tarafından karşılanmaktadır. Sivas ve havalisinde özellikle kira ve yiyecek fiyatlarının fahiş seviyede yüksek olmasına rağmen bu uygulama özellikle bazı misyon dostlarınca gönderilen “hediyelerle” desteklenilmiş⁹⁷⁴ ve hiçbir zaman kesintiye uğramamıştır.⁹⁷⁵ Dış misyonlar olarak tanımlanan ilçelerdeki erkek okullarındada durum aynıdır.⁹⁷⁶

Sivas Erkek Okulu’nun finansmanına Young Men’s Society adlı bir grup da katkıda bulunmaktadır.⁹⁷⁷ Ancak bu grubun misyonerleri çalışmalarının devamlılığı konusunda umutlandırdığı, bilgisi dışında yapılan finansal yardımın süresi ve şekli hakkında her hangi bir bilgiye tetkik edilen arşiv evrakında erişilememiştir. Bu grup erkek okulunun kütüphanesini haftada bir kez toplu “okuma” dersi yapmak amacıyla kullanmaktadır. Şehrin pazarında tezgah açarak ticaret yapan genç bir Ermeni erkek bu çalışmanın koordinatörlüğünü yapmaktadır. Bu okuma dersinde kimi zaman Ermenice eğitimi de yapılmaktadır.⁹⁷⁸

1908 yılına gelindiğinde 8 farklı dış misyonda erkek okullarının hizmet verdiği, öğrencilerden alınan eğitim ücretlerinin okul bütçelerine aktarıldığı ve okullarda eğitim almaya başlayan çocukların misyonerlerce son derece zeki ve hevesli olduklarının kurum merkezine rapor edildiği görülmektedir.⁹⁷⁹ Öte yandan erkek okullarında uygulanan disiplin kimi zaman öğrencilerin şikayetlerine sebep olmaktadır.⁹⁸⁰ Sivas merkezdeki erkek okulunda fazla disiplin bile okula olan talebi azaltmamıştır. 50 çocuğa eğitim verilmektedir. Bir öğrencinin maliyeti 2 Osmanlı Lirasıdır. Öğrencilerden 5’er Lira alınmaktadır. Toplamda 7’şer lira olan hizmet maliyetinin sonbaharda biraz daha azalacağı misyonerlerce ümit edilmektedir. Erkek Okulu’nun dönemi 100 Osmanlı Lirası borçla kapatması sonrasında

⁹⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL617/378.

⁹⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/387.

⁹⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/384.

⁹⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/393.

⁹⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/393.

⁹⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL618/418.

⁹⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL618/418.

misyonerler kuruma gönderdikleri raporda bu umutlarını vurgulayarak beyan etmişlerdir.⁹⁸¹ Ayrıca mezkur raporda misyonerler erkek okulundan mezun olanların dış misyonlardaki okullarda değerlendirilebileceğini de ifade etmişlerdir.⁹⁸² Kurumun erkek okuluna verdiği ayni ve nakdi desteğin azalması ihtimaline karşın misyonerler eğitim çalışmalarının yoğun olarak sürdüğünü, bu durumun erkek okulu çalışmalarının doğal bir sonucu olduğunu ve erkek okulu mezunlarının Anadolu coğrafyasındaki pek çok Ermeni okulunda görev yaptığını da raporda belirtmişlerdir.⁹⁸³ Bununla beraber rapora göre öğretmen sayısı 300 kadar çocuğa eğitim vermeye yeterlidir. Teorik bilginin pratiğe dönüştürülebildiği bu birim çocukların hayatlarına “dokunmak” için çok gereklidir.⁹⁸⁴

Erkek okulunun uygulanabilir eğitim düşüncesinin en güzel kanıtı 1909 senesi son baharında okulun su tesisatı yenilenirken öğrencilerin de çalışmasıdır. Okulun dış duvarlarının yalıtım amacıyla taşla kaplanmasında da öğrenciler görev almıştır.⁹⁸⁵ Erkek okulu öğrencileri güçleri, bilgileri ve kabiliyetlerine göre mümkün olan her şekilde misyonerlere yardım etmekteydiler.⁹⁸⁶ Bledjian’ın okulda verdiği hizmetin bitmesi⁹⁸⁷ mümkün olan herkesten faaliyetlerin devamlılığı için destek almayı zorunlu hale getirmiştir.

1910 senesinde periyodik öğretmen toplantıları devam etmiştir. Ayrıca Pazartesi Kulübü diye adlandırılan toplantılarda yapılmaktaydı. Öğretmenler bu toplantılarda okudukları kitapları meslektaşları ile paylaşıp adeta hizmet içi eğitim yapmaktadırlar. Ernest C. Patridge; James L.Barton’a yazdığı bir mektupta bu çalışmaların son derece faydalı olduğunu anlatmaktadır:

“Öğretmenlerle dönüşümlü yaptığımız Pazartesi Kulübü devam ediyor. Swemer’in İslam adlı kitabını okumayı yeni bitirdim.”⁹⁸⁸

⁹⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL618/419.

⁹⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/419

⁹⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 618/421.

⁹⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL618/422.

⁹⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL633/461.

⁹⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 633/997.

⁹⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 633/495.

⁹⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL633/462.

Mezkur senede öğretmenlerden biri tecrübesizdir. Erkek okulu öğretmenlerinden bir başkası Oberlin Koleji'nden mezundur.⁹⁸⁹ Bay Holbrook erkek okulunda çalışmaya başlamıştır.⁹⁹⁰ Müzik Öğretmeni Fırat Koleji'nden mezundur.⁹⁹¹ Misyonerler 1910 senesinin oldukça “yoğun” olacağını düşünmektedirler.⁹⁹²

1910-1911 yılı raporuna göre şehirdeki salgın hastalık erkek okuluna sirayet etmedi. Bu durum misyonerlerin öğrencilerine kazandırdığı kişisel bakım becerisi sayesinde. Sadece bir oğlan çocuğunun misyon hastanesinde veremden ölmesi misyonerler için üzücüydü ama 1911 yılı okulun son 30 yıldaki en sağlıklı dönemidir.⁹⁹³ Mezkur senede erkek okullarında toplam 376 öğrenci hiçbir tıbbi vaka olmaksızın sağlık kontrolünden geçirilmiştir.⁹⁹⁴ Her gün 50 kadar erkek çocuğu okula kayıt yaptırmak arzusuyla başvurmakta lakin tamamı fiziksel yoksunluklar yüzünden geri çevrilmektedir.⁹⁹⁵ Yeni bir okul binası ihtiyacı çalışmaları olumsuz etkilemektedir.⁹⁹⁶ Bu çocuklar arasında Gregoryen okullarında eğitim görenler de vardır.⁹⁹⁷ Öğretmenler tıpkı daha önceki dönemlerde olduğu gibi “özveriyle” çalışmışlardır. Misyonerler bu denli aşkla çalışanlara daha fazla para verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Ancak kabul edilen “hediyeler”⁹⁹⁸ ve kurumun öz kaynakları yeterli değildir.⁹⁹⁹ Kurumun bazı birimlerine bağışçıların adı verilerek hediyelerin devamlı olması sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁰⁰⁰ ABCFM'nin vaat ettiği ve misyonerlerin kesinlikle yollanacağını düşündükleri¹⁰⁰¹ 330 Amerikan Doları da yeterli değildir. Bu para sadece birinci sınıf öğretmenleri için kullanılabiliştir.

Kurumun öz kaynakları ve bağışların hizmetin devamlılığı için tümüyle yeterli olmaması nedeniyle Rus modeli denen kendine yeterli birim düşüncesini hayata geçirmek

⁹⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 628/580.

⁹⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL628/580.

⁹⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL628/580.

⁹⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL633/998.

⁹⁹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL628/580.

⁹⁹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL628/594.

⁹⁹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL629/115.

⁹⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 633/495.

⁹⁹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL629/115.

⁹⁹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 629/312.

⁹⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 633/496.

¹⁰⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL633/489.

¹⁰⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 633/489.

elzemdir. Okullarda eğitilen çocukların kurumlar bünyesinde ürün ve hizmet üretmesi sisteme finansal katkı için arzulaniılmaktadır.¹⁰⁰²

Öğrencilerin finansal sistemine katkı sunmaları beklenen erkek okulunun bulunduğu Sivas oldukça pahalı bir şehirdir ve yılın belli zamanlarında hayat biraz daha zor hale gelebilmektedir.¹⁰⁰³ Mezun öğrencilerinin en azından birkaç yıl tecrübeli öğretmenlere verilen maaş kadar para beklemeksizin çalışması misyonerlere göre maaş adaletini sağlayabilirdi.¹⁰⁰⁴ Öte yandan kısa zaman için dış misyonlarda çalışmak zorunda kalan öğretmenlerde mevzu bahistir. Ulaşılması planlanan kitle geniş bir coğrafyada yaşamaktadır. Bu nedenle misyonerler aslında arzu ettikleri kadar çok yere öğretmen yollayamamaktadır. Ancak belirli bir süre için istasyon dışında çalışan öğretmenlerin varlığı okulda kalan öğretmenlerin yükünü ağırlaştırmaktadır. Bu kadar ağır şartlarda çalışan öğretmenlere verilen meblağ emeklerinin karşılığı olmaktan oldukça uzaktır.¹⁰⁰⁵ 1905 sonrasında ABCFM merkezi birimlere ancak çok acil durumda kullanılabilecek kadar fazla para aktarmaktadır ve masrafların mümkün olduğunca kısılması kurum politikası haline gelmiştir.¹⁰⁰⁶ Ayrıca daha fazla öğretmen ihtiyacı da sözkonusudur. Lakin mevcut maaşlarla yerli öğretmen bulmak da oldukça meşakkatli bir iştir.¹⁰⁰⁷ Ancak okul tarihinde ilk kez 4 tane mezunun olması tüm zahmete değmektedir.¹⁰⁰⁸ Ernest C. Patridge yöneticilik görevine devam etmektedir.¹⁰⁰⁹ Eğitim planlamasını K. H. Khanzedian, M. Muggerditchian, Vahan Mamigonian, M. Vasgonian, S. Jemjemian, B. Messiainian ve L. Boobssian yapmaktadır.¹⁰¹⁰ Gregoryen Okulları Komitesi erkek okulu ile koordineli olarak çalışmaktaydı. Pazartesi ve Salı günleri toplam haftada 3 saat ders bu komite ile yapılmaktadır. Katılımcı sayısı 200'dür. Bu toplantılarda eğitim teknikleri, disiplin, ile ödül ve ceza usulleri konularında çalışmalar

¹⁰⁰² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/493.

¹⁰⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/487.

¹⁰⁰⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/580.

¹⁰⁰⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/579.

¹⁰⁰⁶ American ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/494.

¹⁰⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/579..

¹⁰⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹⁰⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/536.

¹⁰¹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 632/530.

yapılmaktadır.¹⁰¹¹ Ayrıca Antep İstasyonu'ndan Badvilli Benayian eğitim faaliyetlerine yardım etmek kastıyla kısa bir zaman için Sivas İstasyonu'na gelmiştir.¹⁰¹² Henüz kolej seviyesinde eğitim veremeyen erkek okulunda 3 tane deneyimli öğretmen daha vardır. Bledjiyan'ın Cenova'ya Fransızcasını güçlendirerek hizmete daha verimli katılma arzusuyla gidişinin ardından bu öğretmenlerin varlığı çok daha değerli hale gelmiştir.¹⁰¹³ Çocuklara beden eğitimi dersi veriliyordu ve oyunlar öğretiliyordu.¹⁰¹⁴ Okulun en büyük sorunlarından biri A.B.D deneyimi olan Ermeninin azolması İngilizce öğretiminde yaşanan açmazdır.¹⁰¹⁵ Öğrencilerden eğitim hizmetleri için ücret alınmaya devam edilmektedir.¹⁰¹⁶ Ulaşılabilen arşiv evrakına göre okul tarihinde ilk kez orkestranın dinleti yaptığı mezuniyet töreni için davetiye bastırılmıştır.¹⁰¹⁷ Davetiyede mezun olan öğrencilerin adları da vardır. 3'ü Sivas merkezden, 2'si Gürün'den, 1'i Enderes'ten, 1'de Tamzara'dan okula gelmiştir.¹⁰¹⁸ Bu törende erkek okulu korusu da şarkı söylemiştir.¹⁰¹⁹ Bu program erkek okulunun bölgedeki saygınlığının ve dolayısıyla okula olan talebin daha da artmasına vesile olmuştur.

1912 yılı misyonerlerin okula olan yoğun talep neticesinde yeni bir bina arayışlarının devam ettiği bir senedir.¹⁰²⁰ Edmund F.Platt 24.000 Amerikan Doları'nı erkek okuluna bağışlayınca yeni okul binası için sadece 1500 Amerikan Doları bulunmasına gerek kalmıştır. Bu para ile ırmak yoluyla kereste alınacaktır.¹⁰²¹ Ayrıca binalara temiz su getirebilmek için 600 Amerikan Doları aktarılacaktır.1912 senesi ilkbaharında eğer finansman ayrılabilirse yeni binanın inşaatına başlanması planlanmıştır.¹⁰²² Bu şekilde halen kullanılan binanın Öğretmen

¹⁰¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 628/589.

¹⁰¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 633/495.

¹⁰¹³ ABCFM:16 The Near East 1817- 1919REEL 633/495.

¹⁰¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 629/116.

¹⁰¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 633/495.

¹⁰¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL629/312.

¹⁰¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL632/530.

¹⁰¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL633/531.

¹⁰¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL633/531.

¹⁰²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL628/579.

¹⁰²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/579.

¹⁰²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919REEL 628/579.

Okulu'na tahsis edilmesi planlanmıştır.¹⁰²³ Fiziksel altyapının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi önemlidir ancak tebliğciler eğitimde insan faktörünün önemini göz ardı etmemişlerdir.

Mezkur senede kabul edilen eğitim planına göre öğretmenlerin çok daha fazla verimli çalışabilmeleri, güncel bilgi ve donanımlara sahip olmaları için mümkün olan tüm olanaklar devreye sokulacaktır. Öğretmenlerin tamamı Bay Racoubian'dan eğitimin formasyonu konusunda dersler almışlardır¹⁰²⁴. Okullarda farklı kimyasalların ve tebeşirin eğitim amaçlı kullanımı bu derslerin uygulamadaki sonucudur. Ayrıca eğitimin görsel olarak güçlendirilmesi amacıyla tarih ve coğrafya derslerinde harita kullanımı da mevzu bahis olmuştur.¹⁰²⁵

Bu dönemde erkek okullarında 376 öğrenci hizmet almaktadır¹⁰²⁶ ve yönetici olan Ernest C. Patridge mümkün olan en mükemmel eğitimin gerçekleştirilmesi beklentisindedir. 239.10 Osmanlı Lirası basılı eğitim materyaline, 18.61 Osmanlı Lirası haritalara, 164.56 Osmanlı Lirası müzik aletlerine, 13.73 Osmanlı Lirası kimyasallara ve 7.62 Osmanlı Lirası tebeşire harcanmıştır. Mezkur dönemde öğrencilerden 199.90 Osmanlı Lirası eğitim ücreti tahsil edilmiş ve okula 56.54 Osmanlı Lirası tutarında enstrüman bağışlanmıştır¹⁰²⁷. Öğretmenlerden Michael Frengulian'a 308 Amerikan Doları, Harportsoom Bledjian'a 264 Amerikan Doları ve Roupen Racoubşan'a ise 374 Amerikan Doları maaş ödenmiştir.¹⁰²⁸

Eğitimin devamı için kayda değer miktarda finansal kaynağın aktarıldığı erkek okulunda çocuklara geometri, Fransızca ve İngilizce derslerinin yanı sıra mobilyacılık da öğretilmekteydi. Bu sayede öğrencilerin tüm hayatları boyunca kullanabilecekleri değerli bilgi ve becerilerle donatılmaları amaçlanmıştır.¹⁰²⁹ 7 feet 7 inch x 13 feet 6inch ölçüsündeki bir odada hem mezkur eğitim verilmekte hem de söz konusu oda öğretmenlerin ve müdürün dinlenmesi amacıyla hizmet etmektedir. Burada bir telefon hattı da bulunmaktadır. Alan daha

¹⁰²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/619.

¹⁰²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/521-522

¹⁰²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/319

¹⁰²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/593

¹⁰²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/319

¹⁰²⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/193

¹⁰²⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/605

önce kütüphane olarak kullanılmıştır. Daha sonra alan kazanmak amacıyla kitaplar paketlenerek istiflenmiştir. Ayrıca yine yer kazanmak amacıyla Ernest C.Patridge'nin erkek okulundaki odasındaki kitaplar da yine toplanarak paketlenmiştir. Eğitimle ilgili kitaplar da kız okuluna aktarılmıştır.¹⁰³⁰

1913 senesine gelindiğinde erkek okullarının yapısında ve sunulan eğitimde her hangi bir değişme olmaması söz konusudur. 60 tane öğrenci vardır ve öğrencilerin tamamı endüstriyel üretime katılmıştır.¹⁰³¹ Mezkur senede 583 erkek öğrenciye eğitim verilmiştir.¹⁰³²

1914 yılında erkek okulu öğrencilerinin kuruma ait diğer birimlerde hizmet vererek staj yapmaları uygulamalarına devam edilmiştir. Amaç hem eğitilen çocukların uygulama sahasına erişmelerini sağlamak hem de hizmet içinde değerlendirilmeleridir.¹⁰³³ Okullar yine yoğun talep yüzünden aşırı kalabalıktır. Kullanılan kiralık binalar yetersizdir. Üç öğretmen erkek okullarında hizmet vermektedir. Çalışma salonu kız okulu ile ortaktır. Her sınıfın bir dersliği vardır. Ayrıca tüm sınıflarca kullanılan ortak bir jimnastik salonu da bulunmaktadır. Okula bağışta bulunanların adlarının yazılı olduğu sandalyeler erkek çocuklarının kullanımındadır. Bu şekilde bağışçıların hoşnut edilmesi ve bağışların artması planlanmıştır. 1914 mezunları da tıpkı daha önceki senelerde mezun olan erkek öğrenciler gibi misyon hizmetlerinde görev almışlardır.¹⁰³⁴ Mezkur senedeki tek değişiklik Winona G.Patridge'nin erkek okulları yöneticisi olmasıdır.¹⁰³⁵

1915 yılı Sivas'ta Amerikan erkek okullarının hizmet verdiği son yıldır. Sivas ve çevresinde tehcir kararının uygulanmaya başlaması erkek okulunun çalışmalarını son derece olumsuz etkilemiştir¹⁰³⁶. Söz konusu seneye ait tetkik edilen evrakta erkek okullarıyla alakalı detaylı bilgiye erişilemememiştir. Frangulian, Bledjian ve Racoubian ile beraber 7 tane

¹⁰³⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/621

¹⁰³¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/194.

¹⁰³² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/287.

¹⁰³³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/627.

¹⁰³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/626

¹⁰³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

¹⁰³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/676.

yerli öğretmenlerin hizmet verdiği erkek okullarında yazılı eğitim malzemesine 144.19 Osmanlı Lirası harcanmıştır.¹⁰³⁷

3-2-1-3-KIZ OKULLARI

ABCFM hem Sivas merkezinde hem de dış misyon olarak tanımlanan şehre yakın yerleşim birimlerinde kız okulları açmıştır.

ABCFM evraklarında yer alan yıllık raporlarla şahsi yazışmalarda kız okullarında eğitim alan kız çocuklarının sayısı tutarsızlıklar sergilemektedir. Bu durumun kurumdan daha fazla para istemek ya da Sivas'ta çok fazla sayıda insana eğitim verildiğini bağışçılara göstermek amaçlarıyla yapıldığı düşünülmektedir.

ABCFM tarafından Sivas ve yöresinde açılan kız okullarının iki fonksiyonu vardır. Öncelikli olarak Ermeni kızlarının eğitimi amaçlanmakla beraber kız okulu öğretmenleri ara sınıflarda eğitim veren öğretmenlere de eğitim teknikleri hususunda uygulamalı dersler vermişlerdir.¹⁰³⁸

Tüm Amerikan birimlerinde olduğu gibi kız okullarında da inanç eğitimi ve toplu ibadet söz konusudur. İnanç hizmetlerini organize eden iki grup kız okulunda çalışmaktadır. Bu gruplardan biri misyonerlerdir. Diğer ise kız okulunda bulunan şapelde Pazar ayininin sorumlusu olan YMCA'dır.¹⁰³⁹ Okulda dini hayatın canlı tutulmaya çalışılması yeni Hristiyan aktivitelerini uygulayarak Hristiyan işçiler yaratma gayesinin ürünüdür.¹⁰⁴⁰ Bu amaçla kimi zaman eğitim verilen çocuklarla daha yakın ilişkiler geliştirebilmek ve daha kaliteli eğitim sağlayabilmek için kızların evine gidilmektedir.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/283.

¹⁰³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/599.

¹⁰³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/600.

¹⁰⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/366.

¹⁰⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/13

Eğitim aşamalarında misyonerler, yerli yardımcılar, İncil okuyucuları (Bible-readers) ve daha önce misyon okullarında eğitim görmüş kişiler görev yapmıştır. Öğretmen ihtiyacı kuruma bildirildiğinde eğer şartlar uygunsa öğretmen tayini Boston ya da kurumun İstanbul'daki merkezindeki yöneticiler tarafından yapılmıştır. Bu durum Anadolu coğrafyasında farklı yerlerde belli zamanlarda çalışan adeta rotasyona tabii bir öğretmen zümresinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sivas misyon istasyonunda 1909 senesinde kız okulunda çalışan öğretmenlerden biri daha önce İzmir'de görev yapmıştır.¹⁰⁴²

Kız okulu öğrencilerinin ders zamanları dışında “sosyal” projelere katılması söz konusu olmuştur. Hastanede Pazar ibadetleri yapılırken bu çocuklar ibadete katılmaktaydı. Bu seremoni sonrasında yetimhanede kalan çocuklarla beraber “şarkı” söylemişlerdir.¹⁰⁴³ Kız çocuklarına verilen eğitim sadece dini yada sosyal beceri eğitimi değildir. Aynı zamanda seküler(dünyevi) konularda da eğitim verilmiştir.

Mümkün olduğu kadar çok farklı alanlarda eğitim verilmesi planlanan kız okullarının ilk mezunları 1860 senesinde eğitimlerini tamamlamışlardır.¹⁰⁴⁴ Tetkik edilen evrakta mezun öğrenci sayısına erişilememiştir. Lakin 1862 yılında 5 kız çocuğunun mezun olduğu düşünülürse¹⁰⁴⁵ 1860 mezunlarının sayısının tek haneli olduğu düşüncesine varmak yanlış olmayacaktır. 5 yıl sonra mezun sayısı 36'ya ulaşmıştır.¹⁰⁴⁶ Eğitim faaliyetlerinin başlangıcında çocuklarını misyoner okullarına yollamak konusunda önyargılı olan Ermeniler ile misyonerler arasındaki iletişim bağının güçlenmesi neticesinde 1894 yılında 170 tane kız çocuğu Amerikan birimlerinde eğitim görmüştür.¹⁰⁴⁷ Tebliğciler ile Ermeniler arasında sağlanan bu “güçlü bağ” uzun süreli bir faaliyetin sonucudur ve bu hususta misyonerlerin amaçlarını anlamak için 1890'da yazılan bir şahsi mektubun okunması elzemdir.

¹⁰⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/577.

¹⁰⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/374.

¹⁰⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/13

¹⁰⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 585/18.

¹⁰⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/112

¹⁰⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/53

Kız okulu çalışmasının amacı 1890 senesinde Sivas misyonerlerinden W.F.English'in Boston'a Judson Smith'e gönderdiği mektupta açıklanmaktadır. Eğitimli kızlar toplumun gelişimi için son derece önemlidir. Bu nedenle okullarda kızlara verilen eğitimin bu nedenle başarılı ve devamlı olması için misyonerler büyük bir özveriyle çalışmaktadır.¹⁰⁴⁸ 1890'da Sivas'ta misyonerlerin kendi ifadesiyle “son derece adanmış ve doğru” bir kız, misyon okulunda çalışmaktadır.¹⁰⁴⁹ senede kız okullarındaki eğitim erkek okullarından ortalama 2 hafta daha fazla sürmüştür. Kız çocuklarına sadece bilimsel gerçeklikler değil aynı zamanda hem üretim usulleri hem de “geleceğin anneleri” olarak gereken her türlü pratik bilgi kazandırılmalıdır düşüncesinde olan misyonerler mezkur nedenlerle onlarla daha uzun süre ders yapmıştır.¹⁰⁵⁰ Söz konusu dönemde 45 kız üst sınıflarda, 161 kız öğrenci ise alt sınıflarda misyonerler tarafından daha önce zikredilen hususlarda eğitilmektedir.¹⁰⁵¹

Kız çocuklarının hayatın her alanında tüketici olmak yerine daima üretici olmaları düşüncesine inanan misyonerler endüstriyel üretim eğitiminin vaz geçilmezliğine inmışlardır. Bu nedenle 1896 yılında kız okullarında yeni bir ders işleme tekniği ve müfredat uygulamaya konulmuştur.¹⁰⁵² Arzulanan eğitimin daha verimli yapılması mezkur senede de kız okullarının bölge Ermenileri için bir cazibe merkezi olmasına neden olmuştur. 618 kız çocuğu bu dönemde Amerikan kız okullarında eğitim ve öğretim hizmeti almıştır.¹⁰⁵³

1900 senesinde Amerikan misyonerlerinden eğitim alan kız öğrencilerden 51 tanesi üst sınıflarda 315 adedi ise alt sınıflardadır. Durum 1895 kalkışmasından sonra şehirde hayatın yavaş yavaş normale döndüğünün kanıtıdır.¹⁰⁵⁴ Ayrıca tetkik edilen kız okulları evrakında da 1900 bir dönüm noktasıdır. Mezkur tarihten önce yollanan yıllık raporların

¹⁰⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/13.

¹⁰⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/67.

¹⁰⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/13

¹⁰⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/338.

¹⁰⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/66.

¹⁰⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/343.

¹⁰⁵⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/318

kayda değer kısmında okunma güçlüğü mevcutken, 1900 sonrasına ait raporlar genellikle daktilo ile yazıldığından araştırmacılar tarafından kolaylıkla okunabilir durumdadır.

1901 senesine gelindiğinde Sivas merkezindeki kız okuluna 600 Osmanlı Lirası , Gürün Kız Okulu Bاندosu'na 20 Osmanlı Lirası'nın gerektiğı misyonerler tarafından kuruma bildirilmiştir. Sivas'ın pahalı bir şehir olması, misyonerlerce sunulan kız okulu eğitimlerinin Ermeniler arasında muteber olmasından kaynaklanan ve her gün biraz daha artan talep, ve misyonun öz kaynaklarının son derece sınırlı olması istasyonda çalışan misyonerlerin resmi ve gayri resmi yazışmalarında daimi olarak para talep etmeleri sonucunu doğurmuştur. Sivas merkezdeki kız okuluna kurum tarafından gönderilen para 787Amerikan Doları'dır. Bu meblağa öğretmen maaşları dahil değildir.¹⁰⁵⁵ Başka bir ifadeyle kurum merkezinin göndermiş olduğu meblağ misyonerlerin beklentilerini karşılamaktan son derece uzaktır.

1902 yılında da Sivas misyonerlerinin finansal talepleri ABCFM tarafından bütünüyle karşılanmamıştır. Beklenen 200 Osmanlı Lirası'dır. Ancak bu miktarın sadece yarısı gönderilmiştir.¹⁰⁵⁶ Başka bir ifadeyle hizmet ¹⁰⁵⁷ verilen insan sayısındaki artış oranı ile paralel olarak kurum tarafından Sivas'a yollanan hizmet amaçlı finansal destek söz konusu olmamıştır. Mezkur senede kurum tarafından istasyonlara gönderilen anket formunda hizmet verilen insan sayısı, ulaşılabilir insan sayısı ve gereken finansal kaynak konusunda sorgulamalar yapılmış lakin istenilen miktarlar gönderilmemiştir.¹⁰⁵⁸

1904 yılına gelindiğinde lise seviyesinde eğitim gören kız çocuklarının erkek öğrencilerle aynı kütüphaneyi paylaşması uygulaması hayata geçirilmiştir.¹⁰⁵⁹ Misyonerlerin kendi beyanlarına göre bu uygulama tüm öğrencilerin ufkunu açabilecek bir

¹⁰⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/224.

¹⁰⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/355.

¹⁰⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/224.

¹⁰⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/322.

¹⁰⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/352

çalışmadır.¹⁰⁶⁰ Kütüphanedeki tüm basılı eserler misyonerler tarafından ücret mukabili istasyona kazandırılmıştır. Bu materyalin kullanımıyla ilkokul seviyesinde eğitim verilen çocukların dahi çok üst seviyede olmaları sağlanmıştır.¹⁰⁶¹ Ayrıca bu kitap ve dergilerle kız çocuklarının endüstriyel üretime karşı istek ve yatkınlıklarının artması da sağlanmıştır.¹⁰⁶² Kütüphanenin verimli kullanımı kız okullarına olan talebin artışına vesile olmuştur.

Kız okullarında Amerikalı misyonerlerce verilen eğitime olan talebin artışı beraberinde derslik ihtiyacını da getirmiştir. Zaman içinde okullara olan talep artınca yeni binaların kiralanması ya da inşa edilmesi söz konusu olmuştur. 1905-1906 yıllarında 500 tane kız çocuğuna eğitim verilmektedir. Bu çocukların 200 kadarı dış misyonlarda eğitim görmektedir. 300 tane kız çocuğu için eski kız okulu binası yetersizdir. Kız okulunda bir bayan öğretmene daha ihtiyaç vardır. Bu öğretmen açığı anaokulu öğretmenlerinden biriyle dolduruldu.¹⁰⁶³ Kız okullarına olan talepte patlama yaşanınca 1907 senesinde yeni bir binanın kız çocuklarına eğitim vermek kastıyla kiralanması söz konusu olmuştur.¹⁰⁶⁴ Aynı dönemde lise ve diğer kız sınıflarında öğretmen değişikliği olmamıştır. 3 yıl önce açılan Rum Okulu'nda da 30 tane kız çocuğu eğitilmektedir.¹⁰⁶⁵ 5 tane dış misyonda (Tokat, Gürün, Enderes, Manjılık ve Darende) kız okulları faaldir.¹⁰⁶⁶

1910 senesine gelindiğinde Tokat'ta bulunan kız okulunda iki öğretmen ve iki İncil okuyucu (bible-reader) çalışmaktadır. Ayrıca daha önce misyon okulunda eğitim alan 2 kişi de bu okulda hizmet vermektedir.

Aynı sene şehrin dışında kız çocuklarını eğitimin temel ilkeleri konusunda eğitmek için bir okul açılması gündeme gelmiştir. Bu birimin hizmete geçmesi için misyon tarafından

¹⁰⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/732

¹⁰⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/351-352.

¹⁰⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/66

¹⁰⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/62.

¹⁰⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/336.

¹⁰⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/366.

¹⁰⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/366.

başka amaçlarla kurum merkezinden istenen para aktarılacaktır.¹⁰⁶⁷ Kız çocuklarına verilen hizmette çalışan sadece 3 öğretmen vardır. Bu öğretmenlerin daha verimli hizmet verebilmeleri için 3 tane oda ihtiyacı söz konusudur. Ayrıca yetersiz olan öğretmen sayısını da arttırmak gereklidir.¹⁰⁶⁸ Ancak öğrenci sayısında ciddi bir artış yoktur.¹⁰⁶⁹

1911 Yılı kız okulu çalışmalarının daha önce olmadığı kadar yoğunlaştığı bir senedir. Kız okulu yöneticisi Miss Graffam dönem başladığından beri kendi sağlığını düşünmeyecek kadar özverili bir çalışma sergilemiştir.¹⁰⁷⁰ Bu yoğunluk kız okulunda görev yapan misyonerlerden Miss Rice'nin kendi öğrencilerinden 3 tane kız çocuğuyla sorumluluğu paylaşmasına neden olmuştur.¹⁰⁷¹ Halk arasında saygınlığı artan kız okulunda verilen eğitimin nitelik ve nicelik bakımından kalite artışı misyonerlerin öncelikli hedefidir. İngiliz bir mimar Sivas'a gelmiş ve yeni bir kız okulu binasının planlarını çizmiştir. Bu yeni okulun hayata geçirilmesi düşüncesi bile misyonerleri son derece heyecanlandırmakta ve onlara umut vermektedir.¹⁰⁷²

1911-1912 hizmet yılında Women's Board (WB) kız Okulları'na 25 Osmanlı Lirası aktarmıştır. Amaç ulaşılan kız çocuğu sayısını arttırmaktır. Çünkü geleceği kızlar anne olma özellikleriye kuracaklardır.¹⁰⁷³ Ayrıca bu dönemde Brooklyn Politeknik Enstitüsü'nden mezun Bayan Dadyan kız okulu çalışmalarına destek vermiştir.¹⁰⁷⁴ Mezkur dönemde kız okullarında yapılan çalışmaların mümkün olduğu kadar bölge Ermenilerine sunulması arzu edilmiştir. 19 Haziran 1911 tarihinde Kız okullarından mezun olan öğrenciler bir kutlama programı tertiplemişler ve öğrenci velileri de bu kutlamaya matbaada basılmış davetiyelerle davet edilmişlerdir. Müzik dinletisiyle başlayan program dua ile devam etmiştir Nartouihi

¹⁰⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/600.

¹⁰⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/600.

¹⁰⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/577.

¹⁰⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/486.

¹⁰⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/592.

¹⁰⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹⁰⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/619

¹⁰⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/619

Chaghanjian tarafından yapılan konuşma sonrasında Elmas Karaoğlu Columbus konulu bir sunum yapmıştır. Son etkinlik yine müzik dinletisidir.¹⁰⁷⁵ Üç farklı dilde (Osmanlıca, İngilizce ve Ermenice) basılan davetiyeler Sivas devlet erkanına da gönderilmiş, vali Alaaddin Bey'in programa katılamaması nedeniyle bir tebrik mesajı göndermesi okulun halk gözündeki saygınlığını daha da arttırmıştır.¹⁰⁷⁶ Mezkur dönemde eğitim alan 40 kız öğrenciden 20 tanesinin üzerinde oturmaya sandalyesi dahi yoktur.¹⁰⁷⁷ Okulun en büyük ihtiyacı kapalı alandır. Ama her şeye rağmen bölge Ermenileri için Amerikan kız okulları son derece muteberdir.¹⁰⁷⁸

1912 senesinde de kız okullarının kapalı hizmet alanı ihtiyacı devam etmiştir. Talebin fazla olması neticesinde misyondaki tebliğcilere ait iki yatak odası boşaltılarak sınıf haline dönüştürülmüştür.¹⁰⁷⁹ Mezkur dönemde ders müfredatlarında bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Matematik, coğrafya ve İncil eğitimi çalışmaların temelidir. Ayrıca hijyen kuralları, afet durumunda yapılması gerekenler, gıda kimyası, yemek pişirme, kıyafet dikimi ve örgü gibi çalışmalar standart eğitimin vaz geçilmez parçalarıdır.¹⁰⁸⁰

1914 yılına gelindiğinde misyonerlerin kendi beyanlarına göre 1864 tarihinde Amerikalı genç bir gelinin kurduğu okullar son derece iyi durumdadır.¹⁰⁸¹ Mezkur senede Women's Board (WB) 133 Osmanlı Lirası'nı kız okullarının bütçesine aktarmıştır¹⁰⁸². Öğrencilerin ailelerinin maddi durumlarına göre okul ücreti ödemesi uygulaması da devam etmektedir.¹⁰⁸³

1915 yılında kız okullarında verilen eğitim bölgedeki siyasi ve demografik değişimlerin gölgesinde kalmıştır. Women's Board (WB) kız okullarına 220 Osmanlı

¹⁰⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/530.

¹⁰⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/531.

¹⁰⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/115

¹⁰⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/577.

¹⁰⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/619.

¹⁰⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/625.

¹⁰⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/624.

¹⁰⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/220.

¹⁰⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/641

Lirası¹⁰⁸⁴, ABCFM merkezi ise Boston'dan 50 Osmanlı Lirası gönderilmiştir.¹⁰⁸⁵ Mezkur senede öğrencilerden toplam 1096.20 Amerikan Doları tutarındaki meblağ eğitim ücreti olarak tahsil edilmiştir.¹⁰⁸⁶

1916 yılı Miss Graffam'ın bölgeden kısa süreliğine ayrılmasının ardından kız okulu çalışanlarının ve öğrencilerinin “tarifsiz bir şaşkınlık” yaşadığı bir dönemdir. Dış misyonlarda çalışmak üzere eğitimci ihtiyacı vardır. Öğretmen yoksa eğitim olmayacağından bu sorunun ivedi olarak çözülmesi gerekliliği kurum merkezine yazılı olarak beyan edilmiştir.¹⁰⁸⁷

3-2-1-4-ANA OKULLARI

Sivas ve yöresinde Amerikalı Protestan misyonerler Ermeniler ve Rumlar için kendi eğitim birimleri bünyesinde anaokulları açarak hizmet vermişlerdir. Ayrıca bu okullara çocuklarını yollamak fikrine sıcak bakmayan Türkler için de onların da tasvip edebileceği tarzda eğitim veren anaokullarının açılması arzulanmıştır.

1905-1906 eğitim ve öğretim yılında Sivas, Tokat ve Gürün'de anaokulları hizmet vermektedir.¹⁰⁸⁸

1910- 1911 yıllık raporunda Tokat ve Sivas'ta Türklerin açmak istedikleri anaokulları için para bulmalarına ABCFM misyonerlerinin finansman sağlamak çabasında oldukları ibaresi bulunmaktadır. Bu okullar için mekan ve öğretmen bulunursa en kısa zamanda Türk çocukları için ana okulu açılacaktır.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/459.

¹⁰⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/275.

¹⁰⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/309.

¹⁰⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/700.

¹⁰⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/366.

¹⁰⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/599.

3-2-1-5-MÜZİK EĞİTİMİ

Müzik çalışmaları misyonerlerin çok kıymet verdiği faaliyet alanlarından biridir. Çünkü ruhani ya da maddi tehlike altında bir sosyal grubu yüksek bir moralle bir arada tutabilmek, çözülmeyi önlemek ve hedefe ulaşmayı sağlamak için müzik son derece etkili ve gerekli bir araçtır.¹⁰⁹⁰ Başka bir ifadeyle kitle bilinci muhtemel tüm şartlar altında müzikle sağlanabilirdi.¹⁰⁹¹ Sadece milliyet bilinci oluşturmakta değil¹⁰⁹², aynı zamanda dini eğitimde müzik vazgeçilmezdir. Çünkü Paul ve Silas'da inancı yayarken hapse düşünce şarkılar söylemişlerdi. Dini içerikli şarkılar inanca ait hikayelerin hatırlanılmasını kolaylaştırmaktadır.¹⁰⁹³ Bu sebeplerle uzun kış gecelerinde kalabalık gruplarda şarkılar söylemek ve enstrüman çalmak zaman geçirmenin en iyi yolu olarak düşünülmüştür. Toplumu dönüştürmek için müzik son derece faydalıdır.¹⁰⁹⁴ Müzik eğitsel faaliyetlerde iki farklı şekilde kullanılmaktadır: Korolar ve derslerde anlatılan konuların müzik sayesinde daha kalıcı ve etkili kılınması. Köylerde kulakları sağır edecek kadar yüksek sesle şarkıların söylendiği ve misyon kurumlarında görev yapan öğretmenlerin de dahil olduğu korolar¹⁰⁹⁵ ya da okulların bünyelerinde bandolar bulunmaktaydı.¹⁰⁹⁶ Misyondaki eğitim kurumlarında da müzik eğitimi ve icrası yapılmıştır. Şapelde misyonda eğitilen çocuklar birbirlerine müzik dersi vermeye başlamış, erkek okulunun yemek salonu ise enstrümanların konulduğu müzik odası haline getirilmiştir.¹⁰⁹⁷

Müzik eğitiminde kullanılan araçlar ya satın alma ya da bağış yoluyla misyona kazandırılmaktaydı. Misyonunu ilk dönemlerinde sadece misyonerlerin çocukları enstrüman

¹⁰⁹⁰ Metin Eriş, Amerikan Rus Emperyalizmi, s. 192., Boğaziçi Yayınları:15., II.Baskı, İstanbul, 1978.

¹⁰⁹¹ Sigmund Freud, Kitle Psikolojisi, çev. Cem Şipal, s. 24-38., Cem Yayınevi Psikoloji Dizisi, İstanbul, 2000.

¹⁰⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/571.

¹⁰⁹³ Edwin A.Martin, a.g.e., s.146.,

¹⁰⁹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/604.

¹⁰⁹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/618.

¹⁰⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/337.

¹⁰⁹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/570.

çalmaktaydı.¹⁰⁹⁸ Ancak özellikle kız çocuklarına violin, piyano ya da org çalmayı öğretmek gerekliydi. Çünkü yeni nesiller annelerin ellerinde şekillenmekteydi.¹⁰⁹⁹ 1911 senesinde A.B.D’den “misyon dostlarınca” gönderilen bir fonograf Amerikan misyon istasyonundaki okullarda verilen müzik eğitiminin kalitesini yükseltmiştir.¹¹⁰⁰ Aynı yıl Women’s Board tarafından hediye edilen piyano da kız okulunda müzik öğretiminde kullanılmıştır.¹¹⁰¹ Ayrıca Bay Fawre 1911 senesinde orkestra çalışmaları için pek çok enstrüman göndermiştir¹¹⁰². Bu araçlar Nishan Berkian’ın A.B.D.’ye dönmesinin ardından Berkian idaresinde kullanılmıştır.¹¹⁰³ Nishan Berkian döneminde ise çello, viola ve piyano koroda kullanılmış, 9 farklı bölümden oluşan konserler verilmiştir.¹¹⁰⁴ Misyonunda doktor olarak hizmet sunan Levon Sevny de Berkian’a yardım etmiştir.¹¹⁰⁵

1912 yılında müzik aletlerine 164.56 Amerikan Doları harcanmıştır.¹¹⁰⁶ Aynı sene 56.54 Amerikan Doları da “misyon dostlarınca” müzik aletleri tedarik edilsin diye misyona bağışlanmıştır.¹¹⁰⁷ Öğrencilerce kurulmuş olan Glee Club üyeleri hem periyodik öğretmenler toplantılarında hem de Sivas’taki Ermeni okullarındaki öğretmen toplantılarında şarkı söylemişlerdir. Ayrıca dua toplantılarında İncil’den pasajlar okuyup dini şarkılar icra etmişlerdir.¹¹⁰⁸ 1910-1911 eğitim ve öğretim yılının bitmesini takiben yapılan mezuniyet töreninde Berkian yönetimindeki bir orkestra okulun halk nazarındaki saygınlığını arttıracak mükemmellikte bir konser vermiştir. Bu durum öğrenciler üzerinde de olumlu etki yapmıştır. Gregoryen Lisesi’nde yeni bir orkestra oluşturuldu. Kız Lisesi’nde bazı kızlar violin dersi almaya başladılar.¹¹⁰⁹ Erkek Okulu Orkestrası yeni tedarik edilen enstrümanlarla

¹⁰⁹⁸ Edwin A.Martin,a.g.e, s.59.,

¹⁰⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/625.

¹¹⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/603.

¹¹⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/577.

¹¹⁰² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹¹⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/603.

¹¹⁰⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/570.

¹¹⁰⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/571.

¹¹⁰⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/319.

¹¹⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/319.

¹¹⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/604.

¹¹⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/619.

güçlendirildi.¹¹¹⁰ 1912 senesinde müzikli bir Mesih sunumu için davetiye bastırılmış, bu davetiyeler velilere ve şehrin ileri gelenlerine gönderilmiş¹¹¹¹, sunum ise 100 kişilik bir koroyla yapılmıştır. Bu koroda kilise korosu, öğretmenler, kız okulu korosu ve erkek okulu Glee Club üyeleri görev almıştır.¹¹¹² Daha sonra MacDonough adlı bir tenor solo sunum yaptı. Ardından “Sonra Karanlıkta Yürüyen İnsanlar” adlı şarkı katılımcılara dinletildi. Bu şarkıya Bay Holbrook ve Dr. Clarkda yüksek sesle eşlik ettiler. Sonra tüm koro “Onlar Çobandı” ve “Tanrı’nın Zaferi” şarkılarını icra ettiler.¹¹¹³

Müziğin dersin etkisini arttırması misyonerlerce fark edilmiş ve kullanılmıştır. 1911 senesinde Cuma akşamları bir seyyahın gözünden varolan sosyal ve siyasi yapının anlatıldığı dersler yapılmakta, toplam ders süresinin ¾’ünde ise şarkılar söylenmekteydi.¹¹¹⁴ Kurumlarda eğitilen çocuklar müziğe karşı son derece hevesliydi. Özellikle erkek çocuklarının müziğe karşı tutkulu bir istek duyması söz konusuydu.¹¹¹⁵ Kız okulu öğrencileri ise Pazar günleri ayinden sonra hastanede hizmet alan halka moral vermek için şarkılar söylüyorlardı. Burada kitlelerin Avrupai müzikle eğlendirilmesi ve mutlu edilmesi ilk kez A.B.D’li misyonerlerce yapılmıştır.¹¹¹⁶ Ayrıca 1905-1906 yılı misyon raporuna göre Amerikalı misyonerlerden bakım ve eğitim hizmeti alan yetimlerde Pazar Şarkıları’na katılmaktaydılar.¹¹¹⁷

1914 senesinde halka açık müzikli sunumlar ilk kez misyonerlerce “hüzünlü” olarak tanımlanmıştır. Çünkü Sivas için son derece “kıymetli” hizmetler sunan Bay Holbrook’un 1913 yılında Sivas’ta Enderes’te öldürülmüştür. Mesih Konserinin başında O’nun adına ve anısına 2 mum yakılmıştır.¹¹¹⁸ Mezkur sene misyondaki müzik çalışmaları adına son derece önemlidir. Çünkü ilk kez müzik eğitimini daha önce Avrupa ülkelerinde çalışmış bir öğretmen

¹¹¹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹¹¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/622.

¹¹¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/508.

¹¹¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/509.

¹¹¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/604.

¹¹¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/603.

¹¹¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/571.

¹¹¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/374.

¹¹¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/607.

yürütmekteydi ve bir alanda yoğunlaşmanın yani bir çalgıda uzmanlaşmanın gereğine inanmaktaydı.¹¹¹⁹

Sivas İstasyonu bünyesinde sunulan müzik eğitimi ya da verilen konserler hakkında Boston'daki kurum merkezi düzenli olarak bilgilendirilmiştir. Kimi zaman konser davetiyelerinin bir nüshası¹¹²⁰ kimi zaman da yapılan sunumlara ait misyonerlerce tanzim edilen raporlar kuruma yollanmıştır.¹¹²¹

3-2-2-İZCİLİK FAALİYETLERİ

Misyonerlerin şahsi ve resmi yazışmalarında şehirde Amerikan misyon istasyonu bünyesinde yürütülen izcilik faaliyetlerine rağbetin oldukça fazla olduğu beyan edilmekle beraber¹¹²² tetkik edilen evrakta bu hususta fazla bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Sadece bir belgede Sivas ve çevresinde meskun Ermeni çocukların katıldıkları izci faaliyetlerine ait detaya denk gelinmiştir. Bu evraka göre 1914 senesinde “onurlu”, disiplinli” ve kendi kendini kontrol edebilme becerisine sahip”¹¹²³ olan erkek izcilerin sayısı 160 olmuştur¹¹²⁴ ve bu çocuklar misyonun “saha” çalışmalarında aktif olarak çalışmışlardır.¹¹²⁵

3-2-3-ENDÜSTRİYEL ÜRETİM (SELF –HELP) BİRİMLERİ

Sivas'ta çalışan Protestan Amerikan ABCFM Kurumuna mensup misyonerlerin fazlasıyla önem verdiği çalışmalardan biri de endüstriyel üretim alanıdır. Sadece Board

¹¹¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/625.

¹¹²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/622.

¹¹²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/570.

¹¹²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/607.

¹¹²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/627.

¹¹²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/615.

¹¹²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/627.

misyonerleri değil, şehirde dini hizmet veren ve Amerika menşeli olan YMCA' ya bağlı genç Protestan erkekler de halklara katkı sağlamak sloganıyla endüstriyel üretim amaçlı yaygın çalışmalar yapmışlardır.¹¹²⁶ Çünkü Sivas oldukça pahalı bir şehirdir ve misyonerlerin hizmetlerine katkı sunmayı isteyen halk her geçen gün biraz daha fakirleşmektedir. Temel ihtiyaç maddeleri bile yaşanan kıtlık nedeniyle neredeyse erişilmez durumdadır. Bu sebeplerle Sivas'ta daimi olmak için halka hizmet eden endüstriyel üretim birimleri gerekmektedir.¹¹²⁷ Endüstriyel üretim fikriyle ortaya çıkan üretim birimleri self-help (kendine yardım)düşüncesinin ürünüdür. Temel amaç Ermenilere ekmek parası kazanmaları için çalışmayı öğretmektir.¹¹²⁸ Bu ise çocukların sadece gözlerini değil ellerini de eğitmekle mümkündür.¹¹²⁹ Kendine yardım çalışmaların üç aşaması vardır: Okullarda görev yapan öğretmenlerin eğitimi¹¹³⁰, öğrencilerin eğitimi ve üretilenlerin mümkün olduğu kadar çok kişiye pazarlanılarak hem öğrencilere¹¹³¹ hem de kuruma daimi gelir sağlanması.¹¹³²

Self-help çalışmalarının üç temel sorunu vardır: Ana para bulunması, uygun ve faydalı ürün tesbiti ve üretilenlerin pazarlanması.¹¹³³ Ancak tüm sorunlara rağmen endüstriyel üretim vazgeçilmezdir. Sivas misyon istasyonunun okullarda hizmet vermeye başladığı günden itibaren her sene daha fazla sayıda çocuk üretime katılmıştır. Savaşa gönderilmemek için tek çare okula devam etmektir. Çok sayıda genç erkeğin okula devamlılığının ve dolayısıyla endüstriyel faaliyetlere katılımının ardında yatan gerçek budur.¹¹³⁴

Okullara gelen oğlan çocuklarının önemli bir kısmı Sivas'ın köylerinde yaşayan çocuklardır. Bunlar çok zor işlerin üstesinden gelebilecek sağlıklıdırlar.¹¹³⁵ Kuruma ilk

¹¹²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/798.

¹¹²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/575.

¹¹²⁸ Edwin A.Martin, a.g.e.,s. 281.,

¹¹²⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/604

¹¹³⁰ 1890 senesinde kurum merkezinin bulunduğu Boston'a gönderilen bir raporda öğretmenlerin endüstriyel üretim yapabilmek kastıyla eğitilebileceği belirtilmektedir. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/66.

¹¹³¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/605.

¹¹³² Üretimden kuruma kalan para dış misyonların finansmanında (maaş ödentileri, bina giderleri, eğitim malzemelerinin temini v.b.)kullanılmaktadır. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/354

¹¹³³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/420.

¹¹³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115

¹¹³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/605.

geldiklerinde yeterli bilgi ve el yeteneğine sahip olmadıklarından başlangıçta onların üretimden çok fazla para kazanmaları beklenmemektedir. İlerleyen süreçte bu çocuklar endüstriyel üretimin anlamını, gerekliliğini ve değerini anlamaktadırlar.¹¹³⁶ Üretimde yer alan öğrenci sayısının artışı kazanılan paranın miktarında artış sağlamakta ve kurum hizmetlerinde devamlılık ve artış sağlanmaktadır.¹¹³⁷ Maddi durumu eğitim almak için yetersiz olan çocuklar üretim birimlerinde çalışarak okula olan borçlarının bir kısmını ödemektedirler.¹¹³⁸ Boş zamanlarının tamamında eğitim alanında ihtiyaç duyulanların temini amacıyla misyon için çalışmaktadırlar.¹¹³⁹

Endüstriyel üretim sağlamak için okul öğrencilerine marangozluk, çamaşır yıkama, kitap ciltleme, terzilik, dokumacılık, örgü¹¹⁴⁰ ve demir işçiliği¹¹⁴¹ ve yapıcılık¹¹⁴² öğretilmektedir. Sadece üretim usulleri öğretilmekle kalınmıyor, aynı zamanda tamiratlar da yapılıyordu¹¹⁴³. Bu şekilde birimde daimi bir iş döngüsünün olması amaçlanıyordu.

Üretimin özgürlük olduğunun bilincine varmış olan çocukların faaliyetleri haftalık periyodlarda değerlendirmeye tabii tutulmaktadır. Çünkü birimlerde çalışan öğrenci grupları haftada bir değişmektedir.¹¹⁴⁴

Endüstriyel üretim birimlerinde her zaman dış arza uygun üretim söz konusu olmamıştır. Kurumun hizmet birimlerinde gereksinim duyulan mamul maddeler de bu ünitelerde yapılmaktadır. 1906 senesinde ABCFM okulları için 13, çamaşırhane için ise 9 adet raf yapılmış ve okullarda kullanılan kitaplar ciltlenmiştir.¹¹⁴⁵

¹¹³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/365.

¹¹³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/388.

¹¹³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/387.

¹¹³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹¹⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/420.

¹¹⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/626.

¹¹⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

¹¹⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/605.

¹¹⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/387.

¹¹⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/387.

Şehirde misyonerler tarafından açılan bir marangozhane vardır. Burada çocuklar kapı, pencere, masa ve sandalye yapmayı öğrenmektedirler. Birime gereken ham madde ve üretim araçlarının tedariki misyon istasyonunca yapılmaktadır. 1904 senesinde 30 kadar oğlan çocuğu endüstriyel üretim birimlerinde çalışmaktadır.¹¹⁴⁶ Zaman geçtikçe hem öğrenci sayısı hem de nitelik ve nicelik açısından üretim artmıştır. 1910 senesi kurumun bu üretim biriminden en fazla beklentisinin olduğu yıldır. Dükkanın müdürü son derece yetenekli ve hevesli bir öğretmendir. Mümkün olduğu kadar ucuza en kaliteli ham maddeyi satın almak ya da bulmak hususunda sıra dışı bir kabiliyete sahiptir. Müdürün yadsınamayacak katkılarıyla üretilen mobilyanın miktarı ve üretim süreçlerinde görev alanlar arasındaki son derece olumlu insani ilişkiler dükkanın ilerleyen süreçte başarılı işlere imza atacağını bir göstergesi olarak misyonerlerce kurum merkezlerine müteakip defalar yazılı olarak ifade edilmiştir.¹¹⁴⁷

1911 senesinde sırf yapıcılık bölümünde 30 çocuk üretim yapmaktadır. Bu durum misyonerlerin bile beklentilerinin üstünde bir başarıdır.¹¹⁴⁸

Endüstriyel üretim yapılan tek birim şehir merkezindeki marangozhane değildir. Özellikle dokumacılık alanında kız okulunda kayda değer çalışmalar vardır. Uygulama umut vericidir.¹¹⁴⁹ Kız çocuklarına lise eğitimi verilen binada Miss Graffam yönetiminde kızlar dantel mendil üretimi yapmaktadırlar.¹¹⁵⁰ Graffam kız okulu atölyesinin geliştirilmesini amaçlamaktadırlar.¹¹⁵¹ Okul yöneticisiyle YMCA Yöneticileri aynı fikirdedirler.¹¹⁵² YMCA bu amaçla bu üretim birimini desteklemiş, burada kadınlar her ay 15 Osmanlı Lirası kazanmışlardır.¹¹⁵³ 29. Lafayettte Str. White Plains New York adresinde yaşayan

¹¹⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/352.

¹¹⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/605.

¹¹⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹¹⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/66.

¹¹⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/420.

¹¹⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/66.

¹¹⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹¹⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/423

E.R.Hubbard mendillerin A.B.D’de pazarlamasını yapmakta, kazanılan para ise Sivas’taki üreticilere gönderilmektedir.¹¹⁵⁴

Kızların el becerilerini endüstriyel üretim anlamında geliştirmek için şehirde bir başka atölye kurulmuştur. Bu birimde genelde okula gelemeyecek yaşta kadınların eğitimi mevzu bahis olmuştur. Osmanlı ordusuyla savaşa giden bazı Ermeni erkekler eşlerini bu birimde üretime katkı sağlamaları için teşvik etmektedirler.¹¹⁵⁵

Erkek okulu self- help uygulamalarının yapıldığı başka bir birimdir.¹¹⁵⁶ Erkek okulunda bulunan marangozhanede, meslek eğitimi dersinde, siyah ceviz ağacından 500 kadar sandalye ve sınıflar için gereken malzemeler ustalıklı üretilmiştir.¹¹⁵⁷ Çünkü oğlan çocukları yetenekli ve heveslidir.¹¹⁵⁸ Gayretli öğrenciler Öğretmen Okulu’nun üretim biriminde de hem üretimi öğrenmişler, hem de üretim zincirine dahil olmuşlardır.¹¹⁵⁹

Sivas şehir merkezinde marangozhane dışında bir de halı dokuma atölyesi vardır. Burada 700 kız çocuğu dönüşümlü olarak çalışmaktadır.¹¹⁶⁰

Çamaşırhane self- help çalışmalarının bir diğer ürünüdür. Çamaşırhane okullarda eğitim gören kız çocukları çalışmaktadırlar. 1911 yılında birkaç yıldır kapalı olan birimin tekrar açılması gündeme gelmiştir. Erkek öğrenciler misyonerlerin çamaşırhaneyi tekrar açma fikrine sıcak bakmaktadırlar. Hem yıkama hem de ütüleme aşamalarında kız okullarındaki kız kardeşlerine yardım etmek arzusunda olan erkek çocuklarının varlığı misyonerler için self- help çalışmalarının en azından felsefi açıdan çok başarılı olduğunun bir göstergesidir.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/619

¹¹⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/619.

¹¹⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/593.

¹¹⁵⁷ Müjgan Üçer, “Sivas Amerikan Hastanesi”, s.466.,

¹¹⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/603.

¹¹⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

¹¹⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/571.

¹¹⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

Endüstriyel çalışmalar her geçen sene artarak devam etmiştir. 1908 senesinde Sivas'ta Ermeni İnanç Komitesini kuran genç bir Protestan erkek her sene 1200 Osmanlı Lirası'nı şehirde yaşayan Ermenilerden toplayarak self- help çalışmalarına aktarmıştır. Bu durum misyonerlere daha fazla çocuğa erişme şansı vermiştir.¹¹⁶²

1911 yılına gelindiğinde okullarda kullanılan yazılı malzemenin artışı ciltçilik alanında yapılan üretimi son derece yavaşlatmıştır. Tamirat ve ciltleme alanında faaliyetlerin devamı için malzemeye gereksinim söz konusudur.¹¹⁶³

1913 senesinde 60 kız ve 60 erkek çocuk haftada 13 saat çalışmıştır. 4 tane Ermeni öğretmen çocuklara çalışmalarında rehberlik etmiştir. Üretilenin pazarlanması yeterli değildir. 1901 senesinde kurumun Boston'dan gönderilen anket formunda yer alan ihtiyaçlar hanesine endüstriyel çalışmalar için 25 Osmanlı Lirası gerektiği Sivas misyonerlerince yazılmıştır.¹¹⁶⁴ Üretime ayrılan kurum finansmanı her sene artmıştır. Son yıllarda 60 Amerikan Doları endüstriyel üretime düzenli olarak aktarılmaktadır ve bu meblağda bir azalma söz konusu olmamıştır.¹¹⁶⁵ Başka bir ifadeyle endüstriyel üretim çalışmalarının en büyük açmazı Pazar sorunudur.¹¹⁶⁶

Üretimin Pazar sorununun azaltılması için şehirde çalışan diğer misyoner gruplarıyla ortak çalışılmıştır. İsveç'li misyonerlerce idare edilen kız yetimhanesinde, marangoz atölyesinde üretilen kapı ve pencere doğramaları ücret mukabilinde kullanılmıştır.¹¹⁶⁷

Öğrencilerin ücret karşılığında üretim yapması onlara ticareti öğretmektedir. 1914 senesinde toplam 40 çocuk misyonerlerce parayla ölçülemeyecek bir çalışma olarak tanımlanan bu deneyimi yaşamaktadır.¹¹⁶⁸ Üretim birimi öğretmen okulu bünyesine

¹¹⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/422.

¹¹⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹¹⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/323.

¹¹⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/129.

¹¹⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/420.

¹¹⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/731.

¹¹⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/626.

taşınmıştır. Kullanılan bina misyonerlere çok daha az ücrete mal olabilecekken sırf üretimin gerekliliği yüzünden hiçbir masraftan kaçınılmamıştır.¹¹⁶⁹ Başka bir ifadeyle endüstriyel üretim, harcanan emek ve parayı, her geçen gün mamul kalitesi ve pazar değeri arttığından¹¹⁷⁰ fazlasıyla hak etmektedir.¹¹⁷¹

ABCFM Misyonerlerinin endüstriyel üretim hususunda eğitim verdiği kitle belirli bir yaşın altındaki kız ve erkek çocuklarıyla sınırlı değildir. Kız okulu ve İsveç yetimhanesindeki kızlara bir kadına tüm hayatında gereken donanımı kazandırmayı amaçlayan misyonerler,¹¹⁷² belirli bir yaşın üstündeki kadınlara da eğitim vermektedirler. Kadınları hayatta izleyici ve tüketici olmaktan kurtaracak üretim birimlerinin organize edilmesi zorunludur. Bunu sağlayabilecek olan kadınlar için çalışan kadınlar düşüncesindeki kadın misyonerlerdir.¹¹⁷³ Ulusal yapı baz alınarak oluşturulacak bu ünitelerde ham madde ve üretim araçları için yaratılacak fonlara “ulusal” destek söz konusu olabilir. Destek olarak sunulan paranın idaresi de o ulusun liderlerine verilebilir. Dindar, iyi huylu, çalışkan kadın ve erkeklerin yönetiminde ideal insanlarla ideal kurumlar yaratılabilir. Adanmış insanlar kurumu amacına uygun olarak çalıştırabilir. Yetenekli bir idarecinin elinde çok sınırlı bir finansal meblağ bile çok büyük bir sermaye etkisi yaratacak, bu etki ise önce tek tek kadınların hayatını değiştirecek, sonra da tüm Ermeni toplumu bu olumlu dönüşümden etkilenecektir. Ermeni kadınlar ekonomiye üretimle katkıda bulunarak da evlerinde kalabilirler.¹¹⁷⁴ Karlı ve meşakkatli olmayan üretim şekilleri kadınlar için caziptir. Meyve paketleme ya da ipek böcekçiliği bu amaca hizmet edebilecektir. Oyuncak yapımı gibi el becerisi gerektiren üretimler de söz konusu olabilir. Üretim kadınların öz saygılarını kazanmalarını ve hayata karşı daha olumlu duygular hissetmelerini sağlayacaktır. Bu ise iki şekilde ulusa katkı sunar. Fiziksel ve ruhani iyileşmeyi

¹¹⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/626.

¹¹⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹¹⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/605.

¹¹⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

¹¹⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 715/258.

¹¹⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/850.

üretimle sağlayan eğitimli ve mutlu anneler mutlu çocuklar yetiştirir.¹¹⁷⁵ Öte yandan üreten anne evladı için iyi bir modeldir.¹¹⁷⁶

Üreten kadınlar üretme düşüncesiyle misyonerlerin çalıştığı her yerde düzenli olarak Ermeni annelerin katıldığı toplantılar yapılmaktadır.¹¹⁷⁷ Misyonerlerce sürdürülen kadın çalışmaları üç farklı amaca hizmet etmektedir: İncil okuyucusu (Bible- Woman) kadınların toplantıları, hafta arasında yapılan dua toplantıları ve annelerle yapılan çalışmalar. Tüm bu toplantıların ortak amacı dindar kadınlar yaratmak ve bu dindar kadınları üretime katarak nitelikli bir toplum yaratmaktır.¹¹⁷⁸

Bu toplantılarda kadın misyonerler tarafından çocuk bakımı¹¹⁷⁹, ev idaresi, hijyen, terzilik, mendil yapımı ve diğer üretim şekilleri konularında çoğu okuma yazma bile bilmeyen¹¹⁸⁰ anneler bilgilendirilmektedir. 1906-1907 yıllık raporunda hafta içinde Bayan Perry'in düzenli olarak farklı bir evde kadın toplantıları yaptığı bilgisi bulunmaktadır. Bu çalışmaların tümünde liderler Protestan, cemaatler ise eski Gregoryen yeni Protestanlardan oluşmaktadır.¹¹⁸¹ Misyonda çalışan H.T.Perry'in eşi Bayan Perry bu çalışmaların hem dünyevi hem de dini anlamda faydalı olduğunu söylemektedir.¹¹⁸² 75 kadar kadına Türkçe eğitim verilmektedir. Amaç gündelik hayatta Türkçe'yi iletişim dili olarak kullanan hedef kitleye verilen eğitimin verimliliğini sağlamaktır.¹¹⁸³ Bir komite tarafından organize edilen ve devamlılığı sağlanan çalışmalar kadınların hayatlarına olumlu katkı sağlamaktadır¹¹⁸⁴,

¹¹⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/568, ABCFM:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/569, ABCFM:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/570, ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/571, ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/ 572.

¹¹⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/849.

¹¹⁷⁷ Kuruma yollanan 1910-1911 yılı raporunda özellikle Enderes(Suşehri)'ndeki ABCFM öğretmeninin bölgedeki kadınları evlerinde ziyaret ettiği ve kadın toplantılarını da idare ettiği belirtilmiştir. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/578.

¹¹⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/591.

¹¹⁷⁹ Anneler toplantılarının en önemli konusu çocuk bakımındır. Çünkü sağlıklı çocuk sağlıklı toplum demektir. Bkz ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/392

¹¹⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/798.

¹¹⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/391.

¹¹⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/355.

¹¹⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/338.

¹¹⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/392.

umut vericidir ve ürünlerin alınmaya başlandığı misyonerlerce kurumlarına yazılı olarak beyan edilmektedir.¹¹⁸⁵

Ermeni kadınları üretime kazandıracak kurumların binaları Avrupalı ya da Amerikalı kurumlar gibi organize edilmelidir. Hijyen şartları gözetilerek yapılacak binalarda okuma ve dinlenme odalarının varlığı verimliliği arttıracaktır.

Kadınlara endüstriyel üretim tekniklerinin öğretilmesi gelecekte yaşanabilecek muhtemel sorunların da önüne geçecektir. Savaş sonrasında Ermeni halkı çok ciddi sorunlarla yüz yüze gelebilir. Kadınlar için savaş sonrası çok daha zor katlanılabilir şartlar sunabilir. Kadınlar aile bireylerini arkalarında bırakarak bir Müslüman'ın haremde daha önce hiç yaşamadığı koşullarda yaşamak zorunda kalabilirler. Bu durumu halihazırda yaşayan pek çok Ermeni kadının hafızası korkunç anılarla yüklüdür. Kendine faydası olamayan ve hayatta kalmak için sebepleri olduğuna inanmayan¹¹⁸⁶ bu kadınların pek çoğunun en basit yaşamsal ihtiyaçları bile başka Ermenilerce karşılanmaktadır.¹¹⁸⁷ Dolayısıyla bu insanların topluma katkısı olmayacağı da aşıkardır. Ancak her birey kıymetlidir ve kazanılmalıdır. Yeni bir Ermenistan'ın kuruluşunda kadınların üstleneceği vazifeler ülke dışından onlara el uzatacak “dostların” varlığı ile daha kolay gerçekleştirilebilir.¹¹⁸⁸ Böyle bir durumda üretim kadına hayatla yüzleşme şansı, özgürlük ve seçme hakkı sunabilir.¹¹⁸⁹ Kadınlarla ilgili tüm sorunların tek çözümü üretimdir.¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/392.

¹¹⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/798.

¹¹⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/798.

¹¹⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/850.

¹¹⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/849.

¹¹⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/798.

3-2-4-HASTANE(WEST MEMORIAL HOSPITAL)

ABCFM misyonerlerine göre Osmanlı makamları var olan ekonomik ve siyasi şartlar nedeniyle sağlık alanında yeterince yatırım yapamamaktadır. Hastalıklar özellikle kış aylarında ülke topraklarının hemen hemen tamamında temiz içme ve kullanma suyu kaynakları olmadığından salgın şekline dönüşmektedir. Aşı uygulamalarının yaygın olmaması ve halkın da kişisel bakım ve hijyen konularında yeterince bilgiye sahip olmayışı hastalıkların yayılma hızını arttırmaktadır. Hasta insanlara ulaşarak verimli dini çalışmalar yapmak mümkündür. Bu nedenle sağlık alanındaki tüm boşluklar ABCFM misyonerlerince doldurulmalıdır.¹¹⁹¹ Krallığın inşasında en önemli yer hastane binasıdır.¹¹⁹² Çünkü başka hiçbir şekilde ulaşılamayacak insanlara ulaşmanın yolu sağlık hizmetleridir.¹¹⁹³

Sivas West Memorial Hastanesi Bezirci semtinde Sularbaşı Mahallesi Niksar Caddesi Höllüklük Mevkii'ndedir. Bina günümüzde Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na 22.07.1983 tarihinde A-4468 sayı ile koruma altına alınmıştır.¹¹⁹⁴ Hastane binası Çevre Kültür ve Sanat Evi olarak Sivas İl Özel İdaresi'ne tahsis edilmiştir.¹¹⁹⁵ Zemin katta mutfak ve yemekhane, 1. Ve 2 katta toplantı salonu ve odalar çatı katında ise yatakhane vardır.¹¹⁹⁶ Çatı haç şeklindedir ve bir çan kulesi çatıya eklenmiştir.¹¹⁹⁷ Hastane uzun süre hizmet verme amacı ve gayretinde olan bir kurum olma iddiasındadır. Bu nedenle

¹¹⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/542.

¹¹⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/420.

¹¹⁹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/598.

¹¹⁹⁴ 25.09.1997'DE Ark. Enver Akgün ve Ark. Musa Törnük tarafından hazırlanıp 17.09.1997 tarih 109 sayılı yazısına istinaden Sivas Müze Müdürlüğü'ne sunulan raporun ilk sayfası.

¹¹⁹⁵ 20 .08.2010 Tarih - B.16.0. KVM.0.10.02.00/29/166.05-1788555 sayı ile Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Sivas Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü'ne gönderilen yazı.

¹¹⁹⁶ Müjgan Üçer, “*Sivas Numune Hastanesi*”, s. 399-409., S. 471.

¹¹⁹⁷ Müjgan Üçer ve Dr. Şeref Etker'e göre bugün hastane olarak bilinen yapı aslında Amerikan Öğretmen Koleji binasıdır. Ancak ABCFM evrakının tetkikinden ve hastane binasının eski-yeni fotoğraflarının tarafımızca kıyaslanmasından çıkacak sonuç 1952'de Göğüs Hastalıkları Hastanesi olan ve günümüzde Kültür Evi olarak kullanılan bu binanın hastane olduğudur. Bkz. Müjgan Üçer, “*Sivas Numune Hastanesi*”, s. 399-409., S. 471.

hastaneden yapılan kurumsal ve şahsi yazışmalarda ABCFM West Memorial Hospital In Sivas antentli kağıtlar kullanılmıştır.¹¹⁹⁸

Sivas ve çevresinde 19. yy başında ciddi bir tıp doktoru ihtiyacı söz konusuydu. Yılın belirli zamanlarında temiz olmayan içme suyu kaynaklarının kullanımı ve iklim şartları dolayısıyla yaşanan salgın hastalıklar hekim ihtiyacını arttırmaktadır. Sivas misyonerlere göre son derece kirli bir şehirdir. Sonbaharda suçiçeği, kış aylarında ise kızamık, dizanteri, tifüs ile tifo salgınları her sene yaşanmaktadır.¹¹⁹⁹

Bölgede görev yapan tıp doktorları genellikle gayri Müslimdir. Bu nedenle hükümet tabipleri arasında çok sayıda Hıristiyan tebaa vardır.1871’de Amasya Sancağı’nda Hoca Keygork Efendi¹²⁰⁰, 1875’te Giresun Kazası’nda Maroli¹²⁰¹, 1876’da Giresun Kazası’nda Maroli Efendi¹²⁰², Amasya Sancağı’nda Kigork Ağa¹²⁰³,1881 senesinde Sivas tabibi Şirinyan Artin¹²⁰⁴, Tokat Sancağı’nda tabib Komaski Efendi¹²⁰⁵, Sivas askeri tabibi Sağkol Ağası Yanko Efendi¹²⁰⁶, 1883’te Tokat Sancağı tabibi Komaski Efendi¹²⁰⁷, 1884’te Sivas Sancağı’nda Şirinyan Artin¹²⁰⁸, 1885 ‘te Sivas Sancağı’nda Şirinyan Artin Efendi¹²⁰⁹, 1903’te Hamidiye Kazası’nda Tapinos Efendi¹²¹⁰ ve Tokat Sancağı’nda Todoraki Efendi¹²¹¹ isimleri Sivas Vilayet Salnamelerinde geçen çok sayıdaki gayri Müslim tabibe birkaç örnektir.

¹¹⁹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/592.

¹¹⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/630.

¹²⁰⁰ Salname-i Vilayet-i Sivas 1288H./1871M., Sivas Vilayet Matbaası, 1871, S. 63.

¹²⁰¹ Salname-i Vilayet-i Sivas 1292H./1875 M., Sivas Vilayet Matbaası,1875, s.89.

¹²⁰² Salname-i Vilayet-i Sivas 1293H./1876M., Sivas Vilayet Matbaası, 1876, s.76.

¹²⁰³ Salname-i Vilayet-i Sivas 1293H./1876M., Sivas Vilayet Matbaası, 1876, s. 59.

¹²⁰⁴ Salname-i Vilayet-i Sivas 1298H./1881M., Sivas Vilayet Matbaası, 1881, s.61.

¹²⁰⁵ Salname-i Vilayet-i Sivas 1298H./1881M., Sivas Vilayet Matbaası, 1881, s.122.

¹²⁰⁶ Salname-i Vilayet-i Sivas 1298H./1881M., Sivas Vilayet Matbaası, 1881, S. 74.

¹²⁰⁷ Salname-i Vilayet-i Sivas 1300H./1883M., Sivas Vilayet Matbaası, 1883, s.118.

¹²⁰⁸ Salname-i Vilayet-i Sivas 1301H./1884 M., Sivas Vilayet Matbaası, 1884, s.67.

¹²⁰⁹ Salname-i Vilayet-i Sivas 1302H./1885 M., Sivas Vilayet Matbaası, 1885, s. 354.

¹²¹⁰ Salname-i Vilayet-i Sivas 1321H./1903 M., Sivas Vilayet Matbaası, 1903, s. 154.

¹²¹¹ Salname-i Vilayet-i Sivas 1321H./1903 M., Sivas Vilayet Matbaası, 1903, s.139.

Şehirde bir Ermeni, bir de Türk hastanesi vardır. Ermeni hekimler arasında iyi eğitimli ve yetenekli şahıslar vardır. Türk hastanesi askeri hastanedir. Burada da hekim kalitesi yüksektir.¹²¹²

Sivas West Memorial Hastanesi¹²¹³ ABCFM misyonerlerinin bölge halkına sağlık hizmeti verdiği birimdir. Bu birimde Türkler¹²¹⁴ ve diğer tüm Sivas halkına sonbahar-ilkbahar arasında düzenli hizmet sunulmuştur. Yaz başında misyonerler çevre yerleşimlere gitmişler, orada hasta muayene etmişler, gereken durumlarda operasyonlar yapılmış ve daha önce bakılan hastaları evde ziyaret edilmiştir.

Hastane dışında bir de dispanser vardır. Bu dispanserde durumu aciliyet arz etmeyen hastalara tıbbi hizmet sunulmuştur.

Hastanede her sene bir önceki yıldan daha kapsamlı ve yoğun bir çalışma temposu yaşanmıştır. Hastanedeki yoğun faaliyet bölge hastaneleri arasında Sivas hastanesini daha prestijli kılmıştır.¹²¹⁵

West Memorial Hastanesi'nde ve gezilerde verilen tıbbi hizmet kurumun Boston'daki merkezine düzenli olarak rapor edilmiştir. Bu raporlama kimi zaman tüm hizmetlerle beraber kimi zaman da müstakıl olarak yapılmıştır.

Sağlık hizmeti sunan misyonerlerin pek çoğu iyi derecede Türkçe bilmektedirler. Bu halkla aracısız iletişim kurma şansı sunmuştur.¹²¹⁶

Hastanede çalışan misyonerlerin maaşlarını ABCFM ödemiştir.¹²¹⁷ Kurumun yönetim birimi olan Prudential Comitte doktor ve hemşire aylıklarını ve kimi zaman kullanılan cerrahi malzemenin bir kısmını karşılamıştır.¹²¹⁸

¹²¹² 1914 yılında Ermeni hastanesi 35, Türk hastanesi ise 30 yataklıdır. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/619.

¹²¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹²¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/585.

¹²¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/682.

¹²¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/585.

Kimi zaman kuruma destek olmak isteyen bazı şahıslar maaş ödemelerini üstlenmiştir.¹²¹⁹ Dr. Ernest C. Clark'ın maaşın yanı sıra Davenport Kiliseler Birliği'nden de maaş almıştır.¹²²⁰ Sivas ABCFM West Memorial Hastanesi'nin hizmetlerine destek olan sadece yabancı finansörler olmamıştır. Tam adı The American Red Cross Commission to Palestine olan dönemin Amerikan Kızılhaç'ından Boston'a James L. Barton'a gönderilen mektup iki kurum arasındaki organik bağlantıyı ve amaç ortaklığını hiçbir tartışmaya olanak bırakmaksızın ortaya koymaktadır.¹²²¹ Osmanlı ülkesi dışından hastanede harcanmak üzere gönderilen finansal kaynak detaylı olarak Sivas misyon istasyonundan kurumun Boston'daki genel merkezine periyodik olarak gönderilen tıbbi raporlara yansıtılmıştır. Bu raporlar kimi zaman yıllık gönderilmiş kimi zaman da hizmet dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Bir hizmet dönemi eylül- haziran aylarını kapsamaktadır. Hastanede hizmetler sonbaharın başında verilmeye başlanmaktadır. Haziran ayının sonunda hastane kapatılmakta ve misyonerler dış misyonlarda yaşayan hastalara bakmak üzere yakın yerleşim alanlarına gitmektedirler.

Tıbbi raporlarda yer alan hastane finansmanı bilgileri arasında bakılan hastalardan kuruma kazandırılan para da yer almaktadır.¹²²² Maddi durumu tıbbi yardım alamayacak kadar kötü olan hastaların muayenesi, tedavisi ve onlara uygulanan cerrahi müdahaleler için para talep edilmemekle beraber¹²²³, maddi durumu daha iyi olan hastalardan para alınmıştır. Tıbbi raporlarda hizmet verilen insanlar hakkında kimi zaman son derece detaylı bilgiler de yer almaktadır. Bu bilgiler sadece sağlık durumlarıyla alakalı değildir. Bu kişilerin ailevi durumları ve dini gelişimleri de detaylı olarak rapor edilmiştir.¹²²⁴

¹²¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/484.

¹²¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/682.

¹²¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/412.

¹²²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/375.

¹²²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/116.

¹²²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/441.

¹²²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹²²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/415.

Hastanede çalışan misyonerlerin her türlü muayene ve tedavisi ile gerektiğinde tedavi amaçlı olarak ülke dışına gönderilmesi misyon doktorunun sorumluluğudur.¹²²⁵ 1891 senesinde W.F.English'e Sivas misyon doktoru hava değişimi önermiştir.¹²²⁶ West Memorial'de çalışan insanların bir şekilde görev yapamayacak durumda olması ya da kurum tarafından yerlerinin değiştirilmesi sonucunda boş kalan hizmet alanına mümkün olan en kısa zamanda kurum bir başka şahsı göndermiştir.

Hastanede çalışan eksikliği söz konusu olunca okullarda eğitim gören öğrenciler ya da İsveç Yetimhanesi'nde bakılan çocuklar hastanede doktor ve hemşirelere asistanlık yapmıştır.¹²²⁷ Sivas'ın yerel gerçeklikleri bu şekilde hizmet teminini zorunlu kılmıştır.

Sivas'ta yaşam şartları son derece zordur. Özellikle yaygın olarak hijyen koşullarının sağlanamaması sağlıklı insanların bile kısa zamanda hastalanmalarına neden olmaktadır. Sivas misyon istasyonuna ilk gelen misyonerlerden olan Emma Spencer Hubbard'a göre misyonerlerin sağlıkları bile hizmeti yavaşlatacak kadar bozuktur. Ama misyon örtüsü yani "kutsal amaç" tüm olumsuzlukları ve hastalıkları gizlemektedir.¹²²⁸ Misyonerlerin ve halkın tedavisinde kullanılacak kimyasal ve ilaçların kolay tedarik edilememesi ciddi bir sorundur. Misyonerler ilkbahar aylarında dağlara çıkmışlar, topladıkları bitki ve çiçekleri ilaç yapımında kullanmışlardır.¹²²⁹

1844 senesi Sivas'ta sadece yerli halkı değil misyonerleri de etkileyen salgın hastalıkların yaşandığı bir yıl olmuştur. Kolera salgını Sivas'a yakın şehirlerde de görülmektedir. Kayseri ve Ankara karantina altındadır. Yollarda seyahat etmek karantina kuralları gereğince Osmanlı hükümeti tarafından yasaklanmıştır.¹²³⁰

¹²²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 717/147.

¹²²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/39

¹²²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/357-358.

¹²²⁸ Edwin A.Martin, a.g.e., s. 83.

¹²²⁹ Müjgan Üçer, "Sivas Numune Hastanesi", s. 400., III.Türk Tıp Tarihi Kongresi ,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993., ayrırıbasım S. 471.

¹²³⁰ Edwin A.Martin, a.g.e., s. 229.

Sivas ABCFM misyon hastanesinde çalışan ilk hekim olan Dr. Henry West¹²³¹ beraber New York'ta eğitim gören öğrencilerinden biri olan Dr. Haratune de hizmete katkı sunmaktadır.¹²³² Dr. West hastanede katarakt, organ kesme ve organ deformasyonlarına müdahale ameliyatları yapmaktadır. Operasyon ücreti sadece 5 Amerikan Doları'dır. Parası olan hastalardan bu ücret tahsil edilmekte, parası olmayan hastalara ise tamamen ücretsiz olarak muayene ve tedavi uygulanmıştır.¹²³³ 1860 yılında Sivas misyonunda tek doktor vardır.¹²³⁴ Bu durum uzun süre değişmemiştir. Ancak hastanenin tek sorunu hiçbir zaman tek hekim varlığı olmamıştır.

1870'lerde hastanenin en ciddi sorunu yeterli antibiyotik olmamasıdır. Bu durum en basit hastalıklarda bile hayati komplikasyonların gelişmesine sebep olmuştur.¹²³⁵ Doktor ile beraber çalışan Dr. Dodd misyonerlerden Albert Wells Hubbard'ı ameliyat etmiştir ama operasyon sonrasında Hubbard mikrop kapmış ve cerrahi müdahale başarılı olmasına rağmen enfeksiyon nedeniyle kurtarılamayarak hayatını kaybetmiştir.¹²³⁶ Dr. Henry West 1870 yılının başında yoksul ailelerin çocuklarının tifo ve zatüree sebebiyle ölmelerini verdiği tıbbi tedaviyle engelleyen kişidir.¹²³⁷ Dr. West salgın hastalıkların tedavisi için ilaç olarak trikolarasetik aldehit eklenmiş su kullanımını önermiş ve uygulamıştır. Misyon çalışanlarından Miss Flavia Bliss bu ilacı kullanan ve fayda gören hastalardan biridir.¹²³⁸ Ancak sterilizasyon gayreti yeterince başarılı olamamış ve 1876'da Dr. West tifodan ölmüştür. Kendisi Anadolu'da çalışan ilk ABCFM hekimidir.¹²³⁹

¹²³¹ Edwin A.Martin, a.g.e, s. 61.

¹²³² Edwin A.Martin, a.g.e.,s. 122.

¹²³³ Edwin A.Martin, a.g.e, s. 82.

¹²³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/7

¹²³⁵ Edwin A.Martin, a.g.e, s. 199.

¹²³⁶ Edwin A.Martin, a.g.e,s. 304-305.

¹²³⁷ Edwin A.Martin, a.g.e., s. 83.

¹²³⁸ Edwin A.Martin, a.g.e., s. 79.

¹²³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/356.

1881 senesinde Dr .Thom misyonda çalışmaya başlamıştır.¹²⁴⁰ Salgın hastalıklar Sivas'ın en ciddi sağlık sorunu olmaya devam etmektedir. Aynı sene halkla sürekli iç içe olan istasyondaki misyonerlerden Albert Wells Hubbard tifüs olmuştur. Bayan Perry ise dizanteriye yakalanınca düşük yapmıştır.¹²⁴¹

1900'lerin başı hastanede Dr. Ernest C. Clark'ın çalıştığı yıllardır. 14 sene bölgede çalışan Dr. Henry West'in 49 yaşında tifüsten ölümü sonrasında Harput'tan Dr. Barnum ve Dr. Haratun ile Mardin'den Dr. Daniel Thom bölgede kısa süreler için çalışmıştır. Dr. Thom'un şehirde vefatının ardından Dr. Clark bölgeye gelmiştir. Çok sayıda hastaya muayene ve tedavi hizmeti sunulan Sivas'ta Dr. Clark'a ihtiyaç söz konusu olduğunda Dr. Levon Sevny¹²⁴² ve Mardin'den Dr. Andrus yardımcı olmuştur.¹²⁴³

1903 senesinde Dr. Clark istasyona gelerek tekrar West Memorial'de çalışmaya başlamıştır.¹²⁴⁴ 1904 yılı öncesinde Sivas'taki İsveç Komitesi'nden Dr. Zateskey ve ABCFM'den Dr. Davis bölgede kimi zaman muayene ve tedavi hizmeti vermiştir. Şehirde hastanede kullanılan kimyasalların ve ilaçların satıldığı bir eczane yoktur. Bu durum tıbbi hizmetlerin arzulandığı kadar başarılı olamamasına neden olmuştur.¹²⁴⁵

1904 yılı hastanede Dr. Clark'ın yoğun olarak poliklinik hizmeti verdiği bir dönem değildir. Doktor halkla daha iyi iletişim kurabilmek için zamanının çoğunu Türkçe öğrenmeye harcamıştır. Talas İstasyonu'na yaptığı gezi esnasında Türkçe öğrenmeye başlayan doktor hastalarla sınırsız iletişim kurabilmek için onların dillerini bilmek ve kullanmanın zorunluluk olduğunun farkındadır.¹²⁴⁶ Dr. Davis yarı zamanlı olarak hastanede hizmet sunmaktadır.¹²⁴⁷ Hastanede cerrahi müdahale yapabilecek başka hekim olmadığından durumları aciliyet

¹²⁴⁰ Edwin A.Martin, a.g.e, s. 132.

¹²⁴¹ Edwin A.Martin, a.g.e., s. 132.

¹²⁴² Edwin A.Martin, a.g.e., s. 40.

¹²⁴³ Müjgan Üçer, "Sivas Numune Hastanesi", S. 471.

¹²⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/357.

¹²⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/374.

¹²⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

¹²⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/355.

içermeyen iki hastaya yapılacak müdahaleler ilerleyen zamana ertelenmiştir.¹²⁴⁸ Ancak acil bir durumda kullanılmak üzere hastanenin beşinci yatağı misyonerlerce hastaneye bağışlanmıştır.¹²⁴⁹

1904-1905 hizmet yılında doktorun dış misyonlara muayene ve tedavi amacıyla yaptığı gezilere devam etmesi söz konusuydu.¹²⁵⁰ Dr. Clark ilk istasyon dışı gezisini yaparken tifo olmuştur. Sağlık mazereti nedeniyle gezi planlanandan kısa sürede bitmiş ve doktor istasyona geri dönmüştür.¹²⁵¹ 1904-1905 yıllık raporuna göre Dr. Clark için yeni bir misyoner konutuna gereksinim vardır.¹²⁵² Tıbbi çalışmalar için sadece doktor meskeni ihtiyacı söz konusu değildir. Aynı zamanda hizmet amaçlı odalara olan gereksinim nedeniyle sonbaharda bir yerli Ermeninin 4 odası 2 geniş holü olan evi misyon istasyonuna kazandırılarak tıbbi amaçlarla kullanılmak istenmiştir.¹²⁵³ Ancak Ocak ayı sonuna kadar hastanede tıbbi hizmet verilememiştir. Bu durum sonbahar başında Sivas'a yakın köyleri ziyarete giden Dr. Clark'ın hastalardan tifo kapması ve iyileşmesinin oldukça uzun zaman almasının sonucudur.¹²⁵⁴ Doktorun şartlar nedeniyle bir süre hizmet verememesi; misyon çalışanlarının, her ne şart altında olursa olsun çalışan eski istasyon hekimi Dr. West'e, ölümünün üzerinden çok zaman geçmesine rağmen, bir kez daha minnet ve saygı duymasına neden olmuştur.¹²⁵⁵ Dr. Clark ise iyileşir iyileşmez iki kez yakın yerleşimleri ziyaret ederek hastalarıyla ilgilenmiştir. Gregoryen okullarını da ziyarete giderek o kurumlarda eğitim gören Ermeni çocuklarını da sağlık taramasından geçirmiştir.¹²⁵⁶ Dr. Clark'a çalışmaları boyunca deneyimli bazı asistanlardan yardım almıştır. Bunlardan biri öğrenmeye hevesli, inançlı ve çalışkan eski öğretmenlerden biridir. Diğeri Dr. Carrington'un şahsi asistanlığını iki yıl boyunca başarıyla yapmış olan genç bir hanımdır. İsveç yetimhanesinden az tecrübeli bir kız

¹²⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/356.

¹²⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/356.

¹²⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/357.

¹²⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/348.

¹²⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/353.

¹²⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/356.

¹²⁵⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/356.

¹²⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/356.

¹²⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/350.

ve bir erkek çocuğu da hastanenin hekimine ihtiyaç durumunda asistanlık yapmışlardır.¹²⁵⁷

İsveç Yetimhanesi'nden Bayan Stuckey de cerrahi müdahalelerde doktora yardımcı olmuştur.

¹²⁵⁸ Ayrıca Sivas Amerikan elçisi Dr.Milo A.Jewett de bir misyonerin Osmanlı ülkesinde doğan çocuğu olarak hizmete “tüm yüreğiyle” katkı sağlamıştır.¹²⁵⁹ Bu “adanmış” insanlarla

beraber birkaç yıl Merzifon Hastanesi'nde hemşirelik yapmış bir bayan ameliyat kıyafetlerinin sterilize edilmesinde, cerrahi müdahalelerde ve yatılı hastaların bakımında görev yapmıştır.¹²⁶⁰

Mezkur dönemde 685 hastaya bakılmıştır. Bunlardan 16 tanesi yatılı olarak tedavi edimiştir. Dispanserde 285 hastaya hizmet verilmiş ve 100 hasta kendi evlerinde ziyaret edilmiştir. Bu dönemde çok sayıda cerrahi müdahale yapılmıştır. Bu operasyonlar arasında böbrek taşı alımı, göz kapağı ameliyatları ve kadın üreme sistemi ile ilgili müdahaleler¹²⁶¹ ile kol-bacak kesimi de vardır.¹²⁶²

1905 senesinde Sivas'ta hem yeni binasına taşınan¹²⁶³ West Memorial Hastanesi hem de dispanser faal durumdadır. 10 yataklı hastanede¹²⁶⁴ 869 hastaya bakılmıştır. Bu hastaların 55'i Sivas merkezde ikamet ederken 814 tanesi Gürün'de yaşamaktadır. Aynı sene Sivas dispanserinde 957 hastaya muayene hizmeti verilmiştir.¹²⁶⁵ Dr. Clark mezkur senede Beyrut Amerikan Tıp Koleji'ne ilaç kimyasalları konusunda eğitim almak üzere gitmiştir. Amaç eczacının parasının ödenememesi gibi bir durumda dahi hizmetin verimliliğinin azalmasını önlemektir.¹²⁶⁶ 1905 yılında hastane geliri ¹²⁶⁷200.12 Osmanlı Lirasıdır. Bu gelirin 79.09 Amerikan Doları karşılığı olan tutarı hediye dir. Hastanede ihtiyaç duyulan araç ve cihazlar

¹²⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/353.

¹²⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/359.

¹²⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/357.

¹²⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/357.

¹²⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/358.

¹²⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/358.

¹²⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/374.

¹²⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/390.

¹²⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/319.

¹²⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/359.

¹²⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

için 100.88 Osmanlı Lirası harcanmıştır. 99.24 Osmanlı Lirası hastane gideri söz konusu olmuştur. Hastaların sadece 6 tanesinden ücret alınmıştır. Ayrıca Kızılhaç fonlarından hastaneye finansman sağlanmıştır¹²⁶⁸. Bay Harris ‘de hastaneye yatak alınması için nakdi bağışta bulunmuştur.¹²⁶⁹

Hastaneye kazandırılan yatakların fazla oluşu hizmet veren hekimlerin yaptıkları operasyon sayısının artışına sebep olmuştur.1905 yılında hastanede uygulanan cerrahi müdahaleler arasında en başarılı olanlar kornea ameliyatlarıdır.¹²⁷⁰

1905-1906 hizmet senesi başında 6 ücretli ve 23 ücretsiz hastaya hastanede hizmet verilmiş ve 111.36 Osmanlı Lirası hizmet bedeli olarak tahsil edilmiştir.¹²⁷¹ 1208 dış misyon hastası muayene ve tedavi edilirken dispanserden 1336 kişi tıbbi yardım almıştır.¹²⁷² Dr. Clark ve eşi hastane binasının en üst katında ikamet etmektedir. Katta bulunan 10 oda ile beraber mücehhez bir ameliyathane, bir ilaç odası ve bir de muayene odası hizmette kullanılmaktadır. Ayrıca hemşirelerin ikametine ayrılan odalar da vardır.¹²⁷³ Hizmet döneminde Dr. Shephard eşi ve oğluyla beraber birkaç hafta Sivas’ta kalmıştır. Bu süre boyunca sürekli çalışmıştır. Birkaç günlük mesaisi 50 saati aşmıştır. Başarılı cerrahi operasyonlar yapmıştır. Sivas halkının güvenini kazanan doktor şehirden ayrıldıktan sonra bile onu görmeye çok sayıda hasta misyon hastanesine gelmiştir.¹²⁷⁴ Bay ve Bayan Raynolds da Dr. Shepard ve ailesi gibi istasyonu ziyarete Van’dan gelerek¹²⁷⁵ hastane hizmetlerine katkıda bulunmuşlardır. Döndüklerinde arkalarında inanmış yürekler ve imanlı hayatlar bıraktılar diyen misyonerlere göre Raynolds ailesi daha uzun süre “hizmette “ çalışmalıdır.¹²⁷⁶

¹²⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/358.

¹²⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/365.

¹²⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/373.

¹²⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹²⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/374.

¹²⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/375.

¹²⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/362.

¹²⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/362.

¹²⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/362.

Mezkur hizmet döneminde istasyona üç misafir hekim gelmiştir. Bunlardan biri Dr. Schnelle'dir ve yaptığı iki cerrahi müdahaleden biri başarısız olmuştur. Diğer hekim Knapp'tır. Trahomanın tedavisi amacıyla yaptığı 14 ameliyattan 8 tanesi başarılıdır. Son hekim Van Millen'dir. 4 başarılı göz ve bir başarılı plastik cerrahi uygulamasına imza atmıştır.¹²⁷⁷

1905-1906 döneminde 10.75 Osmanlı Lirası ilaçlara, 9.40 eczacıya, kira harcamasına, 22.22 eczane çalışanlarına 6 Osmanlı Lirası eczacının eğitime ayrılmıştır.¹²⁷⁸ Konsültasyon ücretleri ve dispanser geliri 39.93, yataklı hasta bakımı ve cerrahi müdahalelerden 35.62 ve ilaçlardan 35.80 Osmanlı Lirası hastaneye tekrar kazandırılmıştır.¹²⁷⁹ Ancak tüm bu finansal değerler hastane çalışanlarının başarısının arkasında yatan gerçek değildir. Özverili misyonerlerin emekleri tedavi başarısının arkasındaki realitedir.

Misyonerler hastalara “inançla” destek vermişlerdir. Bu destek kimi zaman onlar için dua etmek ya da onları duaya sevk etmek şeklindedir. Hastanede tedavi olan ama ağrıları geçmeyen bir kadının alkole bağımlılık sorunu olan eşi için İsa'ya dua ettiğini ve dileğinin kabul olduğunu “duyan” misyonerler bu durumu 1905-1906 Tıbbi Raporu'nda Boston'a iletmişlerdir.¹²⁸⁰ Hastanede gün duayla başlamakta ve hastanedeki herkes duaya iştirak etmektedir. Pazar ayini de düzenli olarak yapılmıştır. Bu ayinler sonrasında Kız Okulu Öğrencileri ve İsveç Yetimhanesi'nde¹²⁸¹ bakılan çocuklar şarkılarla hastalara moral vermektedir.¹²⁸²

¹²⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/373.

¹²⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/372.

¹²⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/372.

¹²⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/374.

¹²⁸¹ İsveç vatandaşları tarafından idare edilen bu yetimhanenin ismi ABCFM evrakında İsveç Yetimhanesi olarak geçmektedir. Birimin başka bir adının olup olmadığına dair her hangi bilgiye çalışma süresince erişilememiştir.

¹²⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/374.

1906 senesi hastanenin yoğun çalışma temposunun devam ettiği bir yıldır. Yatılı olarak 50 hastaya toplam 646 gün hizmet vermiştir. Yatan hastalardan sadece bir tanesinin öldüğü hastanede ¹²⁸³1906 senesinde yapılan 52 adet ameliyat faaliyet raporunda listelenmiştir. Bu listeye göre kadın ve erkek üreme sistemler ile alakalı cerrahi müdahaleler¹²⁸⁴, bademcik, katarakt, organ kesme, tümör alımı¹²⁸⁵ ve apandisit operasyonları yapılmıştır.¹²⁸⁶ 1906-1907 hizmet döneminde sağlık hizmetlerine 396.10 Osmanlı Lirası harcanmıştır.¹²⁸⁷

Kimi zaman misyon hastanesinde görev yapan Dr. Karekin Sevny'in Amerikalılarla kurduğu yakın ilişki 1904 senesinde Osmanlı makamlarının tepkisine neden olmuştur. Kendisinin Amerika Birleşik Devletleri'ne geliş gidiş tarihlerinin araştırılması ve bir daha ülke dışına çıkmasının engellenmesi için gerekenin yapılarak şahsa seyahat yasağı konulması gündeme gelmiştir.¹²⁸⁸

1906-1907 döneminde misyon doktoru Dr. West'tir.¹²⁸⁹ Hastanede 52 tıbbi operasyon yapılmıştır. Bu cerrahi müdahaleler arasında kadın ve erkek üreme sistemine yapılan müdahaleler, göz ameliyatları, organ kesmeler ve kemik operasyonları da vardır.¹²⁹⁰ 1300 reçete yazılmıştır.¹²⁹¹ 30 ücretli ve 20 ücretsiz hastaya muayene ve tedavi hizmeti West Memorial'de sunulmuş ve 117.35 Osmanlı Lirası hastane bütçesine kazandırılmıştır.¹²⁹² Gregoryen Hastanesi ve cezaevi doktor tarafından ziyaret edilmiş, bu iki kurumda tıbbi hizmet sunulmuştur.¹²⁹³ Bu dönemde Lilian F. Cole hastanede görevlendirildi.¹²⁹⁴ Miss Stuckey'in yerini alan Cole'nin maaşını bir "arkadaş" ödemeyi üstlendi. Cole 5 yıldır Osmanlı

¹²⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/411.

¹²⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/412.

¹²⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/413.

¹²⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/411.

¹²⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/413.

¹²⁸⁸ BOA ZB 620/45.

¹²⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/412.

¹²⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/412.

¹²⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/390.

¹²⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹²⁹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/387.

¹²⁹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/584.

coğrafyasındadır. Daha önce Kayseri’de Dr. S. Dodd ile çalışmıştır. Türkçe’yi oldukça iyi bile Cole’nin hastalarla iletişimi son derece güçlüdür. Ayrıca kimi hastalara ihtiyaç durumunda sunulan “özel hemşirelik” hizmetinde de oldukça iyidir.¹²⁹⁵

Bu dönemde şehrin tamamında görülen fahiş kira artışları misyonu da olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde bir Osmanlı Lirası 4.40 Amerikan Doları değerindedir. Fiyatlardaki artış şehirdeki yoksunluklar dolayısıyladır.¹²⁹⁶ Dr. Clark ve eşi evlerinin bir kısmını boşaltarak 1908 senesinde hastane hizmetinde kullanılmasını planlamıştır. Bu şekilde hastanenin kira giderlerinin düşürülmesi amaçlanmıştır. Hasta sayısındaki düzenli artış hastane hizmet ünitelerinin finansal nedenlerle azaltılmasını olanaksız kılmaktadır. Haftada her hasta için 2.50 Amerikan Doları sadece düzenli yemek hizmeti için harcanmaktadır. Diğer kalemlerdeki artış da dikkate değerdir. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinin devamı için acilen finansman kaynağı bulunmalıdır.¹²⁹⁷

Bu dönemde Sivas istasyonuna bağlı bir dış misyon olan Tokat’ta YMCA küçük bir hastane açmıştır. Burada 3 hasta yatağı vardır ve bir erkek hemşire burada çalışmaktadır. ABCFM misyonerleri için bu hastanenin varlığı ve bir gün büyüyebileceği düşüncesi keyif vericidir.¹²⁹⁸

1907 senesinde hastane binasında yapılan cerrahi müdahalelere 172.31 Osmanlı Lirası’na mal olmuştur. Bu meblağın 42.60’lık kısmı hastalardan tahsil edilmiştir.¹²⁹⁹

1907’de hastalar hakkında tutulan ve kurum merkezine iletilen raporlarda ilk kez bir hasta hakkında olumsuz bir cümle kullanılmıştır. “Elbise’nin İsa’yı sevdiğini hiç hissetmedik”

¹²⁹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/412.

¹²⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/411.

¹²⁹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/412.

¹²⁹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/393-394.

¹²⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/414.

cümlesi hastaneye gelmeden 4 gün önce doğum yapan Elbise adlı Ermeni bir kadın için sarf edilen cümledir.¹³⁰⁰

1907-1908 hizmet döneminde kızamık ve tifüs salgınları çok sayıda insanı etkilemiştir. Öğrenciler ve öğretmenler arasında tonsilit son derece yaygındır. Karantina uygulaması titizlikle uygulanmaktadır.¹³⁰¹ Hastanede görev yapan hemşireler sürekli kaynatılmış su içmelerine rağmen tifüse yakalanmışlardır. 17 Ocak'ta hastanenin doktoru E.C. Clark da salgın hastalıktan etkilenmiştir. Türk asker hastanesinin cerrahı da söz konusu hastalıktan hayatını yitirmiştir. Karantina uygulamasına hastanenin 3. Katında Dr. Clark'ı da kapsayacak şekilde devam edilmiştir.¹³⁰² West Memorial'a bu dönemde 158.22 Osmanlı Lirası bağış toplanırken 49 ücretli hastadan 128.69 Osmanlı Lirası alınmıştır¹³⁰³. Dispanserde 49 fakir hastaya ücretsiz hastaya da hizmet verilen toplam başvuran sayısı 85'tir.¹³⁰⁴ Yıl boyunca sadece 12 cerrahi müdahale yapılabilmektedir.¹³⁰⁵

1908 senesinde başhemşire Lilian F. Cole tarafından Boston'a gönderilen yıllık hizmet raporuna göre¹³⁰⁶ eylül ayında hastane tatil dönüşü tekrar hizmet vermeye başladıktan sonraki 6 ay boyunca çok sayıda kişi hastaneye gelmiştir. Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri klinik hizmeti verilmiştir. Hastanenin her günü İncil okunması ve duayla başlamıştır. Hastanede Müslüman veya Türk varsa ibadetler Türkçe, yoksa Ermenice yapılmıştır. Hastanede yatan hastaların her birine angi İncil pasajını okuyacağına dair bir numara kağıdı verilmiştir. Böylece herkesin ibadete katılması sağlanmıştır.¹³⁰⁷ İncil çalışmaları kadınlar için Ermenice, erkekler için ise Türkçe yapılmıştır.¹³⁰⁸ Kadınların Ermeniceyi ibadet edecek kadar iyi kullanırlarsa sonraki kuşaklara bu konuda eğitim verebileceği gerçeğinden yola

¹³⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/395.

¹³⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/130.

¹³⁰² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/130.

¹³⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹³⁰⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹³⁰⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/414.

¹³⁰⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/425.

¹³⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/224.

¹³⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/411.

çıkılmış, toplumun bu kesiminin kayda değer kısmının Ermeniceyi etkin kullanamaması nedeniyle çift dilli eğitim tercih edilmiştir. Her hastanın şahsına ait en iyi kullandığı dilde basılmış İncil sahibi olması arzulanmıştır. Bu sebeple bir hasta taburcu olduğunda parası yoksa hastane çalışanları tarafından kendisine İncil hediye edilmiştir. Bu hastanenin standart uygulamasıdır.¹³⁰⁹

1908 yılında daha önce hiçbir yılda olmadığı kadar çok sayıda Türk hastanede muayene ve tedavi edilmiştir. Halkın fakirliği hasta sayısını arttırmaktadır. Finansal zorluklar, manevi baskılar ve kendilerine yaşatılan korkuya rağmen çok sayıda insan hastaneye başvurmaktadır. Hastanenin öz kaynakları talebi tamamen karşılayacak durumda değildir. Sadece 16 hasta yatağı vardır.¹³¹⁰ Bu şahıslar arasında ameliyat sonrasında birkaç hafta hastanede yatılı olarak tedavi edilen küçük bir kız çocuğu vardı. Bu çocuğun eğitimi ve dolayısıyla okuma-yazması yoktur. İlginç olan kızın İncil'i çok çabuk öğrenmesidir. 3 ayda tüm dini metinleri ezberleyen bu kız çocuğu hastanede verilen dini hizmet ve eğitimin meyvelerinin kısa zamanda alınabileceğine güzel bir örnektir.¹³¹¹

1908 senesinde West Memorial Hastanesi'nde tedavi edilen bir Türk askeri hakkında kuruma detaylı bilgi gönderilmiştir. Bu asker akciğer rahatsızlığından muzdariptir ve hastalığı ilerleyince ordudaki görevine son verilmiştir. Askerin annesi dul ve fakirdir. Genç adam ve annesi son 9 aydır komşularının ayni ve nakdi yardımlarıyla yaşamaktadır. Hastalık nedeniyle bir bacağına ciddi dolaşım sorunları vardır. Hastane doktoru kendisine hasta bacağın kesilmesini önerdiğinde kabul etmeyen genç askerin öteki bacağına da kısa bir zaman sonra hastalık ortaya çıkınca doktorun her iki bacak için de kesme yani amputasyon dışında hiçbir seçeneği kalmayınca asker ölmek için evine gitmiştir. Askerin akıbeti hakkında bir bilgi

¹³⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/411

¹³¹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/416.

¹³¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/224-225.

yoktur. Ancak raporda durumla ilgili kullanılan iki cümle dikkate değerdir: “Biz bazen taşta tohum yeşerdiğini gördük. Umarız bu sefer de öyle olur.”¹³¹²

1908 raporunda yer alan tek kişi Türk asker değildir. Bir kadın misyonerlere hayatının hiçbir döneminde hastanede tedavi olduğu dönemde olduğu kadar mutlu olmadığını söylemiştir. Kadının okuma-yazması yoktur ama zekidir ve olumlu kişilik özellikleri vardır. Misyonerler kadın hakkında şu yorumu yapmışlardır: “Köyüne geri dönünce duyduklarını diğer insanlara aktaracağına eminiz.”¹³¹³

1908 yılında doktorun çevre yerleşimlere yaptığı gezilerin birinde dönüş yolunda bir Kafkas köyünde konaklama sırasında rast gelinen bir çocuk 1907 senesinde hastanede bacağından tümör aldırdıktan sonra iyileşememiştir. Doktor çocuğun ailesini tekrar hastaneye gelmeye ikna etmiştir. Ancak ilerleyen süreçte ailesi tarafından hastaneye getirilmeyen çocuğun ölüm haberi misyona ulaşmıştır. Çocuk hakkında 1908 tıbbi raporunda oldukça detaylı bilgi vardır. Misyonerler bu şekilde muayene ve tedavi aldıktan sonra ikinci ya da üçüncü kez hastaneye gelmesi ya da getirilmesi gereken hastaların ilgisizlik nedeniyle yaşamlarını yitirdiklerini vurgulamışlardır.¹³¹⁴

1908 gezisi misyonerlerde sadece hayal kırıklığı yaratmamıştır. Özellikle Divriği’de Türkler tarafından son derece iyi karşılanan hastane çalışanı misyonerler çalışma alanlarının genişleyebileceği hususunda büyük bir umuda kapılmışlardır. ABCFM çalışanları o kadar iyi ağırlanmışlardır ki geri dönmek onları üzmüştür. Ancak Divriği’de yaşayan insanların hemen hemen tamamının yeryüzündeki tüm dinlerin aynı yaratıcı kuvvete inandığına olan itikatları misyonerlere gelecekteki muhtemel iş ortaklarını buldukları hissini yaşatmıştır.¹³¹⁵

¹³¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/425.

¹³¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/225.

¹³¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/424.

¹³¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/424.

1908-1909 döneminde haftada 3 gün klinik hizmeti verilmektedir¹³¹⁶ ve 1883 farklı hasta muayene edilmiştir. ¹³¹⁷Toplam muayene sayısı 3000'dir. ¹³¹⁸ Dış misyonlarda yaşayan insanlara 2500 kez muayene ve tedavi hizmeti verilmiştir. Bu insanlardan 40'ı Türk, 2'si Kürt, 1'i Çerkez, 128'i Ermeni, 9'u Rum ve 3'ü Amerikalıdır. ¹³¹⁹ Hastanede diş çekimi ve 160 kez cerrahi müdahale yapılmıştır. Dış misyon hastalarından 735 kişiye basit ya da ciddi cerrahi operasyona alınmıştır. ¹³²⁰ Bu operasyonlar 68 farklı hastalığa yöneliktir. ¹³²¹ Hastanedeki 16 hasta yatağında 181 farklı hastaya toplam 1876 gün hizmet sunuldu. Hastanede 3 doğum ve 6 ölüm vakası gerçekleşti. Hastanede tedavi olan hastalar arasında akciğer hastalıkları, sedef ve tifo vakalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Akciğer sorunları olan hastalarla Miss Cole ilgilenmektedir. Hizmet dönemi şehirdeki yaygın kıtlık ve fakirliğin yansımalarıyla şekillenmiştir. Doktor ücretlerinin sadece %70'i hastalardan tahsil edilebilmiştir. İlaç departmanı ancak kendi maliyetlerini karşılayabilir durumdadır. Dispanser hastaları masrafların ancak yarısını karşılayabilmektedir. Sağlık hizmetlerinin tamamının sadece %60'ı hizmet alanından toplanabilmiştir. ¹³²² Amerika, İsviçre ve İngiltere'den 145.89 Osmanlı Lirası hastaneye bağış olarak gönderilmiş ve 167 paralı hastadan 113 Osmanlı Lirası ve 113 maddi durumu daha alt seviyedeki kişiden sadece 182 Osmanlı Lirası toplanabilmiştir. Diğer hastalardan para ekonomik durumları nedeniyle talep edilememiştir. ¹³²³ Misyonerler yerel halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle hastane harcamalarına katkı sunamadığı halde West Memorial'e her biri 27 Osmanlı Lirası değerinde olan 5 hasta yatağı almak isteğini kurum merkezine bildirmişlerdir. Onların ifadelerine göre "21 her zaman 16'dan iyidir". ¹³²⁴ Kuruma para kazandırmak için hastaneye ait olan at 5.75 Osmanlı Lirası'na

¹³¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/416.

¹³¹⁷ ABCFM:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/426.

¹³¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/427.

¹³¹⁹ Amerikalı hastanın kimliği ve Sivas'ta olma sebebi evrakta belirtilmemiştir. Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/426.

¹³²⁰ Mayıs 1908-Mayıs 1909 döneminde West Memorial Hastanesi'nde yapılan cerrahi müdahalelerin tam listesi için Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/421.

¹³²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/428.

¹³²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/426.

¹³²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹³²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/426.

satılmıştır.¹³²⁵ Dr. Clark şehirde zengin hastalara özel muayeneye giderek 5.73 Osmanlı Lirası kazanmış ve bu meblağı hastane bütçesine eklemiştir.¹³²⁶ Bu dönemde mutfak masrafı 106.20 Amerikan Doları¹³²⁷, ilaçlara 44.82 Osmanlı Lirası, eczacıya da 20.82 Osmanlı Lirası ödeme yapılmıştır. Doktor asistanlarına 21.52 Osmanlı Lirası ödenmiştir. Hemşirelere ise 21.52 Osmanlı Lirası harcanmıştır.¹³²⁸ Ancak bu kadar finansman aktarımı hoşnutluk verecek seviyede verimli dini hizmet sunulduğunu kuruma yazılı olarak rapor eden misyonerlere göre amaca ulaşmıştır.¹³²⁹

Hizmet döneminde şehirde YMCA tarafından desteklenen Ermeni Hastanesi'nde de ihtiyaç sahibi hastalara ücretsiz muayene ve tedavi hizmeti verilmektedir. Amaç tıpkı ABCFM hastanesinde olduğu gibi “inancı anlatmak için” insanlara ulaşmaktır.¹³³⁰

1909-1910 hizmet senesinde West Memorial Hastanesi'nde Dr Clark'ın kimi zaman zorunluluklar nedeniyle hastanede olamaması söz konusudur. Bu durumlarda Dr. Levon Sevny hastanede muayene ve tedavi hizmetine devam etmektedir. Özverili çalışmaları maaşı fazlasıyla hak etmektedir.¹³³¹ Kendisine verilecek maaş hastanenin her hangi bir sebeple doktorsuz kalmasını engelleyecektir.¹³³² Kurumun ivedi olarak Amerikalı doktor yollayamayacağı aşıkardır. Bu nedenle Dr. Sevny'in hizmeti çok büyük anlam ifade etmektedir.¹³³³ 83 ücretli, 99 ücretsiz hasta muayene ve tedavi edilmiştir. Hastalardan 363.55 Osmanlı Lirası tıbbi hizmet bedeli olarak tahsil edilmiştir.¹³³⁴

1910 yılında kolera salgını şehrin tamamında etkilidir. Ernest C. Patridge şehirde yaklaşık 18.000 hasta olduğunu söylemektedir.¹³³⁵ Hastane kapalı olmasına rağmen 6 hafta

¹³²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/428.

¹³²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/428.

¹³²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/428.

¹³²⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/428.

¹³²⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/420.

¹³³⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/422.

¹³³¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/484.

¹³³² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/682.

¹³³³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/329.

¹³³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹³³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/500.

boyunca tıbbi hizmet veren tüm misyonerler çok yoğun bir şekilde çalışmışlardır. 100 kadar hasta defalarca evlerinde ziyaret edilmiştir.¹³³⁶ 1910 senesinin bitmesinin ardından bu sefer de kolera ve tifüs salgınları şehri etkilemiştir.¹³³⁷ Kurumdan istenen 4000 USD'nin Sivas'a gönderilmesi durumunda daha çok sayıda insana hizmet sunmak için klinikler revize edilecek ve yeni bir dispanser binası yapılacaktır.¹³³⁸ Yeni bir hastane binasının inşası da misyonerlere çalışmak üzere daha fazla kapalı mekan sağlayacaktır.¹³³⁹

1910-1911 hizmet senesinde 20 yataklı hastanede 1952 hastaya toplam 5609 kez muayene hizmeti verilmiştir.¹³⁴⁰ Dönem başında hastanenin yatak sayısı 16 iken daha sonradan 4 yatak daha alınmıştır. Hastane binası içinde bir eczane, ofis, hastane bekleme odaları, ameliyat odaları, mutfak ile bölge halkı tarafından çok sevilen özverili¹³⁴¹ Miss Cole ve diğer hemşirelerin odaları bulunmaktadır. Bekleme odaları enfeksiyon riskini azaltabilmek için muayene odalarının uzağındadır. Bu durum şehir halkı tifüsten kırılrken, West Memorial'de tedavi gören 7 kişi tifüsten hayatını kaybetmişken¹³⁴² hastanede yardımcı olan öğrenciler arasında bir tane bile tifüs vakası olmamasına neden olmuştur.¹³⁴³ West Memorial'de çalışanlardan sadece İsveç Yetimhanesi personeli olan Miss Stucky tifüs kapmıştır. Hastalık şehirde adeta ışık hızıyla yayılırken Osmanlı hükümetinin acil durum planı yoktu. Karantina uygulanmıştır ama yeterli değildir. Sağlıklı yada enfekte olmuş insanları şehirden ya da yaşam alanlarından tamamen çıkarmak söz konusu olamamıştır. Çünkü sağlıklı ve hasta kişiler hemen hemen aynı sayıdadır.¹³⁴⁴

¹³³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/597.

¹³³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/591.

¹³³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/680.

¹³³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/681.

¹³⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/573.

¹³⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/680.

¹³⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/582.

¹³⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/587.

¹³⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/582.

Hastane doktoru Ernest C. Clark'tır. Doktora yardımcı olan bir Ermeni hekim vardır.¹³⁴⁵ Bu hekim Karakin Sevny'dir. O ve oğlu Dr. Levon Sevny defalarca şehirden acil hastalara bakmak üzere çağırılmıştır. Oğul Sevny babasına cerrahi müdahalelerde asistanlık yapmıştır.¹³⁴⁶ Başvuran insan sayısının çokluğu hastane binasının büyütülmesi ihtiyacını gündeme getirmiştir. Osmanlı idarecileri tıbbi çalışmaların geleceği, yaygınlığı ve verimliliği hususlarında ABCFM misyonerlerini kaygılandırmaktadır.¹³⁴⁷ Bölgede hizmet götürülecek çok sayıda insan vardır. Sadece bölge Kürtlerinin sayısı 200.000 kadardır.¹³⁴⁸ Dış misyonlarda yaşayan insan sayısı 13.000 kadardır. Dış misyon bölgelerinde yaşayan sadece 2 tane eğitimli hekim vardır. Genç doktor tüm zamanını köylerdeki hastalara ayırırken yaşlı ve daha az pratiğe sahip olan hekim talep karşısında yetersiz kalmaktadır.¹³⁴⁹ Sivas ve civarında yaşayan insanlar ciddi enfeksiyon riskiyle karşı karşıyadır. İçme suyu tesisatının yenilenmesi için yapılan plan henüz hayata geçirilememiştir. 1911 senesi baharında başlayacağı ümit edilen bu çalışma özellikle tıbbi çalışmalar için çok iyi sonuçlar doğuracaktır. Şehirde hizmet veren Gregoryen okulunda da içme suyu şebekesi hizmet vermeye başlayınca hizmet almak için alt yapı çalışmaları başlamıştır.¹³⁵⁰ Hizmet döneminde hastalardan 167. 66 Osmanlı Lirası hizmet bedeli olarak tahsil edilmiştir. 107 ücretli hasta ve 37 ücretsiz hastaya, hastane çatısı altında muayene ve tedavi hizmeti verilmiştir.¹³⁵¹ Hastanenin finansal sorunları devam etmektedir. Çok soğuk geçen kış aylarında ısınma giderleri bir önceki yıla oranla yaklaşık 2 kat artmıştır. Bu beklenmedik bir durumdur. Ön görülmeyen olumsuz koşullar için ivedi olarak çözüm üretilememiştir. Bu konuda misyonerlerin maddi sıkıntıları bir an önce aşarak daha fazla cerrahi operasyon yapılabilen mekanı hizmete açmaktır. Dr. Clark şahsına ait bir araziye hastane mülküne bu amaçla katmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nden bir kişi tamamen mücehhez bir ameliyathanenin finansmanını karşılayacağı vaadinde

¹³⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/434.

¹³⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/582.

¹³⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/483.

¹³⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/484.

¹³⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/619.

¹³⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/461-462.

¹³⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

bulunmuştur.¹³⁵² İstasyonun “dostlarının hediyeleri” sayesinde finansman sıkıntısına rağmen hastane borçlarının tamamı ödenmiştir. Bu durum misyonerlerin umutlarını tazelemiştir. Her sabah hastanede tüm hastalarla beraber yapılan ibadet ve Türklerin de dualara “ Amen” demesi misyonerlerin umutlarını tazeleyen başka bir uygulamadır.¹³⁵³

1910-1911 hizmet senesinde milletvekili ve tıp doktoru Şevket Bey hastaneyi ziyaret etti. Hastanede bazı hastaların muayene ve tedavisini yapmak üzere misyondan izin aldı ve kimi zaman da hasta yönlendirmiştir. Şevket Bey eylül ayı boyunca hastanede çalışmıştır. Başlangıçta misyona ve “çalışanlarına” önyargıyla yaklaştığı düşünülen doktor daha sonra misyon ve tıbbi çalışmalar hakkında tek bir olumsuz cümle kurmamıştır.¹³⁵⁴

1911 senesinde kolera salgını ve özellikle odun fiyatlarındaki artış daha önceden tahmin edilemeyecek kadar beklenmediktir. Kolera salgını dolayısıyla pek çok erkek çalışamayacak hale gelip de şehre yakacak yeteri kadar sağlanamayınca fiyatlar fahiş seviyeye gelmiştir. Yeterince yakıt olmadığından ısınamayan insanların dirençlerinin düşmesi kolera salgınının etkisini arttırmıştır. Yaz aylarının başına kadar fiyat artışı devam etmiştir.¹³⁵⁵ Bu durum ise hastane ve dispenserin iş yükünü beklenmedik ölçüde arttırmıştır. Hastane planlanan zamandan daha önce açılmış ve doktor hemen hizmete başlamıştır.¹³⁵⁶ Hastane ve okul öğrencilerinin işbirliği devam etmektedir. Doktor ve sağlık hizmeti veren misyonerler tüm öğrencileri düzenli olarak sağlık kontrolünden geçirmektedir. 10 tane erkek öğrencinin ders çalışmasını ve kitap okumasını zorlaştıran göz kusurlarına kalıcı çözüm üretilmiştir.¹³⁵⁷

1911-1912 döneminde kolera yine salgın şeklinde Sivas yerleşimcilerini etkilemektedir. Karantina uygulaması şehirliler ve köylülerin birbirleri ile irtibatı yoktur. Dr. Clark Osmanlı hükümeti ile sürekli iletişim halindedir. Şehirdeki diğer hekimler de Dr. Clark

¹³⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/598

¹³⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/582.

¹³⁵⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/581.

¹³⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/114.

¹³⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/592.

¹³⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/115.

ile organize çalışmaktadır. Amaç hastalığın daha fazla yayılmasının önüne geçmektir¹³⁵⁸. Bu dönemde hastanede 25 yatak ve 2 ranza vardır. Hastanede 170 ücretli ve 83 ücretsiz hastanın muayene ve tedavisi sonrasında 624.49 Osmanlı Lirası hizmet bedeli tahsil edilmiştir.¹³⁵⁹ 188 yeni hasta kabul edilmiştir.1340 hastaya geziler esnasında muayene hizmeti verilmiştir. Toplam muayene sayısı 3099’dur.¹³⁶⁰ 83 hastaya ücretsiz bakılmış, 207.73 Osmanlı Lirası “hediye” kabul edilmiş ve 624.49 Osmanlı Lirası da 170 hastadan alınmıştır.¹³⁶¹ Ayrıca kurum kaynaklarından 100 Osmanlı Lirası hastane bütçesine eklenmiştir.¹³⁶²1912 senesinde Miss Cole hastanede hemşirelik yapmayı bırakmıştır¹³⁶³. Bu durum misyon hastanesinin çalışmalarını sıkıntıya sokmuştur. Çünkü Sivas ve civarındaki hekim ve hemşireler son derece yetersizdir. Onların Amerikalı meslektaşlarının seviyesine ulaşması ancak ciddi ve devamlı bir eğitim süreciyle mümkün olacaktır. Donanım eksiklikleri nedeniyle yerli hemşireler misyonun sağlık hizmetlerine katkı veremeyecek durumdadırlar. Doğumlarda yardım almak için becerikli ve deneyimli bir ebeye ihtiyaç söz konusudur. Ancak var olan şartlar ebe bulmayı da olanaksız kılmaktadır. Doğum konusunda çok yetersiz kaldıklarını itiraf eden misyonerlere hastane hizmetlerinde yardımcı olacak bir ebe bulunması için kurumdan yardım istenmektedir.¹³⁶⁴

1912 yılı başında, son 5 yıldır Sivas’ta çalışan Lilian F. Cole çıktığı kısa tatili tamamlayarak misyona dönmüştür. Kendisi son derece özveriyle çalışan asil bir insandır. Kendisinin Sivas’tan ayrılma ihtimali hastane çalışanlarını üzmektedir. Son 3 yıldır hastanede hizmet veren Levon Sevny 1912 senesinde de istasyondadır¹³⁶⁵ ve 253 kişiyi muayene ve tedavi etmiştir.¹³⁶⁶ Tıbbi çalışmalar misyonerler açısından hoşnutluk vericidir. Hem nitelik hem de nicelik artışı söz konusudur. Yerli Ermeni kızlardan Amerikan okulunda eğitim

¹³⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/575

¹³⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹³⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/594.

¹³⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/204.

¹³⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/203- ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/181.

¹³⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/618.

¹³⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/586.

¹³⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/584.

¹³⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/592.

görenlerden bir kısmı heves ve inançla donanımlı olmamalarına karşın çalışmalara katılmak arzusundadırlar.¹³⁶⁷ Kurum eldeki finansman kaynaklarını en verimli şekilde kullanmaktadır. Bu kaynakların daha da verimli kullanımı tüm misyonerlerin belli bir seviyede tıp eğitimi almasıyla sağlanabilirdi. Harward School Of Tropical Medicine misyonerlerin eğitimi için iyi bir seçenek olabilirdi¹³⁶⁸. Bu durumda tıbbi çalışmalara ayrılan 100 Osmanlı Lirası daha verimli kullanılabilirdi.¹³⁶⁹

1912 senesinde hemşire ihtiyacı söz konusudur. Genç kızların tüm iyi niyetleriyle hizmete katılması önemli ama yeterli değildir. Yabancı ve eğitimsiz birilerinden yardım almak özellikle anestezi malzeme kullanılırken geri dönülmez tablolara neden olabilir. Bu nedenle hemşire ihtiyacına kurum çözüm bulmalıdır.¹³⁷⁰ En geç yaz aylarında Sivas'a bir hemşire yollanmalıdır. 25 yataklı hastanede yıl boyunca 200 kadar anestezi altında cerrahi müdahale yapıldığı düşünülürse hemşire talebinin ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmaktadır.¹³⁷¹

Hizmet dönemine ait bir raporda misyonerler kendilerini şaşırtan bir olayı anlatmışlardır. Derviş olmaya hazırlandığı sonradan öğrenilen okuma yazması olmayan bir Türk hastanede Ermenice İncil okumuştur. Bu hem şaşırtıcı hem de keyif vericidir.¹³⁷²

1913 senesinde savaş şartlarına rağmen misyonerlerin umduğu kadar fazla hasta yoktur. Var olan kaynaklar bu nedenle daha verimli kullanılabilmiştir.¹³⁷³ Dr. Severyn hastanede çalışmaktadır.¹³⁷⁴ Dr. Riggs'in kaybı tüm hastane personelinin yeri zor doldurulacak bir kaybın acısıyla yüz yüze bırakmıştır¹³⁷⁵ Kira ve diğer ödemeler yapıp hastaneye gerekli kimyasallar tedarik edildikten sonra misyonerlerin elinde 500 Osmanlı Lirası kalmıştır. Bu

¹³⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/619.

¹³⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/607.

¹³⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/219.

¹³⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/608.

¹³⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/583.

¹³⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/620.

¹³⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/167.

¹³⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/605.

¹³⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/1036.

paranın 150 Osmanlı Lirası bağış yoluyla ulaştırılmıştır. Bağışçılar arasında Lilian F. Cole'nin bir arkadaşı da vardır.¹³⁷⁶ Dış misyonlardan ise 183 Osmanlı Lirası hastaneye gelmiştir¹³⁷⁷. Hastanede 921 hastaya 3186, dispanserde ise 12800 kez poliklinik hizmeti verilmiştir.¹³⁷⁸ Yıllık toplam 169 ciddi ameliyat¹³⁷⁹ ve 19 küçük operasyon yapılmıştır.¹³⁸⁰ Hastanede 25 hasta yatağı vardır ve yatılı tedavi alan hastalara hizmet verilen gün sayısı 1994'tür.¹³⁸¹ Kurumda hemşire ihtiyacı devam etmektedir.¹³⁸² Bayan Clark'ın gözetiminde yerli hemşireler hizmete katkı sunmaktadır.¹³⁸³ Miss North Sivas hastanesindeki hemşire ihtiyacını karşılamak için istasyona kurum aracılığıyla istenmiştir.¹³⁸⁴ Mardin'de görev yapan bu hemşire Türkçe bilmemektedir. Ancak Dr. Clark kendisinin Sivas'ta hizmet verirken dil öğrenebileceği kanaatindedir.¹³⁸⁵ Hastalardan 624 Osmanlı Lirası¹³⁸⁶ tedavi ücreti ve 215.60 Amerikan Doları bağış kuruma kazandırılmıştır. 1913 senesine hastane 40 Amerikan Doları borçla başladılar. Aynı sene bittiğinde hastanenin toplam borcu 200 Amerikan Doları'dır.¹³⁸⁷ Bu maddi sıkıntı ve kaygıların devamı anlamındadır.¹³⁸⁸ Verilen hizmet karşılığında hastalardan alınan para yetersizdir. ABCFM üst yönetimi Prudential Committee'nin finansal kararlar verirken bu durumu göz önünde tutması Sivas West Memorial Hastanesi'nde çalışan misyonerlerin dileğidir.¹³⁸⁹

Mezkur senede Dr. Clark tıbbi hizmet amaçlı gezilere yaz aylarında devam etmiştir. 700 kadar hasta muayene ve tedavi edilmiş ve 25 tane cerrahi müdahale yapılmıştır.

¹³⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/593.

¹³⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/593.

¹³⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/297.

¹³⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/221.

¹³⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/165.

¹³⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/618.

¹³⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/586.

¹³⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/605.

¹³⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/591.

¹³⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 530/591.

¹³⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/593.

¹³⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/618.

¹³⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/593.

¹³⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/594.

Karahisar'da Beyrut'ta tıp eğitimi alan bir öğrenci ve bir eczacı doktora yardım etmiştir. Halk Sivas'taki hastalardan daha fazla muayene ve tedavi ücreti ödemiştir.¹³⁹⁰

1913 senesinde tümü Beyrut Amerikan Tıp Koleji mezunu genç hekimlerden oluşan doktorları olan bir Ermeni hastanesi vardır. Bu hastanede çalışan hekimlerden biri Londra'da da çalışmıştır. Hastane bölgede prestijlidir. Ancak her şeye rağmen çok sayıda Ermeni Amerikan hastanesini tercih etmektedir.¹³⁹¹

1914 senesinde Sivas West Memorial Hastanesi'nde 25 yatak bulunmaktadır. Sivas'a uzak yerleşimlerden ve 175 adet köyden gelen 2498 hastaya bakılmıştır. Toplam muayene sayısı 6000'dir.¹³⁹² Politik durumla alakalı olarak hastanede son derecede yoğun bir çalışma vardır. Bayan Sevny insan üstü bir enerjiyle çalışmaktadır. Dr. Sevny de Dr. Clark ile beraber hizmete devam etmektedir.¹³⁹³ Hizmetin ilk 1.5 aylık sürecinde hastanede anestezi altında 25 ameliyat yapılmıştır. Hizmet dönemi başında ABCFM'nin hastaneye gönderdiği 8500 Amerikan Doları yaygın olarak hizmet vermeyi kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti Sivas'a misyoner hastanesinde çalışan hemşireleri tetkik etmek üzere bir heyet göndermiştir. Tıbbi tedavide Sivas West Memorial Hastanesi'nde uygulanan teknikler ile hijyen kurallarının yaygınlaşabileceği kanaati bu heyetin gelişinin ardından misyonerlerin zihninde oluşmuştur.¹³⁹⁴ Haziran ayında hastane hizmetleri tatile girmiştir. Misyonerler Karahisar'a giderek orada 1 ay kalmışlardır. Bölge halkı misyonerlerin gelişinden 4 gün sonra muayene olmak amacıyla Karahisar'a adeta akın etmişlerdir. Çok sayıda insana zor şartlarda muayene ve tedavi olanaklarının sunulması misyonerler için dini çalışmalarının başarıya ulaşması için gereklidir.¹³⁹⁵ Dr. Clark'ın eşi İna V.L. Clark muayene ve tedavi hizmetlerinde adeta bir

¹³⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/604.

¹³⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/604.

¹³⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/624.

¹³⁹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/613.

¹³⁹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/628.

¹³⁹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/620.

hemşire gibi görev yapmıştır.¹³⁹⁶ Misyonerlerle beraber bir ilaç yapımcısı da bölgededir. Zor şartlarda yaşayan insanları zor şartlarda muayene ve tedavi eden misyonerler Karahisar gezisi sonrasında birkaç gün Enderes'te kalıp orada yakın yerlerden gelen hastalara bakmışlardır.¹³⁹⁷ Gezilerde her sene bir önceki yıla oranla hasta sayısı artmaktadır. Bu ise misyonerlere daha çok insana erişme şansı demektir. Amaca ulaşmak için bu son derece önemlidir. Bu nedenle tıbbi hizmet veren misyonerler hasta sayısının artışı ya da hasta bakmak kastıyla gezilere çıkmaktan muzdarip değildir.¹³⁹⁸ Bölgedeki iki yerli doktorun fiziksel şartlar ve zaman sıkıntısı yüzünden ulaşamadığı her bir bireye erişmek amaçtır.¹³⁹⁹

1914 senesi Dr. Clark'ın hekim ve hastane yöneticisi olduğu¹⁴⁰⁰ Sivas hastanesinde de hemşire ihtiyacının devam ettiği bir dönemdir. Miss Cole 1912 yılında hastanede hemşirelik yapmayı bıraktığından beri West Memorial 'de çalışan Amerikalı misyoner bayan hemşire yoktur. Yerli hemşirelerle çalışmak her geçen gün biraz daha zorlaşmaktadır. Sivas'ta eğitilmiş hemşire olmadığı için yetiştirilebilecek hemşire adayı bulmak dahi zordur. Sivas hastanesinde Beyrut Amerikan Tıp Koleji ile bağlantılı hastanelerde çalışarak hemşire olmak isteyen genç bir hanım vardır. O da donanımlı değildir.¹⁴⁰¹ Bu nedenlerle Mardin misyonerlerinden Miss. North'un Sivas'a gelip hizmete katılması arzulanılmaktadır.¹⁴⁰² Mardin'den talep edilen hemşire Sivas'a gelmeyi istememektedir.¹⁴⁰³ Haziran ayının başında Miss Calder bölgede hizmete başlamıştır¹⁴⁰⁴ ancak alt yapı şartları dolayısıyla Sivas'ta olmaktan hoşnut değildir. Dr. Clark 8 Haziran 1914 tarihinde Boston'a J.D.Barton'a gönderdiği mektupta Miss Calder'in bölgede kalacağına kanaat getirmediğini, onun yerine ivedi olarak hemşire bulunmasının elzem olduğunu ve Ermeni yerli hemşire bulmanın çok zor olduğunu anlatmaktadır. 20 kadar yatılı hastanın tedavi edildiği Haziran ayında yıllık toplam

¹³⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

¹³⁹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/628.

¹³⁹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/620.

¹³⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/619.

¹⁴⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

¹⁴⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/618

¹⁴⁰² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/612.

¹⁴⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/594.

¹⁴⁰⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/610.

cerrahi operasyon sayısı 200'ü bulmuştur.¹⁴⁰⁵ Bu kadar yoğun iş yükünün olduğu West Memorial'de hemşire ihtiyacı büyüktür. Hemşirenin Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olması hizmet kalitesini arttıracaktır. Miss Ash kimi zaman hastane hizmetlerine yardım etmektedir.¹⁴⁰⁶ Kendisi daha önce Anadolu'da farklı yerlerde çalışmış deneyimli bir İngiliz hemşiredir.¹⁴⁰⁷ Ayrıca Bay Holbrook'un 1913 senesinde öldürülmeden önce yaptığı hastane hizmetleri hakkındaki planları kurumun İstanbul Ofisi'nden gelen emirle değiştirilmiştir. Bu durum ve hemşire ihtiyacının karşılanamaması hastanede çalışan misyonerlerde hizmet yaygınlığı açısından kaygı uyandırmaktadır.¹⁴⁰⁸ 1914 senesinde yaz döneminde ABCFM hastaneye 500 Amerikan Doları göndermiştir. Ayrıca “arkadaşlardan gelen hediyeler” de söz konusudur. Hastanenin aylık ortalama 500 Amerikan Doları'na ihtiyacı vardır. Finansal kaynaklar ise bu meblağı düzenli olarak karşılamak için yetersizdir.¹⁴⁰⁹

Hastanede hizmetin devamlılığı açısından ihtiyaç duyulacak ara elemanları yetiştirmek kastıyla yerli Ermenilere tıbbi eğitim verilmektedir. Mezkur senede West Memorial'de eğitime 113.64 Osmanlı Lirası kaynak ayrılmıştır.¹⁴¹⁰

Mezkur hizmet senesinde hastanede aynı zamanda hastalara dini hizmet sunulmaktadır. Yataklı kısımda günün belli saatlerinde İncil Okuması yapılmaktadır. 1908-1909 hizmet döneminde her pazar Dr. Clark erkeklere Miss Cole ise kadınlara vaaz vermiştir. Hastalar misyonerlerin ifadelerine göre İncil okumak ve yorumlamak için son derece heveslidirler.¹⁴¹¹ 1914 yılında Kafkasya'lı genç bir hanım hastaneye Pilgrim's Progress(Hacının Gelişimi) adlı kitabı hastaneye hediye edince İncil okuması yanında bu kitaptan pasajlar da hastalarla beraber okunmaya başlanmıştır.¹⁴¹²

¹⁴⁰⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/610.

¹⁴⁰⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/616.

¹⁴⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/118.

¹⁴⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/611.

¹⁴⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/618.

¹⁴¹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/247.

¹⁴¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/426.

¹⁴¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/619.

1914-1915 döneminde Ernest C.Patridge Kızılhaç temsilcisidir. Hastaneye mezkur kurum 200 Osmanlı Lirası katkıda bulunmuştur. Kasım-şubat aylarında toplamda 160 askere 2172 gün tıbbi hizmet West Memorial’de hizmet verilmiştir.¹⁴¹³ 2674 USD yemeğe, 1219 USD yakıta, 396 USD diğer harcama kalemleri olmak üzere bu 4 aylık zaman diliminde 4250 USD yani 41.65 Osmanlı Lirası hastanede harcanmıştır.¹⁴¹⁴

1915 senesinde Amerikan okulunun eski mezunlarından birinin hekim olarak çalışması misyonerlerin beklentisidir¹⁴¹⁵ Ancak hastanedeki yoğunluk “romantik” beklentilere zaman ayıramayacak kadar fazladır. Çalışmaların ilk altı aylık kısmının finansmanının kurum tarafından garanti edilmesi yaşanan yoğunlukta misyonerleri hoşnut etmiştir.¹⁴¹⁶ Hastanede tedavi gören 25 tane Osmanlı askeri vardır. Bu durum hasta yatağı ihtiyacını daha da belirgin hale getirmiştir. West Memorial hasta yatağına olan ihtiyacı ve 100 hasta yatağına ulaşma talebini telgrafla Boston’a sorulmuştur. West Memorial’de yatılı hastalara hizmet verilen yatak sayısı 40’tır.¹⁴¹⁷ Hastane hizmetlerine devam edebilmek için yatak sayısının en az 50 olması elzemdir. Ayrıca Red Cross (Kızıl Haç) hastaneye hizmetlere katkı sunmak amacıyla hemşireler ve hemşire asistanı kız çocukları göndermiştir. Bu insanların tüm masraflarının karşılanması gereklidir.¹⁴¹⁸ Sivas Kızılhaç temsilciliği görevini de üstlenen¹⁴¹⁹ Ernest Patridge, ofisini geçici olarak hastane binasına taşımıştır. Amaç ihtiyaç anında yardımcı olabilmektir.¹⁴²⁰ Tüm bu çabalar salgın hastalıkların ilerleme hızını umulan kadar yavaşlatmamış ve yoğun çalışma temposunda hijyen ve sterilizasyona yeterince dikkat edemeyen çalışanlar da enfeksiyona neden olmuşlardır. Hastalara Hampartsoom’un kız kardeşi tifüs taşımıştır. Bu nedenle hastanede yoğunluk biraz daha artmıştır.¹⁴²¹ Dr. Clark ve ailesi Patridge ailesinden boşalan konutta kalmaktadır ve gün içinde Sivas merkezde hasta

¹⁴¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/364.

¹⁴¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/364.

¹⁴¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/629.

¹⁴¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/646.

¹⁴¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/629.

¹⁴¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/659.

¹⁴¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/364.

¹⁴²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/664.

¹⁴²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/678.

bakmıştır. Hastanede ise kurumun eski öğretmenlerinden Hagope, Kavas Halil, Ardashes ve daha önceden hastanede görev yapan 3 kişi hizmet vermiştir.¹⁴²²

Politik belirsizlik misyonerleri hizmetin devamlılığı konusunda kaygıya sevk etmiştir. Ermeniler'in Sivas'a geri dönmesi durumunda tıbbi hizmetlerde patlama yaşanacağı beklentisinde olan misyonerler Türklerle çalışmak üzere misyondan genç bir adamı görevlendirmişlerdir. Ancak çalışmaların devamlılığı hükümetin misyonerlerin elinden binalarını alma arzusu nedeniyle tehlike altındadır.¹⁴²³ Dr. Clark Boston'a E.F.Bell'e gönderdiği mektupta kurum doktorları için en uygun yerin New Harward School Of Tropical Medicine olduğunu beyan etmiştir. Ancak doktor bu tesbiti yaparken amacın eğitim mi çalışma mı olduğunu yazmamıştır.¹⁴²⁴

1915 senesinde ABCFM tarafından görevlendirilecek hemşire ihtiyacı devam etmektedir.¹⁴²⁵ Hastane hizmetleri onların son derece özverşili olarak çalışmalarına neden olmuştur. Talebi karşılayabilmek için kimi zaman en basit insani gereksinimlerini dahi ertelediklerini şahsi ve resmi yazılarında beyan eden hemşire olarak vazife yapan misyonerler Merzifon İstasyonu'na kısa süreli tatile gitmişlerdir.¹⁴²⁶

1916 senesinde aile hekimi bir Ermeni olan Sivas Valisi'ne özel bir taleple Dr. Clark tarafından başvurulmuştur. Misyon doktoru sadece 3 ve 4 yaşında olan iki çocuğunun uzun süreli bir yolculuğa dayanamayacağı gerekçesiyle “ özel şartlar” talebinde bulunmuştur. Ailenin Sivas'ta kalabileceğine karar verilmiştir.¹⁴²⁷ Mezkur sene bölgede Kızılhaç'ın yoğun olarak çalıştığı bir dönemdir. Ailesi katledilen Ermeni bir kadın da gönüllü olarak bu çalışmalara katkı sunmaktadır.¹⁴²⁸ Ancak misyon çalışanlarının tamamı bu dönemde tıbbi

¹⁴²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/676.

¹⁴²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/678.

¹⁴²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/607.

¹⁴²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/600.

¹⁴²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/664.

¹⁴²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 636/14-15.

¹⁴²⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 636/22.

hizmetlerde görev yapmamışlardır.Daha önce kimi zaman Sivas’a gelerek hizmet veren ve son dönemde de daimi olarak Sivas’ta kalan Dr. William C. Surney tüm malvarlığına devlet adına el konulduktan sonra¹⁴²⁹ valilik makamından güçlükle seyahat izni almıştır. Dr. Surney ailevi şartları nedeniyle Kızılhaç çalışmalarına katılamamaktadır.¹⁴³⁰

3-2-5-KİLİSELER VE DİNİ HİZMET

Sivas yerleşiminde ABCFM misyonerlerinin tebliğ amaçlı çalışmaları iki ana kısımda incelenebilir. İlk bölüm misyonerlerin kurum bünyesinde hizmet verdiği dini mekanlar ve bu alanlarda yapılan çalışmalardır. İkinci saha ise il merkezi ve ABCFM için önem arz eden yakın yerleşimler ve ilçelerde var olan Ermeni Kiliseleri ile bu alanlarda tebliğciler tarafından sunulan evanjelik hizmettir.

Misyon teşkilatı bünyesinde Sivas’ta hizmet veren dini alanlar bir kilise ve iki şapeldir. Farklı zamanlarda dini alanlar oluşturulmuşsa da uzun ömürlü olamamışlardır. Bu mekanlarda hem misyonerler hem de yerli İncil Okuyucuları vazife yapmaktadır. Hizmette yardım alınan Osmanlı tebaası bu kişilere düzenli olarak maaş ödenmektedir ve mezkur şahısların sayıları her sene değişmekle beraber¹⁴³¹ en uzun süre çalışan Lame Elmas adında bir kadındır. ¹⁴³² Misyon merkezinde bulunan kilise ve şapelde yapılan en kayda değer dini çalışma Pazar Okulları’dır. Bu birimlerde eğitilen bölge halkının sayısı kurum merkezine gönderilen evrakta düzenli olarak kaydedilmiştir.1855 yılında 1 okul ve 28 öğrenci,¹⁴³³ 1860

¹⁴²⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 636/7

¹⁴³⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 636/17.

¹⁴³¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/416; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/307; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/419, ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/147.

¹⁴³² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/417

¹⁴³³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 532/322.

senesinde 2 grup ve 50 (ortalama) katılımcı,¹⁴³⁴ 1861’de 1 okul ve 23(ortalama) öğrenci,¹⁴³⁵ 1864 yılında 1 okul 40 kişi,¹⁴³⁶ 1865’te 60 katılımcı,¹⁴³⁷ 1885 senesinde 250 öğrenci,¹⁴³⁸, 1897’de 7 grup ve 987 katılımcı,¹⁴³⁹ 1904-1905 hizmet döneminde 675 kişi,¹⁴⁴⁰ 1910’da 7 farklı pazar okulu grubu 730 öğrenci,¹⁴⁴¹ 1911 yılında 30 kişi,¹⁴⁴² 1913’te 26 pazar okulu grubu ve 1473 katılımcı¹⁴⁴³ misyondan dini hizmet almıştır. Görüleceği üzere hizmet verilen pazar okulu katılımcısında bölgenin ekonomik ve siyasi değişimleri ile paralel dalgalanmalar söz konusudur.¹⁴⁴⁴

Pazar okulu misyonerlerin dini hizmetlerinin sadece biridir. Okullarda Ermeni çocuklarına da eğitim verilmiştir. İlkokulda kız- erkek tüm öğrenciler için İncil dersi verilmiştir. Erkek Okullarında 6 yıl- 12 yarı dönem İncil ve Hz. İsa’nın hayatı dersi verilmiştir. Kız okullarında verilen dini dersler de söz konusudur.¹⁴⁴⁵ Diğer tüm dini eğitimlerde hem “ruhları kurtarmak” hem de özellikle Ermeni erkeklerin cenaze kaldırma hizmeti verebilecek kadar eğitilmeleri amaçlanmıştır.¹⁴⁴⁶ Okullarda verilen hizmette ulaşılamayan en ciddi kitle Sivas’da fabrikalarda çalışan, çocukluğu laik düşünceye sahip ailelerden olan kız çocuklarıdır. Misyonerler onlara da dini eğitim ve hizmet sunabilmek için mezkur çocuklara maddi kaynak yaratma arzusu ve beklentisindedir.¹⁴⁴⁷

ABCFM misyonerlerinin sunduğu bir diğer dini hizmet Ermeni bebeklerinin vaftizidir. 1905 senesinde Sivas merkezde 5 çocuk vaftiz edilmiştir.¹⁴⁴⁸ Bu hususta tetkik edilen evrakta mezkur sene dışında bir bilgiye erişilememesi Katolik ve Gregoryen Ermenilerin çocuklarını

¹⁴³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/21.

¹⁴³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582 12.

¹⁴³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/27.

¹⁴³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/33

¹⁴³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/338.

¹⁴³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/141.

¹⁴⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/354.

¹⁴⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/307

¹⁴⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/593.

¹⁴⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/297.

¹⁴⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/338;ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/30; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/326.

¹⁴⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/379.

¹⁴⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/172.

¹⁴⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/420.

¹⁴⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/338.

Protestan din adamlarına vaftiz ettirmeleri hususunda ikna edilmelerinin son derece zor olmasının neticesidir.

Misyonerlerin Sivas merkezde meskun hedef kitle ile yaptığı evanjelik dini hizmet hususunda ABCFM evrakında detaylı bilgiye ulaşmak olasıdır. 1885’te yazılan bir rapora göre evanjelik çalışma ile bölgede meskun Ermeniler arasında onların farklı bir mezhebe mensup olmalarından kaynaklanan ön yargıların aşıldığı ve “Türkler arasında kalan” Ermenilerin artık birbirlerini anlamaya başladıkları bir döneme girilmiştir.¹⁴⁴⁹ Sağlanan bu olumlu atmosfer sabah duaları ile mümkün olmuştur. Misyon bünyesinde var olan tüm birimlerde sabah duaları iki dilde(Türkçe ve Ermenice) yapılmıştır. Bölge insanının kayda değer bir kısmı tıpkı Gürün’de ikamet eden soydaşları gibi sadece inanç ve cesarete sahiptir.Sadece bir dilim ekmek için ağlayan çok sayıda çocuğun var olduğu tasavvur edilen bölgede insanlar yeni ibadet alanlarının inşası ve var olanların daha etkin çalışabilmeleri kastıyla kendi evlerindeki buğdayı dahi hizmete adanmışlardır.¹⁴⁵⁰ Kendi beyanlarına göre ABCFM misyonerleri de bölge halkının bu üst düzey bilinç ve fedakarlığının farkında ve bilincinde tamamen adanmışlıkla evanjelik hizmet vermişlerdir.¹⁴⁵¹

Kimi zaman bölgenin gerçeklikleri misyonerlere adanmış faaliyetlerine daha verimli olarak devam edebilmeleri için beklenmedik fırsatlar sunmuştur. Sivas ili ve çevresinde Ermenilerin kendi kiliselerini terk ederek Protestan olmaları onları ziyadesiyle cesaretlendirmiştir.¹⁴⁵² Yeni kazanılmış bu insanlar tebliğcilere evanjelik hizmetle yani bire-bir çalışmayla kazanılabilecek çok sayıda “ruh” olduğu hissiyatını vermiştir.¹⁴⁵³ Tamamiyle

¹⁴⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/321.

¹⁴⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/27.

¹⁴⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/724.

¹⁴⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/20.

¹⁴⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/739

“güven” duygusu ile yürütülen evanjelik çalışmanın daha etkin ve verimli olarak yürütülmesi bu nedenle tebliğciler tarafından çok önemsenmiştir.¹⁴⁵⁴

Bölge halkı ile sağlanması amaçlanan bire-bir ilişkiler için misyonerlerin mili ve dini kutlamalarını aleni yapmaları bir vasıtaadır. İlk kez Şükran Günü Kutlamaları 1873 senesinde misyoner Dr. West’in ikametgahında yapılmış, daha sonraki senelerde ise halka açık kutlamalarda katılımcı sayısı daimi olarak artış göstermiştir.¹⁴⁵⁵ Umuma açık kutlamalarla hizmet verilen kitlenin ve bölgede meskun Müslümanların kafalarında var olan ön yargıların kırılması ve mezkur şahısların kendilerini insani olarak misyonerlere yakın hissetmeleri amaçlanmıştır.¹⁴⁵⁶

Verilen evanjelik hizmetle kazanıldığı düşünülen yerli halkın eğitimi amacıyla kitap satışı ve okuma faaliyetlerinin yapıldığı bir dükkan Sivas merkezde hizmet sunmuştur. Bu birimin idaresi yerli bir Ermeninin elindedir. Ancak bu şahsın adına tetkik edilen evrakta ulaşılamamıştır. Dükkanda kurum bünyesinde hizmet veren erkek İncil okuyucuları gelen insanlara hizmet vermiştir. Ayrıca evlere dua etmeye de bu kişiler gitmişlerdir. Amaç daha önce zikredildiği üzere hedef kitle ile güven bağının sağlanmasıdır.¹⁴⁵⁷

Çevre yerleşimlerde bulunan Ermeni kiliselerinin tamir ve yeniden yapımı ile söz konusu ibadet alanlarında halka verilen hizmet nedeniyle oluşan finansal açıklar ABCFM misyonerlerinin ilgi alanı içindedir. Bu hususta gerek duyulan meblağlar kurum merkezine yollanan evrakla istenmiş ve yapılan harcamalar da yine raporlarda yer almıştır. Örneğin 1890’da aynı zamanda birer dış misyon olan Tokat ve Divriği kiliselerinin verilen hizmet nedeniyle bölge esnafına borcu bulunmaktadır ve mezkur meblağın ödenmesi için misyonerler tarafından kurumdan para talep edilmiştir.¹⁴⁵⁸ 1901 senesinde evanjelik hizmet

¹⁴⁵⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 712/520.

¹⁴⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/628

¹⁴⁵⁶ Edwin A. Martin, a.g.e.,s. 63.

¹⁴⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/393.

¹⁴⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/64.

için 36 Osmanlı Lirası talebinde bulunulmuştur.¹⁴⁵⁹ 1904 senesinde 169 Osmanlı Lirası'na duyulan ihtiyaç Boston'a bildirilmiştir.¹⁴⁶⁰ 1906 yılında Enderes(Suşehri)'nde hizmetin devamı için gereken finansal tutar 80 Osmanlı Lirasıdır.¹⁴⁶¹ 1914 senesinde Zara ve Karahisar Kiliseleri'ne 100'er Osmanlı Lirası aktarılmıştır.¹⁴⁶²

Sivas yakınındaki yerleşim alanlarında meskun Ermeni ibadethanelerine yapılan yardım sadece finansal destekle sınırlı kalmamıştır. Mezkur alanlarda görev yapan İncil Okuyucuları'na da düzenli olarak ödeme yapılmıştır.¹⁴⁶³ Sunulan maaş desteği de kuruma düzenli olarak yıllık raporlarla bildirilmiştir.¹⁴⁶⁴ Hizmet veren yerli yardımcılardan maaşları cinsiyet esasına göre ödenmiş ve kadın olan İncil Okuyucularına WB finansal katkı vermiştir.¹⁴⁶⁵ Söz konusu yardımcılar seçilirken mümkün olduğu kadar iyi eğitim alan insanlar tercih edilmiştir. 1900'lerde bölgede İncil okuyucusu olarak vazife yapan şahıslardan birinin Robert Kolej mezunu olması bu duruma bir örnektir.¹⁴⁶⁶

Sivas ABCFM bünyesinde görev yapan mezkur şahısların kurumun evanjelik çalışmalar konusundaki toplantılarına kimi zaman misyonerler ile beraber katılmaları da söz konusudur. Bu ise adeta yerli yardımcılara verilen hizmet içi eğitimidir.¹⁴⁶⁷

Sivas çevresinde meskun Ermenilere vaftiz hizmeti de verilmiştir. Bu hususta 1905 yılı raporunda Enderes (Suşehri)'nde 1, Gürün Karatepe yerleşiminde 5, Gürün Şogul yerleşiminde 1, Manjılık'ta 2 vaftiz yapıldığı bilgisine erişmek mümkündür. Ancak daha önce de zikredildiği gibi farklı mezhebe mensup Ermeni ailelerin çocuklarının vaftizi

¹⁴⁵⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/337.

¹⁴⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/294.

¹⁴⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/381.

¹⁴⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/245.

¹⁴⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/32; 506/431.

¹⁴⁶⁴ Bu hususta bkz: 1907- ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/125, 1910- ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/194;1911- WB- ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/432; 1912- ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/219;1914 –WB- ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/217; 1914- ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/247.

¹⁴⁶⁵ 1914 –WB- ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/217;

¹⁴⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/615.

¹⁴⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/485.

hususunda fazlasıyla seçici olmaları nedeniyle çok sayıda Ermeni bebeğin vaftizinin yapıldığı yargısına varılamaz.¹⁴⁶⁸

Şehre yakın alanlara yapılan geziler bir başka dini hizmettir. Bu gezilerde ulaşılan Ermenilere İsa Peygamber'in hayatı ve mücadelesi etkileyici bir şekilde anlatılarak onları kazanmak amaçlanmıştır.¹⁴⁶⁹

3-2-6-İSVEÇ YETİM HANESİ VE ABCFM İŞBİRLİĞİ

9. asrın sonunda Sivas'ta Ermeni yetim çocuklara barınma hizmeti sunan bir İsveç yetimhanesi bulunmaktadır. 1895-1896 olaylarından sonra Amerikalılar önderliğinde kurulan birimde¹⁴⁷⁰ İsveç uyruklu Protestan misyonerler birimde çalışmaktadır. İki farklı yetimhane cinsiyet esasına göre hizmet vermektedir. 1897 senesinde yetimhanede Miss Dzennger ve Miss Stuckey çalışmıştır.¹⁴⁷¹ 1898 yılı ABCFM hizmet raporuna göre yetimhanenin kız şubesinde 1897 senesinde Miss Stucky ve Miss Zenger yetimhanede görev yapmıştır. 1898 yılında ise kız yetimhanesinde sadece 6 ay hizmet vermişlerdir¹⁴⁷². 1904 senesinde yetimhanede Miss Stuckey vardır.¹⁴⁷³ 1908-1909 senesinde Boston'a yollanan ABCFM yıllık hizmet raporuna göre bu iki bayan burada çalışmışlardır.¹⁴⁷⁴ 1910-1911 yılı Amerikan misyon istasyonu raporuna göre Miss Marie Zenger ve Katherine Stucky yine hizmet vermektedir.¹⁴⁷⁵ Erkek yetimhanesinde ise 1900-1905 seneleri arasında Ernst J. Christoffel ve kız kardeşi çalışmaktadır.¹⁴⁷⁶ 1905 senesinde kız yetimhanesinde ise Miss Zenger hizmet vermektedir.¹⁴⁷⁷ 1906-1907 Amerikan istasyonu yıllık raporuna göre erkek yetimhanesinde

¹⁴⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/338.

¹⁴⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/116.

¹⁴⁷⁰ BOA HR.SYS 2882/8

¹⁴⁷¹ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 285.

¹⁴⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/912.

¹⁴⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/356.

¹⁴⁷⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/416.

¹⁴⁷⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/573.

¹⁴⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/361.

¹⁴⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/361.

alışan misyonerlerde bir değişiklik olmamıştır.¹⁴⁷⁸ 1906 senesinde kız yetimhanesinde Miss Marie L.Zenger ve Miss Katherine E. Stucky bulunmaktadır.¹⁴⁷⁹

İsveçli Protestan misyonerlerce barındırılan yetimlere sağlık ve eğitim hizmetleri ABCFM misyonerleri tarafından hizmet verilmiştir. ABCFM misyonerleri ile yetimhanede görev yapan misyonerler organize bir çalışmada işbirliği yapmıştır.¹⁴⁸⁰ Bu sistematik işbirliğinin en güzel kanıtı Boston’a gönderilen bir krokide İsveç Yetimhanesi’nin misyon yapılanması krokisinde 3 numara ile işaretlenmesidir.¹⁴⁸¹ Kimi zaman dil kaynaklı anlaşma yetersizliği yaşayan İsveçliler ve Amerikalılar arasındaki¹⁴⁸² yakın ilişkiler kimi zaman ABCFM misyonerlerinin bakılan çocuklardan salgın hastalık kapmalarına neden olmuştur.¹⁴⁸³ Bakım hizmeti verilen çocuklardan hastalık kapamayan İsveçli misyonerler de Amerikan sağlık kurumlarında tedavi olmuşlardır. ABCFM misyonerlerinin “Hristiyan işçiler” olarak tanımladığı bu kişiler tedavilerinin bitiminden hemen sonra görevlerine devam etmişlerdir.¹⁴⁸⁴

Yetimhane kurulduğu günden itibaren barındırılan çocuklarla kurulan iletişim kimi zaman kesintiye uğrasa da¹⁴⁸⁵ asla sürekli olarak kesilmemiştir. Yetimhane hizmetleri Sivas Amerikan misyonunun yerel halk gözünde itibarını arttırdığından ABCFM misyonerleri için yetimhane gözden çıkarılamayacak kadar kıymetlidir.¹⁴⁸⁶

1897 yılında Amerika’dan 30 kimsesiz çocuğun bakımına yetecek kadar para bağış olarak Sivas’a gelmiştir. Aynı sene İsveç’ten gelen maddi kaynak 150 yetim için yeterlidir. Bu gelen paradan 50 çocuğun bakımına yetecek kadar ayrılan kaynak İsveçliler tarafından Gürün’deki Protestan pastöre, 100 Ermeni kimsesize harcanmak üzere aktarılmıştır.¹⁴⁸⁷

¹⁴⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/380.

¹⁴⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/380.

¹⁴⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/912.

¹⁴⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/623.

¹⁴⁸² Edwin A.Martin, a.g.e., s. 284.

¹⁴⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/331.

¹⁴⁸⁴ 1911 senesinde Miss Katherine Stucky tifüs kapınca yatılı olarak Amerikan Sivas West Memorial Hastanesi’nde tedavi edilmiştir. Bkz.

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/1004.

¹⁴⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/724.

¹⁴⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/338

¹⁴⁸⁷ Edwin A.Martin, a.g.e., s. 272.

Amerikalı misyonerler de bu davranışa karşılık olarak yetimhaneye çalışanlarının bir kısmını sınırlı zamanda çalışmak üzere aktardı.¹⁴⁸⁸ 1902 senesinde yetimhanede kalan çocukların 60 tanesi Amerikan kurumlarında eğitilebilecek yaştadır.¹⁴⁸⁹ Mezkur yılda ABCFM misyonerleri 13 Amerikan Doları'nı yetimhaneye aktarmıştır.¹⁴⁹⁰ 1906 senesinde 50 Ermeni çocuğun 19 tanesine ABCFM finansal katkı sağlarken, 31 çocuğa ise destek vermektedir.¹⁴⁹¹ Amerikalı misyonerler düzenli olarak yetimhaneye para aktarmışlardır.¹⁴⁹² 1911 senesinde 330 Amerikan Doları İsveç Yetimhanesi'ne verilmiştir.¹⁴⁹³ Bu destek İsveçliler tarafından yeterli görülmemektedir. Yetim sayısının artırılması ve 180 çocuğa Amerikalıların bakması talep edilmiştir. Amerika'da Prof. Godet&Co 30 tane yetimin bakımını üstlenmeyi vaat edince ABCFM misyonerleri çok daha fazla çocuğa bakabilecekleri kararına varmışlardır.¹⁴⁹⁴ Kimi zaman yetimhanede bakım sağlanan kimsesiz Ermeni çocuklarına Osmanlı makamları da para göndermiştir. Görülen lüzum üzerine 1898 senesinde Sivas'taki mekteplerde eğitim gören yetimlere ve ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere Ermeni dini temsilcisi Bedros Efendi'ye hisse ayrılmıştır.¹⁴⁹⁵ Ancak gönderilen paranın ne kadarının yetimhaneye ayrıldığı konusu şaibelidir.

Yetimhanede kalan erkek çocuklara terzilik, halı dokuma, yapı işleri dersleri Amerikalı misyonerlerce verilmiştir.¹⁴⁹⁶ Erkek Lisesi'ndeki endüstriyel üretim (self-help) departmanı bu derslerde aktif roller üstlenmişlerdir.¹⁴⁹⁷ Bu çalışmalarda kullanılacak malzeme ve finansman İsveçliler tarafından yetimhaneye gönderilmektedir.¹⁴⁹⁸ Kız çocuklarına ise

¹⁴⁸⁸ Edwin A.Martin, a.g.e., s. 284.

¹⁴⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/334.

¹⁴⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/339.

¹⁴⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/383.

¹⁴⁹² ABCFM:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/312.

¹⁴⁹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/317.

¹⁴⁹⁴ Edwin A.Martin, a.g.e.,s. 271.

¹⁴⁹⁵ BOA A.}MKT. MHM. 687/15.

¹⁴⁹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/383.

¹⁴⁹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/724.

¹⁴⁹⁸ Fatih Mehmet Dervişoğlu, "ABCFM Misyonerleri Albert Ve Emma Hubbard'ın 1873-1899 Sivas İzlenimleri", s. 139., Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

örgü, nakış, dikiş, halı dokuma, genel ev işleri gibi evlilik hayatlarında çok işe yarayacağı düşünülen pratik bilgiler verilmiştir.¹⁴⁹⁹

Yetimhanedeki çocuklara sadece hayatlarını kolaylaştıracak el becerisi dersleri verilmemiştir. Misyondaki Pazar Okulu faal olarak bu çocuklara hizmet vermektedir. 1896 senesinde yeni kız yetimhanesi binasında kalmaya başlayan kız çocukları Pazar Okulu'na düzenli olarak devam etmektedirler.¹⁵⁰⁰

Ermeni yetimlere Amerikan okullarında pozitif bilime dayanan dersler de verilmiştir. Eğitimlerinin son iki yılında bu çocuklar Sivas Lisesi'nde eğitime tabii tutulurdu. Erkek yetimlerden başarılı olacağı düşünülenler ise Öğretmen Okulu'nda eğitilmişlerdir.¹⁵⁰¹

Yetimhanede kalan çocukların sayısında zaman içinde düzenli bir artış mevzu bahis olmamıştır. 1897 senesinde yaşanan beklenmedik olaylar nedeniyle yetim sayısı bir günde 130 kişi birden artmıştır.¹⁵⁰² Ancak bu artış daimi olmamıştır. 1911-1912 ABCFM faaliyet raporuna göre yetimhanede hizmet verilen çocuk sayısı 50'dir.¹⁵⁰³ 1915 senesinde ise sayı 80'e ulaşmıştır.

Amerikalıların yetimhane ile bağları dolayısıyla adeta ABCFM birimi gibi çalışan yetimhanede bakılan çocukların tamamının yetimhaneden çıkarılarak Osmanlı makamlarına bakılmak üzere teslim edilmesi hususunda Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sivas Valiliği'ne 31.8.1915 tarihli bir telgraf çekilmiş¹⁵⁰⁴, ancak telgrafın gereği yapılamamıştır.

1915 senesinde Sivas Vilayeti'ne gönderilen telgrafın gereğinin yapılamamasını sebebi yetimhanenin Temmuz ayı başında zaten Amerikalılarca boşaltılmış olmasıdır.

¹⁴⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/382.

¹⁵⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/724.

¹⁵⁰¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/382.

¹⁵⁰² Edwin A. Martin, a.g.e, s. 283.

¹⁵⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/594.

¹⁵⁰⁴ BOA DH. SFR. 55/302.

Öğretmen Okulu binasına yerleştirilen yetimlerin can güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır.¹⁵⁰⁵

İsveç yetimhanesinde kalan çocuklar kimi zaman onlara pek çok alanda destek sunan Amerikalı misyonerlere misyon istasyonunda yerli halka verilen hizmetlerde yardımcı olmaktadır. 1904-1905 senesi raporunda ABCFM misyonerleri yetimhanede kalan çocukların hastane hizmetlerinde yardımcı oldukları bilgisi yer almaktadır.¹⁵⁰⁶

“Hizmete” faal olarak katılan bu çocukların Amerikan kurumlarında eğitim gören çocuklarla kaynaşması amaçlanmıştır. 1905-1906 yıllık raporunda kız okulu öğrencilerinin Pazar ayini sonrasında yetimhaneye giderek burada bakılan çocuklarla şarkılar söylediği kayıt altına alınmıştır.¹⁵⁰⁷

ABCFM istasyonu sadece çocukların temel bakımı ile ilgilenmemiştir. Şehirde ihtiyaç duyulan ahşap doğramaları self- help ünitelerinde ürettiren Amerikalı misyonerler çocuklara meslek edindirmişlerdir. Üretimden gelen para eğitimin devamı için kullanılmak üzere misyon bütçesine aktarılmıştır. Ancak 1917 senesinde Miss Zenger’in ölümünden sonra kız yetimhanesi kasasında para kalmadığı için hizmet bedeli olan 1200 Amerikan Doları’nı tahsis edememişlerdir. Buna rağmen mümkün olan tüm finansman ABCFM’nin kendi hizmetlerini sekteye vurmamak kaydıyla yetimhaneye aktarılmıştır. Ancak “ölü ata para veremeyiz” diyen Amerikalı misyonerler 1917 senesi ortalarında yetimhaneye maddi desteği kesmiştir.¹⁵⁰⁸

¹⁵⁰⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/676.

¹⁵⁰⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/358.

¹⁵⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/374

¹⁵⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/731.

3-2-7-RUM OKULU VE ABCFM BAĞLANTISI

19.yy.'da Sivas merkezinde meskun, Rum kökenli Osmanlı tebaasının çocuklarına hizmet veren bir Rum Okulu vardır. Okulun resmi olarak ABCFM misyonerleri ile organik bir bağı olmamakla beraber çalışma süresince tetkik edilen misyoner evrakında kendilerine 1909 yılı sonrasında düzenli olarak finansal kaynak aktarıldığına dair verilere rastlanmıştır. 1910'da 15 Osmanlı Lirası ABCFM tarafından verilmiş¹⁵⁰⁹ ancak bu meblağ yeterli görülmediği için Women's Board (WB) tarafından aynı miktarda finansal destek tekrar sağlanmıştır.¹⁵¹⁰ Yine de yeterli görülmeyen para aktarımı nedeniyle istasyonun öz kaynaklarından 20 Osmanlı Lirası'nın aktarımı uygun görülmüştür.¹⁵¹¹ 1910 senesinde Rum okuluna iki kez para verilmiştir. İlk tutar 15 Osmanlı Lirasıdır.¹⁵¹² İkinci ödeme ise yine aynı miktardadır.¹⁵¹³ Takip eden iki sene boyunca okula ABCFM'nin finansal destek sunduğuna dair bilgiye erişilememiştir. 1913 yılında 18 Osmanlı Lirası¹⁵¹⁴ ve 1914 senesinde 20 Osmanlı Lirası¹⁵¹⁵ okula aktarılmıştır. Takip eden sene iki adet ödeme kaydı vardır. Evvela 18 Osmanlı Lirası¹⁵¹⁶, daha sonra da 20 Osmanlı Lirası¹⁵¹⁷ Rum Okuluna verilmiştir.

Tetkik edilen ABCFM arşiv evrakında Rum okuluna verilen finansal destek dışında veriye ulaşılamamıştır. İsveç yetimhanesi'ne hizmet desteği veren tebliğcilerin okula bu alanda destek olup olmadığı hususunda bir bilgi incelenen evrakta bulunmamaktadır. Sürekli olarak Sivas'ın son derece pahalı bir yerleşim yeri olduğundan şikayet eden misyonerlerin Rum Okulu'na neden bu kadar alicenap davrandığı da açıklamaya muhtaçtır.

¹⁵⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/185

¹⁵¹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/187.

¹⁵¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/179.

¹⁵¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/200.

¹⁵¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/194.

¹⁵¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/237.

¹⁵¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/247.

¹⁵¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/257.

¹⁵¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 507/237.

3-2-8-MİSYONERLERİN OSMANLI MAKAMLARIYLA İLİŞKİLERİ

Sivas'ta 1851 senesinde bir misyon istasyonu kurmaya başlayarak eğitim, sağlık, dini hizmet ve endüstriyel üretim konularında bölgede meskun Ermenilerle çalışmaya başlayan ve uzun süre alanda çalışma arzusunda olan A.B.D'li Protestan ABCFM misyonerleri Osmanlı makamlarıyla daima iletişim halindedirler.

Sivas'taki devlet görevlileri ile ABCFM misyonerleri arasında kimi zaman resmi kimi zaman da gayri-resmi ilişkiler kurulmuştur. Emma Spencer Hubbard'ın Sivas Paşa'sının annesi ve eşi tarafından Paşa'nın evinde misafir edilmesi kurulan informal ilişkiye örnektir. Paşa'nın annesi tütün kullanan ve kıyafetleri zenginliğini yansıtan mütebessim bir kadındır. Bu davet esnasında Bayan Hubbard'a 2 kez Türk kahvesi bir kez de lezzetli gül şerbeti ikram edilmiştir. Mekan İran halılarıyla kaplıdır. Paşa'nın eşi ve kızı da tıpkı annesi gibi son derece güler yüzlüdür. Paşa'nın kızı dudaklarını ve kaşlarını boyamış, saçlarına yapma çiçekler takmış, bağdaş kurarak oturmuş ve tıpkı babaannesi gibi tütün içmiştir.¹⁵¹⁸

Misyonerlerin Osmanlı makamları ile kurduğu formal ilişkiler ise yazışmalar şeklinde gerçekleşmiştir. Bu evrak lar ise misyon istasyonda verilen hizmetlere ilişkin konularda İstanbul'a gönderilen yazılar ve verilen cevaplardan müteşekkildir. İçeriklerine göre hizmet binaları ile yeni bina yapımları ve yapılması gereken tamirat ve tadilatlarla alakalı izin ve ruhsatlar, yasal gereklilikler konusunda hatırlatmalar, misyonerler ve destekçileri hakkındaki tebligat ve emirnameler, misyonerlerin faaliyetleri ve Ermeniler ile ABCFM misyonerlerinin ilişkileri hususunda olan yazılar olarak gruplandırılabilir.

Sivas'ta görev yapan Protestan ABCFM misyonerlerinin kurumlarına ait izin ve ruhsatlar ilk belge grubunu oluşturmaktadır. Bu yığın içinde misyon istasyonu yapılanmasının genişletilmesi amacıyla satın alınan ya da alınması tasarlanan taşınmazlara dair kayıtlar da bu

¹⁵¹⁸ Edwin A.Martin, a.g.e.,122-125.

evrak grubundadır¹⁵¹⁹. Emma Spencer Hubbard'a 06.06. 1900 tarihinde Sivas'ta aldığı iki evin ne amaçla kullanılacağı kendisine resmi makamlar tarafından yazılı olarak sorulmuş ve cevabın ivedi olarak İstanbul'a bildirilmesi istenmiştir.¹⁵²⁰ Hubbard'ın Sivas'lı Abdullah Çavuş'tan ücret mukabili aldığı ve Osmanlı makamlarına şahsi malı olarak tescil ettirdiği haneler hakkında son derece detaylı bilgiye Osmanlı Arşivleri'nde ulaşmak olasıdır.¹⁵²¹ Ayrıca 1915 yılı sonrasında kapatılan istasyonun taşınmazlarına dair yapılacak resmi işlemler de detaylı olarak yer almaktadır.¹⁵²² Okul ruhsatları¹⁵²³, misyon hastanesine dair işlemlerin kayıtları¹⁵²⁴, öğretmen koleji¹⁵²⁵ ile ABCFM misyonerleri tarafından desteklenen İsveç yetimhanesi hakkında bilgiler de¹⁵²⁶ evrakta kayıt altına alınmıştır. Osmanlı makamları ile yapılan yazışmalar sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Örneğin Sivas'ta eğitim vermesi planlanan Öğretmen Koleji'nin faaliyete geçmesi evrakla resmi makamlarca yasaklanmıştır. Ancak misyonerler bu hususta emre uymamış, aksine zaman içinde bölgede meskun Ermeniler arasında prestij kazanan söz konusu okula talep artınca eğitim alanlarının arttırılması yolu seçilmiştir. Bu konuda Osmanlı makamları var olan güncel siyasal, ekonomik ve sosyal gerçeklikler dolayısıyla hiçbir yaptırımda bulunamamış ve okulda çalışmalar devam ederek Ermeni çocukları ABCFM okullarında değerlendirilmek üzere öğretmen olarak yetiştirilmiştir.

Sivas istasyonundaki birimlerin ve bu birimlerde vazife yapan misyonerlerin uymaları gereken yasal düzenlemelerin ve Osmanlı Devleti tarafından kendilerine tanınan hakların hatırlatıldığı belgeler ikinci evrak grubunu oluşturmaktadır. Bu yığında özellikle vergilendirme hususunda tanzim edilmiş evrak dikkat çekecek kadar fazladır. İstasyonunda

¹⁵¹⁹ BOA BEO 3862/2896438

¹⁵²⁰ BOA DH.TMIK. M 87/23.

¹⁵²¹ BOA DH. TMIK. 97/70.; BOA BEO 3762/282129.; BOA DH. ŞD. 1815/6 ; BOA BEO 3762/282129

¹⁵²² BOA DH. ŞFR. 657/2

¹⁵²³ Kız ve Erkek Okulu hakkında:BOA Mukteza Defterleri Y.A.Hus. 471/20;Erkek Okulu hakkında: BOA Mukteza Defterleri Nr.30 s. 84-92, Erkek Okulu Binasının taşınması hakkında: BOA BEO 4177/313212, BOA DH.ID. 163/18

¹⁵²⁴ BOA DH.ID. 117/28,

¹⁵²⁵ BOA DH.ID. 123/16.

¹⁵²⁶ BOA DH.ŞFR. 92/74, DH.ID. 117/28

alışan misyonerlerin Osmanlı ülkesindeki tüm diğeri Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetindeki tebliğciler gibi gümrük vergisinden muaf¹⁵²⁷ olmalarına dair tanzim edilen evrak mezkur misyonerlere Osmanlı topraklarına girerken bazı başka haklar ve kimi zaman dokunulmazlık olarak tanımlanabilecek olanaklar sunmuşlardır. Bölgede alışan misyonerlere askeri koruma saėlanması¹⁵²⁸, onların faaliyetleri ile¹⁵²⁹ bölgede görev yapan ve misyona destek veren Amerikan elçisinin çalışmaları hakkında detaylı malumat¹⁵³⁰ da evrakta yer almaktadır. İkinci evrak grubunda vergilendirmeye dair çok sayıda yazışma olmasına rağmen misyon istasyonunun vergi ödediğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durum önem arz etmektedir. Çünkü istasyonda yapılan her harcama özenli bir şekilde raporlaştırılarak kurumun Boston'daki merkezine gönderilirken vergi olarak ödenen tek kuruştan tetkik edilen hiçbir evrakta yer almaması aslında misyonerlerin vergi ödemediğini ve Osmanlı makamlarının bu konuda hiçbir yaptırımında bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Protestan misyonerler ve onların destekçileri haklarında yazılan evrak üçüncü belge grubudur¹⁵³¹. Kurumlara ait vergilendirme evrakı ile¹⁵³² Sivas Amerikan elçisi hakkındaki belgeler de¹⁵³³ misyonerlerle kurulan organik bağlar sebebiyle bu tasnif içerisine alınmıştır. Bölgede bir süre görev yapan ve misyoner bir ailenin evladı olan Dr. Milo Jewitt'e misyonerlerin evlatlarının Milo Amca diye hitap etmesi bu durumun kanıtıdır. Jewitt istasyon hastanesinde hasta bakmış, cerrahi müdahalelere katılmış ve eşi ile kız kardeşinin istasyonda misyonerlere yardım etmelerine de izin vermiştir. Başka bir ifadeyle Sivas ABCFM misyonerlerinin Osmanlı makamlarıyla kurduğu formal iletişim kanallarından biri olan bu evrak tasnifinde Osmanlı makamlarının Sivas misyon istasyonunda çalışan misyonerlere bölgede meskun A.B.D. elçileri ve aileleriyle kurdukları şaibeli olduğu düşünülebilecek

¹⁵²⁷ BOA HR. TO. 147/97.

¹⁵²⁸ BOA HR.SYSY. 79/49, Y.PRK.EşA. 26/88

¹⁵²⁹ BOA HR.SYS. 2741/59, BOA DH.şFR. 60/178, BOA şFR. 62/10, BOA TMIK. M. 5/38.

¹⁵³⁰ BOA HR.SYS. 35/48, BOA Y. PRK.HR. 18/32, BOA Y.PRK. UM. 26/67

¹⁵³¹ BOA DH.şFR. 579/28, BOA DH.şFR. 580/9, BOA DH.şFR. 590/59.

¹⁵³² BOA DH.ID. 117/28, BOA HR.HMş.İşO. 86/9, BOA HR.HMş.İşO. 85/21, BOA BEO 3759/281885

¹⁵³³ BOA Y.PRK.UM. 26/67, BOA HR.SYS. 37/48

ilişkilere temas edilmiş, ancak resmi makamlar bu hususta A.B.D. ile yapılan anlaşmaların hükümleri gereğince bir yasaklama ya da yönlendirme yapamamıştır.

Dördüncü evrak grubu misyonerlerin Sivas ve çevresindeki yerleşim alanlarında yapmış oldukları faaliyetler hakkındadır.¹⁵³⁴ Osmanlı makamları misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerinin daimi olarak gözlem altında tutulması gerektiğinin farkında ve bilincindedir. Özellikle okullarda ve yetimhanelerde eğitilen çocuklara aşıl原因an ayrılıkçı Ermeni milliyetçiliğİ düşüncesinin kısa ve uzun vadede devletin varlığı ve bekası için tehlike olduğU gerçeğine rağmen bu hususta da her hangi bir yasal sınırlama ya da düzenleme söz konusu olamamıştır.

Son belge grubu ayrılıkçı Ermeniler ile ABCFM misyonerleri arasında var olan ilişkilere dair tutulan kayıtlardır¹⁵³⁵. Son tasnifte 1915 ve sonrasına ait bilgilerin yer aldığı evrak da söz konusudur. ÖrneğİN istasyonun fiilen hizmet dışı olduğU 1917 senesinde Mary L. Graffam Sivas'ta bulunmaktadır ancak varlık nedeni ile faaliyetlerine dair detaylı bilgiye erişilememiştir.¹⁵³⁶ 1919 tarihli bir emirnamede ise Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığında bulunan Protestan misyonerlerin Sivas ve havalisinde meskun Osmanlı tebaası Ermenilere Osmanlı makamlarının bilgisi dışında para dağıtıldığİ tesbiti yapılarak, mezkur konuda bilgi sahibi olup da bu kanunsuzluğA göz yuman tüm devlet memurlarının cezalandırılması istenmiştir.¹⁵³⁷ Ancak bu hususta yapılan bir araştırma ya da cezalandırma mevzu bahis olmamıştır. A.B.D ile yapılan ve daha önce zikredilen anlaşmalar gereğince Osmanlı ülkesinde yaşayan Amerikalılar pek çok hakka sahiptiler. Ayrıca yaşanan en küçük bir olumsuzluk ya da anlaşmazlık dahi çok kısa bir zaman içinde iki devlet arasında diplomatik sorunlara sebep olmuştur. Bu sebeplerle Osmanlı makamları aslında Sivas ve

¹⁵³⁴ BOA DH.ŞFR. 87/258, BOA HR.SYS. 65/28, BOA DH.MKT. 2725/85., BOA YA.Hus. 326/102., BOA Y.PRK.ALJ. 26/80, BOA DH.TMIK.M. 5/38.

¹⁵³⁵ BOA HR.SYS. 65/48, BOA DH.MKT. 2651/60, BOA DH.MKT. 222/9.

¹⁵³⁷ BOA DH. ŞFR. 62/10.

evresinde alışan misyonerlerin pek çok faaliyetlerinden haberdar olmalarına rağmen her hangi bir yaptırım uygulayamamışlardır. ABCFM misyonerleri de İstanbul'a çok farklı konuda çok sayıda evrak yollamış olmakla beraber aslında gelen cevaplara kendi beklentilerine uygun olmayınca uymamışlardır.

3-2-9-MİSYONERLERİN A.B.D. İLE İLİşKİLERİ

Sivas'ta 1851 senesi sonrasında faaliyet gösteren ABCFM misyonerleri ile kendi hkmetleri arasındaki ilişkinin  ayağı olduğu söylenebilir.Hedef kitle olan Ermeniler ile dini benzerlik sağlamak, Ermenilerin milli uyanışlarına hizmet etmek ve Amerika Birleşik Devletleri'nin milli ekonomik faaliyetleri için ham madde ve pazar bulmak mezkur  hedeftir.

Protestan ABCFM tebliğcilerinin ilk gayesi dini olarak benzerliklerin arttırılmasıdır. Bu aynı zamanda A.B.D. politikasıdır. Müslümanları Hristiyanlaştırmak gereklidir. Bunun başarılamaması durumunda ise Hristiyan ğretmenlerin Müslümanlara eğitim ve sağlık hizmetleriyle dokunması bile iki farklı dine mensup insanların birbirlerine düşmanlık beslemesini ve katliamlar yapılmasını engelleyecektir.¹⁵³⁸ şehirdeki Ermeniler Amerikalılara sempati duymaktadırlar. Bu nedenle Ermenilere ulaşmak mümkünken Müslümanlara ulaşmak için kaynakların son derece verimli kullanılması A.B.D.'nin ve misyonerlerin ortak beklentisidir.¹⁵³⁹ şii Kürtlere ulaşmak diğer Müslüman gruplara ulaşmaktan çok daha

¹⁵³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 717/155-156.

¹⁵³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/387.

kolaydır. Onlara karşı olan düşmanca tavırlar özellikle Divriği ve civarında yaşayan Şiileri misyonerler için daha cazip kılmaktadır.¹⁵⁴⁰

Misyonerlerin ikinci amaçları genelde Osmanlı ülkesinde özelde de Sivas ve çevresinde Ermenilerin milli uyanışına katkı sunmaktır ki bu durum Amerika Birleşik Devletleri'nin milli çıkarlarına son derece uygundur. Ulusal kimliklerini kazanan Ermenilerin müttefiği olarak bölgede siyasi ve ticari varlığını koruyabilecektir. ABCFM'nin bir politika departmanı vardır.¹⁵⁴¹ Bu birim hizmet verilen tüm ülkelerdeki siyasi, ticari ve askeri gelişmeleri misyonerlerinin sunduğu hizmetlerin devamlılığı açısından yakından takip etmektedir. Bir çalışma bölgesinin kendi gerçeklikleri hizmet kalitesini menfi ya da müsbet anlamda etkileyen en belirgin faktördür. Dolayısıyla misyonerlerin güncel siyasi oluşum ve değişimlerden habersiz olması kabul edilemez.¹⁵⁴² Osmanlı coğrafyasında ise Türklerin Avrupa'dan uzak tutulması ve daha doğudaki farklı etnik gruplara mensup Müslümanlarla birleşmelerinin önü kesilmelidir.¹⁵⁴³ Osmanlı coğrafyasındaki en önemli yerleşim alanlarından biri olan Sivas'ta verilen her türlü hizmet bu nedenle son derece kıymetlidir. ABCFM ile organize çalışmalar yapan YMCA grubu da bu gerçeğin farkındadır.¹⁵⁴⁴ Bu sebeple bölgede yoğun bir faaliyet halindedir. Verimli bir toprak gibi olan Sivas devrimci bir öze sahiptir.¹⁵⁴⁵ Verimli topraktaki devrimci tohumlar misyonun ışıyla yeşertilmelidir. Bu süreçte tüm Ermeni bireyler desteklenmelidir. Geçen yüzyıllarda müteakip defalar Ermeniler ciddi sorunlarla karşılaşmış ve her seferinde de bu sorunların üstesinden gelmek için bir yol bulmuşlardır. Ancak 1900'lü yıllarda Ermenilerin yaşadıkları sorunların çözümü için kendilerine dış destek sunulması şarttır. Bu dış destekle kurulacak Yeni Ermenistan'da gelişimin lokomotifi kadınlar olacaktır.¹⁵⁴⁶ Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri bu gerçeğin

¹⁵⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/721.

¹⁵⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/663.

¹⁵⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/629.

¹⁵⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/1035.

¹⁵⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/559.

¹⁵⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/592.

¹⁵⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/850.

farkındadırlar ve bu sebeple misyona mümkün olan tüm desteği vermek konusunda gayet heveslidirler¹⁵⁴⁷.Sivas'ta meskun bir Ermeni tacir olan Amerika Birleşik Devletleri ile organik bağlara sahip Bay Hermetian'ın şirketinin misyona verdiği finansal desteğin ardında yatan gerçek budur.¹⁵⁴⁸

Misyonda sunulan hizmetlerin aksamaması için Osmanlı ülkesi dışından gelen maddi destekle temin edilen yerlilerin yardımı politik belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Ayrıca muhtemel bir silahlı çatışma ya da savaş durumunda misyon çalışmalarının geleceği konusunda kaygılı olan ABCFM misyonerleri¹⁵⁴⁹ Roma'dan kalan milletlerin ulusal uyanışı ve farkındalığının Osmanlı makamlarınca ciddi bir tehlike olarak görüldüğünün farkında ve bilincindedir.¹⁵⁵⁰ Yerel yöneticiler basiretsizdir ve yönetsel birimler arasındas koordinasyon sorunları mevcuttur. Bu durum özellikle 1910 tarihinden sonra çok daha belirgin hale gelmiştir.¹⁵⁵¹ Bu kadar sorunlu bir coğrafyada çalışmak için gereken maddi ve politik destek ihtiyaç duyuldukça doğrudan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na mektup yazılarak bildirilebiliyordu. Amacın en kısa zamanda gerçekleştirilmesi için verilen hizmetin niteliği ve daimi olması önemlidir. Ermenilerin Osmanlı Coğrafyasını terk etmesi ABCFM misyonerlerinin varlık nedenlerinin ortadan kalkması anlamına gelecektir. Bu ise Amerika Birleşik Devletleri'nin milli çıkarları ile uyumlu bir durum değildir. Dolayısıyla Başkan ile misyonerler aynı amaca hizmet ettiklerinden koordinasyon içinde çalışmaları söz konusu olmuştur.¹⁵⁵²

Sivas misyon istasyonunda çalışan misyonerlerin kendi kurumlarında yer alan arşiv malzemeleri ve şahsi yazışmalarına göre onların mensubu bulundukları Amerika Birleşik Devletleri'nin milli çıkarlarına uygun davrandığını söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle

¹⁵⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/523

¹⁵⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/843.

¹⁵⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/510-511

¹⁵⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/1035

¹⁵⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/537

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 715/599.

Osmanlı ülkesinde görev yapan ve farklı Amerikan misyoner kurumlarına mensup misyonerler çalışma alanlarında adeta kendi hükümetlerinin birer temsilcisi gibi davranarak bu sahada uzun ve kısa vadeli Amerikan çıkarlarının korunması için görev yapmışlardır. Amerikan The New York Times Gazetesi'nin 8 Şubat 1922 tarihli nüshasında Miss Annie Allen'in tifüs nedeniyle Sivas'ta vefatının anlatıldığı haberde bu şahsın gayri resmi olarak Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği bilgisi de bulunmaktadır.¹⁵⁵³ Sivas Misyonerlerinden Albert Wells Hubbard Ankara çiğdemi de denilen Crocus Ancrensis adlı bitkinin soğanlarını Amerika Birleşik Devletleri'ne yetiştirilmek üzere yollamıştır.¹⁵⁵⁴ Amacının sadece estetik olduğunu düşünmek olası değildir.

1915'teki tehcir sırasında Amerikan Merkez Bankası'nın kurucularının mütevelli heyetinde yer aldığı Rockefeller Vakfı'nın finansal destek vereceğini beyanı Amerika Birleşik Devletleri ve misyoner bağının bir başka kanıtı olarak görülebilir.¹⁵⁵⁵ Ayrıca 1918 tarihli bir evrakta Ernest C.Patridge Osmanlı coğrafyasında Amerikan Ford traktörlerinin kullanımının mümkün olduğunu ve dağıtımın Londra ofisince yapılırken organizasyona dair sorunların ise Henry Riggs tarafından çözülebileceğini beyan etmiştir.¹⁵⁵⁶ Sivas ve havalisinde sözü edilen traktörlerin kullanılmaması şaşırtıcı olacaktır. Zira bölgenin fiziksel yapısına son derece uygun olan bu araçlarla tarımsal verimin artışı yani ekonomik iyileşme sağlanabilecektir.¹⁵⁵⁷

Aynı gazetenin 28 Mart 1910 sayılı nüshasında ise Sivas'tan Van'a kadar yapılması planlanan demiryolu hakkında kısa bir haber bulunmaktadır. Mezkur demiryolu hattının inşası aşamasında hizmet sunanlar arasında Amerikan yatırımcıları da vardır. Gazetede demiryolu

¹⁵⁵³ The New York Times, Online Archieve, Date:February 8, 1922.

¹⁵⁵⁴ Adnan Mahiroğulları- Mütgan Üçer, “Yeni Belgeler Işığında Misyonerlerin Sivas'ta Kurduğu Amerikan Hastanesi”, s.71., Hayat Ağacı Dergisi, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Güz 2005, Sayı 4, s. 68-72.

¹⁵⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/677.

¹⁵⁵⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/774

¹⁵⁵⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 33/773

hattı üzerinde olduğu beyan edilen şehirlerin tamamında Amerikan misyon istasyonunun varlığı manidardır.¹⁵⁵⁸

3-2-10-1895 KALKIŞMASI VE MİSYONERLER

1894 senesinde Amerikan The New York Times Gazetesi'nde çıkan bir makalede Ermenistan ve Diplomasi ana başlığı altında Osmanlı mülkündeki farklı yerleşimlerde Ermenilere reva görüldüğü iddiasında bulunulan kötü davranışları ve katliamları anlatmaktadır. Ancak makalenin basıldığı günlerde zikredilen coğrafi alanlarda kayda değer çatışmaların ya da sosyal sorunların var olmaması yazının amaçlı olduğu ve gerçekleri yansıtmadığı izlenimini uyandırmaktadır.¹⁵⁵⁹ Haber kaynağı yazıda belirtilmemekle beraber büyük ihtimalle tüm Osmanlı mülkünde çalışmakta olan ABCFM miyonerleridir.

Aynı sene Amerikan The New York Times Gazetesi'ne Sivas A.B.D. Konsolosu ve misyon dostu olan M.A.Jewett'in yolladığı bir telgrafa dayandığı haberinde 800 Ermeninin Türkler tarafından katledildiğine dair bir haber yer almıştır.¹⁵⁶⁰ 16 Mart 1896 tarihinde mezkur yayın organında İnanç Şehitleri başlıklı haberde Sivas'ta bulunan Tamzara yerleşiminde Ermenilerin sadece inançları nedeniyle katledildikleri anlatılmaktadır.¹⁵⁶¹

1894 senesinin ikinci yarısından itibaren Sivas'ta Ermeniler arasında bir hareketlenme göze çarpmaya başlamıştır. İstanbul'a bilgilendirme notları yollamayı¹⁵⁶² gerektirecek kadar belirgin olan bu farklılaşma 1895 senesinin son dört ayında silahlı kalkışma ile sonuçlanmıştır. 29 Eylül'de Sivas merkezinde, 15 Kasım'da ise Divriği'de olaylar patlak vermiştir.¹⁵⁶³ Kalkışmalar resmi makamlar için sürpriz değildir. 14 Nisan'da Sivas'a

¹⁵⁵⁸ The New York Times, Online Archieve, Date:March 28, 1910.

¹⁵⁵⁹ The New York Times, Online Archieve, Date:December12, 1894.

¹⁵⁶⁰ The New York Times, Online Archieve, Date:November 17, 1895.

¹⁵⁶¹ The New York Times, Online Archieve, Date:March 16, 1896.

¹⁵⁶² 2/H/1312 H 25/7/1894 tarihli bilgilendirme notu için Bkz. BOA Y.PRK.DH.8/6.

¹⁵⁶³ Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, s. 115., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

gönderilen bir resmi yazıda Ermenilerin fesat hareketlerine fırsat verecek her türlü davranıştan kaçınılması ve vilayette görev yapan memurların her konuda adil davranması emredilmiştir¹⁵⁶⁴. Başka bir ifadeyle resmi makamlar Sivas'ta Ermeni ayrılıkçı milliyetçilerinin amaçlı davranışlarının bilincindedir.

1895 tarihinde Sivas ve çevre yerleşimlerde olan kalkışma misyonerlerin ayrılıkçı milliyetçilerle olan “yakın bağlarını” halk nezdinde ortaya koyunca, istasyon çalışanları 1897 senesinde Osmanlı makamlarına başvurarak can güvenliklerinin sağlanması amacıyla istasyon yerleşkesine yakın bir karakol binası ve asker istediler.¹⁵⁶⁵ Onları kaygılandıran kitle Türk ve Müslümanlardı. Ancak talebin ifade ediliş tarzı sanki bölgede yaşanan genel asayiş eksikliği neticesiydi. Farklı mezheplere mensup Müslümanlar arasında da sorun yaratabilecek bazı faaliyetlere de imza atan misyonerler söz konusudur. 1895 senesinde Albert Wells Hubbard Kangal'da Bektaşilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde İslam inancının 4 Halife olarak tanımladığı inanç büyükleri hakkında bir risale dağıtınca durum kısa bir zaman içinde İstanbul'un bile malumu olmuştur.¹⁵⁶⁶ Hubbard 1895 senesi ilkbaharında Havza'ya giderken seyahat etmesi için elzem olan resmi evrakı yanına almamıştır. Havza'da kendisine seyahat belgesi yani murur tezkeresi askerlerce sorulmuş, olmadığının beyanı üzerine misyoner Yüzbaşı Hasan ve asakirden Osman tarafından¹⁵⁶⁷ darp edilmiştir¹⁵⁶⁸. Yüzbaşının İstanbul'a getirilmesi hususunda Dördüncü Ordu Müşirliği'ne bildirildiğine dair bir Seraskerlik arzı da arşiv evrakı arasında bulunmaktadır.¹⁵⁶⁹ Durum hemen İstanbul'a ve Boston'a aksettirilmiştir. Ocak ayında Hubbard'ın İstanbul'a getirilerek Amerikan Sefaretine ve İstanbul Amerikan Sefiri'ne duyulan üzüntünün “resmen” ifade edilmesinin gerekliliği beyan edilmiştir.¹⁵⁷⁰ Mezkur senenin Mayıs ayında yollanan bir emirde Hubbard'a kötü muamelede

¹⁵⁶⁴ BOA Y.PRK.UM. 31/105.

¹⁵⁶⁵ BOA Y. PRK.EŞA. 26/88

¹⁵⁶⁶ BOA Y. PRK. UM. 30/85.

¹⁵⁶⁷ BOA Y.A...HUS. 318/97.

¹⁵⁶⁸ BOA A. İMKT. MHM. 701/5

¹⁵⁶⁹ BOA Y. MTV. 112/103.

¹⁵⁷⁰ BOA BEO 543/40680.

bulunan Yüzbaşı Hasan hakkında gerekli tetkikatın yapılması ve tetkikat neticesinde çıkacak sonuca göre cezalandırılması istenilmektedir.¹⁵⁷¹

Osmanlı yöneticileri 1895 senesinin başında ayrılıkçı milliyetçilerin ayaklanma planladığının farkındadır. Ermeniler Sivas'a bağlı Kara Hisar'da karışıklıklar çıkınca çok sayıda Ermeninin katledildiğine dair İngiliz gazetelerinde bazı makaleler çıkarınca devlet yetkilileri bir tekzip yayınlamak ihtiyacı duyulmuştur.¹⁵⁷² 11 Kasım 1895 tarihinde Sivas Valiliği'nce İstanbul emriyle yakın vilayetlerden sevki istenen askerlerin bölgeye gönderilmesinin daha büyük sorunlara yol açacağı bildirilmiştir.¹⁵⁷³ Olaylar neticesinde telefât henüz belirlenemediğinden Manjılık Karyesi'nin asayişinin sağlanması amacıyla asker gönderilmesi de mümkün değildir.¹⁵⁷⁴

Kasım ayının 27'sinde Ermenileri Amerikalı misyonerlerin manipule ettiği¹⁵⁷⁵, 28 Kasım'da ise Amerikan Protestan misyonerlerinin Anadolu'daki ihtiyaç sahipleri yararına kendi vatandaşlarına çağrıda bulundukları Osmanlı kayıtlarına girmiştir.¹⁵⁷⁶

Farklı yerleşim alanlarında gerçekleşen ayaklanmalar sona erdiğinde ABCFM misyonerleri Sivas ve havalisi ile ilgili ya şahsi yazışmalarında ve günlüklerinde bölge hakkında detaylar yazdılar ya da kuruma durum değerlendirmesi içeren bilgi notları göndermişlerdir. Bu yazılı beyanlara göre; olayların fitili 1876 senesinde ateşlenmiştir. Müslüman teoloji öğrencileri olan softalar sadece Sivas ve çevresinde değil tüm ülkede yaşayan gayri Müslimlerin can ve mal güvenliğini tehlikeye atan davranışlar sergilemeye başlamışlardır¹⁵⁷⁷ Sivas merkezinde 800-1000 arasında Ermeni'nin öldürülmesinin hemen ardından Ermenilere ait tüm işletmeler Türkler ve Kürtler tarafından birlikte yağmalanmıştır.

¹⁵⁷¹ BOA A.}MKT. MHM. 701/5

¹⁵⁷² BOA BOA A.}MKT. MHM 716/4

¹⁵⁷³ BOA Y.PRK.UM 33/89

¹⁵⁷⁴ BOA. Y. PRK. UM. 33/80

¹⁵⁷⁵ BOA HR.SYS. 28282/13

¹⁵⁷⁶ BOA HR.SYS 35/48.

¹⁵⁷⁷ Edwin A. Martin,a.g.e., s. 86-87..

Yağma olayları o kadar şoursuzca yapıldı ki elçilikte görev yapan bir Türk Kavasın evi de aynı akibete maruz kalmıştır.¹⁵⁷⁸ İsyandar katliamlarla bastırılmıştır. Bu katliamlar ise Protestan ve Gregoryen Ermenileri daha önce benzeri görülmedik bir şekilde yakınlaştırmıştır. Gregoryen yetimlere Protestanlara ait yetimhanelerde bakılmaya başlanmış ve bu çocuklar Protestan inancına uygun bir şekilde eğitilmiştir.¹⁵⁷⁹

3-2-11-CHARLES H. HOLBROOK OLAYI

1913 Senesinde Sivas ABCFM misyon istasyonu bünyesinde hizmet veren misyonerlerden Rev. Charles H.Holbrook öğretmen okulunda hizmet verirken evanjelik hizmet için kısa süreliğine gittiği Enderes (Suşehri)'nde öldürüldü.¹⁵⁸⁰ Son derece iyi eğitim aldığı kurum kayıtlarında vurgulanan deneyimli öğretmen¹⁵⁸¹ bir bahçede ölü olarak bulunmuştur. Hamidoğlu İsmail tarafından bir gönül ilişkisi nedeniyle sıkıldığı iddia edilen kurşunla kaza eseri hayatını kaybeden¹⁵⁸² Holbrook'un davası Karahisar'da görülmüş, davaya çok sayıda yerli ve yabancı avukat müdahil olarak katılmıştır.¹⁵⁸³ Davaya müdahil yabancı avukatların parasını ABCFM kurumun öz kaynaklarından ödemiştir¹⁵⁸⁴. Osmanlı makamları uluslar arası bir sorun yaşamamak için davanın mümkün olduğunca kısa zamanda sonuçlanmasını arzu etmiştir.¹⁵⁸⁵ Amerikan elçiliği de davanın uzun sürmesi ihtimalinden dolayı rahatsızlık duymaktadır.¹⁵⁸⁶

Holbrook davası hemen hemen tüm aşamaları ile ABCFM arşiv evrakına yansımıştır. Cinayetin işlendiği mahallenin muhtarının dava aşamasında Kaymakam'ın ona delilleri

¹⁵⁷⁸ Edwin A. Martin,a.g.e.,s. 244

¹⁵⁷⁹ Edwin A. Martin,a.g.e., s. 282,

¹⁵⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/525.

¹⁵⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/627

¹⁵⁸² BOA DH.H. 37/-1 14.N. 1331 H/17/8/1913

¹⁵⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/608.

¹⁵⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/732.

¹⁵⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/525.

¹⁵⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/603.

karartması karşılığında 8 pound önerdiğini beyan edilmiş ,¹⁵⁸⁷ katilin aslında suçlanan şahıs değil Arif adında biri olduğu iddia edilmiş¹⁵⁸⁸, Hamidoğlu İsmail'in mahkemeye çağırdığı 4 tanıkla kendini aklamaya çalıştığı¹⁵⁸⁹ ve zanlının avukatının da misyon istasyonunda davanın Amerikalı müdahillerinden Bay Heck ile dava üstünde çalıştığı bilgisi¹⁵⁹⁰ misyonerlerin kurumu bilgilendirmek amacıyla Boston'a gönderdiği evrakta yer almıştır. Ayrıca zanlının daha önceye dayanan bir husumet nedeniyle suçlandığı da belirtilmiştir.¹⁵⁹¹ Gerçek suçlu olan Arif ve suç ortağı oldukça zekidir. Kendisini yakalamaya çalışan Osmanlı zaptiyesinin elinden kurtularak firar etmiştir.¹⁵⁹²

Holbrook davası nedeniyle Sivas'ta yapılacak kurum toplantısı da ertelenmiştir. Davanın tekrar görülmesi ya da başka bir vilayette duruşmaların yapılması ihtimalleri mezkur ertelemenin nedenidir.¹⁵⁹³

Charles Holbrook'un 1913 senesinde bir suikast neticesinde ölümü hakkında Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan The New York Times adlı gazetede müteakip defalar makaleler çıkmıştır. 16 Ağustos 1913 tarihli gazetede Türkler Bir Misyoneri Öldürdü başlıklı haberde İstanbul Bible House'dan alınan bilgiye dayandırılarak Holbrook'un Souchier(Suşehri)'nde vurularak öldürüldüğü ve mezkur şahsın 1911 senesinden itibaren Sivas istasyonunda öğretmen olarak vazife yaptığı bilgisi yer almaktadır.¹⁵⁹⁴ 18 Ağustos tarihinde bu gazetede olayla ilgili ikinci haber yer almıştır. Haber kaynağı olarak Osmanlı makamları işaret edilmektedir. Bir hafta önce Holbrook'u bahçede uyurken öldürüldüğü, olaydan sonra firar ettiği ve yerel yöneticilerin katilin en kısa zamanda yakalanarak devlet taradından hak ettiği sabit görülecek cezaya çarptırılacağı beyan edilmektedir¹⁵⁹⁵. 4 Nisan 1914 tarihli

¹⁵⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/525-526

¹⁵⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/639

¹⁵⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/527

¹⁵⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/529

¹⁵⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/529

¹⁵⁹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/528

¹⁵⁹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/633.

¹⁵⁹⁴ The New York Times, Online Archieve, Date:16 August 1913.

¹⁵⁹⁵ The New York Times, Online Archieve, Date: 18 August 1913.

mezkur gazetede ise Sivas Misyon istasyonu öğretmenlerinden Nishan Avedighian'ın cinayete ortaklık suçlaması ile tutuklandığı bilgisi yer almaktadır. Avedighian masumiyetini kanıtlamıştır ve halen 4 kişi olay nedeniyle tutukludur. Amerikan Elçiliği dava sürecinde kaygılıdır. Ayrıca özellikle Bitlis ve havarisinde meskun Kürt grupların Amerikan misyonerlerine karşı olan olumsuz tavırları sebebiyle endişelidir.¹⁵⁹⁶

3-2-12-1915 VE SONRASINDA ERMENİ- MİSYONER İLİŞKİLERİ

Kurumun 1915 öncesinde Sivas ve çevresi için Türkiye ifadesini kullanırken daha sonra çizdirilen haritalarda Ermenistan ifadesinin kullanılması aslında misyonerlerin Ermeniler ile ilişkilerinin kısa bir özeti gibidir.¹⁵⁹⁷

ABCFM misyonerleri için Osmanlı makamlarının yetersizliği kadar batılı ülkelerin tepkisizliği de Ermeni uyanışının önünde engeldir. Alman tebliğciler 19.yy'daki Ermeni katliamlarının bir numaralı sorumlusudur iddiasında olan ABCFM misyonerleri şeytanın döktüğü kandan uzak durmak, kanın ellerine bulaşmasını engellemez düşüncesiyle zalime karşı tepki göstermek şarttır demişlerdir.¹⁵⁹⁸ Tepki sağlamanın en etkili yolu ile uluslar arası kamuoyunu bilgilendirmektir.

Tüm dünyayı Osmanlı mülkünde yaşayan Ermenilerin milli uyanışlarına hizmet ettirmek gayesinde olan Amerikalılar kendi beyanlarına göre “ gördüklerini gördükleri şekilde” dış dünyaya aksettirmişlerdir. Tebliğcilere göre İngiltere, Fransa, Rusya ve Yunanistan Ermenilere yapılan zulmü görmemezliklen gelmektedir.¹⁵⁹⁹ Ancak “daimi bilgilendirme ile” konu uluslar arası kamuoyunda canlı tutulmalıdır. Örneğin 1908 senesinde

¹⁵⁹⁶ The New York Times, Online Archieve, Date:5 April 1914.

¹⁵⁹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/629

¹⁵⁹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/604

¹⁵⁹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/641

Adana’da yaşanan kargaşadan haberdar olan çok sayıda Sivas’lı Ermeninin göç ettiği propagandası yapılmıştır.¹⁶⁰⁰

1915 senesinde bölgede yaşanan politik durumu misyonerler kendi açılarından değerlendirerek raporlar halinde kurumlarına bildirmişler, bazı politikacı ve elçiler misyoner raporlarını kaynak göstererek milletlerarası siyaseti belirlemeye çalışmışlar, Avrupalı devletlerin ve Amerika Birleşik Devletleri’nin devlet adamları mezkur raporlarla Osmanlı’nın iç işlerine müdahale etmişler ve nihayetinde Osmanlı Devleti’nin etnik ayrılıkçılar sayesinde çözülüp toprak bütünlüğünün sona ermesine neden olmuşlardır. Misyoner-politikacı ortaklığının geçmişi daha eskiye dayanmaktadır. 1888 yılında mart ayında Milo A. Jewett tarafından hazırlanan raporda “Türkler Avrupai ve Amerikan menşeli fikirlerden korkmaktadır” cümlesi yer almaktadır.¹⁶⁰¹ Raporda ayrıca Anadolu coğrafyasındaki Amerikalılar ve onların “çalışmaları” detaylı olarak anlatılmaktadır.¹⁶⁰²

Ernest C. Patridge’den 1915 senesinde kurum merkezine gönderilen mektupta “ bu kadar çok sayıda insanın İstanbul’a göç ettirilmesi için mümkün olan en üst seviyede güvenliğin sağlanması için emir gerekli” cümlesi yer almaktadır. Beklenen emir Osmanlı Padişahı’ndan ya da onun yetkilendirdiği devlet adamlarından gelecektir. Ancak bu hususta “ gerekli makamların bilgilendirilmesi” gereklidir.¹⁶⁰³ Sürgün edilen Ermeniler arasında Amerikan misyon istasyonunda çalışan öğretmenler ve onların aileleri de bulunmaktadır. Bu insanların “fedakarca çalışmaları “ misyon için son derece kıymetlidir.¹⁶⁰⁴ Kadınların pek çoğunun hafızaları misyonerlere göre bir daha silinmeleri asla mümkün olamayacak korkunçlukta hatıralarla yüklüdür. Yerlerinden sürülmüş olan bu insanların en temel ihtiyaçlarının temini bile ancak başka insanların lutfuyla mümkün olabilmektedir.¹⁶⁰⁵ Haziran

¹⁶⁰⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/416

¹⁶⁰¹ Edwin A. Martin, a.g.e., s. 157.

¹⁶⁰² Edwin A. Martin, a.g.e.,s. 156.

¹⁶⁰³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/677

¹⁶⁰⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/674.

¹⁶⁰⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/798.

1915'te şehirde görev yapan bütün Ermeni yöneticilerin tutuklanması İstanbul'dan gelen bir emirle gerçekleşmiştir.¹⁶⁰⁶ ABCFM çalışanları özgürlüğün herkesin hakkı olduğu düşüncesindeyken ve bu hususun daimi olması için sürekli dua ederken, bölgede “dost” kazanmak için bu kadar çok emek sarf edilmişken hem kazanımlarını hem de hedef kitleyi başarıya ulaşımadan yitirmek üzeredir. Uzun soluklu Doğu Sorunu bu coğrafyayı kaybedilemeyecek kadar önemli kılmaktadır.¹⁶⁰⁷ Samimiyetle yapılan amaca uygun çalışmalarla, gayretle ve kiliseyle özgürleşme gerçekleştirilecektir.¹⁶⁰⁸ Bu gaye henüz gerçekleştirilemediği gibi amaçtan bütünüyle uzaklaşma ihtimali de mevzu bahistir. Bu nedenle özgür olma umudu “ sürekli bilgilendirme” ile canlı tutulmalı, 1861 sonrasında misyonerlerin verdiği eğitimle ve hizmetle gelişmeye başlayan Ermeni zihni batılı dostlarıyla daima iletişim halinde olmalıdır¹⁶⁰⁹.1915 Techiri'nin gerçekleri bu sebeplerle Sivas misyonerlerinden Dr. William C. Surney tarafından detaylı olarak raporlaştırılarak kurumun İstanbul ve Boston'daki merkezlerine bildirilmiştir.¹⁶¹⁰

¹⁶⁰⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/674.

¹⁶⁰⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 633/1035

¹⁶⁰⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/323

¹⁶⁰⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 507/99

¹⁶¹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 636/13, ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629636/16

4. BÖLÜM SONUÇ

Osmanlı ülkesi 16.yy.'ın sonundan itibaren batılı Hristiyan misyonerler için bir çekim merkezi olmuştur. Çok sayıda kutsal merkezin bulunduğu bölge; inancın köklerinin de olduğu bir coğrafyadır. Tebliğ hareketinin lokomotifi Fransız Katolik Cizvit misyonerlerdir ve özellikle eğitim ile sağlık alanlarında hizmet vermişlerdir. Cizvitler Osmanlı mülkünde “görev yapan” tek misyoner grubu değildir. Fransız Fransisken, Dominiken, Kapuçin ve Frer misyonerler, İtalyan Katolik İvrea rahibeleri, Avusturyalı Katolik misyonerler de kısa zaman içinde bölgede çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca Alman Communaute Evangelique , Deutscher Palastina Verein ve Warte des Tempels ile Protestan İngiliz ve A.B.D. vatandaşı tebliğciler de Osmanlı ülkesinde “tebliğ” çalışması yapmışlardır. Her misyoner grubu; kendi ülkesinin garantörlüğü altındadır ve söz konusu coğrafyada “birlikte çalışmak üzere ” farklı bir etnik ya da dini grubu seçmiştir.

Osmanlı toprağında çalışan A.B.D tabiiyetindeki Protestan misyonerlerin hedef kitlesi ise özellikle Ermenilerdir. 1810 senesinde Boston’da kurulan ABCFM (American Board Of Commissioners For Foreign Missions) yani Amerikan Yabancı Misyonlar Masası adlı misyoner teşkilatı özellikle 19. Asır ve sonrasında bölgede en yoğun çalışan Amerikalı gruptur.

ABCFM çalışma alanlarında adeta küçük bir köy yapılanması sağlamıştır. Misyoner konutları, anaokulları, kız okulları, erkek okulları, hastane, kilise, farklı hizmet binaları ve mezarlıkları ile Osmanlı ülkesinde küçük Amerikan yerleşimleri oluşturmuşlardır. Bu yerleşimler ağırlıklı olarak Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde gerçekleşmiştir. Ayrıca 19. Yy sonunda var olan ulaşım olanaklarının kavşak noktalarında olan ticaretle zenginleşmiş ve entelektüel olarak değişime açık şehirler tercih edilmiştir.

Sivas misyoner gruplarının arzu ettiği şekilde Osmanlı mülkünde Türk, Kürt ve Ermeni yerleşimcilerin bir arada yaşadığı, özellikle esir ticaretiyle zenginleşmiş, farklı dini grupların münferit olaylar dışında üst seviyede bir entegrasyonla huzur içinde yaşadığı son derece önemli bir coğrafyadır. Bölge Ermenileri sosyal ve dini hayatlarını herhangi bir baskı altında olmaksızın yasaların çizdiği sınırlar çerçevesinde yaşamaktaydılar. Ekonomik olarak üst seviyede bulundukları için düşünsel anlamda da başka bölgelerde yaşayan ırkdaşlarından daha ileri bir durumdaydılar. Ermeni ulusalcılığının çıkış noktası olan Mikhitarizm'in kurucusu da Sivas'lı bir Ermenidir.

Mikhitar Ermeni aydınlanması olarak da bilinen Ermeni Milliyetçiliğı'nin tek sembol ismi değildir. İlerleyen süreçte “bağımsız Ermenistan” düşüncesinin bayraktarlığını da Sivas'lı Ermeniler yapmışlardır.

Misyonerler için ekonomik ve entelektüel zenginliği ile önem arz eden Sivas'ta şehirde çalışan ilk tebliğci grubu ve kurumsal adları Missions des Jesuites en Arménie Oblates de'L Assomption et Soeurs de Saint Joseph olan Fransız Katolik Cizvit misyonerlerdir. Özellikle eğitim alanında çalışmanın vazgeçilmezliğine inanan bu grubun Sivas ve havalisinde açtığı ve önemli bir kısmı ücretsiz eğitim veren okulları söz konusudur. Bu okullar cinsiyet esasına göre ayrılmıştı ve söz konusu birimlerde çalışan misyonerlerin esas amacı Gregoryen Ermenilerin çocuklarının Katolik olarak yaşamalarını sağlamaktır.

Sivas'ta çalışan ikinci misyoner grubu İsveçli Protestan'lardır ve ABCFM' ye mensup misyonerlerle beraber çalışmışlardır.

Anadolu'nun bilinen en eski ve zengin yerleşimlerden olan Sivas'a da Protestan Amerikan ABFCM misyonerleri 1851 senesinde gelmişler ve alışlagelen köy teşkilatlanmasını zaman içinde hayata geçirmişlerdir.

Sivas ve çevresinde evanjelik çalışma, eğitim, sağlık, yetimhane ve bölgede meskun Ermenilere ekonomik kazanç sağlama amaçlı self-help (kendine yardım) alanlarında hizmet veren ABCFM misyonerleri çalışma alanlarını ikiye ayırmıştır. İlk alan şehir merkezidir. İkinci alan ise çevre yerleşimlerin yer aldığı ve dış misyonlar olarak tanımlanan görev bölgesidir. İlk kısımda düzenli hizmet verilirken dış misyonlarda ise bölgenin ekonomik, politik ve sosyal gerçeklikleri nedeniyle her sene çalışılamamıştır.

Misyonerlerin merkezde ve dış misyonlarda verdiği tüm hizmetler detaylı olarak kurumun Boston'daki merkezine hem bilgilendirmek hem de finansal desteği devamlı kılmak amaçlarıyla düzenli olarak raporlanmıştır.

Sivas ABCFM istasyonundan gönderilen raporlara göre hedef kitle Ermeniler olmakla beraber bölgede meskun tüm Hristiyan gruplara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak en “verimli” çalışmalar Ermenilerle yapılmıştır.

Ermenilerle yakın ilişkiler kuran misyonerler hedef kitlelerine örnek olmak amacındadırlar. 12 yaşından küçük çocukları ve eşleriyle tebliğ faaliyetinde bulunup insanlara dünyevi hizmet verme iddiasında olan tebliğciler “iyi Hristiyan” olmayı da öğretebilecekleri kanaatindedirler. Her Hristiyan hanesi aynı zamanda bir üretim birimidir düşüncesiyle Ermenileri hem doğum kontrolüne mesafeli durmaya, hem de evde kullanılacak pek çok ürün ve maddenin yine ev halkı tarafından üretilebileceğine inandırmak amacındadırlar.

Misyonerler için hedef kitleye rol-model olabilmenin yolu onlarla aynı dili konuşabilmekten geçmektedir. Çok daha fazla sayıda insana “dokunabilmek” için tebliğciler hem Türkçe hem de Ermenice dillerini kendilerini ifade edecek kadar mükemmel olarak kullanabilmektedirler.

Sivas ve çevresinde kullanılan yerel dilleri öğrenen misyonerler kendilerine Osmanlı makamlarında verilen mülk edinme hakkını da halkla aracısız iletişim kurarak daha az

finansal kaynakla daha kısa zamanda misyon istasyonunun genel amaçlarına uygun bir şekilde kullanmışlardır. Araziler satın almışlar, bu topraklar üzerinde binalar inşa etmişler, gerektiğinde hedef kitlenin de yardımıyla yasal olarak zorunlu olunmasına rağmen Osmanlı makamlarını çok da haberdar etmeden çoğunlukla öz kaynaklarıyla tadilat ve tamiratlar yapmışlar ve kısa zamanda istasyonu arzu edilen tüm hizmetlerin sunulabileceği fiziksel alt yapıya kavuşturmuşlardır. Var olan binalar ve mülk araziler de Osmanlı makamlarının koruması altına alınmış ve keyfi bir engelleme ya da kamulaştırma mevzu bahis olmamıştır.

ABCFM misyonerleri Sivas ve çevresinde sadece kendi kurumsal öz kaynakları ile hizmet vermemişler aynı zamanda farklı Amerikan kökenli kurum ve oluşumlarla da işbirliği halinde çalışmışlardır. Bu kurumlar American Committe For Armenian And Syrian Relief (Amerikan Ermeni ve Suriye İnanç Komitesi), Red Cross (Kızılhaç) ve YMCA -Young Men's Christian Association (Hristiyan Genç Erkekler Birliği)'dir.

Sivas misyonerleri sunulan dini ve dünyevi hizmetin devamlılığını sağlamak için birlikte çalıştıkları diğer oluşumların temsilcilerinin de katıldığı yıllık toplantılarla hem verilen hizmet hakkında ortaklarını ve bağışçıları bilgilendirmekte hem de var olan sorunlar ile muhtemel çözüm yollarını da tartışmaktadırlar. İstasyon temsilcisi olan misyonerin katıldığı söz konusu toplantılar ihtiyaç durumunda senede iki kez yapılmıştır. Toplantı mekanı ise her zaman Osmanlı toprağı olmamış, kimi zaman A.B.D.'de de toplantı yapılması mevzubahis olmuştur. Bölgede çalışan misyonerlerin diğer tebliğcilerle iletişimini sağlayan yıllık toplantılar hem kurum içi eğitim amacına yöneliktir hem de tüm istasyonların var olan gerçekliklerinin deklerasyonu anlamına gelmektedir. Bu amaçla gazetelerden de faydalanılmıştır. Merkezi İstanbul'da Bible House olan, Herbert Marsena Allen tarafından editörlüğü yapılan ve Ermeni harfli Türkçe -Rumca- Ermenice dillerinde basılan Avadeper Gazetesi bu duruma iyi bir örnektir. Çünkü Osmanlı ülkesindeki tüm misyon istasyonlarına mümkün olduğu kadar düzenli olarak söz konusu gazete gelmektedir.

Sivas ABCFM misyonerlerinin yıllık toplantılarda ve Avadeper Gazetesi'nde zikrettiği en önemli çalışma alanı eğitimidir. Maddi durumu iyi olan öğrencilerden eğitim ücreti alınan, dini ve dünyevi eğitimin bir arada verildiği, misyonerler ile maaş karşılığı hizmet alınan yerli öğretmenler ve İncil okuyucuların görev yaptığı okullardan ilki 1911 senesinde hizmet vermeye başlayan öğretmen kolejidir. Amaç ilerleyen süreçte Ermeni okullarında vazife yapabilecek öğretmenlerin “batılı” usullerle eğitilmesidir. Söz konusu okul için Osmanlı Devleti'ne ruhsat başvurusu yapılmış ancak menfi sonuç alınmıştır. Bu duruma rağmen okulda hizmet vermeye devam edilmiştir. Kolej öğrencileri pedagojik formasyon yeterliliklerini kurumun diğer okullarında hizmet vererek kazanmaktadırlar. Bu durum ayrıca diğer okullarda görev alacak öğretmen sayısını azaltmakta ve ABCFM'nin finansal kaynaklarının başka hizmet alanlarında değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Sivas'taki ikinci eğitim birimi ilk mezunlarını 1860 senesinde veren kız okuludur. Ermeni kızlarının kurumun kısıtlı kaynakları en verimli şekilde kullanılarak dini ve dünyevi alanlarda iyi eğitim alması ve tüketici olmak yerine üretici olmaya sevk edilmeleri elzemdir. Çünkü gelecek kuşaklar kızların ürünü olacaktır. Bu sebeple edebiyat, fen bilimleri, matematik, tarih, coğrafya, müzik, İncil okuma, hijyen kuralları, afet durumunda yapılması gerekenler, gıda kimyası, yemek pişirme, kıyafet dikimi ve örgü dersleri kız çocuklarının eğitiminde yer almıştır.

ABCFM misyonerlerinin eğitim verdiği üçüncü okul erkek okuludur. 1878 tarihinde kurulan Sivas Normal Okulu adındaki birimden mezun olanlar sadece Sivas ve çevresinde değil tüm Anadolu'da kuruma bağlı misyon istasyonlarının okullarında görev yapmışlardır. Mezun kalitesi misyonerlerin dahi beklentisinin üstündedir. Hem güncel bilgiyle, hem dini eğitimle donatılan hem de marangozluk, boyacılık, çiftçilik ve yapı ustalığı yani duvar örme gibi konularda ustalaşan bu gençlerin “İsa'nın çağrısıyla kurulacak Yerel İdarede Ulusal Bakanlık'ta” hizmet vereceği ön görüşünde bulunmaktadır.

Anaokulları başka bir çalışma alanıdır. Çocukların “ruhlarına” mümkün olan en kısa zamanda dokunmak ihtiyacı nedeniyle açılan üç adet ana okulunda kişisel hijyen kuralları ve dini bilgiler öğretilmiştir.

Sivas ABCFM misyonerlerinin faaliyet alanlarından bir başkası da tıbbi hizmettir. Bir dispanser ve West Memorial Hospital adında bir hastanede sağlık hizmeti verilmiştir. Hastane günümüzde Sularbaşı Mahallesi Niksar Caddesi Höllüklük Mevkii olarak bilinen yerdedir ve halen Çevre Kültür ve Sanat Evi olarak Sivas İl Özel İdaresi olarak hizmet vermektedir. Temiz içme suyu sorunu bölgede özellikle sonbahar aylarında mide- barsak sistemi hastalıklarının salgın halde görülmesinin nedenidir. Osmanlı Askeri Hastanesi ve Ermeni Hastanesi hizmet sunmaktadır ancak var olan hekim ihtiyacı çok sayıda hasta gerçeğiyle birleşince West Memorial Hastanesi’ne duyulan ihtiyacın sebebi tartışılmaz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Maddi gücü olmayan hastalara tamamen ücretsiz hizmet sunulan hastanede misyonerler ve yerli yardımcılar karantina ve anestezi altında cerrahi müdahalelerde de bulunmuşlardır. Hizmet yılı Eylül- Haziran ayları arası olarak belirlenen hastanede çalışan misyonerler ve yardımcılar yaz aylarında da çevre yerleşimleri gezerek hastaları muayene etmişler ve gerektiğinde basit cerrahi müdahalelerde bulunmuşlardır. Kimi zaman misyonu ziyarete gelen misyoner hekimler de bu tedavi süreçlerine katılmışlardır. İhtiyaç durumunda da kurum bilgilendirilmiş, çevre istasyonlarda çalışan tıbbi eğitime sahip misyonerlerin sınırlı zaman için bölgeye gelerek hizmete destek vermesi sağlanmıştır. Ayrıca şehirdeki İsveç yetimhanesinde çalışan bayan misyonerler ve Amerikan okullarında eğitim gören Ermeni öğrenciler de bölge halkına etnik ya da dini ayrım gözetilmeksizin verilen tıbbi hizmette görev almışlardır. Buna rağmen hastanede daimi olarak hemşire ve ebe ihtiyacı söz konusudur. West Memorial sadece günlük dünyevi hizmetin sunulduğu bir birim değildir. Gün İncil okunması ve duayla başlamış, Türkçe ve Ermenice yapılan duaya mümkün olduğu kadar çok sayıda hastanın iştirak etmesi

sağlanmıştır. Hasta Ermeni kadınların daha iyi Ermenice öğrenmesi çocuklarına da bu dili öğreteceklerinden son derece önemlidir. Bu nedenle kadın koğuşlarında ibadet dili Ermenicedir. Taburcu olan her hastanın İncil sahibi olması amaçlanmış, fakir hastalara kurumun öz kaynakları ile satın alınan hediye İncil nüshaları dağıtılmıştır.

Sivas'ta çalışan Protestan Amerikan ABCFM Kurumuna mensup misyonerlerin fazlasıyla önem verdiği çalışmalardan biri de self- help (kendine yardım) denen endüstriyel üretim alanıdır. Her yaş grubundan kadın ve erkek Ermenilere farklı alanlarda üretim yapma usulleri öğretilmiş ve mamul maddeler de misyonerler eliyle pazarlanarak hem üretenlere hem de misyona maddi kaynak sağlanmıştır. Endüstriyel üretim sağlamak için okul öğrencilerine marangozluk, çamaşır yıkama, kitap ciltleme, terzilik, dokumacılık, halı dokuma, örgü, dantel mendil örme, demir işçiliği ve yapıcılık öğretilmiştir. Eğitilen çocuklar misyon adına açılan atölyelerde öğrendiklerini uygulama ve bilgi ile emeklerini paraya dönüştürme şansı bulmuşlardır. Şehirdeki marangozhane ve çamaşırhane ile bölge halkına hizmet verilmiş, kazanılan para hem öğrencilere hem de misyon bütçesine misyonerlerin tabiriyle adeta can suyu olmuştur.

ABCFM misyonerleri endüstriyel üretim birimlerinde sadece belli bir yaşı altındaki Ermenilere el becerisi ve meslek kazandırma amacını gütmemiştir. Misyoner kadınlar düzenli olarak “anneler toplantısı” yaparak geneli okuma yazma bilmeyen Ermeni kadınlara da ulaşarak meyve paketlenme, ipek böcekçiliği, oyuncak yapımı, çocuk bakımı, ev idaresi, hijyen, terzilik, mendil yapımı ve diğer üretim şekilleri konularında onları eğitmişlerdir. Bu şekilde hem o kadınların bir şeyler üretmenin keyfine vararak “öz saygılarını kazanmaları” amaçlanmış, hem de hiç kimseye ekonomik bağı olmaksızın eşlerinin ölümü durumunda çocuklarına ve kendilerine bakabilecek kadar güçlü olmaları hedeflenmiştir.

Dini hizmet ve tebliğ misyonerlerin bölge halkına sundukları başka bir hizmet alanıdır. Bu çalışma iki kısımda incelenebilir: kiliselerde ve şapellerde verilen ayin ve Pazar okulu hizmeti ve Ermenilerin evlerine kadar gidilerek verilen evanjelik hizmet. İlk kısımda misyonerler ile para karşılığı kendilerinden hizmet alımı yapılan kadın ve erkek Ermeni İncil okuyucuları görev yapmıştır. Bölge halkına vaftiz hizmeti verilmiş, erkek çocuklarına cenaze kaldırma kuralları öğretilmiş ve yaş ile cinsiyet ayrımı yapılmaksızın kilise veya şapele gelen tün “ruhlara” rehberlik yapılarak “sürüye katılmaları” amaçlanmıştır. Evanjelik hizmet alanında ise öncelikli olarak hedef kitle ile tebliğciler arasında güven bağının sağlanması amaçlanmıştır. Evlere kadar dua etmeye gidilmiş ve her kişinin vazgeçilemeyecek kadar kıymetli olduğu izlenimi verilmiştir. Tüm bu aşamalarda tıpkı misyonerlerce sunulan diğer hizmetlerde olduğu gibi iletişim dili olarak Türkçe ya da Ermenice seçilmiştir. Kazanıldığı düşünülen Ermenilerin eğitimlerinin devamı için gereken basılı kaynaklar şehirde yerli bir Ermeni tarafından yönetilen bir kitapçıda satışa sunulmuş ancak ekonomik yetersizlikleri olan şahısların bu eserlere bedelsiz olarak erişmesi de sağlanmıştır. Ayrıca Sivas merkezde ve çevre yerleşimlerde bulunan kilise ve şapellerde hizmetin devamı için gereken tadilat ve tamirlara finansal destek verilmiş, söz konusu mabetlerde halka İncil okuyan şahıslar kurum tarafından maaşa bağlanmış ve verilen her türlü dini hizmet yıllık hizmet raporlarında oldukça detaylı olarak kayıt altına alınmıştır.

Sivas ABCFM misyonerlerinin hizmet verdiği başka bir alan kimsesiz Ermeni çocukların bakılarak eğitildiği yetimhanelerdir. Şehirde iki yetimhane vardır. Biri Protestan İsveç yetimhanesidir. Burada iki farklı binada kız ve erkek çocukları barındırılmaktadır. Ancak diğer tüm hizmetler Amerikalı misyonerlerce sunulmaktadır. Burada kalan erkek çocuklara terzilik, halı dokuma, yapı işleri dersleri, kız çocuklarına ise örgü, nakış, dikiş, halı dokuma, genel ev işleri gibi evlilik hayatlarında çok işe yarayacağı düşünülen pratik bilgiler Amerikalı misyonerlerce verilmiştir. Sivas Amerikan Erkek Lisesi’ndeki endüstriyel üretim

(self-help) departmanı içindeki erkek çocukları İsveç yetimhanesinde verilen bu meslek edindirme derslerinde misyonerlere yardımcı olmuştur. Eğitim esnasında gereken malzemelerin temini için finansal kaynak İsveçli misyonerlerce sağlanmıştır. Yetimhanede kalan erkek çocuklarından pozitif bilinme dayanan derslerde başarı gösterenler Amerikan Öğretmen Koleji'nde eğitilmiştir.

Sivas'taki ikinci yetimhane Amerikan yetimhanesidir. Burada da tıpkı İsveç Yetimhanesinde olduğu gibi çocuklar barındırılmış, sağlık hizmeti sunulmuş, her birine kimseye muhtaç olmadan kendi ayaklarının üstünde durmalarını sağlayacak bir meslek kazandırılmış ve diğer tüm misyon hizmet birimlerinde olduğu gibi dini hizmetle “ruhlarına” dokunulmuştur.

Sivas ve civarında 1851 sonrasında pek çok alanda yoğun bir hizmet sunan ABCFM misyonerlerinin bölgede meskun Ermenilerin “ruhlarına dokunma” çabalarının ardında yatan üç temel gerçek vardır. Çalışmalarda hedef kitle olarak seçilen Ermenilerin Protestan olmalarını sağlayarak onlarla dini benzerlik sağlamak ilk gayedir. İkinci amaç misyonerlerin kendi beyanlarına göre verimli bir toprak gibi devrimci bir öze sahip olan şehirde devrimci tohumların misyonun ışığıyla yeşertilmesidir. Başka bir ifadeyle Ermenilerin “milli uyanışlarına” hizmet ederek onların daimi dost ve müttefikleri olunduğu fikrini yaratmak gereklidir. Üçüncü beklenti ise bölge insanıyla kurulan dini ve dünyevi yakın ilişkiler sayesinde söz konusu coğrafyada Amerika Birleşik Devletleri'nin milli ekonomik faaliyetleri için makul ham madde ve işçilik bedelleriyle üretmek ve mamul madde için A.B.D.milli çıkarlarına uygun pazar bulmaktır. 1915'teki tehcir sırasında Amerikan Merkez Bankası'nın kurucularının mütevellî heyetinde yer aldığı Rockefeller Vakfı'nın finansal destek vereceğini beyanı ve 1918 tarihli bir evrakta Sivas misyon istasyonu sorumlusu Ernest C.Patridge'nin Osmanlı coğrafyasında Amerikan Ford traktörlerinin kullanımının mümkün olduğunu ve dağıtımın Londra ofisince yapılırken organizasyona dair sorunların ise Henry Riggs

tarafından çözülebileceğini beyan etmesi misyonerlik çalışmalarının aslında sadece dini beklentiler nedeniyle gerçekleştirilmediğinin tartışılmaz iki kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca A.B.D’de düzenli olarak yayınlanan The New York Times gazetesinin 28 Mart 1910 sayılı nüshasında yer alan habere göre ise Sivas’tan Van’a kadar yapılması planlanan demiryolu hattının inşası aşamasında hizmet sunanlar arasında Amerikan yatırımcıları da vardır. Gazetede demiryolu hattı üzerinde olduğu beyan edilen şehirlerin tamamında Amerikan misyon istasyonunun varlığı manidardır.

Sivas’ta hem dini hem de dünyevi açıdan A.B.D’nin milli çıkarlarının gerçekleştirilmesi için çalışan ABCFM misyonerleri hedefe ulaşmak için Osmanlı makamları ile de uyum içinde olmak ihtiyacındaydı. Bu gayeyle kimi zaman resmi kimi zaman da gayri resmi münasebetler şehrin idarecileri ile tesis edilmiştir. Misyon istasyonunun kurucularından Albert Wells Hubbard’ın kendisi de Sivas misyoneri olan eşi Emma Spencer Hubbard’ın Sivas Paşa’sının annesi ve eşi tarafından Paşa’nın evinde misafir edilmesi idareciler ile kurulan informal iletişime iyi bir örnektir. Formal ilişkiler ise yazışmalardan müteşekkildir. Bu yazışmalar konularına göre inşaat ve tadilatlar için gereken izin ve ruhsatlar, çalışmalar esnasında misyonerlerce uyulması beklenen yasal gereklilikler konusunda hatırlatmalar, misyonerler ve destekçileri hakkındaki tebligat ve emirnameler, misyonerlerin faaliyetleri ve Ermeniler ile ABCFM misyonerlerinin ilişkileri hususunda olan yazılar olarak gruplandırılabilir. Onlarca farklı konuda Osmanlı makamları ile yazışmalar yapılmış ancak misyonerler kendilerine gelen cevaplar beklentilerine uygun değilse emirlere uymamışlardır. Öğretmen Koleji’nin hiçbir koşulda açılmayacağı emrine aykırı olarak birimin açılması ve şehirde söz konusu olan yoğun talebi karşılamak üzere daimi olarak okulun büyütülmesi bu duruma en iyi örnektir.

Sivas misyonerlerinin Osmanlı makamları ile yapılan yazışmalarda kendilerine yasak edilen uygulamalar içine girmesinin sebebi nihai amaca ulaşmaktaki tüm engellerin mümkün

olan en kısa zamanda kaldırılarak daha çok sayıda bölge Ermenisinin “ruhuna” dokunma arzusudur. Ermeni aydınlanması en kısa zamanda sağlanmalıdır ve bu amaca ulaşmak için de ABCFM misyonerleri sadık bir müttefik olarak her alanda destekçi olacaktır. Uluslar arası düzenlemelerle Osmanlı Devleti tarafından A.B.D. tabiiyetindekilere verilen yasal haklar sonuna kadar kullanılmış, en basit sorun dahi basın- yayın organları marifetiyle A.B.D ve Avrupa’da abartılarak dillendirilmiş ve milletler arası kamuoyu A.B.D. ve Ermeni ayrılıkçıların çıkar ve beklentilerine uygun şekilde yönlendirilmiştir. ABCFM misyonerlerine göre Osmanlı mülkünde dökülen Hristiyan kanının bir numaralı sorumlusu tepkisizliği ile Almanya’dır. Şeytanın döktüğü kana uzak olmak kanın ellerine bulaşmasını engellemez fikriyle hareket eden misyonerler özellikle Ermeni ayrılıkçılığının dönüştüğü silahlı direniş sonrasında çıkarılan Yer Değiştirme Yasası sonrasında 1915 senesinde bölgede yaşanan politik durumu kendi açılarından değerlendirerek raporlar halinde kurumlarına bildirmişlerdir. Avrupalı ve A.B.D.’li bazı politikacı ve elçiler de taraflı ve amaçlı misyoner raporlarını kaynak göstererek milletlerarası siyaseti belirlemeye çalışmışlardır. Avrupalı devletlerin ve Amerika Birleşik Devletleri’nin devlet adamları söz konusu raporları gündemde tutarak Osmanlı’nın iç işlerine müdahale etmişler ve nihayetinde Osmanlı Devleti’nin etnik ayrılıkçılar sayesinde çözülüp toprak bütünlüğünün sona ermesine neden olmuşlardır.

5. BÖLÜM

ÖZET

Tozkoparan, Neşe, 19. YY. Sonunda Sivas'ta Amerikan Protestan Misyoner Faaliyetleri, Doktora Tezi, danışman: Doç. Dr. Selda KAYA-KILIÇ, 236s.

Anahtar kelimeler: ABCFM, Amerikan, Protestan, Misyoner, Sivas

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Sivas'ta 1851 senesinde ABCFM adlı Amerikan Protestan Misyoner kurumuna bağlı tebliğciler kilise, okullar, hastane, kız ve erkek yetimhaneleri üretim birimlerinden oluşan bir misyon istasyonu kurmaya başladılar. 1915 senesine kadar Sivas ve çevresinde meskun farklı etnik ve dini gruplara eğitim, sağlık ve dini hizmet verdiler. 1922 senesine kadar bölgede kalan misyonerler Sivas'ta çalışan farklı misyoner grupları ile birlikte koordineleri çalışmalar yürüttüler. Bölge Ermenilerinin ulusal bilinç kazanmalarına da yardımcı oldular.

ABSTRACT

Tozkoparan, Neşe, American Missionary Activities In Sivas At The End Of 19th Century, D.

Thesis , Advisor: Assoc. Prof. .Dr. Selda KAYA-KILIÇ, 236p.

Key Words: Sivas, ABCFM, Protestant, Mission, Armenian, Imperialism

In 1851, American Protestant missionaries had come to Sivas, one of the important settlements of Central Anatolia, and established a mission station like an ordinary local Armenian village consisting of houses, schools, hospital, production units and church. Then they started to work with the Armenians in all areas, Sivas and its surroundings. Schools for girls and boys, kindergarden, orphanage managed by them but originally an institution of Swiss Protestant missionaries, religious work and medical care were the areas of serving of the missionaries of ABCFM, worked until 1915-time of announcing the law of migration called in the Turkish “Tevcir” . Also they helped Armenians to create a national identity.

KAYNAKÇA

BİRİNCİ EL KAYNAKLAR

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ EVRAKI

BOA A.DVE 98-B/2

BOA A.DVN. DVE. 98-B/2

BOA A.}MKT.MHM. 635/4

BOA A.}MKT. MHM 660/35

BOA A.}MKT. MHM. 687/15.

BOA A.}MKT. MHM. 701/5

BOA A.}MKT. MHM 716/4

BOA BEO 543/40680.

BOA BEO 1930/144680

BOA BEO 1951/146294

BOA BEO 2038/152809.

BOA BEO 2233/167470.

BOA BEO 3246/243415.

BOA BEO 3260/244443.

BOA BEO 3665/274870.

BOA BEO 3759/281885

BOA BEO 3762/282129.

BOA BEO 3862/2896438

BOA BEO 4177/313212

BOA BE0 202658/2743.

BOA BEO 259672.

BOA DH. EUM. MEM 80/78

BOA DH.ID. 117/28

BOA DH.ID. 123/16

BOA DH.ID. 163/18

BOA DH.H. 37/-1

BOA DH. KM.S. 28/26.

BOA HR. MKT. 32/5

BOA DH.MKT. 222/9.

BOA DH. MKT. 1250/47.

BOA DH. MKT. 1375/16

BOA DH.MKT. 2651/60

BOA DH.MKT. 2725/85.

BOA DH. MKT. 2772/93.

BOA DH. MKT. 2843/97.

BOA DH. SAID. 108/79.

BOA DH. ŞD. 1799/23

BOA DH. ŞD.1800/3.

BOA DH. ŞD. 1802/9.

BOA DH. ŞD. 1806/21

BOA DH. ŞD. 1812/11.

BOA DH. ŞD. 1815/6

BOA DH. ŞD. 1815/6

BOA DH.ŞD 2614/8 Lef4

BOA DH.ŞD. 2647/3

BOA DH. ŞD. 2657/51.

BOA DH.ŞD. 2757/1.

BOA DH. ŞD. 2759/11

BOA DH. ŞD. 2777/32

BOA DH. ŞFR. 55/302.

BOA DH.ŞFR. 60/178

BOA DH. ŞFR. 62/10

BOA DH. ŞFR. 73/38.

BOA DH.ŞFR. 87/258

BOA DH.ŞFR. 87/246.

BOA DH.ŞFR. 92/74

BOA DH.ŞFR. 518/100

BOA DH.SFR. 573/2.

BOA DH.ŞFR. 579/28

BOA DH.ŞFR. 580/9

BOA DH.ŞFR. 590/59.

BOA DH. ŞFR. 657/2

BOA DH.TMIK.M. 5/38.

BOA DH. TMIK. M 32/69

BOA DH. TMIK. M.46/61

BOA DH.TMIK.M 82/31.

BOA DH.TMIK. M 87/23.

BOA DH. TMIK. M.97/70.

BOA DH. TMIK. M 138/6

BOA DH. TMIK. M 150/27.

BOA DH. TMIK M.713/48.

BOA HR.HMŞ.İŞO. 85/21

BOA HR.HMŞ.İŞO. 86/9

BOA HR. İM 106/23.

BOA HR.SYS. 35/48

BOA HR.SYS. 37/48

BOA HR.SYS. 65/28,

BOA HR.SYS. 65/48

BOA HR.SYSY.79/49

BOA HR.SYS. 2741/59

BOA HR.SYS 2882/8

BOA HR.SYS. 28282/13

BOA HR. TO. 147/97.

BOA İ...DA 9/261

BOA İ...HUS 138/1323-Z-25.

BOA İrade-i Hariciye 32a 1327/4.

BOA I. MVL. 253/9337.

BOA I. MVL. 258/9641

BOA Mukteza Defterleri Nr.30 s. 84-92

BOA Mukteza Defterleri Y.A ...HUS. 318/97.

BOA Mukteza Defterleri YA.Hus. 326/102.,

BOA Mukteza Defterleri YA Hus 333/104.

BOA Mukteza Defterleri Y.A.Hus. 471/20

BOA MV. 97/73.

BOA Y. MTV. 112/103.

BOA Y.PRK.ALJ. 26/80,

BOA Y.PRK.DH.8/6.

Y.PRK.EŞA. 26/88

BOA Y. PRK.HR. 18/32

BOA Y.PRK. UM. 26/67

BOA Y. PRK. UM. 30/85.

BOA Y.PRK.UM. 31/105.

BOA. Y. PRK. UM. 33/80

BOA Y.PRK.UM 33/89

BOA ZB 620/45.

SALNAMELER

Salname-i Vilayet-i Sivas 1288H. /1871M., Sivas Vilayet Matbaası, 1871

Salname-i Vilayet-i Sivas 1292H./1875 M., Sivas Vilayet Matbaası,1875

Salname-i Vilayet-i Sivas 1293H./1876M., Sivas Vilayet Matbaası, 1876

Salname-i Vilayet-i Sivas 1298h/1881, Sivas Vilayet Matbaası, 1298/ 1881.

Salname-i Vilayet-i Sivas 1300H./1883M., Sivas Vilayet Matbaası, 1883

Salname-i Vilayet-i Sivas 1321H./1903 M., Sivas Vilayet Matbaası, 1903

Salname-i Vilayet-i Sivas, 1287h/1870, Sivas Vilayet Matbaası, 1287/1870.

Salname-i Vilayet-i Sivas, 1301h/1884, Sivas Vilayet Matbaası , 1301/1884.

Salname-i Vilayet-i Sivas, 1302/1885, Sivas Vilayet Matbaası, 1302/1885.

BİLKENT ÜNİVERSİTESİ MİKROFİLM KOLLEKSİYONU ABCFM

TASNİFİ

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16

THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL506

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/6

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/14

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/179

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/185

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/187

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/192

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/194

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/196

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/200

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/202

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/203

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/208

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/209

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/212

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/217

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/219

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/232

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/237

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/239

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/243

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/245

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16

THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL506

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/252

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/257

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/417

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/429

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/431

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/432

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/434

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/436

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/439

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/443

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/445

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/447

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/450

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/457

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/559

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/461

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/462

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/475

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506/479

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16

THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL507

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL507/98

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL507/99

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL507/237

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL506

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16

THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL509

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL530/591

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16

THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL517

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL517/399

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16

THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL523

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL523/359

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL523/375

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL523/378

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL523/379

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL523/380

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL523/383

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL530**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL530/591

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL532**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL532/322

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL533**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL533/537

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL582**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/7

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/8

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/11

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/12

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/14

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/15

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/21

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/27

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/30

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL582**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/33

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/108

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/112

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/117

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/185

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/229

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/253

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL582/326

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL583**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/12

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/20

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/24

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/33

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/38

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/39

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/52

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/314

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/316

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/319

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/320

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL583**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/321

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/323

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/324

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/326

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL583/843

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL585**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL585/18

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL597**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL597/283

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL597/296

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL597/302

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL597/312

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL597/327

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL597/341

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL597/365

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL597/600

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16

THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL606

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/1

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/63

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/64

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/66

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606 /67

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/68

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606 /146

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/147

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606 /171

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606 /172

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606 /175

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606 /178

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/266

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/268

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/269

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/271

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/337

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/338

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/361

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/362

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/365

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/387

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/391

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL606**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/394

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/434

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606 /463

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/487

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606 /497

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/721

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/722

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/724

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL606/912

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL607**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/20

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/46

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/53

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/125

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/140

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/141

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/342

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/343

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/377

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/445

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/454

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL607**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/455

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/1893

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL607/1894

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL608**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL608/331

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL610**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL610/1

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL610/4

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL610/13

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL610/27

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL610/39

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL610/51

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL616**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/6

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/13

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/14

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/21

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/40

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/59

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/75

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/92

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/103

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/318

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/322

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/338

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/339

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/343

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/355

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/376

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/482

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL616/483

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL617

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/3

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/32

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/40

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/140

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/155

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/222

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/224

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/270

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/287

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/290

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/292

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/294

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/318

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/319

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/355

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/356

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/357

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/359

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/362

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/378

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/379

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/380

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL617**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/384

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/395

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/409

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/415

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/419

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/482

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/615

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/663

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/737

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/738

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/739

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL617/740

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL618**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/224

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/225

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/323

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/331

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/334

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL618**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/335

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/336

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/337

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/338

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/348

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/350

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/351

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/352

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/353

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/354

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/355

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/356

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/357

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/358

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/359

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/361

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/362

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/365

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/366

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/371

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/372

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/373

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/374

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL618**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/375

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/376

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/378

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/380

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/381

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/382

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/384

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/385

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/386

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/387

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/388

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/389

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/390

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/391

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/392

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/393

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/394

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/411

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/412

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/413

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/414

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/415

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/416

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL618**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/418

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/419

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/420

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/421

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/422

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/423

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/424

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/425

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/426

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/427

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/428

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/441

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/591

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/605

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618/614

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL618//619

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL621

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL621/28

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL621/53

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL621/114

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL621/130

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL621

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL621/131

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL621/630

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL621/724

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL628

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/20

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/51

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/60

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/165

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/167

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/247

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/523

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/573
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/575
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/577
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/578
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/579
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/580
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/581
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/582
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/587
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/589

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL628**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/591
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/592
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/593
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/594
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/596
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/597
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/598
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/599
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/600
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/602
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/603
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/604

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/605

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/613

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/614

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/615

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/616

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/618

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/619

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/620

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/624

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/625

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL628**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/626

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/627

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/629

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/630

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL628/721

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL629

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/16
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/114
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/115
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/116
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/118
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/129
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/178
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/181
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/188
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/193
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/194
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/197
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/204

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL629

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/211
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/220
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/211
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/249
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/259
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/275

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/283
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/287
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/297
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/303
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/309
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/312
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/317
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/319
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/347
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/364
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/376
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/377
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/508
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/509
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/521
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/525

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL629**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/526
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/527
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/529
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/551
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/570
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/571

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/604
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/618
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/619
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/620
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/621
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/622
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/623
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/624
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/625
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/626
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/627
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/628
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL629/629

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL630**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/49
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/329
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/510
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/511
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/583
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/584
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/585
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/586

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/591
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/592
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/593
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/594
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/600
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/603
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/604
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/605
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/607
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/608
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/610
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/611
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/612
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL630/613

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL632**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL632/530

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL633**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/62
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/116
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/285

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/434
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/461
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/462
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/483
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/484
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/485
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/486
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/487
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/489
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/493
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/494
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/495
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/496
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/500

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL633

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/509
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/530
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/531
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/536
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/537
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/545
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/546

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/547
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/548
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/558
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/559
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/607
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/608
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/627
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/629
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/630
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/631
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/632
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/639
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/641
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/645
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/646

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL633**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/659
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/664
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/674
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/676
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/677
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/678
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/679

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/680
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/681
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/682
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/700
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/720
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/721
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/731
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/732
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/773
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/774
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/798
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/849
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/850
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/988
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/989

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL633**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/990
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/996
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/997
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/998
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/1004
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/1035
ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL633/1910

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL636

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL636/7

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL636/13

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL636/14

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL636/15

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL636/17

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL636/22

AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL712

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL712/520

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL712/525

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL712/542

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL712/568

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL712/569

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL712/570

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL712/571

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL712/572

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL715**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL715/258

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL715/443

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL715/559

**AMERICAN BOARD OF COMMISSIONARIES FOR FOREIGN MISSIONS ABC:16
THE NEAR EAST 1817- 1919 REEL717**

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL717/147

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL717/155

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL717/156

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL717/560

THE NEW YORK TIMES ONLINE ARCHIEVE

The New York Times, Online Archieve, Date:December12, 1894.

The New York Times, Online Archieve, Date:November 17, 1895.

The New York Times, Online Archieve, Date:March 16, 1896.

The New York Times, Online Archieve, Date:March 28, 1910.

The New York Times, Online Archieve, Date:August 16, 1913.

The New York Times, Online Archieve, Date: August 18 , 1913

The New York Times, Online Archieve, Date:April 5, 1914

The New York Times, Online Archieve, Date: August 30, 1921.

The New York Times, Online Archieve, Date: February 8, 1922.

İKİNCİ EL KAYNAKLAR

A Foundational Course In Missiology, Pauline Books,Boston1996.

AÇIKEL Ali , “*Tokat’ta Hukuk Alanında Türk- Ermeni İlişkileri 1770-1810*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülügü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,2007.

AÇIKSES Erdal, “*Osmanlı Eğitim Sisteminin Türk- Ermeni Toplumlarının Birlikte Yaşamalarına Katkısı*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , Ed. M. Metin Hülügü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

AÇIKSES Erdal , “*Van ve Çevresinde Yabancı Devletlerin Faaliyetleri ve Beklentileri*”, *Yakın Tarihimizde Van Uluslar arası Sempozyumu*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, no:6, Ankara 1990.

ADİYEKE Nuri, “*Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu , ed. Hasan Celal Güzel, , Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 2001

AKÇORA Ergünöz,” *Ermeni Sorunu ve Türklere yaptıkları Katliamlarda Ermeni Komitelerinin Yeri*”,Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c.II., Ankara, 2001.

AKÇORA Ergünöz , “*Osmanlı Devleti Dönemi Ermeni İsyanları ve Türk- Ermeni Toplumu İlişkilerine Etkileri*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları Genişletilmiş II.Baskı, Ankara, 2001.

AKIN Fehmi,”*1863 Tarihli Nizamname-i Millet-i Ermeniyan Bağlamında Osmanlı Devleti’nin Ermenilere Yönelik Tutumu*”, Hoşgörüden Yol Ayrımına

Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan,
EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

AKPINAR Ali, “Şemseddin Sivasi’ye Göre Hz. Hızır’ın Kimliği/Maiyeti (Nakd-i Hatır Adlı
Eseri Bağlamında)”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri,
c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

AKŞENER Meral, “Ermeni Sorunu”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, Yeni Türkiye Yayınları,
Ankara, 2001

AKYILMAZ Gül , “Tanzimattan Önce ve Sonra Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin
Statüsü”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı , C.II., Ankara, 2001.

AKYÜZ Jülide, “Ermeni Kadınlarına Ait Terekeler”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler,
Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C.
II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

ALTINDAL Aytunç, Türkiye ve Ortodokslar Yunanistan Patrikhane ve Ortodoks Kısıkcı,
Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1995.

ALTINDAL Aytunç, Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri, Alfa Yayınları, 9. Baskı, İstanbul,
2005.

ALTINTAŞ Ramazan, “İbnul Hümmam es- Sıvasi’de Kapsayıcılık ve Hoşgörü Fikri”,
Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

ANADOL Cemal, Tarihin Işığında Ermeni Dosyası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı,
2001.

ANDERSON Norman, Eleştirilere Bilimsel Cevap İsa Mesih Gerçeği, çev. M.Uysal, Yalçın
Ofset, İstanbul, 1990.

- ARIĞ Ayten Sezer, “*Osmanlı Eğitim Sisteminin Ermeni Milliyetçiliğinin Doğuşuna Etkisi*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.
- ARMAOĞLU Fahir, Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- ARMSTRONG Karen, Tanrı’nın Tarihi İbrahim’den Günümüze 4000 Yıllık Tanrı Arayışı, çev. Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu, Ayraç Yayınevi, İstanbul
- ARRIGHI Giovanni, Uzun Yirminci Yüzyıl, (çev. Recep Boztemur), İmge Yayınevi, Ankara, 2000
- ARSLAN Ali , “*Ermeni Kilisesi ve Ermeni Sorunu*”, Türk Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar- Uluslar arası Sempozyum, yay. haz. Şafak Ural- Feridun Emecan- Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi yay:4745, İstanbul, 2008.
- ASAD Talal, Sekülerliğin Biçimleri Hristiyanlık İslamiyet ve Modernlik, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ASLAN Ahmet Turan, “*Şemseddin Sivasi Ve Manzum Kaside-i Bürde Tercümesi*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.
- ATAÖV Türkkaya, “*The Jewish Holocaust And The Armenians*”, The Armenians In The Late Ottoman Period, ed. By. Türkkaya Ataöv, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2001.

- AYDIN Fuat, “*Mormonlar İsa Mesih’n Son Gün Azizleri’nin Kilisesi*”, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2004, 1999.
- AYDIN Mehmet, “*Türkiye’ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü*”, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2004.
- AYVERDİ Semiha, Misyonerlik Karşısında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969.
- BAKTIR Hasan , “*Lady Mary Worthley Montegu’nun Türkiye Mektuplarında Ermeniler*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , Ed. . M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.
- BAYAR Mesut, “*Divriği’li Sufi Şair Nakşi Ali Kirmani’nin Tasavvuf Düşüncesi*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.
- BAYRAKTAR Hilmi, “*Batıda Ermeniler Lehinde Kamuoyu Oluşturma Çabaları Karşısında Matbuat-ı Ecnebiye İdare ve Çalışmaları*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.
- Belgelerle Ermeni Sorunu, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Askeri Tarih yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983.
- BELIN M., Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Tarihi, çev. Oğuz Ceylan, Gündoğdu Yayınları, Ankara, 1999.
- BEŞİRLİ Mehmet, “*A Comparison Of The Economic Structures Of Turk And Armenians In The Second Half Of The 19 th Century:The Case Of Tokat*”, Armenians In The Ottoman Society, v. II., ed. by., Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, Erciyes University Printing House:162, 2008.

- BEŞİRLİ Mehmet, “*Tokat Şeriye Sicillerindeki Ferman ve Buyrulduklara Göre 19.yy.’ın Başlarında Sivas Eyaletinin İdari ve Ekonomik Yapısı*”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed.Şeref Boyraz,Sivas Hizmet Vakfı Yayınları,Sivas, 2003..
- BOICE James Montgomery, Kutsal Kitap’ta Olduğu İddia Edilen Hatalar Ve Çelişkiler, çev. Soner Tufan, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2004.
- BOROVALI Ali Fuat, “*Büyük Güçler Ermeni Meselesi ve 1890’lı Yıllar: Bir Uluslar Arası İlişkiler Perspektifi*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS I., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.
- BOZKUŞ Metin, “*XVI.yy.’da Osmanlı- Safevi Mücadelesi ve Sivas’ın Konumu*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü , Sivas, 2007.
- BRYSON Thomas A., Tars Turks And Tankers The Role Of The United States Navy In The Middle East 1800-1879., The Scarecrow Press, London, 1980.
- BUDAK Ali, “*Ermenilerin 19.yy’da Yeni Bir Sosyal Hayat ve Edebiyatın Oluşum Sürecine Katkıları*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. . M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.
- BURNABY Fred, At Sırtında Anadolu, çev. Fatma Taşkent, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- BUSCH Wilhelm, İsa Kaderim Mi?, Sevgi Yayınları, İzmir, 2004.
- BUZPINAR Ş. Tufan, “Arap Milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti’nde Gelişim Süreci”, *Osmanlı II.*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

- CABBARLI Hatem, ”*Ermeni Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Faktörü(Kültür, Coğrafya, Din)*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü-Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.
- CELİL Celile. XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler, çev. Mehmet Demir, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1992
- CHAMBERLAIN Waldo, “Statement On The Behalf Of The National Church Of Churches Of Christ In The U.S.A”, United States Foreign Aid: Readings In The Problem Area Of Wealth, ed. by. DeVere E.Pentony, Howard Chandler Publisher, California, 1960.
- COBB Donald, İman Yolu, çev. İlhan Keskinöz, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2005.
- COMMAGER Henry Steele, Living Ideas In America, Harper&Brothers Publishers, New York,1951.
- COŞAR Fatma Mansur, Din Savaşları, Evrim Yayınevi , İstanbul, 2008.
- ÇALIK Ramazan, “*Alman Kaynaklarına Göre II.Abdülhamid Döneminde Ermeni Olayları*”, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları:2464, Ankara, 2000.
- ÇANDAR Tevfik, Osmanlı’nın Yarı Sömürge Oluşu, Ant Yayınları:29, İstanbul, 1970.
- ÇARKÇIYAN Yervant Gomidas, Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÇELEBİ Onur , “*Ermeni Ruhiyyatında Bağımsızlık Fikri*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

ÇELİK Recep, “*Osmanlı Bürokrasisinde Görev Yapan Ermeni Memurlar*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. IV., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

DABAĞYAN Levon Panos , Sultan Abdülhamid Han ve Ermeni Meselesi(Ermeniler),Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

DABAĞYAN Levon Panos, Türkiye Ermenileri Tarihi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

DAWKINS Richard, The God Delusion Tanrı Yanılgısı, çev. Tunç Tuncay Bilgin, Kalisto-Kuzey Yayıncılık, 10. Baskı, İstanbul, 2009.

DEMİRCİ Ahmet –YÜKSEK Salih – SÜL Ömer L., “*Sivas’ta Maden Potansiyeli. Bu Potansiyelin Önemi ve Maden İşletmeleri*”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

DEMİRCİ Kürşat,”*Misyonerlik Metodlarındaki Değişimler*” Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, İSAV, Ensar Neşriyet, İstanbul, 2004.

DEMİREL Ömer, “*19.yy. Osmanlı Şehir Ekonomisi:Sivas Örneği*” , Osmanlı Dönemi Sivas Şehri- Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

DEMİREL Ömer, “*Osmanlılar Döneminde Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler*”, Osmanlı Dönemi Sivas Şehri- Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

DEMİREL Ömer, “*Sivas’ın Timur Tarafından Zaptı Ve Yağmalanması*”, Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

DEMİREL Ömer, “*Sivaslı Tüccar v e Esnafın Mal Varlıkları İle Borç Alacak İlişkileri*”, Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleler, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

DEMİREL Ömer, “*Sosyo-Ekonomik Açıdan Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. III., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

DEMİREL Ömer, “*Sosyo-Ekonomik Açıdan Osmanlı Dönemi Sivas Ermenileri*”, Osmanlı Dönemi Sivas Şehri- Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

DEMİREL Ömer, “*Sivas’ta Yiyecek Fiyatlarına Dair Bir Deneme 1790-1836*”, Osmanlı Dönemi Sivas Şehri- Makaleler, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

DERVİŞOĞLU Fatih M., “*Altı Asırlık Tanıklık Bezm-u Alem*”, Selçuklular Dönemi Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

DERVİŞOĞLU Fatih Mehmet, “*ABCFM Misyonerleri Albert ve Emma Hubbard’ın 1873-1899 Sivas İzlenimleri*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

DJUARA Trandafir G., Türkiye’nin Paylaşılması Hakkında 100 Proje, çev. Pulat Tacar, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999

DURBİLMEZ Bayram, “*Kayseri’li Aşuğlarda Aşık Tarzı Kültür ve Gelenekleri*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , Ed. . M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

ELIADE Mircae, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

ELİAÇIK Muhittin, “ *Nakd-ı Hatır Adlı Eserin Münih Bayerische Staatsbibliothek Nüshası*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

ER İzzet, *Din Sosyolojisi*, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 1998

ERCAN Yavuz, “*Osmanlı Devletinde Müslüman Olmayan Topluluklar*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Genişletilmiş II.Baskı, Ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001

ERCAN Yavuz, “*Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar Millet Sistemi*”, Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001.

ERCAN Yavuz, “*Ermeniler ve Ermeni Sorunu*”, Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001.

ERDEM İlhan, “*Türkiye Selçuklu- İlhanlı İlişkilerinde Sivas*”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

ERDEMİR Hatice P.- ERDEMİR Halil, “*Uluslararası Politikalarda Utopia Armenia*”, Hoşgöründen Yo Ayrımına Ermeniler, yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri Meşrutiyetten Önce ve Sonra, yay . haz. Mehmet Kanar, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

ERSAN Mehmet,” *Bizans İmparatorluğu’nun İskan Politikası ve Sivas’ta Ermeni Varlığı*”,

Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl

Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

ERSAN Mehmet, “*Selçuklular Döneminde Türk- Ermeni İlişkileri*”, Ermeni Sorunu Özel

Sayısı, C.II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

ERYILMAZ Bilal, “*Osmanlı Devletinde Farklılıklara ve Hoşgörüye Kavramsal Bir*

Yaklaşım”, Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu ed. Hasan Celal Güzel,

Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001.

FAROQHI Suraiya, 18. Yy. Anadolu Kırsalında Suç Kadınlar ve Servet, Modernleşmenin

Eşiğinde Osmanlı Kadınları, ed. Madeline C.Zilfi, çev. Necmiye Alpay,

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

FAROQHI Suraiya, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ’dan 20. Yüzyıla, Tarih

Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

FENDOĞLU Hasan Tahsin, Modernleşme Bağlamında Osmanlı- Amerikan İlişkileri 1786-

1929, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.

FULTON Bruce, “Fransa Ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun*

Sonu ve Büyük Güçler, Ed. Marian Kent, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,

İstanbul,1999.

GENCER Fatih, Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakındoğu Yardım

Komitesi, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Alternatif Yayıncılık, İstanbul,

2006.

Gerçek Amacı Keşfedin Keşif Serisi:3, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995.

GÖCEK Fatma Müge & BAER Marc David, “18. yy. Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı

Kadınının Toplumsal Sınırları”, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı

Kadınları, ed. Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları:111., İstanbul, 2000.

GÖKDOĞAN Melek Dosay, “*Selçuklular Döneminde Bilimsel Etkinliklerde Sivas’ın Yeri*”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

GÖYÜNÇ Nejat , “*Turkish Armenian Cultural Relations*”,The Armenians In The Late Ottoman Period, ed.by. Türkkaya Ataöv, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2001.

GÖYÜNÇ Nejat, “*Osmanlı Devleti’nde Ermeniler Hakkında*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001.

GÖYÜNÇ Nejat , “*Osmanlı Devletinde Ermeniler Hakkında*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

GRIFFIN Joseph A, “Sacred Congregation Of de Propaganda File” *Following Christ In Mission A Foundational Course In Missiology* , Pauline Books&Media, 1996

GÜLER Ali –AKGÜL Suat, Sorun Olan Ermeniler, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

GÜLER Ali, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları, Ankara, 2007.

GÜLTEPE Necati, “*Ermeni Meselesi İle İlgili(Rus, İngiliz, Fransız) Dış Tertipler*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. I.,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

GÜNAY M.&MAŞALI Ş., En Yüce Bilinç,Lütuf Yayıncılık, İstanbul, 1980.

GÜNAY Tuncer, *Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2004.

GÜNDÜZ Şinasi & AYDIN Mahmut, *Misyonerlik Hristiyan Misyonerler Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri*, Kaknüs Yayıncılık, İstanbul, 2002.

GÜNDÜZ Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, 1998

GÜNGÖR Ali İsra, *Vatikan Misyon ve Diyalog*, Alperen Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2002.

GÜRBÜZ Adnan, “*Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin Amasya Tarihi'nde Sivas*”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

GÜRÜN Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

HALAÇOĞLU Yusuf, “*Ermenilerin Kışkırtılması, Ermeni Komiteleri, Ermeni İsyanları ve Ermeni Terörü Ermeni Meselesiyle İlgili Birkaç Rus Kaynağı*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

HALAÇOĞLU Yusuf, *Ermeni Techiri*, Bab-ı Ali Kültür Sanat Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul, 2005.

HALLIDAY Fred, *Nation And Religion In The Middle*, Saqi Books, London, 2000.

HAYDAROĞLU İlknur, “*Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları*”, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, c. XXV., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2006.

HAYDAROĞLU İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, c. II., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

HÜSEYİNOĞLU Ali Şamil,” *Ermeni Aydınları Arasından Türk Aleyhtarı Kadroların Hazırlanması*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülâgü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

Hız. İsa İncil’den Luka Başlıklı Bölüm, Lütuf Yayıncılık, İstanbul, 1997 .

İLTER Erdal, “*Ermeni Meselesinin Doğuşunda ve Gelişiminde İngiltere’nin Rolü*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi(OTAM) Dergisi, s. 6., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1995.

İNBAŞI Mehmet, “*Nüfus Ve Ekonomik Yönden 16. Ve 17. Yy. Kayseri’sinde Ermeniler*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülâgü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. III., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

İncil(Sevindirici Haber),Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 1999.

İZGİ Ömer, “*Turks And Armenians In The Ottoman Experience*”, The Armenians In The Late Ottoman Period, ed.by. Türkkaya Ataöv, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2001.

JOXE Alain, Kaos İmparatorluğu Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Tahakkümü Karşısında Cumhuriyetler, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

KAFKASYALI Ali,” *Türk Aşıklık Geleneğinin Ermeni Kültürüne Etkisi Ve Yaşayan Ermeni Aşıklardan Yusuf Ohannes*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , Ed. . M. Metin Hülâgü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

KANKAL Ahmet, “*Ermeni Edebi Metinlere Yansıması Bağlamında Ermenilerde Milliyetçilik*

Hareketleri”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin

Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi

Yayınları, Kayseri, 2009.

KANKAL Ahmet, “*Ermeni Edebiyatında Türk ve Ermeni Toplamları Arasında Komşuluk*

İlişkilerine Bir Bakış , Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin

Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları,

Kayseri,2007.

Kapı Ben'im İncil'den Yuhanna Bölümünün Çağdaş Türkçe'de Yeni Çevirisi, Basaş Ofset,

İstanbul, 1986.

KARACA Taha Niyazi,“*İngiliz Başbakanı William Ewart Gladstone'un Ermeni*

Propogandası ve Evanjelizm”,Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler,

ed.M.Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Aslan, EUSASII., C.IV., s. 196-

213, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

KARTIN Cengiz, “*Türk- Ermeni İlişkilerindeki Hoşgörü İklimi çerçevesinde İhtida*

Hareketleri”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin

Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes

Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

KATAR Mehmet, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamda Tövbe, Andaç Yayınları, 2.baskı,

Ankara, 2003,

KESİK Muharrem, “*Danışmendler Zamanında Sivas (1071-1175)*” , Selçuklular Döneminde

Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm

Müdürlüğü, Sivas, 2006.

- KESKİN Hasan, “*Abdulahad Nuri es- Sivasi’nin Kuran ve Tefsir İle İlgili İki Risalesi*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür v e Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.
- KESKİNÖZ İlhan, Hristiyanlıkta Ondalık Sunu Sadaka, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2008.
- KHAN Arshi , “*Osmanlı İmparatorluğu Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimari*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş II. Baskı, Ankara, 2001
- KIESER Hans-Lukas, Iskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938, s.İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- KILIÇ Davut, *Dini İlişkiler Bakımından İstanbul Ermeni Patrikhanesi*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,2007.
- KILIÇ Davut,” *İstanbul Ermeni Patrikhanesinin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi 1850-1896*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Genişletilmiş II.Baskı, Ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001
- KILIÇ Davut, Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasında Siyasi Mücadeleler, ASAM Avrasya – Bir Vakfı, Ankara,2000
- KINIK Mehmet, “*Osmanlı Musiki Geleneği İçerisinde Ermeni Bestekarlar*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C.III, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.
- KIRMIZI Abdülkadir, “*Osmanlıcılık İle Milliyetçilik Arasında Hamidiye Bürokrasisinin Ermeni Memurları*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

KIŞLALI Ahmet Taner, Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 1991.

KIZILTOPRAK Süleyman, “*Askeri Amaçlı Köle Ticaretinde Bir Kavşak Noktası Olarak Sivas*”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri,ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

KOCABAŞOĞLU Uygur, “*Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri*”, Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

KOCABAŞOĞLU Uygur, Anadolu’daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19.yy.’da Amerikan Misyoner Okulları, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2000.

KOCABAŞOĞLU Uygur,” *19.yy.’da Osmanlı İmparatorluğu’nda Misyoner Okulları*”, Osmanlı, C.V., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1994

KODAMAN Bayram, “*Ermeni Meselesi(Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

KONUKÇU Enver, “*Moğol Noyanları, Kayılar ve Sivas*”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas , 2006.

KONUKÇU Enver , “*Osmanlılar ve Millet-i Sadıkadan Ermeniler*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

KÖKTAŞ M.Emin, Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

KÖPRÜLÜ Orhan Fuad, “*Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri*”, Belleten L I 200, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.

KURAN Ercüment , “*Tarihte Ermeniler ve Türkler*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001.

KURAN Ercüment ,” *Ermeni Meselesi’nin Milletlerarası Boyutu*, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 2001

KURAT Yuluğ Tekin, “*Çok Uluslu Bir Devlet Olarak Osmanlı İmparatorluğu*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 2001.

KURAT Yuluğ Tekin, Henry Layard’ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1888, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları:182., Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

KUZUCU Kemalettin,”*Sivas’ta Meskun Bir Türkmen Topluluğu: Osmanlılar Döneminde İlbeyliler*”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

KÜÇÜK Cevdet , “*Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

KÜRKÇÜOĞLU Erol, “*Ortaçağ’da Bizans ve Ermeni Siyaseti*”, Türk- Ermeni İlişkileri 21.yy’a Girerken Tarihe Dostça Bir Bakış, yay. haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

LEWIS C.S., Tanrı’nın Üçlü Birlik Doğası, çev. Hande Taylan, Müjde Yayıncılık, İstanbul, 1994.

LINDBERG Carter, The European Reformations, Blackwell Pub., Oxford University Press, 1996.

MAARS Texe, Illimunati Entrika Çemberi,, çev. Ali Çimen- Petek Demir, Timaş Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 2007.

MC CARTY Justin ,”I.Dünya Savaşı ’nda İngiliz Propogandası ve Bryce Raporu”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu,, ed. Hasan Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş II.Baskı, Ankara, 2001.

MAGDOFF Harry, Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm, çev. Erdoğan Usta, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006.

MAHİROĞULLARI Adnan, “Sivas’a Gelen Türk ve Yabancı Seyyahlar”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

MALKOÇ Mustafa Numan, “Türkiye’de Protestan Misyonerliği”, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri* , İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 2004

MARTIN Edwin A., The Hubbards Of Sivas A Chronicle Of Love&Faith, Fithian Press, Santa Barbara,1991

MERCAN İsmail Hakkı, “Şeriye Sicillerine Göre Balıkesir Ermenilerinin Sosyal Yaşantısı ve İhtida Eden Ermeniler”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C.II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

MERCAN İsmail Hakkı, “Şeriye Sicillerine Göre Balıkesir Ermenilerinin Sosyal Yaşantısı ve İhtida Eden Ermeniler”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C.II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

METİN Halil, Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

MEYER Joyce , Esenlik Bütün Kaygılarını Rabb'e Bırak, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2011.

MEYER Joyce, Aklın Savaş Alanı Aklınızda Süren Savaşı Kazanmak, çev. Erdem Çetin, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2008.

MILNE Bruce, Tanrı Öğretisi Hristiyan İnancının El Kitabı, çev. Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995.

MOON Parker T.Moon, "*Dynamics Of Imperialism*", Economic Imperialism, ed. By. Kenneth E. Boulding&Tapan Mukerjee, The University Of Michigan Press, 1972.

MORAN M.A., Hakikat Ve Delalet, Müjde Yayınları, İstanbul.

MUSA Kamil, Dopdolu Bir Yaşam, Haberci Basın Yayın, İstanbul, 2000.

MUTLU Şamil, Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2005.

NAMAL Yücel, Macaristan ve Ermeni Meselesi (1879-1920), Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

NAUMAN Edmund, Vom Goldenen Horn Zu den Quellen des Euprat, Leipzig, 1893.

NİŞANCI Şükrü, 15-16.Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2002.

NYESTROM Bradley P.&NYESTROM David P., The History Of Christianity An Introduction, Mc Graw Hill ,New York, 2004.

OCAK Ahmet Yaşar , “Tasavvuf Sufiler ve Tarikatlar”, *Osmanlı Uygarlığı I*, yay. haz:

Halil İnalçık&Günsel Renda , T.C Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
Ankara, 2002.

OĞUZ Ahmet, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Demokrasi Denemesi ve Ermeni Mebuslar*”,

Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz-
Gülbadi Alan, EUSAS I., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,
2007.

ORTAYLI İlber, “*Osmanlı Ermenileri*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye

Yayınları, Ankara,2001.

ORUÇ Mehmet, Dinler Arası Diyalog Tuzağı ve Dinde Reform, Arı Sanat Yayıncılık,

İstanbul,2003.

OTTO Rudolf, The Idea Of The Holy An Inquiry Into The Non- Rational Factor In The Idea

Of The Divine And Its Relation To The Rational, Trs. By. John W.Harwey,
Humphrey Milford Oxford University Press, Great Britain, 1931.

ÖKE Mim Kemal, *İngiliz Casusu Prof.Arminius Vamberry’in Gizli Raporlarında II.*

Abdülhamid ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.

ÖKSE A.Tuba, “*Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Sivas*”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas

Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları,
Sivas, 2003.

ÖKTEN Kaan H., Hristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi Luther’in Teolojik Tezleri ve

Toplumsal Yansımaları, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000.

ÖZBEK Süleyman , “*Ortaçağlarda Anadolu Ticaret Yollarının Kavşağında Sivas*”,

Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl
Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006.

- ÖZCAN Murat , “*Şemseddin Sivasi ve Hallu Ma’akidil Kava’id Adlı Eseri*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.
- ÖZDEMİR Metin, “*Şemseddin Sivasi’nin İtikadi Görüşlerinin Değerlendirilmesi*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.
- ÖZKÖSE Kadir, “*Osmanlı Devleti Döneminde Sivas’ın Tasavvufi Kültür Yapısı*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.
- ÖZKÖSE Kadir,” *Selçuklular Döneminde Sivas’ın Tasavvufi Kültür Yapısı*”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas , 2006.
- ÖZTÜRK Sait, “*Bir Osmanlı Kazasında Türkler Ve Ermeniler:Darende*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS I., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.
- PAMUK Bilgehan, “17.yy.’da Erzurum Şehrinde Uyumlu Bir Yaşam-Türk Ermeni Birlikteliği”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,2007.
- PAMUKCİYAN Kevork, Ermeni Harfli Türkçe Metinler, yay. Haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002
- PAMUKCİYAN Kevork, Biyografileriyle Ermeniler, yay. Haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- PAMUKCİYAN Kevork, Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar, yay. Haz. Osman Köker, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

PARLAK Bekir, “*Tarihi Perspektifte Anadolu’nun İdaresinde Sivas’ın Yeri ve Önemi Üzerine Yönetmel Bir Analiz*”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

PEHLİVANLI Hamit, “Ermeni Terörü-Techire Giden Yol”, Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri., c.II., ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2003.

PELLING Henry, Modern Britain 1885-1955, Cardinal Ed., Great Britain, 1974.

PERİNÇEK Mehmet, Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2007.

POGGI Gianfranco, Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım, çev. Şule Kut&Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

POŞ Abdullah, “*XIX. yy’ın Sonlarında Tarsus’ta Türk- Ermeni İlişkileri*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

RENAN Ernest, İsa’nın Hayatı, çev. Ziya İhsan, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, II.Baskı, Ankara, 1964.

ROBERTSON Roland, “*Din Sosyolojisinin Gelişimi*”, Din Sosyolojisi, der. Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, çev. M.Emin Köktaş, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, Mevlide Ayyıldızoğlu, Vadi Yayınları, Ankara, 2007.

SAĞIRLI Abdurahman, “*Ermenileri Katolikleştirme Çabaları ve Sonuçları Hakkında 1778 Yılında Hazırlanan Bir Rapor*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

- SARAY ¹ Mehmet, “*Türklerde Devlet Anlayışı ve Ermeniler*”, Türk Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar- Uluslar arası Sempozyum, yay. haz. Şafak Ural- Feridun Emecan- Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi yay:4745, İstanbul, 2008
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi, Kardelen Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1999.
- SARIYILDIZ Gülden, “*Osmanlı Devleti’nde Protestan Ermeni Milleti ve Kilisenin Tanınması*”, T.C.İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, s. İstanbul, 2002.
- SAYDAM Abdullah, “XIX.Yüzyılım İlk Yarisında Trabzon’da Ermeni Nüfus ve Cemaatler Arası İlişkiler”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, ed. M. Metin Hülügü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri,2007.
- SCHULZE Hagen, Avrupa’da Ulus ve Devlet, çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınları, İstanbul, 2005.
- SELÇUK Hava , “17.yy’da Kayseri’de Yaşayan Ermenilerin Sosyal Yaşantıları Üzerine Değerlendirmeler, Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülügü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.
- SEVİM Ali ,” *Selçuklu- Ermeni İlişkileri*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı,c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.
- SEYFELİ Canan, İstanbul Ermeni Patrikliği, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.
- SEZER Ayten ,”*Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri*”, Yeni Türkiye, s.38., 2001.
- SEZGİNER Murat,” *Yeni Anayasada Milli Devletin Sonu*”, Düşünce Dünyasında Türkiz, Yıl:1, Sayı:6, Ankara, 2010.

SMITH Billy B. , Tanrı'nın Sizdeki Gücü, çev. Olcay Balıatlı, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2005.

SOFUOĞLU Nesrin, “*Sivaslı Haşimi ve Divançesi*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

SONYEL Salahi , “*Hıristiyan Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemi*”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara, 2001

STOLL Elmo S&BAUMAN Elizabeth Hershberger, Düşmanlarınızı Sevin, çev. Hande Taylan, Gerçeğe Doğru Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 2008.

SUAPP Norbert , Das Deutsche Reich und Die Armenische Frage 1878-1914, Köln, 1990.

ŞAFAK Ali , “*Osmanlılarda Azınlıkların Statüsü ve Hoşgörü -Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Haklarına Bir Bakış ve Ermeni Katolik Patrikliği İle İlgili Bir Fermanın Değerlendirilmesi*”, Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

ŞAFAK Nurdan, Osmanlı- Amerikan İlişkileri, OSAV, İstanbul, 2003.

ŞAHİN Gürsoy, “*Sivaslı Mihitar 1676-1749 Mihitaristler ve Ermeni Milliyetçiliğine Katkıları* “,Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

ŞAHİN Gürsoy,”*Sosyal Hayatta Türk- Ermeni İlişkileri ve Bu İlişkilerin Osmanlı Ülkesinden ABD’ye Göç Eden Ermeniler*”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler , Ed. M.

Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, C. II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2007.

ŞİŞMAN Adnan, “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal Ve Kültürel Müesseseler”, *Türkler*, XIV., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

TANMAN Baha, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları ve Tekkeler”, *Osmanlı Uygarlığı I*, yay. Haz: Halil İnalcık & Günsel Renda, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

TEZCAN Mehmet, “XI. Yy. Başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye Göçürülmesi ve Selçuklu Fetih Döneminde Sivas”, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2006

The Encyclopedia Of Religion, C.Ed.By.Mircea Eliade, v.19., Simon&Schuster Macmillan, New York, 1993.

The Oxford Dictionary Of World Religious, ed.by.John Bowker, Oxford University Press, 1999,

THIERNEY Brian, The Origins Of Papal Infalliability (1150-1330), vol.IV., E.J.Brill, Leiden, 1972.

TOMKINS Stephen, A Short Story Of Christianity, William B. Eerdmans Pub. Co., Michigan, 2005.

TUFANTOZ Abdürrahim, “Selçuklular Çağında Sivas’ın Stratejik ve Ekonomik Önemi”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

- TUĞLUCA Murat, "Sivas Vilayet Gazetesi", Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2007
- TURAL Sadık , "Bir Kavganın Anatomisi Ya da Haklı Bir Milletin Çaresizliği", Ermeni Sorunu Özel Sayısı, c. I., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.
- TURAN Ömer, "Avrasya 'da Misyonerlik", Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkistan Araştırmaları Dizisi, no.6. ,Ankara, 2002
- TURAN Ömer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri", Osmanlı II., Ed.Güler Eren, Ankara, 1999
- Türk Ansiklopedisi,c. 24., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- ULU Cafer, "Türk- Ermeni Sosyo- Kültürel Etkileşimi Dil ve Edebiyat Örneği", Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.
- UÇAR Ahmet, "Kazım Karabekir ve Hristiyanlaştırılan Türk Çocukları", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, s.39., 1997
- ÜÇER Müjgan "Sivas Numune Hastanesi", III.Türk Tıp Tarihi Kongresi ,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- ÜÇER Müjgan, "Sivas Amerikan Hastanesi", IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- WEEMS Samuel A, Secrets Of A Christian Terrorist State Armenia, The Armenian Great Deception Series, vol. I., St. John Press, USA., 2002.
- WILEY Tatha, Original Sin Origins Developments Contemporary Meanings, Paulist Press, New Jersey, 2002.
- WHITE George E., Bir Amerikalı Misyonerin Merzifon Koleji Hatıraları, Çev. Cem Tarık Yüksel, Enderun Yayınları, İstanbul, 1995.

WOODHEAD Linda, Hristiyanlık, çev. Sevda Çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2006.

WURMBRAND Richard, Mesih Uğruna İşkence Çekmek, çev. Onur Vöş, Gerçeğe Doğru Kitapları, İstanbul, 2006.

YAVUZ Kemal, “*Osmanlı Ermenileri Sorununa Büyük Devletlerin Etkisi*”, Türk- Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar- Uluslar arası Sempozyum, yay. haz. Şafak Ural- Feridun Emecan- Mustafa Aydın, İstanbul Üniversitesi Yay.:4745, İstanbul, 2008.

YETİŞGİN Mehmet,” *Maraş’ta Ermeni Nüfusu:Osmanlının Son Dönemi Mütareke ve Milli Mücadele Yılları*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi, s. 17., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2005.

YILDIR Alim, “*Ahmet Suzi ve Pendnamesi*”, Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, c. II., Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 2007.

YILDIRIM Münir, Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.

YILDIRIM Uğur, Dünyü Bugünü İçyüzü ve Perde Arkasıyla Türkiye’deMisyonerlik, Otopsi Yayınları, İstanbul 2005

YOUSSEF Michael, Tanrı’nın Verdiği Kusursuz Örnek İsa ve Önderlik, çev.Hande Taylan, Müjde Yayıncılık,1997.

YURTAYDIN Hüseyin & DAĞ Mehmet, Dinler Tarihi, Gündüz Matbaacılık, Ankara, 1978.

YUVALI Abdülkadir, “*Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatının Tarihi Temelleri*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II., C. I., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009.

YÜCEER İsa, “*Türk- Ermeni İlişkilerinin İnanç Boyutu*”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz. M. Metin Hülagü- Şakir Batmaz- Gülbadi Alan, EUSAS II , C.II., Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2009

YÜKSEL Hasan, “*Osmanlı- Safevi Mücadelesinde Sivas*”, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri, ed. Şeref Boyraz, Sivas Hizmet Vakfı Yayınları, Sivas, 2003.

INTERNET KAYNAKLARI

<http://www.3.amherst.edu/~rjanco94/genealogy/acbiorecord/1862.html> 23.07.2012.

EK 1: MİSYONER ÇALIŞMALARI İÇİN HİRİSTİYAN TEOLOJİSİ SÖZLÜĞÜ

AGNOSTISİZM:Bilinemezçilik, İnsanın zihni kapasitesinin yeterliliği sınırlı olduğunu varsayarak Kutsal'ın tam olarak kavranamayacağını düşünmek

CERTITUDO SALUTIS:Kurtuluşa erişme

CORPUS IURIS CANONICI: Vatikan'ın Kilise Yasası

CURIA:Dini otoritelerin hüküm verdiği mahkeme

DEMONOLOGY:Şeytana taparlık ve hayranlık

E PLURIBUS UNUM:Tekliğe çoğullukla varış

EUANGELION: Kilise

EVANGELİZM:Birebir ilişkilerle inancı tanıtarak yapılan gezgin misyonerlik davranışı.

FUNDUS ANIMAE:İman

HAC: Golyota Tepesi'nde İsa'nın dünyevi bedenini ölüme taşıyan çarmıh, kefaretin sembolü

ICONOCLAST: Yerleşik düşünceleri kabul etmeyen, put kırıcı

INFALLIABILITE: Papa'nın yanılmazlığı doktrini

KYRIOS:Kilise

METONIA: Tövbe

MISSIO: Görev, yetki

NOVOS ORDO SECLORUM: Mutlu ütopya, mecazi olarak İsa'nın Krallığı'nın gerçekleşmesi.

ORDO AB CHAOS: Kaostan kaynaklanan düzen

PHEUMATOLOGY: İlahi Elçi (Kutsal Ruh) Doktrini

SPIRITUS SANCTUS IN CORDE:Kalpteki Kutsal Ruh

IUS EMIGRANDI:Yaşadığı devletin resmi mezhebini tercih etmeyip inancını koruyan insanların başka bir ülkeye göç etme hakkı.

EK2: ABCFM SİVAS İSTASYONU YILLIK RAPORLARI LİSTESİ

1851 Yıllık Raporu ¹⁶¹¹

1852-1853 Yıllık Raporu ¹⁶¹²

1853 Yıllık Raporu ¹⁶¹³

1855 Yıllık Raporu ¹⁶¹⁴

1859 Yıllık Raporu ¹⁶¹⁵

1859-1860 Yıllık Raporu ¹⁶¹⁶

1861 Yıllık Raporu ¹⁶¹⁷

1862 Yıllık Raporu ¹⁶¹⁸

1862-1863 Yıllık Raporu ¹⁶¹⁹

1864 Yıllık Raporu ¹⁶²⁰

1865 Yıllık Raporu ¹⁶²¹

1868 Yıllık Raporu ¹⁶²²

¹⁶¹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL523/380.

¹⁶¹² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/296.

¹⁶¹³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/283.

¹⁶¹⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 523/375.

¹⁶¹⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 523/383.

¹⁶¹⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/12.

¹⁶¹⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/39.

¹⁶¹⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/20.

¹⁶¹⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 517/399.

¹⁶²⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/24.

¹⁶²¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/33.

1883-1884 Yıllık Raporu ¹⁶²³

1884 Yıllık Raporu ¹⁶²⁴

1884-1885 Yıllık Raporu ¹⁶²⁵

1885 Yıllık Raporu ¹⁶²⁶

1885 -1886 Yıllık Raporu ¹⁶²⁷

1887-1888 Yıllık Raporu ¹⁶²⁸

1890 Yıllık Raporu ¹⁶²⁹

1891 Yıllık Raporu ¹⁶³⁰

1892 Yıllık Raporu ¹⁶³¹

1892-1893 Yıllık Raporu ¹⁶³²

1893 Yıllık Raporu ¹⁶³³

1893 Yılı İstatistikleri ¹⁶³⁴

1893-1894 Yıllık Raporu ¹⁶³⁵

1894 Yılı İstatistikleri ¹⁶³⁶

¹⁶²² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/38.

¹⁶²³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/302.

¹⁶²⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/312.

¹⁶²⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/316.

¹⁶²⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/320.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/365

¹⁶²⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/320.

¹⁶²⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/341.

¹⁶²⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/63.

¹⁶³⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 523/359.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/52.;Üçüncü raporu W.F. English göndermiştir.Bkz. ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/178.

¹⁶³¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/266.

¹⁶³² ABCFM:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/387.

¹⁶³³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/391.

¹⁶³⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/46.

¹⁶³⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/912.

¹⁶³⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/53.

1895 Yılı İstatistikleri ¹⁶³⁷

1895-1896 Yıllık Raporu ¹⁶³⁸

1896 Yıllık Raporu ¹⁶³⁹

1897 Yıllık Raporu ¹⁶⁴⁰

1898 Yıllık Raporu ¹⁶⁴¹

1898-1999 Yıllık Raporu ¹⁶⁴²

1899 Yıllık Raporu ¹⁶⁴³

1900 Yıllık Raporu ¹⁶⁴⁴

1901 Yıllık Raporu ¹⁶⁴⁵

1902 Yıllık Raporu ¹⁶⁴⁶

1903 Yıllık Raporu ¹⁶⁴⁷

1904-1905 Yıllık Raporu ¹⁶⁴⁸

1905-1906 Yıllık Raporu ¹⁶⁴⁹

1906-1907 Yıllık Raporu ¹⁶⁵⁰

1908-1909 Yıllık Raporu ¹⁶⁵¹

¹⁶³⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/455.

¹⁶³⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 597/327.

¹⁶³⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/724.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/721.

¹⁶⁴⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/724.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/141.

¹⁶⁴¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/343.

¹⁶⁴² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/912.

¹⁶⁴³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/445.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/912.

¹⁶⁴⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/155.

¹⁶⁴⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/337.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/222

¹⁶⁴⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/270.

¹⁶⁴⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/337.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/290.

¹⁶⁴⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/353.

¹⁶⁴⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/371.; ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/361.

¹⁶⁵⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/385.

1910 Yılı İstasyon İstatistikleri ¹⁶⁵²

1910-1911 Yıllık Raporu ¹⁶⁵³

EK3: ABCFM SİVAS İSTASYONU MİSYONERLERİ LİSTESİ

Annie Allen ¹⁶⁵⁴

Ida Ash ¹⁶⁵⁵

¹⁶⁵¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/423.

¹⁶⁵² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 629/307.

¹⁶⁵³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/613.

¹⁶⁵⁴ 8 Şubat 1922 tarihli Amerikan The New York Times Gazetesi'nde yer alan habere göre Ankara merkezli American Committe For Relief (Amerikan İnanç Komitesi) adlı kurumun yöneticisi olan Allen aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin gayri- resmi temsilcisi olarak vazife yaparken Anadolu'daki istasyonlara yaptığı gezi sırasında halkın muzdarip olduğu ve artık salgın haline gelmiş olan tifüs hastalığı kapmış ve Sivas'ta vefatının ardından 4 Şubat tarihinde kurum tarafından ölümü ilan edilmiştir. The New York Times, Online Archieve, Date: February 8, 1922.

¹⁶⁵⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/445.

Susan Blake¹⁶⁵⁶

Miss Flavia Bliss¹⁶⁵⁷

Miss Mary E.Brewer¹⁶⁵⁸

Albert Byrant¹⁶⁵⁹

Miss Calder¹⁶⁶⁰

E.Mc Callum¹⁶⁶¹

Miss Lilian F.Cole¹⁶⁶²

L.B. Chamberlain¹⁶⁶³

Dr. Charles Ernest Clark¹⁶⁶⁴

Mrs.Ina Mary W.L. Clark¹⁶⁶⁵

Miss Dwight¹⁶⁶⁶

Chester English¹⁶⁶⁷

Mrs. English¹⁶⁶⁸

H.F. English¹⁶⁶⁹

Miss Mary C. Fowle¹⁶⁷⁰

Miss Gage¹⁶⁷¹

Miss Mary L. Graffam¹⁶⁷²

¹⁶⁵⁶ Edwin A.Martin, The Hubbards of Sivas A Chronicle Of Love And Faith,s. 143., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

¹⁶⁵⁷ Edwin A.Martin, The Hubbards of Sivas A Chronicle Of Love And Faith,s. 103., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

¹⁶⁵⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 608/331.

¹⁶⁵⁹ Amherst Collage'nin mezunlarını ilan ettiği resmi sayfalarında ismi yer alan kolej kayıtlarına göre Byrant 1862 yılında 1469 öğrenci numarası ile mezun olduktan sonra 1865-1868 tarihleri arasında Sivas'ta görev yapan bir misyonerdir. İsmine ABCFM evrakında denk gelinememekle beraber ismi okul kayıtlarında bulunduğu için zikredilmiştir. Bkz.

<http://www.3.amherst.edu/~rjanco94/genealogy/acbiorecord/1862.html> 23.07.2012.

¹⁶⁶⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/610.

¹⁶⁶¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/475.

¹⁶⁶² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/416.

¹⁶⁶³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/63.

¹⁶⁶⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 618/416.

¹⁶⁶⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 617/415.

¹⁶⁶⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

¹⁶⁶⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/117.

¹⁶⁶⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/266.

¹⁶⁶⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 610/1.

¹⁶⁷⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/450.

¹⁶⁷¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 630/613.

Bay Greene¹⁶⁷³

Albert Wells Hubbard¹⁶⁷⁴

Emma Spencer Hubbard¹⁶⁷⁵

Charles Henry Holbrook¹⁶⁷⁶

Bay Livingstone¹⁶⁷⁷

Miss Lamghridge¹⁶⁷⁸

Miss Orwis¹⁶⁷⁹

Benjamin Parsons¹⁶⁸⁰

Rev. Ernest C. Patridge

Mrs. Winona G. Patridge¹⁶⁸¹

Mr. Peet¹⁶⁸²

Mrs. Peet.¹⁶⁸³

Dr. Henry T. Perry¹⁶⁸⁴

Mrs. Mary E. H. Perry¹⁶⁸⁵

Miss Nina Rice¹⁶⁸⁶

Dr. Edward Riggs¹⁶⁸⁷

Mrs. Riggs

Dr. Karaken Sewny¹⁶⁸⁸

¹⁶⁷² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/361.; Miss Graffam 'ın Sivas'ta ölümü Amerikan The New York Times Gazetesi'nde 20 Ağustos 1921 tarihinde ilan edilmiştir. Gazete haberine göre Mary Louise Graffam'ın vefatı ailesine bir telgrafla Sivas'tan bildirilmiş, bölgede Ermenilere uygulanan "katliamlara" tanık olan , Osmanlı Hükümeti ile kimi zaman sorunlar yaşayan bir keresinde idam edilmesine karar verilen Graffam 1917'de Türk Kızılayı'ndan özverili faaliyetleri sebebiyle bir ödül dahi almıştır. Barış sonrasında hemen Sivas'a dönen Graffam istasyonu tekrar canlandırmak istemiştir. The New York Times, Online Archive, Date: August 30,1921

¹⁶⁷³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/185.

¹⁶⁷⁴ Edwin A. Martin, The Hubbards of Sivas A Chronicle Of Love And Faith, s. 103., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

¹⁶⁷⁵ Edwin A. Martin, The Hubbards of Sivas A Chronicle Of Love And Faith, s. 31., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

¹⁶⁷⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/613.

¹⁶⁷⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/229.

¹⁶⁷⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

¹⁶⁷⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 616/482.

¹⁶⁸⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 523/380.

¹⁶⁸¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 628/614.

¹⁶⁸² ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 606/362.

¹⁶⁸³ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/239.

¹⁶⁸⁴ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 607/343.

¹⁶⁸⁵ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/724.

¹⁶⁸⁶ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 506/461.

¹⁶⁸⁷ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/253.

Dr. William C.Surney ¹⁶⁸⁹

Dr. West. ¹⁶⁹⁰

O.N.Winchester ¹⁶⁹¹

EK4:EVRAK ÖRNEKLERİ

EK 4-1- ABCFM EVRAKI

4-1-1- Misyon krokisi ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 633/632

4-1-2- ABCFM tarafından çizdirilen Anadolu haritası ABCFM ABC:16 The Near East 1817-
1919 507/11

4-1-3- 1863 İstatistiksel raporu ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 582/21

4-1-4 1866-67 kurum iş takvimi ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 509/164

4-1-5- Erkek Okulu'nda Mesih Korosu hakkında ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919
629/508

¹⁶⁸⁸ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 621/131.

¹⁶⁸⁹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 636/17

¹⁶⁹⁰ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 582/27.

¹⁶⁹¹ ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 REEL 583/12.

- 4-1-6-Sivas'ta Orkestra konulu rapor ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 629/570.
- 4-1-7 1902 senesi kız okulu harcamaları ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 617/29.
- 4-1-8 1905-1906 hastane faaliyetleri raporu ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 618/373
- 4-1-9 Kız ve Erkek Okulları 1911 yılı Mezuniyet Programı ABCFM ABC:16 The Near East
1817- 1919 632/530
- 4-1- 10-Sivas Okulları'nın yerleşim planı ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 629/623
- 4-1-11- Kurumun 1906 yılı yayın raporu ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 617/153
- 4-1- 12-1907 yılı hastane faaliyet raporundan detay ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919
618/414
- 4-1-13- 1910 senesi Women's Board Finansal Kayıtları ABCFM ABC:16 The Near East 1817-
1919 632/200
- 4-1-14- 1911 yılı maaş listesi ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 629/178
- 4-1-15- 1911 yılı raporunun ilk sayfası ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 628/593
- 4-1-16- 1911 senesinde İncil Okuyucusuna ödenen para hakkında ABCFM ABC:16 The Near
East 1817- 1919 506/432
- 4-1-17- 1911 yılı hastane faaliyet raporu ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 618/372
- 4-1- 1913 senesi Mesih Orotoryosu programı ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919
629/622
- 4-1-18- 1913 yılı Sivas finansal raporu ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 629/140

4-1-19- 1914 yılı Sivas Öğretmen Koleji faaliyetleri ön sayfası ve mezuniyet davetiyesi

ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 629/630

4-1-20- 1915 senesi Kadınlar İçin Milli Endüstriyel Kurumlar başlıklı makale ABCFM ABC:16

The Near East 1817- 1919 633/798

4-1-21- 1915 yılına ait William C. Surney'in raporunun ilk sayfası ABCFM ABC:16 The Near

East 1817- 1919 636/9

4-1-22- 1915 yılı Kızılhaç faaliyetleri hakkında ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919

629/364

4-1-23- 1915 senesi dış istasyonlara ait finansal kayıtlar ABCFM ABC:16 The Near East 1817-

1919 629/214

4-1-24- Ford traktörleri hakkında ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 633/773

4-1-25- Ernest C. Patridge'nin Sivas Öğretmen Koleji antentli kağıtlarla yaptığı yazışmalara

örnek ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 633/700

EK 4-2 THE NEW YORK TIMES HABER ÖRNEKLERİ

4-2-1-Sivas Tren Yolu Hakkında March 28, 1910

4-2-2- Charles Holbrook'un öldürülmesi hakkında August16, 1913

4-2-3-Charles Holbrook davası hakkında April5,1914

4-2-4-Mary Louise Graffam'ın ölümü hakkında August30, 1921

4-2- 5-Annie Allen'in ölümü hakkında February 8, 1922.

4-2- 6-Annie Allen'in Sivas'a defnedilmesi hakkında February 11, 1922

EK 4-3-SİVAS WEST MEMORIAL HASTANESİ EVRAKI

4-3-1- Hastanenin bulunduğu alanın tapusu

4-3- 2- 28-12-1992 tarih 3067 sayılı T.C. Sivas Belediyesi İmar Müdürlüğü Evrakı

4-3-3- Kültür ve Turizm Bakanlığı KVMGM Doğal Ve Kültürel Var. Kor. Env.

4-3-4- 1/150 ölçülü Sivas Hastanesi Planı

4-3- 5-Hastanenin Harita(Plan) Örneği

EK 4-4 Fotoğraflar

4-4-1-Sivas Öğretmen Koleji ABCFM ABC:16 The Near East 1817- 1919 629/622

4-4- 2-Sivas Müzesi'nde 190-191 numaralı mezar taşları

4-4- 3-Dr. West'in evi – The Hubbards Of Sivas-A Chronicle Of Love And Faith Edwin A. Martin, s. 158., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

4-4-4- Sivas Erkek Okulu(Kaynak kişi: Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Md. V. Ali ALKAN)

4-4-5- Öğretmen Koleji (Kaynak kişi: Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Md. V. Ali ALKAN)

4-4-6-20. Asırda Sivas'tan genel görünüm (Kaynak kişi: Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Md. V. Ali ALKAN)

4-4-7- Hubbard ve Riggs ailelerinin konutları- The Hubbards Of Sivas-A Chronicle Of Love And Faith Edwin A. Martin, s. 158., Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

4-4- 8-Albert Wells Hubbard'ın mezarı - The Hubbards Of Sivas-A Chronicle Of Love And Faith Edwin A. Martin, s. 167, Fithian Press, Santa Barbara, 1991.

4-4-9-Sivas West Memorial Hastanesi